

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ÇUKUROVA UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

Cilt/Volume: 22

Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2018

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ÇUKUROVA UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Danışma Kurulu/Advisary Board

Prof.Dr. Muammer TEKEOĞLU (Çukurova Üniversitesi)
Prof.Dr. H.Altan ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet Fazıl Özsoylu (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof.Dr. Mehmet BALCILAR (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof.Dr. Selahattin SARI (Beykent Üniversitesi)
Prof.Dr. Murat ÇOKGEZEN (Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. Ünal AY (Çağ Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali DERAN (Tarsus Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet ERGÜLEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof.Dr. Fatma Nur TUĞAL (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Editörler (Yayın) Kurulu/ Board of Editors

Prof.Dr. Erkut DÜZAKIN
Dr.Öğr.Üyesi Mert DEMİRCİOĞLU
Dr.Öğr.Üyesi Erhan İŞCAN
Prof.Dr. Sc. Mirela KLJAJIĆ-DERVIĆ (Univerzitet u Bihaću / Bihaç Üniversitesi / Bosna Hersek)
Dr.Öğr.Üyesi Tolga KABAŞ

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin bir yayını olan derginin sahibi Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Fakülte Dekanıdır. Dergi yılda iki sayı ve açık kaynak olarak yayınlanmaktadır.

Sürekliliği sağlamak için Fakülte Dergimiz geçmiş yılların cilt ve numarasını izlemektedir.

İletişim için,

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Editörler Kurulu adına,
Prof. Dr. Erkut Düzakın
Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Balcalı Yerleşkesi, Sarıçam-Adana/TÜRKİYE

Telefon: (0 322) 338 62 02

Fax: (0 322) 338 72 83

The owner of the journal, which is a publication of Çukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences, is the Dean of the Faculty on behalf of Çukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences. The journal is published twice a year as an open source.

For correspondence;

On behalf of Editorial Board of Journal of Çukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Erkut Düzakın
Cukurova University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Balcalı Campus, Saricam-Adana/TURKEY

Phone: +90 (322) 338 62 02

Telefax:+90 (322) 338 72 83

Dergimiz

tarafından taranmaktadır.

Dergimiz

DergiPark
AKADEMİK

üyesidir.

Bu derginin içeriği Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN KURALLARI

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin bir yayını olan derginin sahibi Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Fakülte Dekanıdır. Dergi yılda iki sayı ve açık kaynak olarak yayınlanmaktadır.

AMAÇ

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi iktisat, işletme, kamu maliyesi, ekonometri, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi alanlarında ve bu disiplinler arasındaki teorik, metodolojik ve uygulamaları irdeleyen araştırma makaleleri, kitap özet ve eleştirileri, kısa araştırma sonuçları, kısa yorumlar, editöre notlar, akademik toplantı haberleri, çeviri yazılar ile politika önerilerini yayımlar ve bilim insanları ile bilim dünyası arasında bir platform oluşturmayı amaçlar.

KAPSAM

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda 2 kez yayınlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergide iktisat, işletme, kamu maliyesi, ekonometri, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi alanlarında ve bu disiplinler arasındaki teorik, metodolojik ve uygulamaları irdeleyen araştırma makaleleri, kitap özet ve eleştirileri, kısa araştırma sonuçları, kısa yorumlar, editöre notlar, çeviri makaleler, akademik toplantı haberleri ile politika önerileri Türkçe ve İngilizce olarak yayınlamaktadır. Dergimiz sosyal bilimler içerisinde yer alan her iktisadi ve idari bilimler kapsamında bilimsel çalışmaları yayınlamaktadır.

ETİK KURALLARA UYGUNLUK VE İNTİHAL POLİTİKASI

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi COPE/DOAJ/OASPA/WAME tarafından 15 Ocak 2018'de yayınlanan "Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing" belgesinde önerilen 16 madde gözetilerek ve International Committee of Medical Journal Editors tarafından yayınlanan tavsiyeler de dikkate alınarak yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen yayınlar iThenticate ve Turnitin yazılımları ile taramadan geçirilmekte ve elde edilen rapor editörler kurulu tarafından değerlendirilmektedir. Editörler kurulunun yazının etik kurallara uygun olmayan davranışı belirlediğinde yayını reddetme hakkı bulunmaktadır.

HAKEMLİK SÜRECİ

Makalenin yayınlanma kararı ilgili konuda uzman ve en az doktora derecesine sahip hakemler vermektedir. Makale yayın kurulu tarafından konularında uzman iki hakeme gönderilmektedir. Değerlendirme yöntemi olarak çifte-kör hakemlik süreci benimsenmektedir. Her iki hakeminde olumlu cevap göndermesi durumunda makale yayınlanmak üzere kabul edilmektedir. Hakemlerden birisinin olumsuz rapor verdiği durumda makale üçüncü bir hakeme gönderilmektedir. Üçüncü hakemin kararı doğrultusunda yayın kararı verilmektedir.

FİKRİ MÜLKİYET HAKKI POLİTİKASI

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin içeriği Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde yayımlanan eserler her boyut ve şekilde paylaşılabilir, kopyalanabilir ve çoğaltılabilir. Eserler gerek akademik gerek ticari her türlü amaç için faydalanılabilir karıştırılabilir ve aktarılabilir. Yazı ve makalelerin içeriğinden tamamen yazarlar sorumludur.

ÜCRET POLİTİKASI

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi tamamen ücretsiz ve açık erişime sahip bir dergidir. Aynı zamanda herhangi bir makale gönderme ya da makale işleme ücreti alınmamaktadır.

BUDAPEŞTE AÇIK ERİŞİM GİRİŞİMİ

Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi olarak Budapeşte Açık Erişim Girişiminin bu tanımını kabul etmekte ve gerekliliklerini yerine getirmektedir. Dergimizde yayınlanan tüm bilimsel literatür hakem değerlendirmesinden geçmiştir ve açık erişim sağlanmıştır. Ayrıca dergimiz Budapeşte Açık Erişim Girişimi deklarasyonunu imzalamıştır.

JOURNAL OF ÇUKUROVA UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES PUBLISHING RULES

The owner of the journal, which is a publication of Çukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences, is the Dean of the Faculty on behalf of Çukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences. The journal is published twice a year as an open source.

AIM

Çukurova University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences; publishes research articles, short reviews, comments to the editor, academic meeting news and policy recommendations, research articles, short reviews, short reviews, short reviews and to create a platform between the scientists and the scientific world.

SCOPE

Çukurova University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences is a peer-reviewed scientific journal published twice a year. Research articles in the fields of economics, business, public finance, econometrics, international relations, labor economics and the theoretical, methodological and applications between these disciplines, book summary and criticisms, short research results, brief comments, notes to the editor, translation articles, academic meeting news and policy recommendations in Turkish and English. Our journal publishes scientific studies in all economic and administrative sciences within the social sciences.

COMPLIANCE WITH ETHICAL RULES AND PLAGIARISM POLICY

Journal of Çukurova University Economics and Administrative Sciences considering the 16 items recommended by the COPE / DOAJ / OASPA / WAME in the document "Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing" published on January 15, 2018 and taking into account the recommendations issued by the International Committee of Medical Journal Editors. Publications submitted to the journal are scanned with iThenticate and Turnitin software and the report is evaluated by the editorial board. The editorial board has the right to refuse publication when it determines the behavior that is inappropriate for the ethical rules.

PEER REVIEW PROCESS

The decision of publication of the article is given by two referees who has at least a doctorate degree and expert on relevant literature. The article is sent to two referees who are experts in their subjects by the editorial board. The double-blind peer review process is adopted for evaluating the articles. If both referees accepts, the article is accepted for publication. If one of the referees reports a negative report, the article is sent to a third referee. In accordance with the decision of the third referee, the decision of publication is given.

COPYRIGHT POLICY

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Çukurova University is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. The articles that published in the Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Çukurova University can be copied and redistributed in any medium or format. Articles can be remixed, transformed and build upon the material for any purpose, even commercially. Authors are responsible for the content of the manuscripts and articles.

CHARGING POLICY

The Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Çukurova University is a free and open access journal. At the same time, no article submission or article processing fee is charged.

BUDAPEST OPEN ACCESS INITIATIVE

As the Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Çukurova University accepts the definition and fulfills the requirements of the Budapest Open Access Initiative. All scientific literature published in our journal has been reviewed by the judges and open access is provided. Our magazine also signed the Budapest Open Access Initiative.

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 22

Sayı: 2

Yıl: 2018

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPAN ÖĞRETİM ÜYELERİ (Ada göre sıralı)

Dr. Öğr. Üyesi A. Aslı Bilgin	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ergülen	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Eren Alper	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Eren Özdemir	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berfu İlter	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilge Nur Öztürk	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz Aytun	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilaysu Çınar	Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Eda Yaşa Özeltürkay	Çağ Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Çolakoğlu	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Ergün Kara	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Güneysu Atasoy	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Yetiz	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Ebru Çiftçi	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Gülin Tabakan	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün Nakıboğlu	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Güzin Yüksel	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Bilgehan Yavuz	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mustafa Paksoy	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Doğan Südaş	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. İpek Kazançoğlu	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Kalender Özcan Atılğan	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Kamuran Tarım	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Levent Gelibolu	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Derya Yeşiltaş	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Sedat Uğur	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Demiral	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Meral Fırat	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Miraç Savaş Turhan	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa Şanal	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge Manga	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Mümin Ertürk	Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Algan	Ankara Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Oya Yıldırım	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özge Demiral	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Öztürk Çetenak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Ruhet Genç	Türk-Alman Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Öztürk	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seval Süzülmüş	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şenol Öztürk	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga Candan	Türk-Alman Üniversitesi
Doç. Dr. Tuba Başkonuş Direkçi	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit Doğrul	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yeşim Kubar	Fırat Üniversitesi

REVIEWERS OF THIS ISSUE (Ordered by name)

Asst. Professor A. Aslı Bilgin	Çukurova University
Prof. Dr. Ahmet Ergülen	Necmettin Erbakan University
Assoc. Professor Ali Eren Alper	Niğde Ömer Halisdemir University
Asst. Professor Ayşe Eren Özdemir	Akdeniz University
Asst. Professor Berfu İlater	Afyon Kocatepe University
Asst. Professor Bilge Nur Öztürk	Alanya Alaaddin Keykubat University
Assoc. Professor Cengiz Aytun	Hatay Mustafa Kemal University
Asst. Professor Dilaysu Çınar	Beykent University
Assoc. Professor Eda Yaşa Özeltürkay	Çağ University
Assoc. Professor Elif Çolakoğlu	Gendarmerie and Coast Guard Academy
Asst. Professor Ergün Kara	Osmaniye Korkut Ata University
Asst. Professor Filiz Güneysu Atasoy	Osmaniye Korkut Ata University
Asst. Professor Filiz Yetiz	Akdeniz University
Asst. Professor Gamze Ebru Çiftçi	Hitit University
Assoc. Professor Gülin Tabakan	Aksaray University
Asst. Professor Gülsün Nakıboğlu	Çukurova University
Prof. Dr. Güzin Yüksel	Çukurova University
Asst. Professor H. Bilgehan Yavuz	Adana Science and Technology University
Prof. Dr. H. Mustafa Paksoy	Gaziantep University
Assoc. Professor Hatice Doğan Südaş	Çukurova University
Assoc. Professor İpek Kazançoğlu	Ege University
Assoc. Professor Kalender Özcan Atılğan	Mersin University
Prof. Dr. Kamuran Tarım	Çukurova University
Assoc. Professor Levent Gelibolu	Kafkas University
Asst. Professor M. Derya Yeşiltaş	Osmaniye Korkut Ata University
Asst. Professor M. Sedat Uğur	Çankırı Karatekin University
Assoc. Professor Mehmet Demiral	Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Professor Meral Fırat	İstanbul Aydın University
Asst. Professor Miraç Savaş Turhan	Alanya Alaaddin Keykubat University
Asst. Professor Musa Şanal	Çukurova University
Asst. Professor Müge Manga	Erzincan Binali Yıldırım University
Prof. Dr. Mümin Ertürk	Altınbaş University
Prof. Dr. Nesrin Algan	Ankara University
Öğr. Gör. Dr. Oya Yıldırım	Çukurova University
Asst. Professor Özge Demiral	Niğde Ömer Halisdemir University
Asst. Professor Özlem Öztürk Çetenak	Niğde Ömer Halisdemir University
Prof. Dr. Ruhet Genç	Turkish-German University
Prof. Dr. Serdar Öztürk	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Asst. Professor Seval Süzülmüş	Osmaniye Korkut Ata University
Asst. Professor Şenol Öztürk	Kırklareli University
Asst. Professor Tolga Candan	Türk-Alman University
Assoc. Professor Tuba Başkonuş Direkçi	Gaziantep University
Asst. Professor Ümit Doğrul	Mersin University
Asst. Professor Yeşim Kubar	Firat University

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 1300-3747 / e-ISSN: 2636-8889

Cilt/Volume: 22

Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2018

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Ayşe CİNGÖZ Attila KAYA	İş-Aile Çatışmasının İç Girişimcilik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma.....	127
Fındık Özlem ALPER	Determinants of Domestic Savings in Turkey.....	155
Alhassan WURİPE	Dynamics of Government's Role in Poverty Eradication in Turkey: A Study of the Literature.....	169
Hatice Doğan SÜDAŞ Serap ÇABUK	Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Tüketici Satın Alma ve İletişim Davranışına Etkisi.....	195
Eda ÖZELTÜRKAY Sezen BOZYİĞİT Murat GÜLMEZ	Analyzing College Students' Ethics Perceptions: A Pilot Study at A Foundation University in Turkey.....	229
Bengü HIRLAK Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU Mustafa TAŞLIYAN	İşe Yabancılaşma ile Örgütsel Sağlık İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Alan Araştırması.....	245
Arzu ÇAKAR	The Relationships Between Organizational Emotional Memory, Organizational Commitment and Organizational Performance.....	269
Burcu B. Göğüş DOĞAN	Avrupalılaştırma Araştırma Programını Kamu Politikaları Yazınıyla Yeniden Düşünmek: 'Politika Transfer Eden Devlet' olarak Avrupa Birliği.....	283
Cahit ÇELİK Gülşen KIRAL	Yurtdışı Yerleşiklerin ve Dış Ülkelerin Konut Taleplerini İncelemede Panel Kümeleme Analizi: Türkiye İlleri Örneği.....	305
Çiğdem TUĞAÇ	İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi.....	325

Can MAVRUK Selin KARLILAR GlŖsen KIRAL	Çukurova niversitesi ğrenci Harcamalarının Analizi.....	361
Simge YOZGAT Ediz ATMACA	Bir Mobilya Fabrikasında Hücre Tasarımı ve Hücre Etkinliğinin Belirlenmesi.....	377
Dilek ŖAHİN	Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İliŖkisinin Analizi.....	391
Ufuk ORHAN Oğuzhan ER	KOSGEB’de Stratejik Planlama Sürecine İliŖkin Tutumun Değerlendirilmesi: Nicel Bir AraŖtırma.....	409
Hakkı ÇİFTÇİ	Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan lkelerinin Bazı İyi YnetiŖim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi.....	419
R.Ebru CEYRAN H. Mahir FİSUNOĞLU	KreselleŖme Sürecinde OluŖan BlgeselleŖme Hareketlerinde Türkiye’nin Diğer lkelerle İliŖkileri zerine Bir Uygulama.....	433
Sevda SAHİLLİ BİRDİR Derya TOKSÖZ Kemal BİRDİR	Katılımcıların Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalının GeliŖtirilmesine Yönelik nerileri.....	443

İş-Aile Çatışmasının İç Girişimcilik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma¹

A Research on Tourism Sector Workers to Determine Effects on Internal Entrepreneurship of Work-Family Conflict

Ayşe CİNGÖZ²
Attila KAYA³

Öz

Yaşam koşullarının giderek ağırlaştığı günümüzde, iş-aile çatışması, hemen hemen her çalışanın farklı şekil ve düzeylerde etkilendiği bir durumdur. Çalışanların performanslarını, kişisel gelişimlerini, kariyer hedeflerini etkilemesinin yanı sıra, işletme çıkarlarını da zedeleyen iş-aile çatışması, yüz yüze iletişimin vermiş olduğu zorluklar nedeniyle hizmet sektöründe daha yoğun olarak yaşanmaktadır.

İş-aile çatışması bireysel ve örgütsel düzeyde birçok çıktıyı olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Genel anlamda bakıldığında, iş-aile çatışması yaşayan bireyin motivasyonu ve performansı düşmekte, örgüte yaptığı katkı azalmaktadır. İş-aile çatışmasının etkilediği önemli çıktılardan biri de çalışanların yenilikçilik performansları ve iç girişimcilik eğilimleridir. İç girişimcilik, çalışanların içsel durumlarına bağlı olarak işletmelerce gerekli koşulların yerine getirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.

Yapılan bu çalışmanın amacı iş-aile çatışması ve iç girişimcilik konularını teorik olarak açıklayarak, iş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkilerini uygulamalı olarak incelemektir. Araştırma sonucunda turizm sektöründeki uzun ve yoğun çalışma saatleri, çalışanlara yeterince izin kullanılmaması ve mevsimsel çalışmanın verdiği olumsuzluklar gibi etkenler nedeniyle konaklama işletmelerinde çalışanların iş-aile çatışması yaşadıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Çatışması, İç Girişimcilik, Konaklama İşletmesi

ABSTRACT

In today's living conditions which is getting hard, a work-family conflict is a situation in which almost every employee is affected in different forms and levels. In addition to affecting employees' performance, personal development and career goals, the work-family conflict, which also affects business benefits, is experiencing more intense in the service sector due to the difficulties given by face-to-face communication.

The work-family conflict could affect many outputs adversely at the individual and organizational level. In general perspective, the motivation and performance of the individual experiencing a work-family conflict declines and his contribution to the organization is decreased. One of the important outcomes that the work-family conflict affects is the employees' innovation performance and internal entrepreneurial tendencies. Internal entrepreneurship comes up when the necessary conditions are met by businesses, depending on the internal conditions of the employees.

The purpose of this study is to examine the effects of work-family conflict on internal entrepreneurship practically, by explaining the subjects of work-family conflict and internal entrepreneurship theoretically. As a result of the research, it was determined that people working in the hospitality enterprises experienced a work-family conflict due to factors in tourism sector such as long and intensive working hours, lack of permission for employees and negativities caused by seasonal working.

Keywords: Business-Family Conflict, Internal Entrepreneurship, Hospitality Enterprises

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 06.08.2018

Kabul tarihi: 18.10.2018

¹ Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında ve Doç.Dr. Ayşe CİNGÖZ danışmanlığında yapılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aysecingoz@erciyes.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0654-5349)

³ Kültür ve Turizm Bakanlığı, akaya501616@gmail.com (ORCID: 0000-0002-2479-5173)

1. GİRİŞ

Günümüzde, Küreselleşme, bilgi teknolojilerinin çok yoğun kullanılmaya başlanması, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarında ciddi değişimler, tüketime yönelik çeşitliliğin artması, sosyal faaliyet alanları ile çeşitlerinin genişlemesi, doğal olarak kişilerin iş ve aile hayatlarını da doğrudan etkilemiştir. Artan hayat temposu nedeniyle iş ve aile yaşamında bu uyumun sağlanması oldukça zor bir durumdur. Özellikle de çalışma saatlerinin çok yoğun olduğu mesleklerde görev yapan çalışanların bu dengeyi kurması giderek zor hale gelmektedir.

Çalışılan örgütün yapısı, örgüt kültürü, kariyer hedefi, faaliyet gösterilen alan, kişinin evli veya bekâr olması, çocuk sayısı, eşinin çalışıp çalışmadığı gibi etkenler kişi üzerinde doğrudan etkili olan durumlardır. Sıkı disiplin kuralları ile yönetilen, kariyer basamaklarında ilerlemek için hem fiziksel hem de psikolojik dayanıklılık gerektiren, çalışma saatlerinin uzun ve yorucu olduğu kurumlarda çalışan personelin iş-aile çatışmasından daha fazla etkilendiğini söylenebilir. Çatışmalar çalışanların aile hayatında ciddi sorunlara yol açabileceği gibi, çalışanın iş doyumu, örgütsel bağlılığı, performansı, yaratıcılığı üzerinde de olumsuz etkiye sahip olabilir. Dolayısıyla, iş-aile çatışmasının doğrudan etkilediği konulardan birisi de çalışanın örgüt içinde sergilediği girişimcilik faaliyetleri olabilir.

Girişimci, kendini geliştirme arzusunun ön planda olduğu, diğer çalışanlara üstünlük kurma, mevcut otoritenin baskısını kırmak, farklı deneyimler elde etmek ve kişisel tatmini sağlamak amacındaki kişi, girişimcilik ise girişimcinin finansal, sosyolojik ve psikolojik risklerin alarak fırsatları değerlendirmesi ve yeni fikirler ortaya çıkartacak süreçlerin bütünü olarak nitelendirilebilir (Kurt, Ağca ve Erdoğan, 2006). Girişimcilik türlerinden birisi olan İç girişimcilik, örgütte çalışanlara gerektiği kadar özgürlük ve kaynak temin ederek yüksek karlılık veya yüksek performans için yapılabilecek yenilikleri araştırma, fırsatları değerlendirme ve bunun için gerekli kaynakları harekete geçirme çabası olarak tanımlanmaktadır (Kierulff, 1979).

Turizm sektörü gibi tamamen insan ilişkilerine dayanan emek yoğun sektörde çalışan personelin, iş-aile çatışması sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumlarının giderilmesi için turizm sektöründeki çalışma koşulları ile aile ilişkilerinin incelenmesi ve çatışmaların önlenmesine yönelik çözüm önerilerinin ortaya konulması, araştırmanın önemini göstermektedir. Bu bağlamda; yapılan bu çalışmanın temel amacı, iş-aile çatışması ve iç girişimcilik konularını teorik olarak açıklayarak iş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkilerini uygulamalı olarak incelemektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş-Aile Çatışması

Sosyal bir varlık olarak insanların yaşantıları boyunca çeşitli rolleri bulunmaktadır. Ancak, insanların hayatta birçok rolü bulunmasına rağmen üstlenmiş oldukları rollerden iki tanesi diğerlerine göre daha ön plandadırlar. Bunlardan birisi aile yaşantısındaki rolleri, diğeri ise iş yaşamındaki rolleridir. Kişiler yaşamları boyunca hemen hemen

bütün zamanlarını bu rollerin gereğini yerine getirme çabası içerisinde geçirmektedirler (Fu ve Shaffer, 2001; Noor, 2004).

Çalışanların sahip oldukları her bir rol için farklı davranışlar sergileme zorunluluğu kısıtlı olan zamanın birçok alana bölünerek daha da daralmasına, kişinin isteklerinin ve beklentilerin gerçekleşmesini engelleyerek rol çatışmasına sebep olmaktadır. Rollerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için o rolün gerektirdiği kurallar ve sorumluluklar içerisinde hareket edilmesi gerekmektedir. Ancak rollerden birisine gerektiğinden fazla önem verilmesi veya rollerin kendi kuralları içerisinde denge kurularak rekabet sağlanamaması durumlarında çatışma yaşanmaktadır. (Adams, King ve Daniel, 1996). Rollerin, kişi üzerindeki yoğunluğu veya baskısı kişide çatışma yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu tür bir çatışmada iş yaşamında üstlenilen rolün bir gereği olarak yapılması gerekenler ile ailede üstlenilen rol arasında yaşanacak uyumsuzluğun artması sonucunda kişi üzerindeki gerilim artmakta ve iş-aile yaşam dengesi bozulmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985).

Kısacası iş-aile çatışması, iş veya aile yaşamındaki rollerin bir arada gerçekleştirilememesi veya söz konusu roller arasında dengesizliğin bulunması durumudur. Üstlenilen rollerin arasındaki uyumsuzluğa paralel olarak iş-aile çatışmasındaki şiddeti de artmaktadır. Kişilerin sahip oldukları rollerden birisine olan bağlılığı arttıkça o role ayrılan zamanın artması diğer rolün beklentilerini yerine getirmeyi zorlaştırmaktadır. Rol bağımlılığı sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda zihinsel olarak da kişi üzerinde etkili olmaktadır. Hatta bu durumda zihinsel etkilenme fiziksel etkilenmenin önüne geçmektedir. Kişi rolünü fiziki olarak gerçekleştirse bile aklının bağlı olduğu rolünde olması çatışmaya ayrı bir boyut katmaktadır (Frone ve Rice, 1987).

İş-aile yaşam çatışmasını konu alan çalışmaların geçmişi Kahn, Wolfe, Quinn, Snoek ve Rosenthal (1964) tarafından rol kuramı üzerine yapılan çalışmaya kadar uzanmaktadır. İş-aile çatışması konusu Kahn ve diğerlerine göre (1964); aile veya iş yaşamında kişinin sahip olduğu rollerden birisinin diğeri üzerinde yarattığı baskı sonucunda rollerden birisinde veya ikinde birden ortaya çıkan olumsuz ve yaşam kalitesini düşmesine neden olan bir durumdur. Durum daha net ifade edilecek olursa, kişilerin yaşantısında üstlenmek zorunda oldukları iş ve aileye ilişkin rollerinden birisinin aşırı üstlenilmesi veya rol eğiliminin tamamen bir yana kaydırılması diğer rolün gereğinin yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum uyumsuzluk gibi kendisini gösterebileceği gibi, rolün tamamen kaybedilmesine de yol açabilmektedir. (Efeoğlu ve Özgen, 2007).

Duxbury ve Higgins (1998) çalışmalarında iş-aile çatışmasının kişisel ve örgütsel açıdan sonuçlarının bulunduğuna dikkat çekmişlerdir. İş-aile çatışması kişi üzerinde ciddi baskılar oluşturabilir. Bu durumun ailede üstlenilen role yansımaları genellikle psikolojik olarak karşımıza çıkmaktadır ve özellikle çocuklu ailelerde büyük sorunlara neden olabilmektedir. İş yaşamındaki etkileri ise kişinin iş tatmininin yok olması ve işe karşı olan memnuniyetsizliğinin artması, işten ayrılma niyeti üzerinde ciddi etki yapması ve çalışmada verimsizlik olarak kendisini göstermektedir (Taslak, 2007).

İş-aile çatışması konusu sosyal bilimcilerin tarafından giderek artan ilgi alanı haline gelmiştir. Çatışma yaşanması konusu sadece erkekleri değil, aynı zamanda kadınları da ciddi biçimde etkilemektedir. Günümüzde kadınların iş yaşamında giderek artan etkisinin bulunması bireysel anlamda modern ve özgürlükçü bir yapı gibi gözükse de bu durumun başta aile yapısı olmak üzere sosyal yaşam üzerinde olumsuz etkisinin bulunduğu bir gerçektir. Kadınların yoğun çalışma tempoları, aile yaşamındaki anne rolünün beklentilerine yeterince zaman ayırlamamasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların fiziksel olarak daha zayıf olmaları, bedensel yıpranmanın fazla olması ve duygusal yönden daha çabuk etkileniyor olmaları gibi nedenlere bağlı olarak erkeklere nazaran kadınların iş-aile çatışmasından daha çok etkilendikleri söylenebilir.

2.1.1. İş-Aile Çatışmasında Etkili Olan Faktörler

İş-aile çatışması yaşanmasına sebep olan gerginlik üzerinde, kişinin içinde bulunduğu genel çevrenin ve kişisel özelliklerinin doğrudan bir etkisi söz konusudur. Çatışmalarda genellikle bireysel özellikler ön plana çıkmakta olup, bu konudaki araştırmaların büyük çoğunluğu iş-aile çatışması yaşanmasında kişilik özellikleri ve cinsiyetin diğer etkenlerden daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Erkek ve kadın çalışanların kişilikleri, yaşları, medeni durumları gibi etkenler, her bir cinsiyet üzerinde ayrı ayrı etkiye sahiptir (Duxbury ve Higgins, 2001).

Kişisel Faktörler: İş-aile çatışmasında etkili olan kişisel faktörler temelde cinsiyete ve kişiliğe bağlı olarak yaşanan çatışmalar olarak ifade edilebilir. Kadınların ev yaşamındaki rolleri ile iş yaşamındaki rolleri arasında çatışma olması kaygıya neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum kadınlarda gerginliğe neden olmaktadır. Psikolojik baskılar sonucunda kadınlar kendilerini iş ve aile ortamından soyutlanmış, yalnız hale gelmiş hissetmektedirler. Bu nedenle görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediğini düşünen kadınların yaşam standartlarında düşüş başlamaktadır (Yılmaz ve Şahin , 2008). Özellikle uzun ve belirsiz zamanlı işlerde çalışan kadınların sahip oldukları her bir rol için ayrılan zamanın yetersizliği ve fiziksel olarak zayıflıkları göz önüne alındığında çalışan kadın üzerindeki rol baskısı artmakta ve bu durumda çatışma yaşanması kaçınılmaz bir hal almaktadır (Çarıkçı, Çiftçi ve Derya, 2010).

İş İle İlgili Faktörler: Günümüzde kadınların iş hayatındaki aktif olarak rol almaları sonucunda çekirdek ailedeki rollerde ciddi değişimler meydana gelmiştir. Bu nedenle hem erkeklerin hem de kadınların iş ve aile yaşamındaki rollerini en iyi şekilde yerine getirmek istemeleri çatışma yaşanmasına neden olmaktadır (Doğrul ve Tekeli, 2010).

Düzensiz çalışma saatleri, kişiye özel fazla mesai konulması, tatil günlerindeki çalışmalar, iş güvensizliği, düşük ücret gibi etkenler iş performansını doğrudan etkilemektedir (Duxbury ve Higgins, 2003). İşyerindeki uzun ve dönüşümlü çalışma saatleri, kişileri gerek ruhsal gerekse fiziksel yönden etkileyen faktörler arasında bulunmaktadır. Sağlık, güvenlik ve hizmet sektörü gibi vardiyalı çalışmanın zorunlu olduğu sektörlerde çalışan kişilerde fiziksel ve sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sorunlar nedeniyle, kişide dikkatsizlik, duygusal yıpranma ve performans düşüklüğü yaşanmakta, bu duruma paralel olarak aile yaşamında da zedelenmeler meydana gelmektedir (İncir, 1998).

Aile İle İlgili Faktörler: Aile faktörünün iş-aile çatışması üzerindeki etkisinde kişilerin aile hayatında sahip oldukları rolün gereği olan sorumlulukların iş yaşantılarındaki rollerini olumsuz etkilemesi sonucu gelişmektedir. Buradaki temel esas ailede yaşanan durumların iş yaşantısını olumsuz etkilemesidir. Çalışanların ailede yaşadıkları bireysel sorunlar, çocukların problemleri, eşler arasındaki uyumsuzluk, ailede bakıma muhtaç yaşlılar bulunması vb. gibi durumlar çatışma ortamı yaşanmasına neden olmaktadır. Eşlerin ikisinin de çalıştığı durumlarda, ailedeki çocukların bakımı konusunda hem kişinin kendisine ait ebeveyn rolünü yerine getirmesi hem de fazladan bazı rollerin üstlenilmesinde paylaşım gösterilmesi önemli bir noktadır. Çocuğun yetiştirilmesinde ve ruhsal gelişimi için dengeli bir rol paylaşımı yapılması gerekmektedir. Bu şekilde aile içerisinde çocukların yetiştirilmesinde sorun yaşanmayacağı gibi, rollerin başarılı bir şekilde yerine getirilmesinin vermiş olduğu rahatlık ile iş hayatlarında daha az çatışma yaşanması beklenilir (Küçükusta, 2007).

2.1.2. İş-Aile Çatışması Türleri

Zaman Esaslı Çatışma: Zaman esaslı çatışma; kişinin üstlendiği rollerden birisine daha fazla zaman ayırması sonucunda diğer rol üzerindeki zaman baskısının artması sonucunda ortaya çıkan bir çatışma durumudur. Kısaca ifade etmek gerekirse bir rolün diğer role ait olan zamanı işgal etmesi nedeniyle problem yaşanmasıdır (Greenhaus ve Beutel, 1985). Hem erkekler hem de kadınlar günlük yaşantılarında üstlenmiş oldukları rolleri en iyi şekilde yerine getirmekle yükümlüdürler. Rollerin icrasında ise dengeli bir zamanlama yapılmadığı takdirde ciddi çatışmaların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Depresyon ve fiziksel yıpranmalar gibi sağlık sorunlarına neden olan çalışma şartlarındaki olumsuzluklar, kullanılan zaman ile yerine getirilecek rol arasında orantı kurulamamasına neden olabilmektedir (Turgut, 2011).

Gerginlik Esaslı Çatışma: Zaman ve davranışa bağlı olarak ortaya çıkan iş-aile çatışmalarının oluşturduğu stres, kişilerde gerginlik esaslı olarak yeni bir çatışmaya neden olmaktadır. Bireylerin aynı anda değişik roller üstlenmesi sonucunda ortaya çıkan stres genellikle kişide fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olması nedeniyle iş yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. Stresin, işe devamsızlık oranlarının artmasına, kazalara, yaralanmalara ve hastalıklara yol açtığı bilinmektedir. Bu bağlamda stres, sadece çalışanları etkileyen bir sağlık problemi değil; aynı zamanda örgütün işleyişinde bozulmalara yol açan büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik ve Turunç, 2009). Hemen hemen her işletmede görülen bu temel problem konusunda çalışanların daha rahat çalışmaları için düzenlemeler yapılması ve stresle mücadele konusunda işyerinde eğitim verilmesi önemli bir husustur (Sastry ve Pandey, 1999).

Davranış Esaslı Çatışma: Diğer çatışma türlerinde olduğu gibi, davranış esaslı çatışmalar da kişinin sahip olduğu roller arasında uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Ancak burada çatışmada asıl belirleyici etken kişilik özellikleridir. Rollerden birisinin gereği olarak yapılan davranışlar, kişilik özelliklerinin etkisiyle diğer rolün yerine getirilmesini engellemektedir. Çalışanların iş ve aile hayatında aynı kişilik rolünden farklı olarak durum ve olaylara göre davranış sergilemeleri zorunludur. İş yerinde disiplinin sağlanması adına çok sert yönetim gösteren bir yöneticinin aynı tutumu evinde de sürdürmesi aile yaşantısını olumsuz etkileyecektir. Yine aynı şekilde aile

hayatında çocuklarına ve eşine karşı yumuşak davranan bir babanın veya annenin iş yerinde emrinde çalışanlara ve arkadaşlarına karşı aynı davranış içerisinde bulunması, iş yaşantısını olumsuz etkileyecektir.

2.1.3. İş-Aile Çatışması Konusundaki Yaklaşımlar

İş-aile çatışması konusunda yapılan çalışmalarda, araştırmacılar bu konudaki sonuçların değerlendirilmesinde cinsiyete dayalı bir ayırımın yapılamayacağına ve üstlenilen rollerin birbirine yakınlığı nedeniyle ortaya çıkan durumların da aynı olduğunu belirtmektedirler (Çarıkçı, 2010). Ailede üstlenilen rolün ve iş hayatında üstlenilen rolün birbirlerini etkilemedikleri, her iki rol alanının da birbirlerine müdahalesi olmadığı sadece kişisel özelliklere bağlı olarak çatışmaların çıktığı yönünde varsayımlar bulunmasına rağmen, iş-aile çatışması alanında yapılan çalışmalar ışığında meydana çıkmış aşağıda belirtilen beş temel kuramın oluştuğu söylenebilir (Efeoğlu, 2006).

Akılci Bakış Açısı Kuramı: Bu kurama göre iki rol arasında çatışma yaşanmasının asıl nedeni, iş ve aile yaşamındaki yoğunluk, zaman yetersizliği ve roller arasındaki uyumsuzluklara bağlı olarak meydana gelmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın ne kadar yoğun bir tempoda çalışırsa çalışsın mutlak surette kendisine ve ailesine zaman ayırması gerekmektedir. Ancak özellikle günümüz koşullarında daha fazla para ve statü kazanmak amacıyla ailede geçirilecek zamanlar iş alanına kaymakta, roller arasında denge bozulmakta, sonuç olarak da şiddetli çatışmalar ortaya çıkmaktadır. (Efeoğlu, 2006) Ayrıca kişilerin kendi istekleri dışında ailelerinden uzak işlerde ve çok çalışmak zorunda kalmaları, hafta sonu izinlerinin bulunması gibi etkenlere hem iki rol arasında dengenin bozulmasına hem de kişi üzerinde psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Greenhaus, Bedeian ve Mossholder, 1987).

Telafi Kuramı: “Telafi kuramı” iş hayatı ve özel hayat arasında zıt yönlü bir ilişkinin olduğu belirten bir teoridir. Bireyler yaşamlarını daha düzenli hale getirmek ve eylemlerinde tatmin seviyelerini yükseltmek amacıyla, gerek iş yaşamında gerekse aile yaşantısında diğerinde bulunmayan eksiklikleri telafi etme yoluna giderler. Kısaca durumu ifade etmek gerekirse kişiler, yaşam alanlarının herhangi birinde ortaya çıkan noksanlıkları gidermek için eksiklik görülen alana daha fazla ağırlık vermesi olarak tanımlayabiliriz. Dengeli bir yaşam kalitesi, kişilerin iş ve aile hayatı için ayırmış oldukları zamanın, fiziksel ve sosyolojik özelliklerinin yansıtılması oranında ortaya çıkmaktadır. Şayet kişi, iş hayatına vermesi gerekenden fazla zaman ve kaynak harcarsa, iş ve aile arasında çatışma kaçınılmaz duruma gelmektedir. aynı şekilde eğer kişi aile yaşantısına olması gerekenden fazla kaynaklarını ayırırsa, tersi bir durum olarak aile ve iş çatışması yaşanmaktadır.

Katkı Kuramı: Katkı kuramı hakkında yapılan çalışmalarda bireyin gerek iş gerekse de aile yaşantısında ortaya çıkan baskının kişi üzerinde yapmış olduğu fiziksel ve psikolojik etkiler üzerinde durulmaktadır. Duxbury ve Higgins'in (1991) yapmış oldukları çalışmada, bireyin genel yaşamından belli bir seviyede tatmin yakalamasının iş hayatında ve aile hayatındaki yaşam kalitesi ile paralellik gösterdiği saptanmıştır. Cooke ve Rousseau (1984) tarafından yapılan diğer bir çalışmada, kişinin iş

hayatındaki rolü ile aile hayatındaki rolüne ait unsurların dengeli olması gerektiğinden bahsedilmiştir (Efeoğlu, 2006).

Taşma Kuramı: Bu kuram ilk defa, Staines (1980) tarafından ortaya atılmıştır. Taşma kuramı teorisinde, kişinin iş ve aile yaşantısındaki rolünde istenilen düzeyde tatmin oluşmaması sonucunda rollerden birindeki eksikliğini diğer rolle gidermeye çalışılması sonucunda ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse çalışanın tatmin olmadığı rollerini diğer roller ile bastırması olarak ifade edebiliriz. Ancak tek taraflı olarak bu teori genellikle aile hayatı problemleri olan kişilerin iş hayatına neden daha çok bağlı olduklarını açıklamada kullanılmaktadır (Lambert,1990).

Çatışma Kuramı: Çatışma kuramına göre iş ve aile hayatında kişinin üstlenmiş olduğu roller devamlı olarak çatışma halindedir ve kişiyi fizyolojik ve psikolojik olarak etkilediği için sürekli olarak yaşanmaktadır. Çalışan bireyin iş hayatında başarı elde edebilmesi için öncelikli olarak aile hayatındaki rollerinden bazılarında vazgeçmesi ile mümkün olabilmektedir. Ancak kişinin arzu ettiği seviyede bir aile hayatına sahip olması için, iş hayatındaki başarısı ile özel hayatının çakışmaması gerekmektedir. Rollerden birinde sağlanacak tatmin ya da başarı için diğer alandaki rolde fedakârlığı gerektirmekte olup, bu durumun bir sonucu olarak da roller arasında uyumsuzluk bulunduğu durumlarda çatışma ortaya çıkmaktadır (Zedeck ve Mosier, 1990).

2.2. İÇ GİRİŞİMCİLİK

2.2.1 Girişimci ve Girişimcilik

Literatürde girişimci; denenmemiş ve daha önce ortaya çıkarılmamış teknolojileri geliştiren, yenilik (inovasyon) yapan, orta düzeyde risk alabilen, fırsatlardan en üst düzeyde yararlanabilen, birtakım sosyal ve ekonomik unsurları organize edebilen kişi olarak ifade etmiştir. Richard Cantillon (1725); Özellikle girişimcinin risk üstelenen kişi ve sermaye tedarik eden kişi olmasına dikkat çekmiştir. Girişimcinin riskini malı satın alırken belirli bir fiyattan satın almasına karşın, satacağı fiyatın belli olmaması çerçevesinde açıklamıştır (Bayrakdar, 2011).

Girişimcilik kavramı hakkında birçok araştırmacının farklı tanımları bulunmaktadır. Girişimcilik, girişimcinin ortaya koyduğu eylemin, hareketin, organizasyonun ve yarattığı yeni sonuçların genel ismidir. Girişimcilik birey ve toplum için değer yaratan, ekonomik fırsatlara cevap verebilen veya ekonomik fırsatlar yaratan bireyler tarafından ortaya konulan, getirdiği yeniliklerle ekonomik sistemde değişikliklere neden olan bir süreçtir. Diğer bir tanıma göre ise girişimcilik, gerekli olan zaman ve çabayı ayırarak, finansal, sosyal ve psikolojik riskleri bir araya getirerek, parasal ve kişisel tatmin ödülü olarak farklı olan bir şeyi yaratma sürecidir. (Onay ve Çavuşoğlu, 2010).

TÜSİAD girişimci kavramını, “bilinenleri en iyi yapan ve hünelerine aklını da katan, olağan ve olağan dışı koşullarda işgücü ve sermaye kaynaklarını verimli bir biçimde kullanacak önlemleri düşünen, analiz eden, planlayan, yürürlüğe koyan, uygulayan ve sonuçlarını denetleyebilen kişi” olarak tanımlarken; TÜGİAD ise girişimci kavramını, “fırsatlardan yararlanarak, yeni fırsatlar yaratabilmek için üretim faktörlerini

örgütlenme ve risk alma özelliklerine sahip olan kişi” olarak tanımlamaktadır (<http://www.iktisadi.org>, 2016).

Tablo 2.1. Girişimcilerin Özellikleri

Yazar	Özellikler	Normatif	Ampirik
Mill	Riske katlanabilen	X	
Weber	Resmi otoritenin kaynağı	X	
Schumpeter	Yenilik, inisiyatif	X	
Sutton	Sorumluluk arzusu	X	
Hartmann	Resmi otoritenin kaynağı	X	
McClelland	Riske katlanabilen, başarı ihtiyacı		X
Davids	Hırs; bağımsızlık arzusu; sorumluluk; özgüven		X
Pickle	Mental; beşeri ilişkiler; iletişim yeteneği; teknik bilgi.		X
Palmer	Risk ölçümü		X
Hornaday&Aboud	Başarı ihtiyacı; özerklik; saldırı; güç, tanınma; yenilikçi/bağımsız		X
Winter	Güç ihtiyacı	X	
Borland	İçsel kontrol odağı		X
Liles	Başarı ihtiyacı		X
Gasse	Kişisel değer eğilimi		X
Timmons	Özgüven; hedef odaklı ölçülü risk alan; içsel kontrol odağı; yaratıcılık/yenilik.	X	X
Sexton	Enerjik/hırslı; tersliklere pozitif reaksiyon		X
Welsh&White	Kontrol ihtiyacı; sorumluluk arayan; özgüven; zorlu ve fırsatlarla dolu (meydan okuma) iş alan; ölçülü risk alan		X
Dunkelberg&Cooper	Büyüme odaklı; bağımsızlık odaklı		X

Kaynak: Doğan, 2013

2.2.2. Girişimcinin Özellikleri

Bir girişimci için ileriye görebilmek oldukça önemlidir. Ortaya çıkabilecek mevcut fırsatları sezme, ileride doğabilecek ihtiyaçlar hakkında öngörüde bulunabilmek ve bu konuda projeler sunabilmek için girişimci doğru şekilde konum almayı bilmelidir. Burada en önemli unsurlardan biriside motivasyondur. Mevcut durumun içerisindeki fırsatları ortaya çıkartarak onları gerektiği gibi değerlendirmek ve yenilikler ortaya koyma yeteneğidir. Bu yeteneğin ortaya çıkmasında girişimciyi etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, temel olarak başarılı girişimcilerin ortak özelliğini yedi başlıkta açıklayabiliriz.

Risk Alma: Girişimcilik faaliyetinde bulunan kişi, faaliyetin temel yöneticisi, yenilikleri gerçekleştirmede diğer kişilere önder ve sosyoekonomik düzen içerisinde toplumun birer ferdidirler. Risk insan hayatının bütün evresinde olduğu gibi kişinin yürüttüğü ticari faaliyetlere engel teşkil eden en büyük etkenlerden birisidir. Girişimcilik özelliği bulunanlar ise çeşitli risklerle karşılaşmasına rağmen konuya farklı bir bakış açısı katarak, belirsiz durumları fırsatlara çevirebilmektedirler. Hofstede'ye (1991) göre risk; bir olayın meydana gelme olasılığının oranı iken, belirsizlik ise, bir olasılığa bağlı kalmadan, herhangi bir şeyin olabileceğine yönelik beklentidir ve kaygı yaratır. Eğer belirsizlik, risk olarak açıklanabiliyorsa bir kaygı kaynağı olmaktan çıkar. Ayrıca risk faktörünün işletmelerde ortaya çıkmasında dış faktörlerin büyük bir payı olduğu gibi kişisel ya da örgütsel kusurlar da bulunmaktadır. Burada girişimci mantığa uygun ve kontrollü cesaretini ortaya koyarak risklerin üstesinden kolayca gelebilmekte ve yeni fırsatlar ortaya koymaktadır (Ören ve Biçkes, 2011).

Yenilikçilik: Yenilik yapmak özellikle ilk defa gerçekleştirilecek olan ekonomik faaliyetler üzerinde kullanılan etkili bir faktördür. Bu nedenle faaliyetlerde yenilik yapmak girişimciliğin en temel taşlarından birisidir. Yenilikçilikte hedef işletmenin sahip olduğu kaynakları çoğaltmak, çeşitlendirmek ve farklı şekillerde piyasaya arz etmektir. Wonglimpiyarat'e (2005) göre yenilikçilik, fırsatları değerlendirmek, mevcut teknolojiyi geliştirmek ve pratik bir şekilde kullanmayı sağlayan yoldur. Yenilikçilikte sadece yeni fikirler ve metodların ortaya konmasında değil mevcut faaliyetler üzerinde de değişiklikler yapılarak uygulanmaktadır. Girişimci, yenilik yaparken o konuda şimdiye kadar uygulanmamış yeni yöntemler kullanmaktadır. Yenilikçi girişimcilerde risk üstlenme kapasitesinin en üst seviyede bulunması gerekmektedir. Girişimcilerin yenilikçi faaliyetleri sonucunda, büyüme ve gelişme sağlamakta, bu şekilde toplumsal refahın ve yaşam kalitesi artması ile istihdamın artırılmasında yenilikçilik önemli bir rol oynamaktadır (İrmiş ve Özdemir, 2011).

Yaratıcılık: Girişimcilikte yenilik harekâtına gerçekleştirebilmek için öncelikle kişinin yaratıcılık yetisine sahip olması gerekmektedir. Ticari olarak bir değer ifade eden ve uygulanabilir olan yeni kurulacak olan iş alanlarında girişimcilik faaliyetlerinin ana unsurunu oluşturan yenilikçilik faktörünün temelinde yaratıcılık yatmaktadır. Yaratıcılık kavramını; mevcut durum içerisinde farklı bir fikir öne sürmek veya ilk defa ortaya konulacak düşünceler üretmek şeklinde ifade edilebilir. (<https://aofgirisimcilik.wordpress.com/>)

Duygusal Denge: Kişinin karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilme ve ortaya çıkacak strese karşı koyabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir. Hayatın tüm alanında olduğu gibi iş hayatında da duygusal olarak sağlam, dengeli ve kararlı olan kişilerin kendilerine güveni tamken, bunu tam tersi bir durumda bulunan bireyler ise güvensiz bir tutum sergilemektedirler. Costa ve McCrae (1995) nevrotikliğin temelinde; kaygı, öfke ve kızgınlık, karamsarlık, depresyon ve hassaslık gibi sıfatların bulunduğu işaret etmişlerdir (Sığırı ve Gürbüz, 2011).

Motivasyon: Motivasyon girişimcilikte kontrolü kaybetmemek için kişide bulunması gereken önemli bir güdüleme kaynağıdır. Girişimcinin kendisi tarafından belirlenmiş olan hedeflerin gerçekleştirilmesi için başarıya odaklanma, arzu ve isteklerin ön plana çıkarılması sürecidir. Motivasyon sadece kişilerde değil örgütsel açıdan da önemli bir

kavramdır. Örgütte çalışan kişilerin iş tatmininin sağlanmasında motivasyon artırmak için ihtiyaçlar doğrultusunda tedbirler alınması gerekmektedir. Motivasyonun kişilerde ortaya çıkmasında bireysel özelliklere göre farklılık göstermektedir. Örgütler kişi davranışlarının gözlemlenmesi yolu ile çalışanlarının motivasyonlarını yorumlamalı ve girişimciliği teşvik edici modeller ortaya koyarak örgütsel amaçlara ulaşmaya çalışmalıdırlar (Cin ve Günay, 2013).

Liderlik: Girişimci kişiler, kendilerinde bulunan özelliklerin yanı sıra liderlik gibi önemli rolleri de yerine getirmeleri gerekmektedir. Ortaya çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendiren, fırsatlarla ilgili her türlü organizasyonu yönetme becerisi gösteren girişimci aynı zamanda iyi bir liderlik özelliği de sergilemektedir. Liderlik vasıflarına sahip girişimcileri, sahip olduğu yetkilerini örgütte görev yapanlar ile paylaşabilen demokratik liderler, karar alma mekanizması olarak sadece kendisini gören ve kararlarını sorgulatmayan Otokratik liderler, yönetimde tutucu olmayan, çalışanları rahat bırakan ve örgüt hedefleri doğrultusunda her çalışanın kendisini geliştirmesine olanak sağlayan serbest- bırakıcı liderler, çalışanlarını her konuda destekleyen ve onlar üzerinde güven, itimat ve inanç oluşturabilen karizmatik liderlik ile kuralcı geleneklere bağlı ve yeniliklere uzak olan yönetsel liderler olmak üzere beş farklı şekilde gruplandırılabilir (Aykan, 2004).

Kendine Güven: Her şeyden önce girişimcinin ortaya koymuş olduğu hedefleri yakalayabilmesi için kendine güveni olmalıdır. Bu ise girişimcinin öncelikle kendisine inanması, yeteneklerinin farkında olması ile mümkündür. Kendisine güvenen girişimci, planlı ve programlı çalışarak önündeki belirsizlikleri ortadan kaldırmış olur (Bozkurt, 2011). Özgüveni tam olan girişimciler, sınırlı sermaye ve kıt kaynaklarla çevrili mevcut imkânları fırsatlara dönüştürmeye çalışarak, zorlu işlerin üstesinden başarılı bir şekilde gelebilirler. Bunu gerçekleştirebilmenin en önemli yolu, girişimci kişinin kendisine olan inancını ve güven duygusunu faaliyete geçirmesidir. (Bozkurt ve Erdurur, 2013). Ancak girişimcinin kendisine güven duymasında sadece kişilik özellikleri tek başına etkili olmayıp, kişinin iş hayatında edinmiş olduğu tecrübelerden oluşan uzmanlığın da kendine güvenin oluşmasında önemli bir rolü vardır.

2.2.3. Girişimcilik Türleri

Herkes tarafından bilinen ve kabul edilen ortak tanıma göre ekonomik ve sosyal değerlerden yeni fırsatlar ortaya çıkartma çabasında olan kişiler girişimci olarak nitelendirilmektedir. Girişimcilik ruhuna sahip kişiler buldukları çevredeki fırsatları en iyi şekilde analiz eder ve gerekli kaynakları bir araya getirerek ortaya yeni bir ürün koymak için uğraşırlar (Thompson, 1999). Girişimcilik çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Okulda, iş yerinde, evde, toplumda, çeşitli sanat alanlarında, askerî alanda, kamu sektöründe ve sanal ortamda girişimcilikten söz edilebilir. Girişimcilik özelliklerine sahip bireyler her yerde ve her zaman bu özellikleri ile ön plana çıkarak girişimci bir kimlik kazanabilirler (MEB, 2013).

Geçmişten günümüze sosyal ve ekonomik yapıda çok hızlı değişimler yaşanması, girişimci ve girişimcilik kavramları üzerinde de değişimleri beraberinde getirmiş, buna bağlı olarak da birçok girişimcilik türü ortaya atılmıştır. Örneğin bu konuyla ilgili

önemli çalışmaları olan Schumpeter (1934) girişimciyi statik ve dinamik olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Ancak temel olarak girişimcileri kamu ve serbest piyasada girişimcisi olarak sınıflandırılabilir.

Kamu yapısı itibarıyla bürokratik ve siyasi unsurların kontrolünde olup, kamuda bulunan girişimciler, fırsatları değerlendirmede genellikle dış müdahalelere maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle literatürde genellikle serbest piyasada faaliyet gösteren girişimciler üzerinden birçok sınıflandırma yapılmaktadır. Girişimcilik alanında yapılan çalışmalara göre, girişimcilik türlerini genel olarak; fırsat girişimciliği, sosyal girişimcilik, ticari girişimcilik ve iç girişimcilik olarak dört grupta toplanmıştır.

2.2.4. İç Girişimcilik Kavramı

Kavramsal olarak iç girişimciliğin ilk kez tanımlayan kişi Pinchot'tur (1985). Pinchot'un tanımına göre iç girişimcilik; Örgütün mevcut sistemi içerisinde yürütülen girişimcilik faaliyetlerinin geniş bir perspektifle yeniden şekillendirilmesi olarak ifade edilmiştir (Ağca ve Kurt, 2007). Pinchot tarafından ortaya konulan bu tanım, iç girişimcilik konusunda yapılan diğer tanımların özünü oluşturmaktadır. İç girişimcilik kavramında yönetsel yenilikten ilk defa Pinchot bahsetmiş olsa da aslında yeni ürünler ve pazarlar bulmak anlamında girişimciliğin yenilik yapma boyutu hakkındaki düşüncelerin kaynağı Schumpeter'e (1883-1950) dayanmaktadır. Schumpeter'e göre girişimci yeni bir örgüte ihtiyaç duymaksızın yeni metotlar ile girişimcilik faaliyetlerini gerçekleştirebilir (Er, 2013).

Daha sonraki çalışmalarda ise farklı araştırmacılar tarafından iç girişimcilik; örgütsel karlılığı iyileştirmek ve firmanın rekabet gücünü artırmak için kurulu bir örgüt içinde yeni işlerin yaratıldığı, mevcut bir örgüt içinde yenilik ihtiyacının tanımlandığı ve teşvik edildiği, birey veya bireyler vasıtasıyla mevcut bir organizasyon içinde yeniliklerin yapıldığı, örgütsel yenilenmenin ve yeni bir örgüt yaratmanın teşvik edildiği, örgüt içindeki bireylerin kendi kontrolleri altındaki kaynakları dikkate almaksızın yeni fırsatları takip ettikleri, var olan bir örgütteki girişimcilik ruhunun teşvik edildiği ve mevcut bir örgütte yeni işlerin yaratıldığı bir süreç gibi farklı şekillerde de tanımlanmıştır (Akdoğan ve Cingöz, 2006).

Yine iç girişimcilik konusunda literatüre bakıldığında farklı araştırmacılar tarafından farklı tanımlamaların ve modellerin ortaya konduğunu görülmektedir. Guth ve Ginsberg tarafından (1990); işletmenin içinde bulunduğu sosyal, politik, teknolojik ve rekabet çevresi, işletmedeki stratejik liderlik, organizasyon yapısı, organizasyonel performans ve iç girişimcilik performansında oluşan bir model ortaya konmuştur. Covin ve Slevin (1991), iç girişimciliğin dış değişkenler, iç değişkenler ve stratejik değişkenlerden oluştuğu ve iç girişimcilik kavramının kişiliğe bağlı, yönetsel özelliklerine vurgu yapılmıştır. Covin ve Slevin tarafından ortaya konulan model, dış çevreyi; dinamizm, rekabet, cömertlik, stratejik değişkenleri; misyon, rekabet taktikleri ve iç değişkenleri; yönetsel değerler, geçmiş deneyimlere dair değerler, yapı, süreçler ve kültür olarak 1993 yılında Zahra tarafından yeniden geliştirilmiştir (Kozak ve Yılmaz, 2010).

Tablo 2.2. Girişimci ve İç Girişimci Profillerinin Karşılaştırılması

	Girişimci	İç Girişimci
Temel Güdüler	Bağımsızlık, fırsat yaratma ve para kazanma	Bağımsızlık ve kurumsal ödül sağlayabilme
Zaman Yönlendirme	Orta ve uzun dönemde ayakta kalma ve başarıma 5-10 yıllık bir dönemde işletmenin büyümesi ile ilgilidir.	Girişimci ile geleneksel yönetici arasındadır. İşletmenin zaman tablosuna ve durumun ciddiyetine bağlı olarak kendini kabul ettirme daha önemlidir
Faaliyet	Direkt katılım söz konusudur.	Temsilci olmaktan çok direkt katılım söz konusudur
Risk Durumu	Kabul edilebilir riskleri üstlenen	Kabul edilebilir riskleri üstlenen
Statü	Statü sembolleri ile ilgisi yok	Geleneksel kurum statü sembollerini önemsemeyen bağımsızlık arzusunda
Başarısızlık ve Hatalar	Hata ve başarısızlıkların kabul etme ve üzerine gitme	Hazır olana kadar riskli projelerin üzerine gitme
Kararlar	Karar almada hayalleri izleme	Hayalleri başarmada başkalarını ikna edebilme
Kimler İçin	Kendini ve müşterileri memnun eder	Kendini müşterilerini ve sponsorları memnun eder
Aile Geçmişi	Girişimci küçük işletme sahibi mesleki veya çiftçilik geçmişine sahip aile bireyleri	Girişimci, küçük işletme sahibi, mesleki veya çiftçilik geçmişine sahip aile bireyleri
Başkaları İle İlişki	Temelde karşılıklı ilişki ve anlaşmaya dayalı	Hiyerarşi içerisinde karşılıklı ilişkiye dayalı

Kaynak: Hisrich ve Peters, 2002

Tablo 2.2' ye göre, girişimcilik ve iç girişimcilik faaliyetlerini ortaya çıkartan temel güdüler, girişimsel başarının zaman içerisindeki durumu, faaliyetlere katılım, risk alma durumu, faaliyetin sağlayacağı statü, başarısızlık sonucunda ortaya çıkacak sonuçlar, karar almada etkili olan faktörler ve girişimcilik faaliyetlerinde diğer kişilerin etkileri bakımından girişimci ve iç girişimci birbirinden ayrılmaktadır.

2.2.5. İç Girişimciliğin Boyutları

İç girişimcilikle ilgili yazın dikkate alındığında, Zahra (1991,1993 ve 1995) şirket girişimciliğinin tahmin edilen finansal çıktıları ile finansal performans arasındaki ilişkiyi, Guth ve Ginsberg (1990) şirket girişimciliği ile ilişkili faktörleri ve Stopford ile Baden-Fuller (1994) şirket girişimciliğinin ne şekilde yaratılacağına dair araştırmalarda bulunarak “iç girişimciliğin boyutlarını” açıklamaya çalışmışlardır. Yapılan bu sınıflandırmaya göre iç girişimcilik boyutlarının yeni iş girişimi başlatma, yenilik

yapma, risk alma, proaktiflik ve kendini yenileme olarak sıralanabilir (Onay ve Çavuşoğlu, 2010). Bahsedilen iç girişimciliğin boyutlarının her ne kadar birbirinden farklı yönleri bulunsun da girişimcilik faaliyetlerinin temel unsurları gereği örtüştikleri birçok nokta da bulunmaktadır (Morris ve Kuratko, 2002). Bu nedenle araştırmada risk alma boyutu ve proaktiflik aynı başlık altında ele alınmıştır.

2.2.5.1. Yeni İş Girişimi Boyutu

Literatürde iç girişimciliğin boyutları olan proaktiflik, yenilikçilik, stratejik yenilenme, rekabetçi girişkenlik, risk alma boyutlarıyla birlikte Antoncic (2000) ve Antoncic ve Hisrich (2003) tarafından ele alındığı görülmektedir. Diğer tüm boyutların iç girişimciliğin en temel boyutu olan yeni iş girişimlerinin başlatılmasında devamlı olarak gündemde bulunma zorunluluğu vardır. Ayrıca yeni iş girişimleri başlatmanın asıl amaçlarından birinin de işletmenin “stratejik yenilenme” ve “rekabetçi üstünlük” elde etme amacı unutulmamalıdır. Ürünlerin tekrardan dizayn edilmesi ve yeni pazarların bulunması için organizasyonda yeni görevlerin ortaya çıkmasını sağlayan yeni iş girişimi, iç girişimciliğin en aktif boyutudur. Mevcut bir firma içerisinde veya ona bağlı ortaklık şeklinde oluşturulan bu girişimler literatürde, içsel girişimcilik, özerk iş birimi yaratma, firma düzeyli girişimcilik, yeni içsel eğilimler ve kurum girişimciliği adlarıyla ifade edilmektedir (Ağca ve Kurt, 2007).

Öte yandan iç girişimciliğin diğer unsurlarından farklı olarak yeni iş fikirlerinin ortaya konulması ve uygulanması hem iç girişimciler hem de işletmeler açısından oldukça zorlu süreçlerdir. Her türlü riski alarak ortaya konulan ürünün piyasada rağbet görüp görmeyeceği belli değildir. Bu belirsizlik durumu arttıkça alınan risk artacağından yeni iş girişimlerinin çok iyi etüt edilmiş ve planlanmış girişimsel faaliyetler olması gerekmektedir.

2.2.5.2. Yenilik Yapma Boyutu

Yapı araştırmalarda, yenilik yapmak birçok araştırmacı tarafından iç girişimciliği oluşturan temel nokta olarak nitelendirilmektedir. Ortaya konulan yenilikler; genellikle işletmenin ürünlerinden, sahip olduğu pazarlara ve dağıtım sürecine kadar etkili olmaktadır. Bu anlamda iç girişimcilik “yeni ürünler ve yeni pazarlar geliştirme süreci” olarak görülmektedir. Yenilikçilik girişimciliğin temel unsuru olduğu gibi, asıl amacı yapılması gereken görevlerin en iyi şekilde yerine getirilebilmesi için özgün ve uygun yeni yöntemlerin bulunmasıdır. Bu şekilde maliyetlerin düşürülmesi, üretimin daha verimli hale getirilmesi, dağıtım kanallarının etkili kullanılması ve müşteri memnuniyetinde en üst seviyeye ulaşılması hedeflenmektedir. Dess ve Lumpkin (1997) iç girişimcilikte yeniliğin; üretimde yapısal değişiklikler, yeni pazarlama teknikleri ve teknolojik yenilikler üzerinde etkili olduğundan bahsetmektedir. Sonuç olarak bu konuda yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır ki, iç girişimcilikte yenilik yapmanın birçok biçimi ve geniş bir yelpazesi bulunmaktadır (Ağca ve Kurt, 2007).

2.2.5.3. Risk Alma ve Proaktiflik Boyutu

Girişimcilikte risk alma boyutu, girişimcinin risk almadaki üstlendiği role göre belirsizlik anlarında uygun kararları alabilmek ve riskleri fırsatlara dönüştürebilme yönelimi olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda risk alma faktörü girişimciyi yöneticiden ayıran en önemli özelliklerden birisidir (Kaya, 2001). Girişimcilik genel olarak kurumsal bir temele dayansa da, risk almak tamamen bireysel özelliklere dayanmaktadır. Cesurca düşünen ve davranan girişimcilerin üstlenmiş oldukları risk faktörünün fazlalığı, girişim sonucunda elde edilecek kazancın düzeyini de belirlemektedir (Erdem, 2001). Cantillon'a (1755) göre de girişimciler kâr amacıyla risk alan kişilerdir. Ancak aralarındaki bu sıkı bağa rağmen girişimcilik ve iç girişimciliğin temelinde sade kâr elde etmek amacı bulunmayıp, yeni bir değer elde etmekte en büyük hedef olarak nitelendirilebilir (Bulut vd., 2008).

İç girişimcilik boyutlarından proaktiflik; örgütte sorunlar ve değişim ihtiyacı ortaya çıkmadan özellikle üst yönetim tarafından gerekli tedbirlerin alınması ve çözüm önerilerinde öncü davranma olarak tanımlanabilir. Proaktiflik boyutuyla, işletmenin iç ve dış çevresinde ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditlerin iyi analiz etmek, piyasada rakiplerin önüne geçmek ve pazar payının artırılması için ileriye dönük hamleler yapabilmek amaçlanmaktadır. Zaten iç girişimciliğin temelinde yatan felsefede yeni fırsatların yakalanması ve proaktiflik duygusu vardır (İçerli, Yıldırım ve Demirel, 2011). Proaktiflikte, asıl önemi olan nokta yeniliklerde öncü olmaktan ziyade öncülüklere lider olmak, yol göstermek ve hedeflenen başarının yakalanmasında gerekli olan her türlü imkânın sağlanmasıdır. Bu şekilde ortaya çıkacak her türlü olumsuzluğa karşı tedbirli ve dirençli olmak hedeflenmektedir (Doğaner, 2006).

2.2.5.4. Kendini Yenileme Boyutu

Kendini yenileme boyutu bazı araştırmacılar tarafından stratejik yenilenme veya organizasyon yenilenmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde işletmenin sahip olduğu mevcut örgüt yapısı ile temel hedeflerinin yeniden gözden geçirilmesi, güncel koşullara göre gerekli değişikliklerin yapılması ve iç girişimcilik için uygun ortamın sağlanması öngörülmektedir (Antoncic ve Hisrich, 2001).

Kavramsal olarak kendini yenileme (stratejik yenilenme) boyutu literatürde girişimciliğin ve iç girişimciliğin değişimci yapısından farklı olarak değerlendirilmektedir. Bu konudaki araştırmalarda kendini yenileme boyutu, işletmelerin temelini oluşturan ana hedeflerin yeniden revize edilmesi veya tamamen değiştirilmesi şeklinde ele alınarak incelenmiştir. Günün koşullarına göre oluşan bu revizyon ve yenilenmeler aslında aniden değil zaman içerisinde gelişen ve olgunlaşan şartlara göre gelişmektedir. Bu gelişmelerin temelinde işletmenin iç ve dış yapısında meydana gelen değişimlere ayak uydurma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır (Ağca ve Kurt, 2007).

2.2.6. İç Girişimciliği Etkileyen Faktörler

Girişimcilik ekonomik ve sosyal fırsatların tespit edilerek, risk alınıp refah artırma sürecidir. Girişimcilik faaliyetleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilerlemesi sürecinde en etkili faktörlerden birisi olmuştur. Uluslararası birleşmeler ve ticarete artan rekabet, pazarda yeni fırsatların ve riskler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Girişimcilik ile bu durumu en iyi değerlendiren şirketler rakiplerine göre büyük avantaj yakalamışlardır. Girişimcinin kaynakları belirleyen etkenleri; ailesi, işletmesi, bankalar ve finans kuruluşları, devlet, sermaye piyasaları, ortaklar ve doğa koşullarıdır. Bunun yanı sıra uluslararası girişimcilik faaliyetlerini politik faktörler, uluslararası antlaşmalar ve ülkelerin kültürel yapısı da doğrudan etkilemektedir. Bir işletmede iç girişimcilik faaliyetlerinin başarıya ulaşabilmesi ve girişimcilik faaliyetinden beklenen faydaların gerçekleşebilmesi için örgüt içi ve dış çevre koşullarının bu çalışmaları desteklemesi gerekmektedir. (Cingöz, 2011).

İşletmenin faaliyette bulunduğu çevrenin özelliklerinin girişimcilik faaliyetlerinin en önemli belirleyicisi olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle iç girişimcilik örgütlerin dış çevrede gördükleri açıkları, zafiyetleri ve fırsatları değerlendirme hedefi ile başlamaktadır. İşletmenin çevreden etkilenecek girişimcilik faaliyetlerine başlaması diğer taraftan proaktiflik yaklaşımı ile rakipler ve piyasalar üzerinde etki sağlanması hedefine dönüşmektedir. Bu şekilde işletmeler çevrenin değişken koşullarına göre girişimcilik hedeflerine yön vermektedirler (Onay ve Çavuşoğlu, 2010).

Genel olarak işletmelerin kâr hedeflerine ulaşmak için girdileri mamule dönüştürmesi, ortaya çıkan mamullerin yeni ürün, pazar ve teknolojiler olarak rakiplere üstünlük sağlanması için işletmelerin, bu dönüşümü gerçekleştirirken çevre ile uyumu sağlaması ve olumsuzluklara karşı her türlü tedbirin alınması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü özellikle dış çevrede gelişen olaylardan soyutlanmış olarak örgütlerin hayatlarını sürdürmeleri mümkün olmadığı gibi girişimcilik faaliyetlerinin de başarılı olması söz konusu olamayacaktır (Naktiyok ve Kök, 2006).

Yapılan araştırmalarda da iç girişimcilik faaliyetinin başarısının örgütsel yapı ile doğrudan ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır. Örgüt yapısının esnekliği, yenilikler açık olup olmadığı, teknolojik değişimlerin hedef amaçlı kullanılması, çalışanlar için ödül ve teşvik sisteminin bulunması gibi birçok etken, örgüt içerisinde çalışanların girişimcilik faaliyetlerinin başarısını belirlemektedir. Ayrıca örgütsel destek olmadan yapılacak iç girişimcilik faaliyetleri, girişimcinin bireysel gücünün belirli bir noktaya kadar ulaşacak olması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Zahra, 1991).

Örgütlerin büyüklüğüne bağlı olarak yönetimde çeşitli kademeler ortaya çıkmakta olup, bu duruma bağlı olarak personellerin sayısındaki artış, çalışanların kontrolü ve çalışma standartları tepe yönetim tarafından kesinleşmiş biçimsel kurallar ile yönetilmeye başlanmasına neden olur. Bu tür örgüt yapılarındaki yönetim sistemi nedeniyle esnekliğin düşüklüğü, iç girişimcilik faaliyetinde bulunacak girişimcilerin yeni fikirler ortaya koyma ve risk alma eğilimlerini engellemektedir. Kısacası bürokratik yapıya sahip örgütlerde iç girişimcilik faaliyetlerinin gerçekleşmesi için gerekli ortam bulunmamaktadır. Bunun tam tersi bir durum olarak ise organik örgüt yapılarında

esnek yapılı, pazar ihtiyaçlarına cevap verebilen yönetsel anlayışın, girişimcilik faaliyetlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir (Cingöz, 2011).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Özellikle konaklama işletmeleri gibi yoğun müşteri ilişkilerinin yaşandığı hizmet sektörlerinde çalışanların iş performansındaki eksiklik diğer sektör çalışanlarına göre daha fazla önem arz etmektedir. Çeşitli sebeplerden dolayı işe bağlılığı düşük olan çalışanların başta müşteriler olmak üzere gerek işyeri, gerekse kendi tatminlerini yerine getirmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için hizmet kalitesinin istenilen düzeye çıkartılması, çalışanların karşılaştıkları olumsuzlukların giderilmesine iş-aile çatışmasını önlemeye yönelik adımların atılması işletme hayatı açısından oldukça önemlidir (Özmen, 2001).

İşletme çıkarları için örgüt yapısının canlı tutulması ve yenilenmesi, çalışanların motivasyonunun artırılması, iş tatmini ve örgütsel bağlılık için hayati önem taşıyan iç girişimcilik faaliyetleri, çalışanın yaratıcılığı ve yenilikçiliği yaşanan iş-aile çatışmaları sonucunda ciddi biçimde etkilenmektedir. Kısacası, turizm sektörü gibi tamamen insan ilişkilerine dayanan emek yoğun sektörde çalışan personelin iş-aile çatışması yaşamaması için çalışma koşullarının ve aile ilişkilerinin incelenmesi ve çatışmalara ilişkin çözüm önerileri ortaya konulması araştırmanın önemini göstermektedir. Bu kapsamda, yapılan bu araştırmanın amacı iş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkilerini incelemek ve bu konuda çözüm önerileri sunmaktır.

3.2. Araştırmanın Sınırları

Öncelikle, sosyal konular üzerinde gerçekleştirilen hizmet sektörü odaklı çalışmaların hemen hemen tamamına yakını personellerinin çokluğu nedeniyle turizm işletmelerinde gerçekleştirildiği için, söz konusu işletmelerde görev yapan personellerde anketlerin doldurulması konusunda ciddi bir isteksizlik söz konusudur. Araştırma için kullanılan anket sorularının çokluğu ve soruların uzun olması, yoğun ve düzensiz iş trafiği nedeniyle yeteri kadar zamanı olmayan veya işletme tarafından izin verilmeyen personellerce doldurulmasını güçleştirmiştir. Genellikle iş devamlılığı olduğu için hedef kitle olarak belirlenen yönetim kademesi çalışanlarının sayısal olarak az olması, araştırmaya katılımın düşük olmasına neden olmuştur. Ayrıca, çalışanların girişimcilik faaliyetlerini etkileyen birçok değişik faktör bulunmasına rağmen, konusu gereği araştırmada sadece iş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkileri ve sonuçları araştırılmıştır.

3.3. Örnek Kütlenin Belirlenmesi

Araştırmanın örnek kütlesini, Kapadokya'nın başkenti olarak bilinen Nevşehir Bölgesinde faaliyet gösteren 25 adet 3,4 ve 5 yıldızlı otelin farklı departmanlarında görev yapan birim müdür ve şefleri oluşturmaktadır. Bu amaçla Nevşehir Bölgesindeki 3,4 ve 5 yıldızlı konaklama tesislerine 250 adet anket farklı departmanlarında görev

yapan birim müdür ve şefleri dağıtılmış olup araştırmanın kısıtlarında belirtilmiş olan nedenlerden ötürü 96 geçerli anket üzerinden SPSS 23.0 programı ile çalışma yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı, iş-aile çatışması ve iç girişimcilik üzerindeki etkilerini incelemektir. Konu ile ilgili yapılan literatür çalışmasında, turizm işletmelerinde yapılan araştırmalarda, iş-aile çatışmasının iş tatmini ve mesleki performansı olumsuz yönde (Karatepe ve Kılıç, 2005; Karatepe ve Sökmen, 2006; Mulvaney, 2006; Namasivayam ve Zhao, 2006; Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007; Yurtseven, 2008; Zhao vd. 2011), işten ayrılma niyetini ise olumlu yönde (Karatepe ve Sökmen, 2006; Yurtseven, 2008) etkilediği tespit edilmiştir. Mulvaney (2006)'in de belirttiği gibi, turizm sektöründe çalışanlar, iş ve aile yaşamlarından birini tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Turizm işletmelerinde yapılan araştırmalarda, iş-aile çatışmasının iş tatmini ve mesleki performansı olumsuz yönde (Karatepe ve Kılıç, 2005; Karatepe ve Sökmen, 2006; Mulvaney, 2006; Namasivayam ve Zhao, 2006; Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007; Yurtseven, 2008; Zhao vd. 2011), işten ayrılma niyetini ise olumlu yönde (Karatepe ve Sökmen, 2006; Yurtseven, 2008) etkilediği tespit edilmiştir (Çakır, 2011). Yapılan araştırma ile konaklama işletmelerinde çalışan personellerin yaşamış oldukları iş-aile çatışma düzeylerinin iç girişimcilikleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır ve yapılan çalışmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

Hipotez 1: İş-aile çatışması, yeni iş girişimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Hipotez 2: İş-çatışması, yenilikçilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Hipotez 3: İş-aile çatışması, kendini yenileme üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Hipotez 4: İş-aile çatışması, proaktiflik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Hipotez 5: İş-aile çatışması, iç girişimcilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma için veri toplama yöntemi olarak anket uygulaması yapılmıştır. Anket formunun birinci kısmında Carlson, D.S., Kacmar, K.M., & Williams, L.J. (2000) tarafından geliştirilen 18 soruluk iş-aile çatışması ölçeği; Anket formunun ikinci kısmında ise iç girişimcilik performansı ölçeği yer almaktadır. Antoncic and Hisrich (2001) tarafından geliştirilen iç girişimcilik ölçeği, yeni iş girişimi, yenilikçilik, kendini yenileme ve proaktiflik olmak üzere dört boyut ve toplam 34 ifadeden oluşmaktadır. Anket formunda 5'li likert tipi ölçek (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

Yapılan güvenilirlik katsayıları hesaplamalarından, çalışmada kullanılan ölçeğin doğru olduğu ve verilerin analizi açısından uygun görülmektedir. Araştırmada kullanılan iş-aile çatışması anketinin güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak ölçülmüştür. İç girişimciliğin unsurları olan yeni iş girişimi anketinin güvenilirlik katsayısı 0,71, yenilikçilik anketinin

güvenlik katsayısı 0,90, kendini yenileme anketinin güvenilirlik katsayısı 0,85 ve proaktiflik anketinin güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak ölçülmüştür.

Tablo 3.1. Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayılarına İlişkin Analiz Sonuçları

Ölçek	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı	
İş-Aile Çatışması	0,924	18	
İç Girişimcilik	Yeni İş Girişimi	0,718	5
	Yenilikçilik	0,908	10
	Kendini Yenileme	0,859	12
	Proaktiflik	0,888	7

Tablo 3.2. İş-Aile Çatışması ve İç girişimcilik kavramları arasındaki Korelasyon Değerleri

DEĞİŞKENLER	X	ss	1	2	3	4	5
1- İş-Aile Çatışması	2,820	0,796					
2- Yeni İş Girişimi	3,190	0,969	-0,157**				
3- Yenilikçilik	3,150	0,927	-0,314**	0,673**			
4-Kendini Yenileme	2,990	0,910	-0,126**	0,468**	0,532**		
5- Proaktiflik	2,880	0,880	-0,263**	0,516**	0,619**	0,694**	
6- İç Girişimcilik	2,975	0,692	-0,259**	0,818**	0,860**	0,800**	0,836**

**anlam düzeyi $p < 0,01$

Yapılan korelasyon analizi sonucunda Pearson katsayılarına baktığımızda; iş-aile çatışması ile iç girişimciliği oluşturan unsurlar arasında düşük seviyede, anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Tablo 3,7'de iş-aile çatışması ile yenilikçilik arasında düşük düzeyli ($r = -0,157$) negatif yönlü ilişki, iş-aile çatışması ile yeni iş girişimi arasında düşük düzeyde ($r = -0,314$) negatif yönlü ilişki, iş-aile çatışması ile kendini yenileme arasında düşük düzeyde ($r = -0,126$) negatif yönlü ilişki, iş-aile çatışması ile proaktiflik arasında düşük düzeyde ($r = -0,263$) negatif yönlü ilişki ve son genel olarak iş-aile çatışması ile iç girişimcilik arasında düşük düzeyde ($r = -0,259$) negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle iş-aile çatışması arttıkça iç girişimcilik eğilimi ve boyutları azalmaktadır.

3.6. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Hipotez 1: İş-aile çatışması, yeni iş girişimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.3. İş-Aile Çatışmasının Yeni İş Girişimi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Yeni İş Girişimi								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Anlam Düzeyi
İş-Aile Çatışması	,-226	,157	,025	,014	,91288	1,541	2,373	0,127

İş-aile çatışmasının yeni iş girişimi üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; R² değeri, 0,025 olarak bulunmuştur (R²=0,025; F=2,373; p>0.01). Buna göre yeni iş girişimindeki etkilenmenin % 2,5'i iş-aile çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sonuç anlamlı değildir (β=-0,226; p> 0.01) dolayısıyla, İş-aile çatışmasının, yeni iş girişimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu düşünülerek geliştirilen 1. araştırma hipotezi reddedilmiştir.

Hipotez 2: İş-çatışması, yenilikçilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.4. İş-Aile Çatışmasının Yenilikçilik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Yenilikçilik								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Anlam Düzeyi
İş-Aile Çatışması	,-427	,314	,099	,089	,82862	3,207	10,288	0,002

İş-aile çatışmasının yenilikçilik üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; R² değeri, 0,099 olarak bulunmuştur (R²=0,099; F=10,288; p<0.01). Buna göre yenilikçilikteki olumsuz etkilenmenin % 9,9'u iş-aile çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre iş-aile çatışması yeni iş girişimi üzerinde düşük düzeyde negatif bir etkiye sahiptir ve anlamlı bir etkiye sahiptir(β=-0,427; p< 0.01). Bu noktada 2. araştırma hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotez 3: İş-aile çatışması, kendini yenileme üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.5. İş-Aile Çatışmasının Kendini Yenileme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Kendini yenileme								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Anlam Düzeyi
İş-Aile Çatışması	,-156	,126	,016	,005	,78951	1,233	1,520	0,221

İş-aile çatışmasının kendini yenileme üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; R² değeri, 0,016 olarak bulunmuştur (R²=0,016; F=1,520; p>0.01). Buna göre kendini yenilemedeki olumsuz etkilenmenin % 1,6 sı iş-aile çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre iş-aile çatışması yeni iş girişimi üzerinde düşük düzeyde negatif bir etkiye sahip (β =-0,156; p> 0.01) olup, anlam ilişkisi yönünden bağlantı olmaması nedeniyle hipotez reddedilmiştir.

Hipotez 4: İş-aile çatışması, proaktiflik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.6. İş-Aile Çatışmasının Proaktiflik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: proaktiflik								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Anlam Düzeyi
İş-Aile Çatışması	,-314	,263	,069	,059	,82862	2,646	7,000	0,010

İş-aile çatışmasının proaktiflik üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; R² değeri, 0,069 olarak bulunmuştur (R²=0,069; F=7,000; p<0.01). Buna göre proaktiflikteki olumsuz etkilenmenin % 6,9'u iş-aile çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre iş-aile çatışması yeni iş girişimi üzerinde düşük düzeyde negatif bir etkiye sahiptir (β =-0,314; p< 0.01) ve hipotez kabul edilmiştir.

Hipotez 5: İş-aile çatışması, üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.7. İş-Aile Çatışmasının İç Girişimcilik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: iç girişimcilik								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Anlam Düzeyi
İş-Aile Çatışması	-,281	,259	,067	,057	,82862	2,646	6,754	0,011

İş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit regresyon analizi sonucunda; R² değeri, 0,067 olarak bulunmuştur (R²=0,067; F=6,754; p<0.01). Buna göre iç girişimcilikteki değişimin% 6,7'si iş-aile çatışmasıyla açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre iş-aile çatışması yeni iş girişimi üzerinde düşük düzeyde negatif bir etkiye sahiptir (β =-0,281; p< 0.01) ve hipotez kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Endüstri devriminden önceki uzun periyotta, insanlar kendi aile bireyleriyle birlikte sadece kendi tüketimleri için çalışmakta ve büyük aile olarak birlikte yaşamaktaydılar. Artan nüfus nedeniyle yerel üretimin yetmemesi ve daha fazla kaynak ihtiyacı gibi sebeplerden ortaya çıkan endüstri devrimiyle birlikte çeşitlenen iş kolları insanları yaşadıkları yerlerden farklı bölgelere de göç etmeye veya iş için uzun yolculuklar yapmaya mecbur bırakmıştır. Bunlara ek olarak günümüzde bir rekabet halini alan kişisel gelişim ve kariyer istekleri ile ekonomik olarak daha fazla kazanma arzusu insanları daha çok çalışmaya itmiştir.

Çalışanların yaşantılarını oluşturan en temel unsurlardan birisi aile diğeri ise iş hayatıdır. Bu konuda bazı insanlar aile yaşantısına daha çok önem verirken bazıları da iş yaşantısına önem vermektedirler. Bu durumda ortaya çıkacak olan en temel sorun her iki yaşantıdan birisinde veya ikisinde birden çatışmalar yaşanmasıdır. Yaşanan bu çatışmaların çalışanlar ve örgütleri açısından ciddi sonuçları olmaktadır. Şüphesiz işletmeler açısından ve kişisel olarak en tercih edilen durum ise her ikisinin bir dengede tutulmasıdır. Ancak özellikle günümüz koşullarında dengeli yaşamak giderek zorlaşmakta ve literatürde iş-aile çatışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılan tüm çalışmalara bakarak çatışma yaşanmasında; aşırı yoğun olan veya düzensiz ya da esnek olmayan çalışma saatleri, zamansız seyahatler, iş yükünde belirsizlik, mesai arkadaşları ile olan anlaşmazlıklar, kariyer olanaklarındaki güçlükler, yöneticilerin tutumları, örgüt yapısı ve çevresel etkenleri, çalışanın medeni durumu, aile ortamındaki birey sayısı, çocukların bakım sorunu ve ebeveynlerin sorumluluklarının direkt etkisi söz konusudur.

Otel işletmelerinde en önemli unsurun müşteri memnuniyeti olduğu düşünüldüğünde, iş-aile çatışmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalara göre (Rusbult vd., 1988; Frone, 1997:163; Kossek ve Özeki, 1999; Carlson, 2000; Powell ve Greenhaus,

2006; Namasivayam ve Zhao, 2006; Efeoğlu ve Özgen, 2007), iş-aile çatışması iş tatminini, kariyer tatminini, örgütsel bağlılığı ve mesleki performansı azaltıcı; tükenmişliği ve işten ayrılma niyetini ise artırıcı yönde etkilemektedir. Otel işletmelerinin hizmet kalitesini yüksek standartta tutabilmesi için, çalışanların mutlu bireyler olmaları oldukça önemlidir (Coverman, 1989; Duxburry ve Higgins, 1991; Guven, 2005; Torun ve Ercan, 2006; Toraman, 2009) . Dolayısıyla, otel işletmelerinin ağır çalışma şartlarına getirilecek olan düzenlemeler hem örgütün kaliteli hizmet sunumunu doğrudan etkileyecek hem de bireyin aile ile yaşadığı (iş nedeni ile yaşanan) sorunları giderilmesinde büyük bir rol oynayacaktır.

İş- aile çatışmalarının çalışanlar açısından fiziksel, sosyal, ekonomik ve ruhsal birçok olumsuz etkisi bulunmakta olup, söz konusu olumsuz etkilerden birisi de çalışanların iç girişimcilik faaliyetleri üzerinedir. Girişimcilik devletler, işletmeler ve çalışanlar için oldukça önemli bir konu olarak ekonomik olarak büyümek, kalkınmak ve rekabet ortamında canlı kalmak için zorunlu olan bir hamledir. Literatürde iç girişimcilik olarak nitelendirilen personel girişimciliği, Antoncic (2007) tarafından "mevcut bir organizasyon içindeki girişimcilik ruhu" olarak tarif edilmiştir. İç girişimciliğin işletmeler açısından önemi örgütün sahip olduğu fikirlerin ve vizyonun daha öteye taşınması, çalışan açısından ise kişisel gelişim, ekonomik kazanç ve kariyer olanakları olarak ortaya çıkmaktadır.

İşletmelerde iç girişimcilik faaliyetlerinde erkek çalışanlar kadın çalışanlar oranla daha fazla öne çıktıkları söylenebilir. Bunu en önemli nedeni olarak toplumsal olarak kadınlara gerekli değerin verilmemesi, kadınların çalışma ve aile hayatlarında kısıtların daha fazla olması, işverenler tarafından yeterince desteklenmemeleri, çalışma hayatında kadınlara yönelik düzenlemelerin yetersizliği ve Kadın çalışanların genel olarak riskten kaçınma davranışı içinde bulunmaları nedeniyle işletmelerce tercih edilmemesini sayabiliriz. Özellikle konaklama işletmeleri gibi yoğun müşteri ilişkilerinin yaşandığı hizmet sektöründe, çalışanların uzun çalışma saatlerine maruz kalmaları nedeniyle iş-aile çatışmasının çalışanların iç girişimciliği üzerindeki etkisini, tespit etmeye yönelik olarak Nevşehir Bölgesindeki turizm işletmelerinde çalışan personel üzerinde yapılan araştırmada, anket cevaplarına bakıldığında, çalışanların yarısından fazlası iş yoğunluğunun ailesi ile arasında problem doğurduğunu, yarısı ailesine ayırmak istediği zamanı işi tarafından engellendiğini, yine ankete katılanların yarısı iş ve aile zamanlarının çatıştığını belirtmişlerdir.

Ayrıca çalışanlar genel olarak iş yerindeki yoğunluktan dolayı oluşan yorgunluk nedeniyle ailesine gerekli ilgiyi gösteremediğini düşünmektedirler. Bu şekilde anketi cevaplayanlarca, iş yaşamındaki rol taşınmasının aile rollü üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya konulmuştur. Ancak ankete katılanların büyük bir çoğunluğu, aile yaşantılarının iş yaşantısı üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığından bahsetmeleri, ailelerine koruyucu bir yaklaşımın sonucu olduğu söylenebilir. Araştırmadaki bir başka sonuca göre de iş yaşamında becerikli olan çalışanların aile hayatı da bu durumdan pozitif yönde etkilenmektedir.

Literatürde iş-aile çatışmasının çalışan üzerindeki negatif etkisi açıkça ortaya konulmuşken, konaklama işletmelerinde çalışanların mevsimsel geçici işçi statüsünde istihdam edilmesi, işletmeye karşı olan çekinceleri ve ailevi sorumlulukları nedeniyle

işsiz kalma endişesi, araştırmadaki sorulara doğru cevaplar verilmesini olumsuz etkilemiş ve bu nedenle de iş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki negatif etkisi düşük seviyede kanıtlanmıştır.

Sonuç olarak çalışanlar, iş-aile çatışması yaşanmasına en büyük etken olarak çalışma koşulları ve örgüt politikalarını göstermektedirler. Turizm sektöründe yaşanan iş-aile çatışmalarının, çalışanlar üzerindeki etkisi en aza indirilmesi konusunda öneriler şu şekilde sıralanacak olursa:

- Öncelikli olarak turizm sektöründe mevsimsel çalışma koşullarından ötürü, konaklama işletmelerince çalışanların büyük bir kısmına geçici personel gözüyle bakılmakta olup, uzun vadeli çalışma planlarının arasında yer almamaları çalışanların işletmeyi benimsememelerine, sürekli stres altında çalışmalarına ve dolayısıyla ailelerinin de bu durumdan olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır. Bu durumun giderilmesi için turizmde mevsimsellik faktörünü ortadan kaldıracak çalışmaların sektör temsilcileri ve paydaşlarca yapılması, istihdam politikalarının gözden geçirilmesi, işletmeler ve çalışanlar için vergi indirimi, prim ödeme kolaylığı ve devlet katkısı gibi yasal zeminlerin hazırlanması.
- Konaklama işletmelerinin uluslararası çalışma koşullarına uyması için daha fazla denetlenmesi.
- İşletmelerce yeterli düzeyde istihdam sağlanması, çalışanların 18 saate varan uzun çalışma sürelerinde kısaltmaya, dolayısıyla çalışanın yıpranmasının önüne geçilmesi.
- Turizm sektöründeki mevsimsellik nedeniyle çalışanların çoğuna uygulanmayan hafta sonu tatillerine işletmelerce önem verilmesi, çalışanın fiziksel ve ruhsal rahatlama için ailesi ile yeterince zaman geçirmesinin sağlanması.
- Çalışanların örgütsel başarısı için konaklama işletmelerinde görev yapan üst yöneticilerin astları ve diğer alt seviyede çalışan personellerin sorunları ve istekleri ile yakından ilgilenmeleri.
- Turizm sektöründe çalışan personellerin eğitimine yönelik gerek devlet gerekse özel sektör tarafından hazırlanan birçok eğitim programı bulunmasına rağmen, işletmelerce yeterli zaman olmadığı gerekçesi ile eğitim almak isteyen personeller engellenmektedir. Çalışanın kariyer hedeflerini ve kişisel gelişimini engelleyen bu durumun düzeltilmesi.
- Turizm bölümü mezunlarının sektörde daha fazla istihdam edilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması.

Turizm işletmeleri ve paydaşları tarafından yukarıda belirtilen tedbirler yerine getirilerek, hizmet sektöründe çalışanların daha az iş-aile çatışması yaşaması sağlanabilir ve iç girişimcilik faaliyetleri artırılabilir. İş-aile çatışmasının iç girişimcilik üzerindeki etkisi belirlemeye yönelik olarak yapılan bu araştırma, konusu gereği sadece konaklama tesisleri üzerinde gerçekleştirilmiş olup, söz konusu çalışma turizm sektörü dışındaki diğer sektörler ve meslek gurupları üzerinde de yapılabilir. Ayrıca örgütlerde iç girişimcilik faaliyetlerini etkileyen iş-aile çatışması dışındaki diğer bağımsız değişkenlerde, yapılacak çalışmalarda dikkate alınabilir.

KAYNAKÇA

- Adams, G, A., King, L, A., Daniel, W. (1996). "Relationships Job and Family Involvement, Family Social support and Work-Family Conflict With Job and Life Satisfaction", *Journal of Applied Pyschology* 81: 403-411.
- Ağca V, Kurt M (2007) İç girişimcilik ve temel belirleyicileri. Kavramsal Bir Çerçeve, Erciyes Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 29(1): 84-106.
- Akdoğan A, Cingöz A (2006) İç girişimciliğe verilen önem düzeyi ve iç girişimciliği etkileyen örgütsel faktörlerin belirlenmesine yönelik Kayseri ilinde bir araştırma. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Uluslararası Girişimcilik Kongresi, Bildiriler Kitabı 86(11): 49-63.
- Antoncic B, Hısrıç R D (2001) Intrapreneurship Construct refinement and cross cultural validation. *Journal of Business Venturing* 16: 495-527.
- Antoncic, B. (2007), Intrapreneurship: a comparative structural equation modeling study, *Industrial Management & Data Systems*, 107/3, 309-325
- Aykan E (2004) Kayseri’de Faaliyet Gösteren Girişimcilerin Liderlik Özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17: 213-224.
- Bayrakdar S (2011) Avrupa Birliği mesleki eğitim programlarında girişimcilik eğitimlerinin ekonomik kalkınmadaki önemi. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 12 (1): 246-260.
- Bozkurt Ö, Erdurur K (2013) Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimindeki etkisi: potansiyel girişimciler üzerinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 8(2): 57-74.
- Bulut Ç, Fiş A M, Aktan B, Yılmaz S (2008) Kurumsal girişimcilik: Kavramsal yapı üzerine bir tartışma, Yaşar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Dergisi 10(3): 1389-1416.
- Cin H, Günay Y G (2013) Girişimcilerin girişimcilik tipleri ile duygusal zekâları arasındaki ilişki: Edirne örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 8(2): 7-24
- Cingöz A (2011) Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütsel Performans Ve İç Girişimcilik (Girişimsel Performans) Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kayseri
- Çarıkcı İ H, Çiftçi M, Derya S (2010) İş - Aile yaşam çatışması: Türkiye’deki kadın yöneticiler üzerinde bir uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi 2(2): 53-65.
- Çakır M (2011) Turizm Sektöründe İş-Aile Çatışması: Ankara’daki 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara

- Çelik M, Turunç Ö (2009) Aile İş çatışması, iş stresi ve örgütsel sadakatın iş performansına etkisi: Savunma sektöründe ampirik bir çalışma. KHO Savunma Bilimleri Dergisi 8(2) 217-245
- Doğan N (2013) Türkiye’de girişimcilik eğilimi: üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Doğaner A E (2006) Yeni Nesil Girişimci (Sistem Yayıncılık, İstanbul)
- Doğrul B Ş, Tekeli S (2010) İş-Yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 2(2): 11-16.
- Duxbury L, Higgins C (2001) Work-Life balance in the new millenium: Where are we? where do we need to go. CPRN Discussion 12: 1-80.
- Duxbury L, Higgins C (2003) Where to work in Canada? an examination of regional differences in work life practices. Canadian Policy Research Networks (CPRN)
- Efeoğlu İ (2006) İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Adana
- Efeoğlu İ E, Özgen H (2007) İş-Aile Yaşam Çatışmasının iş Stresi, iş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: ilaç Sektöründe Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (16 -2) 237-254
- ER H P (2013) Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 29: 77-79
- Erdem F (2001) Girişimcilerde risk alma eğilim ve belirsizliğe tolerans ilişkisine kültürel yaklaşım, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2: 43-61.
- Frone M R, Rice R W (1987) Work- Family Conflict: The effect of job and family involvement. Journal of Occupational Behavior 8(1): 45-53.
- Fu, Carmen K. ve Margaret A. Shaffer; (2001), “The Tug of Work and Family”, Personnel Review, 30(5), ss. 502-522.
- Girişimcilik Kavramı. <http://www.iktisadi.org/girisimcilik-kavrami.html> (23.05.2016)
- Greenhaus J H, Beutell N J (1985) Sources of conflict between work and family roles. Academy of Management Review, 10(1): 76-88
- Greenhaus J H, Bedeian A G, Mossholder K W (1987) Work experiences, job performans, and feelings of personal and family well-being. Journal of Vocational Behavior 31 200-215.
- Hisrich R D, Peters M P (2002) Entrepreneurship, 5th Edition (McGraw-Hill/Irwin, New York.)

- Hofstede G.,(1991), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, London,McGraw-Hill Book Company.
- <https://aofgirisimcilik.wordpress.com/> (28.03.2016)
- İçerli L, Yıldırım M H, Demirel Y (2011) Kobilerde iç girişimciliğin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Aksaray Örneği, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2): 177-185.
- İncir G (1998) *Vardiyalı çalışma ve kronobiyojik araştırmalar* (MPM Yayını, Ankara)
- İrmiş A, Özdemir L (2011) Girişimcilik ve yenilik ilişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 9 (1). 137-161.
- Kaya N (2001) İşletmelerde girişimcilik özelliği yüksek çalışanların güdülenmesi. 9. Ulusal Yönetim Organizasyon Bildiriler, 24-26 Mayıs.
- Kierulff H E (1979) Finding and keeping corporate entrepreneurs. *Business Horizons* 14 (1): 6-15.
- Kurt M, Ağca V, Erdoğan S (2006) Afyonkarahisar İli Girişimcilik Performansının Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi* 5: 97-114.
- Kozak M A, Yılmaz E G (2010) Otel yöneticilerinin iç girişimcilik algılamaları. *Frigya bölgesi örneği, Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi* 21(1): 85-97
- Küçükusta D (2007) Konaklama işletmelerinde iş-yasam dengesi sorunları ve çözüme yönelik yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(3): 243- 264
- Lambert S J (1990) Processes linking work and family: A critical review and research agenda. *Human Relations* (43): 239-257.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013) *Girişimci fikirler üretme* (MEB Yayınları, Ankara)
- Morris M H, Kuratko D F (2002) *Corporate Entrepreneurship*, (South-Western College Publishers, Mason, Ohio).
- Naktiyok A, Kök S B (2006) Çevresel faktörlerin iç girişimcilik üzerine etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8(2): 77-96.
- Noor, Noraini M.; (2004), "Work-Family Conflict, Work - and Family- Role Salience, and Women's Well-Being", *The Journal of Social Psychology*, 144 (4), ss. 389-405.
- Onay M, Çavuşoğlu S (2010) İşletmelerde girişimcilik özelliğini etkileyen faktörler. *İç Girişimcilik, Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 17 (1): 47-65.
- Ören K, Biçkes M (2011) Kişilik özelliklerinin girişimcilik potansiyeli üzerindeki etkileri Nevşehir'deki yüksek öğrenim öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16(3): 67-86.

- Özmen B (2001) Otel işletmelerinde insan kaynakları devir hızının insan kaynakları yönetimi hedefleri yönünden incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Pazarlama Anabilim Dalı, Afyon.
- Sastry N, Pandey S (1999) Women Employees and Human Resource Management. (Universities Press, India)
- Sığı Ü, Gürbüz S (2011) Akademik başarı ve kişilik ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. Savunma Bilimleri Dergisi 10(1): 30-44.
- Thompson J J (1999) The World of the entrepreneur-a new perspective. Journal of Workplace Learning-Counselling Toda 11(6) 209-224.
- Turgut T (2011) Çalışmaya tutkunluk: iş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (25 3-4): 155-175
- Yılmaz T, Şahin N H. (2008) İş -Aile çatışması ve kadın yaşamı üzerine etkileri. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 16(63) 188-194.
- Zahra S A (1991) Predictors and, Financial Outcomes Of Corporate Entrepreneurship. An Exploratory Study, Journal of Business Venturing 6 (4) 259-285
- Zedeck S, Mosier K L (1990) Work in the family and employing organization. American Psychologist (45): 240-251.

Determinants of Domestic Savings in Turkey

Türkiye'deki Yurtiçi Tasarrufların Belirleyicileri

Fındık Özlem ALPER¹

ABSTRACT

Domestic savings are the most crucial sources of finance for sustainable economic growth and development. It is critical, especially for developing countries to identify the reasons behind the inefficiency of the domestic economy and the factors that determine the domestic savings. This study aims to determine the factors affecting domestic savings in Turkey over the period 1979-2017. Five independent variables consisting of monetary, financial and demographic aspects are utilized as determinants of domestic savings in Turkey in accordance with the international literature. Obtained results reveal that the GDP per capita and bank deposit interest rate have a positive impact on savings, and inflation and public spending have a negative impact on savings; whereas urbanization rate has no statistically significant effect on savings.

Keywords: Domestic Savings, Cointegration, Turkey

Öz

Sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın en önemli finansman kaynağı yurtiçi tasarruflardır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için yurtiçi tasarruflardaki yetersizliğin nedenlerinin ve yurtiçi tasarrufları belirleyen faktörlerin neler olduğunun ortaya konulması oldukça önemlidir. Bu çalışmada Türkiye'de 1979-2017 döneminde yurtiçi tasarrufları etkileyen değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Uluslararası literatüre uygun olarak Türkiye'de yurtiçi tasarrufların belirleyicileri olarak parasal, mali ve demografik değişkenlerden oluşan beş bağımsız değişken kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar; kişi başına GSYİH ve mevduat faiz oranının tasarrufları pozitif yönde, enflasyon ve kamu harcamalarının tasarrufları negatif yönde etkilediğini; kentleşme oranının ise tasarruflar üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yurtiçi Tasarruflar, Eşbütünleşme, Türkiye

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 12.10.2018

Kabul tarihi: 25.10.2018

¹ Dr., Nigde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, aalper@ohu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-7829-8551)

1. Introduction

Maintaining economic growth and development and achieving a sustainable economic structure is vital for developed and especially developing countries. The fact that countries have different growth rates is often attributed to differences in the savings and investment rates among countries (Rodrik, 2000). The main sources for an economy to improve economically are the savings and the investments into which those savings are eventually converted. Savings, especially domestic savings, are the main source of finance for capital accumulation and investments. The higher level of domestic savings and additional capital stock stimulate the development of countries by ensuring the sustainability of long-term growth.

In case of inadequate domestic savings, current account deficits would arise, and the country would be exposed to external shocks since dependency on foreign savings is likely to increase for financing the production, and the sustainability of economic growth is jeopardized. Therefore, the determinants of domestic savings and the factors that can be effective in increasing domestic savings are among important research topics that attract the attention of many economists and policy-makers.

Changes in the level of savings, as one of the important factors determining the potential economic growth of a country, are closely related to all developed and developing countries. Insufficient savings rates impose the biggest obstacle to sustainable growth and development, especially in developing countries. For Turkey, in particular, sufficient levels of savings rates are crucial regarding financing investments in the long-run and sustainable growth. However, it is seen that domestic savings rates have been decreasing since the early 2000s in Turkey. The domestic saving rate, which was 18% of the gross domestic product in 2000, has decreased to 14% as of 2015. Increasing the level of domestic savings for achieving high and stable growth rates and reducing the foreign dependence are among the main objectives planned to be realized in the Tenth Development Plan (2014-2018) and this rate is expected to reach 19% by the end of the 2014-2018 period (Ministry of Development, 2013; Karagöl and Özcan, 2014).

This study focuses on determining the variables that affect domestic savings in Turkey over the period 1979-2017 using annual data and Kapetanios-Shin-Snell (KSS) (2006) cointegration test. The study consists of four sections including the introduction. In the second section, empirical studies in the literature investigating the factors that determine domestic savings are examined. The third section, in which the determinants of domestic savings in Turkey are analyzed, introduces the data, models, methods and analysis results of the study. The study is completed with the conclusion section.

2. Literature Review

Two hypotheses are often emphasized in the studies conducted on savings that are defined as the unconsumed parts of disposable income. The first one is known as “The Permanent Income Hypothesis,” which is first coined by Friedman (1957). Friedman dealt with income as a determinant of saving and constantly discriminated between

permanent – transitory components of income. According to the hypothesis, the individual makes consumptions commensurate with his/her permanent income, while his/her transitory income is saved. The second hypothesis is “The Life-Cycle Hypothesis” which is developed by Ando and Modigliani (1963). The hypothesis claims that individuals tend to spread out their consumptions and savings for retirement over their lifetimes by saving their earned income over the years. According to the hypothesis, the determinant of savings is the population’s age structure as one of the demographic factors (Özcan et al., 2012).

Many distinct factors that would affect savings are taken into consideration in the latter studies conducted on the determinants of savings in different countries over different periods following those hypotheses which explained saving behaviors. These factors include income, wealth, income distribution, growth, real interest rate, inflation rate, public policy variables, external debt, terms of trade, financial variables (financial development and deepening, ease of access to credit), demographic variables (age dependency ratios, life expectancy, urbanization), and the social security system (Agrawal et al., 2009; Athukorala and Sen, 2004; Doshi, 1994; Özcan et al., 2012). While some of these variables have positive impacts on savings, others negatively affect them, whereas the remaining have no impact on savings. Table 1 presents some of the studies conducted on the determinants of savings and their basic findings in the chronological order.

Table 1: Selected Literature Review

Author(s) (Year)	Country Sample	Period	Method	Findings
Narayan and Saud (2005)	Oman	1977-2003	Autoregressive distributed lag (ARDL) model	It is concluded that the current account deficit, urbanization rate, and money supply affect national savings in the long-run.

Table 1: Continued

Tony (2008)	India	1975-2006	Ordinary least squares (OLS)	Domestic savings are affected positively by per capita growth rate, financial development and real interest rate in long-run and by inflation rate both in the short- and long-run; while the budget deficit and the current account deficit affect domestic savings negatively.
Agrawal et al. (2009)	India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal	1960-2005	Error correction mechanism (ECM), Dynamic OLS	In the countries under examination, savings are explained by income level, access to the banks, foreign savings rates and dependency ratio.
Shrestha (2010)	Nepal	1974-2005	ECM	The determinants of private savings include real income, real public savings, real foreign savings, real interest rates, and age dependency ratio.

Table 1: Continued

Yaraşır and Yılmaz (2011)	20 OECD countries	1999-2007	Dynamic panel data analysis	The obtained results indicate that private loans, previous year's saving rates, current account balance, and inflation increase private savings; while public savings and age dependency ratios decrease private savings.
Matur et al. (2012)	Turkey	1980-2008	OLS	The private saving rate is negatively related to the public savings rate, per capita income growth rate, the share of loans to the private sector in GDP and the old-age dependency ratio; while it is positively related to per capita income, inflation and real interest rate.

Table 1: Continued

Özcan et al. (2012)	Turkey	1975-2008	OLS	Inflation, income level, real interest rate, loans, trade scarcity, youth dependency ratio, urbanization rate, economic crisis, and political instability increase savings; whereas financial borrowing, economic growth, current account deficit, old-age dependency ratio, and life expectancy decrease savings.
Ayalew (2013)	Ethiopia	1970-2011	ARDL bounds testing, ECM	Domestic savings have been determined by income, budget deficit and the inflation rate in the short- and long-run.
Larbi (2013)	Ghana	1970-2010	Phillips and Ouliaris cointegration	In the study, it is concluded that financial liberalization, per capita growth rate and inflation increase private savings.

Table 1: Continued

Chaudhry et al. (2014)	Pakistan	1972-2010	ARDL bounds testing, ECM	Bank deposit interest rates and public expenditures both affect domestic savings positively in both the short- and long-run. M2 money supply reduces domestic savings in the long-run while the inflation rate increases it in the short-run.
Imoughele and Ismaila (2014)	Nigeria	1981-2012	Cointegration, ECM	It is concluded that per capita income, inflation rate, terms of trade and financial deepening are important determinants of private savings.
Ahmad (2015)	Pakistan	1972-2012	Cointegration, Vector error correction mechanism (VECM), Toda Yamamoto Granger causality test	Private savings are affected by per capita GDP and financial development in the short-run; while inflation rate, dependency ratio, exchange rate, and financial development affect savings in the long-run.

Table 1: Continued

Ariç (2015)	13 Middle East countries	2000-2013	Panel data analysis	The results indicate that the old-age, urban and rural populations do not affect savings; whereas young population and inflation affect savings positively; while income, money supply, and government spending affect savings negatively.
Kolasa and Liberda (2015)	Poland	1995-2011 1999:1-2012:4	Panel data analysis, OLS	It is concluded that financial deepening process has the most impact on both private and household savings rates.

Table 1: Continued

Akram and Akram (2016)	Pakistan	1973-2013	ARDL	It is concluded that age dependency ratio, foreign savings, and inflation rate decrease national, public and private savings; while economic growth and financial development increase them. In addition, it is concluded that the interest rates increase the public savings and they have no significant effect on national and private savings.
Doker et al. (2016)	20 transition economies	1993-2013	Panel data analysis	It is determined that demographic factors and per capita income are important determinants of savings.
Şahin (2016)	Turkey	1975-2014	ARDL	It is concluded that domestic savings are increased by the interest rate on deposits, the rate of urbanization and the per capita growth rate; while it is decreased by the inflation rate in the long-run.

Table 1: Continued

Tunay (2017)	23 developed and developing countries	1995-2015	Dynamic panel data analysis	The results indicated that the long-term interest rates and net public wealth are the main determinants of household savings.
Abasimi and Martin (2018)	4 West African countries	1997-2016	ARDL	GDP and per capita income increase savings in both the short- and long run; whereas real interest rates increase savings only in the long-run; while age dependency ratio decreases the savings.
Otiwu et al. (2018)	Nigeria	1981-2015	VECM	The main determinants of private domestic savings are the level of per capita income and the ease of financial access.

3. Data, Model, Econometric Methodology, and Empirical Results

In this section, information about dataset and the model is provided first, and then empirical results are presented by explaining the econometric method used in the study.

3.1. Data and Model

In the study, the annual data regarding determinants of domestic savings in Turkey over the period 1979-2017 are utilized. The summary of the variables is shown in Table

Table 2: Summarized Information on the Variables

Variable	Description	Sources
NSAV	Gross Domestic Savings (% GDP)	World Bank
DR	Bank Deposit Interest Rate (%)	World Bank
INF	Inflation Rate (%)	World Bank
UP	Urbanization Rate (Urban Population Growth Rate) (%)	World Bank
GDP	Per Capita GDP Growth Rate (%)	World Bank
GE	Government Final Consumption Expenditures (%GDP)	World Bank

The model consisting of financial and demographic factors to be used for estimating the factors that determine domestic savings in Turkey is shown in Equation 1 below.

$$NSAV_t = \alpha_0 + \alpha_1 DR_t + \alpha_2 INF_t + \alpha_3 UP_t + \alpha_4 GDP_t + \alpha_5 GE_t + u_t \quad (1)$$

3.2. Econometric Methodology and Empirical Results

Stationarity properties of the series are examined with Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests. The unit root test results in Table 3 indicate that all of the variables included in the analysis are not stationary at the level but are stationary after the first difference [I (1)] is taken.

Table 3: Unit Root Test Results

At Level	ADF		PP	
	<i>Constant</i>	<i>Constant and Trend</i>	<i>Constant</i>	<i>Constant and Trend</i>
NSAV	-2.229	-6.633	-2.024	-2.538
DR	-1.587	-2.376	-1.689	-2.351
INF	-0.844	-0.973	-1.752	-2.433
UP	-2.165	-3.286	-1.257	-2.537
GDP	-1.249	-1.209	-2.094	-2.152
GE	-1.044	-3.071	-1.214	-3.110
1 st Diff.	ADF		PP	
	<i>Constant</i>	<i>Constant and Trend</i>	<i>Constant</i>	<i>Constant and Trend</i>
NSAV	-6.412	-6.873	-8.624	-8.540
DR	-7.350	-7.938	-7.228	-7.761
INF	-3.756	-3.589	-8.797	-8.668
UP	-6.708	-6.181	-3.964	-3.998
GDP	-4.710	-4.612	-17.071	-17.588
GE	-4.347	-4.478	-5.862	-5.851

Once the series is determined as [I(1)], KSS cointegration test would be performed to detect the long-term relationship among them. Prior to performing the KSS

cointegration test, the series are first demeaned and/or detrended, and the optimal lag length is determined using t significance method introduced by Schwert¹.

The null hypothesis of the KSS cointegration test is that there is no long-term relationship among the variables; while the alternative hypothesis is that there is a long non-linear relationship among variables. The KSS cointegration test results are shown in Table 4.

Table 4: KSS Cointegration Test Results

Variable	t Statistic	Prob.
U(-1) ³	-6.614	0.000
D(u(-1))	1.216	0.023

The null hypothesis is rejected, and the existence of a long-term relationship among the variables is accepted since the t statistic value of the variable U(-1)³ (-6.614) is higher than the critical values. Once the long-run relationship among the variables included in the analysis is determined, the estimate of the long-run coefficients would be determined using the Fully Modified OLS (FMOLS) method.

FMOLS estimation results are shown in Table 5.

Table 5: FMOLS Estimate Results

Variable	Coefficient	Prob.
DR	0.09	0.004
INF	-0.03	0.09
UP	0.66	0.24
GDP	0.26	0.009
GE	-1.31	0.001

Table 5 indicates that the coefficients of the urbanization rate variable are statistically significant. Accordingly, domestic savings are influenced positively by GDP and DR; whereas negatively by INF and GE. A 1% increase in GDP and DR raise domestic savings by 0.26% and 0.09%, respectively; while a 1% increase in INF and GE diminish domestic savings by 0.03% and 1.31%, respectively.

4. Conclusion

Savings, especially domestic savings are considered as one of the major sources of finance for sustainable economic growth and development. Therefore, determining the determinants of domestic savings and the factors that can be effective in increasing domestic savings are extremely important for countries. Thus, the determinants of domestic savings over the period 1979-2017 in Turkey are tried to be determined using the annual data in this study. For this purpose, in accordance with the literature, five

¹ As calculated by the formula $12*((39/100)^{0.25})$, the maximum lag length is determined as 9.

variables are used which include monetary, financial and demographic factors that can affect an individual country's domestic savings. The unit root test results indicate that the series is difference stationary [I (1)]. The KSS cointegration test is used to analyze the long-run relationships among these variables, which are the first-order stationary. As a result of the performed analysis, it is concluded that there is a long-run relationship between the series and the coefficients of the long-run relationship between the variables are estimated by FMOLS method. Accordingly, domestic savings are affected positively by GDP and DR; and negatively by INF and GE.

References

- Abasimi, I., & Martin, A. Y. (2018). Determinants of National Saving in Four West African Countries. *International Journal of Economics and Finance*, 10(5), 67.
- Agrawal, P., Sahoo, P., & Dash, R. K. (2009). Savings behaviour in South Asia. *Journal of Policy Modeling*, 31(2), 208-224.
- Ahmad, F. (2015). Determinants of savings behavior in Pakistan: Long run-short run association And causality. *Timisoara Journal of Economics and Business*, 8(1), 103-136.
- Akram, N., & Akram, M. I. (2016). Macro and socioeconomic determinants of savings in Pakistan. *Pakistan Business Review*, 18(2), 325-342.
- Ariç, K. H. (2015). Determinants of savings in hhe Middle East countries. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 29, 23-36.
- Athukorala, P. C., & Sen, K. (2004). The determinants of private saving in India. *World Development*, 32(3), 491-503.
- Ayalew, H. A. (2013). Determinants of domestic saving in Ethiopia: An autoregressive distributed lag (ARDL) bounds testing approach. *Journal of Economics and International Finance*, 5(6), 248-257.
- Chaudhry, I. S., Riaz, U., Farooq, F., & Zulfiqar, S. (2014). The monetary and fiscal determinants of national savings in Pakistan: An empirical evidence from ARDL approach to co-integration. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8(2), 521.
- Doker, A. C., Turkmen, A., & Emsen, O. S. (2016). What are the demographic determinants of savings? An analysis on transition economies (1993-2013). *Procedia Economics and Finance*, 39, 275-283.
- Doshi, K. (1994). Determinants of the saving rate: an international comparison. *Contemporary Economic Policy*, 12(1), 37-45.
- Imoughelle, L. E., & Ismaila, M. (2014). An econometric analysis of the determinants of private domestic savings in Nigeria (1981-2012). *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(5), 12-21.

- Kalkınma Bakanlığı (Ministry of Development) (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.
- Karagöl, E. T., & Özcan, B. (2014). *Sürdürülebilir büyüme için tasarruf*. Seta, 92.
- Kolasa, A., & Liberda, B. (2015). Determinants of saving in Poland: Are they different from those in other OECD countries? *Eastern European Economics*, 53(2), 124-148.
- Larbi, D. A. (2013). The long run determinants of private domestic savings in Ghana: A cointegration approach. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(4), 125-136.
- Matur, E. P., Sabuncu, A., & Bahçeci, S. (2012). Determinants of private saving and interaction between public & private savings in Turkey. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 14, 102-125.
- Narayan, P. K., & Saud, A. L. (2005). An empirical investigation of the determinants of Oman's national savings. *Economics Bulletin*, 3(51), 1-7.
- Otiwu, K., Okere, P. A., & Uzowuru, L. N. (2018). Determinants of private domestic savings in Nigeria (1981-2015). *International Journal for Innovation Education and Research*, 6(2), 21-40.
- Ozcan, K. M., Gunay, A., & Ertac, S. (2012). Macro and socioeconomic determinants of Turkish private savings. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 33(2), 93-130.
- Rodrik, D. (2000). Saving transitions. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 481-507.
- Şahin, D. (2016). An empirical analysis of determinants of saving in Turkey. *The Journal of Academic Socail Science Studies*, 43, 109-119.
- Shrestha, R. P. (2010). Private savings behaviour in Nepal: long-term determinants and short-run dynamics. *Democracy*, 353507(2.07), 11-71.
- Touny, M. A. (2008). Determinants of domestic saving performance in Egypt: An empirical study. *Journal of Commercial Studies and Researches*, 1, 1-23.
- Tunay, K. B. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Hane Halkı Tasarruflarının Makro Ekonomik Belirleyicileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(633), 61-78.
- Yaraşır, S., & Yılmaz, B. E. (2011). OECD Ülkelerinde Özel Tasarruflar: Bir Bakış (1999-2007). *Maliye Dergisi*, (160).

Dynamics of Government's Role in Poverty Eradication in Turkey: A Study of the Literature

Türkiye’de Yoksulluğun Yok Edilmesinde Hükümetin Rolünün Dinamikleri: Bir Literatür Çalışması

Alhassan WURİPE¹

ABSTRACT

Until a few decades ago poverty eradication did not feature prominently in the public policy making and discourse of contemporary Turkey. Successive governments engaged and responded marginally to issues of poverty. However, after the post-1980s reorientation of the development pattern of the nation, from centralized protectionist paradigm to free markets systems, poverty eradication gradually started to find space in national public policy agenda, rapidly rising into one of the key national policy issues. Political authority readily acknowledged poverty as a major problem and assumed responsibility for its eradication. Based on desktop review of literature, this article explores the shift in poverty eradication policy agenda of Turkey from a quiescent and neglected phenomenon to an important public policy issue. The article argues that external induced reforms (adoption and implementation of neoliberal policies and measures, reforms to achieve good governance) and internal social structural transformation (erosion in traditional welfare regime) account for the government's increased role in issues of poverty eradication in Turkey.

Keywords: Government, Poverty Eradication, Neoliberalism, Turkey, Welfare Regimes

Öz

Son birkaç on yıllık dönem öncesine kadar yoksulluğun yok edilmesi, modern Türkiye'nin kamu politika yapımında ve söyleminde belirgin bir şekilde yer almadı. Ardı ardına gelen hükümetler, yoksulluk konuları ile daha az önemde ilgilendiler ve karşılık verdiler. Bununla birlikte, 1980'lerden sonraki milli kalkınma modelinin merkezi muhafazakâr paradigmadan serbest piyasa sistemlerine yeni yönelişinden sonra, yoksulluğun yok edilmesi yavaş yavaş ulusal kamu politika gündeminde yer bulmaya başladı, hızlıca temel ulusal politika konularından biri olarak yükseldi. Siyasi otorite, yoksulluğu büyük bir sorun olarak çabucak kabul etti ve onun yok edilmesinde sorumluluğu üstlendi. Literatürün masaüstü gözden geçirilmesine dayanılarak, bu makale, Türkiye'nin yoksulluğun yok edilmesi politika gündeminin, pasif ve ihmal edilmiş olgudan kamu politikasının önemli bir konusu olma yönündeki değişimini araştırmaktadır. Makale, dış kaynaklı yönlendirilmiş reformların (neoliberal politikaların ve tedbirlerin benimsenmesi ve uygulanması, iyi yönetişimin elde edilmesine yönelik reformlar) ve iç sosyal yapısal dönüşümün (geleneksel refah rejiminin aşınması), Türkiye’de yoksulluğun yok edilmesi konularında hükümetin artan rolünün nedenlerini açıklamasını tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet, Yoksulluğun Yok Edilmesi, Neoliberalizm, Türkiye, Refah Rejimleri

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 22.09.2018

Kabul tarihi: 12.11.2018

¹Dokuz Eylül University, Public Administration Department, wuripite@yahoo.com (ORCID: 0000-0001-5378-2120)

Introduction

Poverty is no novel phenomenon to the world, it has been an issue of concern and study for several generations. However, over the last three decades poverty has reemerged as one of the major global problems widely discussed in policy and academic circles. The discussions seemingly threaten to sustain into unforeseeable future, particularly, as the phenomenon of poverty is now one of the major yardsticks for evaluating progress of both developing countries and international development (World Bank-WB, 2018; United Nations-UN, 2017). Interestingly, it is quite obvious that the issue of poverty is not only a problem for developing nations, it is a severe challenge for developed nations too; who even after several decades of declaring unconditional war on poverty are still struggling to conquer the foe-poverty (White, 2017; Cancian & Danziger, 2009). Against this backdrop, the poverty debate straddles both developed and developing nations.

As in many other nations, poverty is a major problem in Turkey (Turkish Statistical Institute-TURKSTAT, 2018; Şantaş, 2017; Doğan, 2014). Yet, in spite of the presence of poverty as a social reality in modern Turkey, it had remained a neglected phenomenon over the past decades; which only started to find space in public policy discourse after the reorientation of the development strategy of the nation, from a centralized (protectionist) development paradigm, towards an outward-looking free market perspective (Buğra 2007; Öztürk, 2012). Since the beginning of the Republic of Turkey, poverty alleviation has largely been relegated to the voluntary and charity society to address. Available evidence suggests that successive governments, from the early years of the Republic, have only marginally acknowledged and assumed limited responsibility to address poverty (Yükseker, 2008; Şense, 2008). As Şense (2008:64) noted, poverty was considered a 'soft' and transient issue which negative impacts was less painful to hurt people.

In this way, surreal and impracticable policies were conceived to address it. For instance, at the prime of the modernization era attempts were made to conceal poverty through initiatives targeted at confining the poor to the countryside (Bugra, 2007). In the same context, policy initiatives such as a policy of not only limiting poor and rural Turkish citizens access to major cities, but also envisioned an idea that would demand of the poor to acquire permission (in the form of visa) in order to enter Istanbul and Ankara (Senturk 2016, p.3) .

Fast forward, specifically after 2002, poverty received afresh conception which opened a new chapter in the fight against poverty. Henceforth, political authorities (government) not only acknowledged poverty as a major problem, but also undertook steps and responsibility to combat it (Öztürk, 2012). In this regard, the relevant questions this paper seeks to explore is: Why did Turkey's political authority acknowledge and undertake responsibility to combat poverty after long silence on it? What has led to the explosion in the concern on issues of poverty? Or is it the case that Turkey is just swimming along the global buzz or there are other factors apart from the global campaigns that coalesce to pressure government into action?

To address these questions, the article relied on the academic literature, published and unpublished reports and works from Turkey's public institutions. The paper proceeds as follows: The first section introduces the paper. The second section defines key concepts in the article, and reviews poverty literature in Turkey in a bid to create a conceptual and analytical framework to anchor the paper. The third, fourth and fifth examines the key transformations that have caused government to increase focus on issues of poverty. The sixth section concludes the article.

Conceptual and Analytical Framework

The key concepts germane to this paper-poverty, neoliberalism, welfare regimes and good governance-require definition. In this light, the following section presents definitions of the concepts.

Poverty

Poverty is a multidimensional and complex phenomenon (Alkire et al., 2015), because of this, its definition has evolved over the decades. Basically, poverty is the lack of income to meet ones basic needs. Traditionally, poverty has been defined in absolute and relative terms. Absolute poverty refers to subsistence below minimum, socially acceptable living conditions (TURKSTAT, 2015). This, otherwise knowns as extreme poverty is the worst form of poverty that not only makes people hopeless but dehumanizes them. The Millennium Development Goals (MDGs) one was specifically targeted at ending this form of poverty globally. Sadly, it never materialized. By contrast, relative poverty is determined based on economic, social and cultural factors peculiar to a particular society; by comparing the upper class and lower class in the society (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011). In providing a comprehensive definition of relative poverty, Townsend states that:

‘Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or at least widely encouraged, or approved, in the societies to which they belong’ (1979, p.31).

Relative poverty recognizes the importance of social differences people. Apart from the basic necessities to sustain life, there are things that may be valuable to society A and not country B. Thus, the relativeness of societies are underscored by this definition. While Absolute poverty is typical characteristic of least developed countries, relative poverty is typical of developed countries. Based on this categorization, countries generate incomes and consumption lines to identify poor people, which rely mostly on monetary calculations and basket of food (calores). Indeed, The famous World Bank definition of the poor as persons who live on less than 1.9 US dollar per day emanated from this conceptualization. Although the WB ‘one dollar per day’ definition allows for easy calculation and comparison within nations and across countries, it is simplistic and

fails to capture other important dimensions of poverty. Nonetheless, the WB and other major institutions as well as nation still use the monetary measurement.

Improving on the understanding of poverty, Sen's (1983) conceptualization of poverty deepened the poverty debates. It inspired toward indepth conception of poverty. For Sen, poverty means deprivation in capability to a good life, where capabilities are resources, goods and services to empower a persons to attain their full potentials. Sen's approach revolutionised understanding of poverty; it inspired the United Nations Development Program to broadened its views about poverty. In this regard, the United Nations Development Program-UNDP (1997, p.5) defined poverty as 'the denial of choices and opportunities most basic to human development- to lead a long, healthy, creative life and enjoy a decent standard of living, freedom, dignity self esteem and the respect of others'. This definition is quite expansive because it widened the scope of poverty to include dimensions that hitherto was neglected. It attempted to focus on complete wellbeing of humans rather than narrowly on income. Rights-based advocates have also contributed the defition of poverty. In this regard, poverty is human rights issue. Naturally, human are endowed to live in freedom, and pursue happiness. But poverty deprives poor people the opportunities to fulfil this natuaral gift. Yunus (2007, p.104), refers to poverty as the denial of human rights relating to the fulfilment of basic human needs. Thus, for poor person their rights are being trampled upon by the state.

Others, such as Saatci and Akpınar (2007), referred to poverty as a complex, multidimensional phenomenon that is an amalgam of adverse conditions and events that creates severe hardship. In more elaborate analysis by WB from the voice of the people, poverty is hunger. Poverty is lack of shelter. Poverty is being sick and not being able to see a doctor. Poverty is losing a child to illness brought about by unclean water. Poverty is powerlessness, lack of representation and freedom. Poverty is vulnerability. Poverty is insecurity. Poverty is being ashamed and excluded from normal societal life (WB, 2000). These two conceptualizations attempt to capture the subtlety of poverty.

Furthermore, the most recent view of poverty now emphasized multidimensional deprivation people encounter. This led to the emergence of the Multidimensional Poverty Index that sees poverty as deprivation in health, education, living standard (Alkire et al., 2015). The multidimensional approach is now the measure used by the UNDP ascertain human development of nations. Like other measures, it is adjusted to suit the development level of a country. For instance, the deprivation indicators of developed nations are quite different from those of undeveloped nations.

These various definitions demonstrate that, the sheer complexity of poverty makes it an issue that cannot be addressed simply. It also tacitly points out the central role of government has to play to eradicate poverty. It is insufficient for government to focus only on economic issues, but has to tackle from all spheres, including social, political, cultural and environment. For instance, government has to enact laws to protect vulnerable people and corrects ills of society, provides necessary infrastructure and social services and includes the citizenry in the governance and decision making. Government has a social contract with its people to ensure their welfare, therefore the

onus lies much on government to address poverty. It is not simply a technical issue that can be solved through technical measures. It is widely recognized to be a political problem that can be addressed with appropriate public policies, choices and implementation.

Neoliberalism

The concept of neoliberalism is a dominant politico-economic ideology and policy measures ruling the present world (Eagleton-Pierce, 2016; Özkazanç, 2005). To this, we live in the 'age of neoliberalism' (Saad-Filho and Johnson, 2005, p.1). It is an ideology as well as an economy and political policy model that advocates the superiority of 'free market' and individual liberties (Craig and Porter, 2006). The key principle of neoliberalism is that, the private sector provides goods and services, whereas the state provides the enabling environment as well as supervising it. In other words, neoliberalism advocates a minimalist role of the state in economic interexchange (Brenner and Theodore, 2002). In this context, Harvey defines neoliberalism as:

“... the first instance a theory of political economic practices that proposes that human well-being can best be advanced by liberating individual entrepreneurial freedoms and skills within an institutional framework characterized by strong private property rights, free markets and free trade. The role of the state is to create and preserve an institutional framework appropriate to such practices” (2005, p.2).

Some basic tenets of neoliberal policies and measures include: human interaction must be based on free market principles, allow market forces to determine prices and cost of goods and services, limited state's intervention in the market, privatization of market public economic enterprise, liberalization and deregulation of economy and financial markets, privatization or contracting-out of social services (Electricity, health and water services), Expansion of tax base and strengthening of the rule of law.

The promise of the neoliberal orthodoxy is that its application would engender socio-economic benefits such as availability of essential goods and services at prices that would be affordable to all, since producers will be in competition. It would spur economic growth, abundant investments and jobs, to which people can work to improve their lives. Overall, it would ensure prosperity, and eventually leads to the eradication of poverty.

Good Governance

Good Governance (GG), identified as a normative concept defies precise definition; for which reason it connotes different meanings to different institutions and people. The WB which first introduced the term in its 1989 report focuses on the way governance which the WB defined as power exercised in the management of a country's political economic and social resources for development (1993), could be a conduit to economic success. Following this, the WB identifies GG with a public sector that is effective and

efficient, transparent, accountable and grounded on rule of law and respect for human rights. Hence the WB overly concern about reforms to revitalized public institutions (public and civil service and the judiciary) to deliver economic progressive- a prerequisite to poverty reduction.

The UNDP which viewed governance as “the exercise of economic, political and administrative authority to manage a country’s affairs at all levels (1997, p.22), refers to GG as governance that is participatory, transparent and accountable, effective and efficient, equitable, responsive and promotes rule of law. ‘GG ensures that political, social and economic priorities are based on broad consensus in society and that the voices of the poorest and the most vulnerable are heard in decision making over the allocation of development resources’ (ibid, p.22). In the context of Turkey, Toksöz (2008, p.6) stated that good governance can be found at four levels: the public level, private sector level, Non-Governmental Organization (NGO) level and individual level. Like other conceptualizations, he defines GG to include consistent, participation, transparent and accountable public administration that guarantees fairness and effectiveness of decisions and their implementation. According to Toksöz, the totality of problem society’s face (including poverty-my emphasis) can be ameliorated with the practice of the principle of GG. He concludes good governance improves quality of life for all. Although good governance is no automatic panacea to eradicate poverty, it stimulates efforts to fight it. In fact, there is an undeniable truth that high poverty and weak governance are directed correlated.

Welfare Regimes and Systems

Welfare regimes in a common parlance refer to institutions, rules or structures upon which the society, states and markets interacts to protect and promotion the socio-economic welfare of citizens in a country. Welfare regimes, according Wood and Gough (2006, p. 1696) is the provision of the security needs of citizens through formal welfare states comprising an aggregate of pensions and social protection benefits, social services and labor market regulation; for Bugra and Keyder, welfare regimes are defined as the different roles that institutions such as the states, the family and the labor market play in sustaining the livelihood of the individual in society (2003, p.12). Besides these formal systems, there are an informal support systems which is referred to as traditional welfare regime in this study. This is conceived here as an unofficial support systems in which the family (both nuclear and external) and social relations have important role to ensure the security and wellbeing of its members. Importantly, welfare regimes play crucial roles in the fight against poverty. Without doubt, welfare regimes impacts significantly on how people experience poverty.

Poverty Literature in Turkey

The acknowledgement of poverty and its associated problems as important public policy issues by political authority in Turkey over the past few decades opened avenues for wider public discourse and debates on the subject; and this has engendered large swathes of literature in both academic and policy circles, which has attempted to

comprehend and explicate poverty. Academically, among the earlier studies of poverty included Dumanlı (1996) and Erdoğan (1996) who in separate specialized studies tried to measure poverty in Turkey. While the study of Dumanlı focused on poverty and its dimensions, Erdoğan's paper looked at poverty and its appearance in various regions of Turkey. Both studies to a significant extent were conducted at the time when poverty was limitedly conceived as the insufficiency of income to meet one's basic needs. In this light both papers captured no other relevant dimensions of poverty.

Since the commencement of the new millennium, more studies have emerged (Şantaş, 2017; Buğra and Keyder, 2003; Adaman and Keyder, 2007; İncedal, 2013; Karakoyun, 2013; Ramazan & Şahin, 2012). Here, the focus of the poverty discussions is broadened to encompass human development, social policy and welfare. For instance, under this rubrics, Bugra and Keyder explored the transformations in the welfare systems of Turkey. They argue that the changes in welfare patterns in Turkey had resulted in the emergence of the 'new poor' in urban areas. In their contribution too, Pınarcıoğlu and Isik (2008) opined that the poor who they referred to as the underclass were not only helpless but hopeless because socio-economic conditions that had aided first rural migrants to cities to uplift themselves out of poverty gradually disappeared with the passage of time; denying the 'late comers' to urban centers the opportunity to move out of poverty. This was because they could no longer acquire free government lands to erect temporal houses (*gece kondu*) or find jobs in factories that were available to the 'first urban comers'. They stressed.

Şantaş (2017), found that, although welfare has increased in Turkey, poverty has become youth problem. Specifically, he noted that, the age group (15-19) from rural areas particularly those from the south-east are more prone to poverty, because they lack welfare improving indicators such as education and health insurance. İncedal's (2013) study elaborately underscored various poverty dimensions and social interventions implemented by Turkey to eradicate poverty. However, observations suggest the policies and programmes targeted to end poverty are woefully inadequate. The policies fail to appreciate the intensity of the level of poverty. The present policies only aid poor people to manage their circumstance, but do not tackle the root causes of their impoverishment (Şense, 2008).

The spatial (rural and urban) form of poverty and regional distribution of poverty are largely discussed. Within this purview, analysts (Erdoğan, 2016; Isik and Pınarcıoğlu, 2012; Duran, 2015; Pamuk, 2002; Atahan, 2006; Doğan, 2014) explored rural and urban poverty and the linkages between the two spaces. In addition, Yalman (2006) and Aran, Demir, Sarıca and Yazıcı, (2010), in separate studies, based on household data attempt to espouse the higher incidence of poverty in least developed regions of the country. For instance, Yalman observed that the high incidence of poverty in southeast was accounted for by the higher numbers of family depends (mostly many children and wives) with less sources of livelihood (most a single provider-the head of the household). Moreover, studies have also been undertaken to explore poverty and social exclusion Adaman and Keyder, 2007; Şahin, 2010; Erkul and Koca, 2016). Adaman and Keyder (2007), found that social exclusion was increasingly becoming a huge challenge

in Turkey's societies. In a study covering six metropolitan cities in Turkey, they argued that the poor in cities were excluded from jobs, incomes, education and skills training opportunities. This was compounded also by their inaccessibility to power and decision-making bodies. The consequence of this is the widening inequality between the rich and the poor and what they described as the intolerant attitude of the poor towards others.

On women's poverty in Turkey or feminization of poverty as widely referred in the literature, is yet another direction to which the poverty studies have extensively explored (Topgül, 2013; Şengül & Fisunoğlu, 2014; World Bank and Department of Planning Turkey, 2009; Sallan Gül, 2005; Şener, 2009; MDGs-Turkey, 2005 & 2010). The World Bank and the Department of Planning (2009) in a comprehensive research in almost a decade ago tracked women poverty and its underlying causes. The report stated that female poverty was higher relative to male, the major cause of which it attributed to low female participation in the labor market. Moreover, it fundamentally identified low levels of women education, inadequate support policies for women and mothers and cultural barriers discouraging women from work and be independent as the underlying obstacles militating against women's active participation in all spheres of public life.

The causes enumerated above were reiterated by Sallan Gul (2005) and Sener (2009) in their respective works. Unfortunately, women poverty remains critical even after several gender empowerment interventions. Apart from equality in basic schools which has been achieved, gender gap in other several areas: politics, public services and even the private sector is pointedly clear. Turkey was unable to achieve the gender targets of the MDGs (MDGs- Turkey, 2010). Although in comparison to other Middle East countries, women in Turkey are better positioned. On the other hand, relative to EU, women in Turkey lags far behind.

Furthermore, the emergence of the Multidimensional Poverty Index (MPI) measure has inspired more studies (Acar, 2014; Karadağ & Saraçoğlu; Karaca & Gökçek 2014). Acar (2014) employing the MPI framework attempted to identify poor people and dynamics of multidimensional poverty. She found that the poverty incidence was severe under this measure. In the same vein, Karadağ and Saraçoğlu (2016), also under the same MPI framework, measured Turkey's poverty levels and juxtaposed their findings to multidimensional poverty averages in the European Union (EU). They concluded that despite the significant decline of poverty in Turkey between 2006 and 2012, poverty remained far above the EU average. The findings are unsurprising because the level of social interventions to the poor are more comprehensive than those provided in Turkey. Besides, the structural challenges are lesser than Turkey's.

In the policy arena too, it is relevant to mention that, officially, the government of Turkey independently and in collaboration with international institutions such as the World Bank has commissioned researches aimed at comprehending poverty in order to develop appropriate policies to fight it. The debut of these studies was a study published with the titled Turkey: economic reforms, living standards and social welfare, which was the synergy of TURKSTAT and the WB. The study was the result of household income and consumption questionnaire in 1987 and 1994. Another notable research on

poverty is the 2005 Department of Planning and WB study; the 2005 and 2010 MDGs local reports of Turkey.

The 2005 joint poverty assessment report was in-depth and presented insightful poverty findings. First, the report spelled out indices influencing household poverty in Turkey. It noted that poverty in Turkey was highly depended on family size- larger families had high poverty rates than smaller families. It revealed further that child and aged poverty were on the rise and that the two groups (children and aged) were influencing factors determining poverty rates in households. Families with many children and aged were poorer than families with no children. Second, the report stated that poverty was directly correlated with an individual's level of education. Persons with higher education were less poor than persons with little education. Third, on regional distribution of poverty, the report maintained that the South-Eastern region of Turkey had the highest rates of poverty which was attributable to factors including, large family size, less economic opportunities, low levels of education and unprogressive practices such as denying girls of education, early marriage and young mothers and keeping women out of the labor market. Unfortunately the situation remains unchanged and there is no optimism for change in the near future. Poverty the region (South-Eastern) is even more serious now because it is virtually becoming widespread among youth in region (Şantaş, 2017; Duran, 2015)

The most recent WB's study titled 'Turkey's Future Transitions: Republic of Turkey Systematic Country Diagnostic' focusing on sustainable poverty reduction and shared prosperity, presents current poverty levels and how poverty might trends in the near future. Acknowledging impressive poverty reduction records of Turkey, the report reiterates that poverty remains a fundamental development challenge to which government must increase its focus on. It noted further, that the decline in poverty in Turkey is 'because 'the pie' got larger and not because of changes in how 'the pie' is shared' (2016, p.3). Which implies the drop in poverty was due to economic growth and not because of the poverty policies instituted by the government. Challenges such as the influx of Refugees and teeming youth could worsened the poverty state of the country if appropriate measures are taken to engage them in productive activities for them to be grow into self-sufficiency, before they become burden in old age. Poverty outcomes would depends of the ability of Turkey to sustain growth which highly rely on inflows from external investor. To keep attracting investors the study argues Turkey has to strengthen its good governance especially economic institutions and judiciary systems as investor confidence in these institution lowered.

In an independent capacity TURKSTAT has produced relevant literature on poverty in Turkey. Since 2002 TURKSTAT has independently published on yearly basis state of poverty of Turkey.

Although the literature has explored extensively several dimensions of poverty, a palpable gap is exposed, that there is inadequate studies elucidating the rise and increased government's role on issues of poverty both in policy and academic arenas.

This article intends to plug this gap by attempting to proffer a comprehensive study of the trend of increased Turkey's government role in the fight against poverty.

The remaining sections turn to focus the dynamics that have pushed poverty to the fore of policy public. However, before proceeding it is significant to point out this caveat, that the study is no oblivious to the fact that the rise in the interest on issues of poverty in Turkey coincided with the global campaign (Launch of the Millennium Development Goals) to eradicate poverty. However, inasmuch as the global appeal has contributed to the zest to combat poverty in Turkey, the study is convinced that besides the global campaign, 'other forces' have inspired government to take more interest in poverty eradication. These 'other forces' are what this study intends to explore. The next section focuses on change in development paradigm as one of the key dynamics that prompted Turkey's political authority to appreciate the seriousness of poverty in Turkey and the commitment to combat it.

Change in Development Paradigm from Centralized Planning to Free Markets Orientation

One key development which has influenced state authorities to assume interest on issues of poverty eradication is the transition to embrace a development paradigm from centralized planning to free markets (neoliberal orthodoxy) commencing in the late 1970s to early 1980s. The Republic of Turkey upon the institution of modern Turkey, through the vision of the founding father-Mustafa Kemal-denuded the newly established republic of its Islamic conservative past and embark on the policy of modernization based on secularization aimed to converge with the 'West'. During this modernization period there were inadequate pellucid policies to combat poverty. Significantly, most of the policies were mainly geared towards industrialization with less social policies (Pamuk, 1981). The seemingly only dominant apparent social policy was the strong condemnation of begging which was conformation to a prevailing policy in Europe at the time. In fact, until late 1940s efforts were targeted at keeping poverty outside major cities. Government took little interest in the problem of poverty and for dealing with poverty, (particularly urban poverty which was visible) charitable societies under the supervision of state were mostly left with responsibility to combat poverty (Bugra, 2007). However, change in development direction to free markets engendered transformations that pushed government to take up the responsibility to eradicate poverty. The dynamics that emerged under the new development trajectory are underscored below.

Neoliberal Orthodoxy and Awakening of Poverty Consciousness

Prior to the adoption of neoliberal measures and policies, precisely from the 1950s to the 1960s, like the era preceding it since the commencement of the Republic of Turkey, had no direct cogent policies to fight poverty. Issues of poverty were not important and therefore less urgent issue to attract adequate public policy attention. Political authority were preoccupied with consolidating political power and legitimacy as the internal politics was turbulent and fragile coupled with incessant geopolitical tensions in which

Turkey was deeply enmeshed. In this context therefore, development policies were inward looking, favoring states over markets, and mostly were premised on closed economy measures (Heydemann, 2007). During this period, although there was mass poverty in Turkey, the experience of mass poverty never reflected the kind of despair that was experienced in European countries in the aftermath of the World War II (Bugra, 2007).

The economic crises coupled with hikes in oil prices of the late 1970s and 80s that swept across the globe destabilized economies of countries including Turkey. In attempts to fix the economy Turkey turned to the Bretton Wood Institutions- International Monetary Fund (IMF) and World Bank- for support and assistance. The Bank and IMF in return proffered structural adjustments policies loaded with neoliberal measures and policies: economy liberalization, privatization, outward-looking economic and free market economic policies and deregulation (Şense, 2008; Griffin 2006). Left with limited options the political authority wholeheartedly embraced and commenced implementation of neoliberal panacea, and this marked a watershed in development trajectory of the nation. This saw the disengagement of Turkey from the 'protectionist', centralized planning model of development that had been prioritized by political elites and sped towards the neoliberal orthodoxy of development which advocates markets' rationality. The transition to the neoliberal orthodoxy of development revolutionized, exposed and engendered effects including mass poverty that could no longer be neglected (Öztürk, 2012).

Like Turkey, the neoliberal logic, as shown in other Middle East countries, where it is implemented, has left consequences that make people vulnerable and more poor (Kienle 2003; King and Murphy, 2006). In fact, unfavorable effects of neoliberal policies perhaps partly accounts for the uprising that blew across the Middle East. Although poverty had been a social fact in contemporary Turkey (Yükseker, 2008), the change in development pattern ripped and spread widely severe hardship awakening the consciousness of 'not having'. In Turkey the adverse consequence of the implementation of neoliberal policies on poverty was so severe to the extent that, political authorities could no longer derelict responsibility towards poverty eradication (Öztürk, 2012). Poverty, thus, became a scathing problem demanding urgent attention.

As in all other countries that adopted neoliberal orthodoxy, in Turkey the implementation of the new development paradigm generated poverty and sense of deprivation, which triggered rural people trying to find alternative sources of livelihoods. Particularly as the implemented policies failed to create 'inclusive neoliberalism' (Bergh, 2012, p.316). While urban people were enjoying fruits of economic boom in cities, rural folks were struggling to live. In this, came the exclusion of several groups, making neoliberalism inimical to the welfare of these masses. For instance, neoliberal measures directed by the WB and IMF, recommended the removal of subsidies and support to certain sectors including the agriculture sector which employs majority of the people in Turkey. The resultant effect of this was the collapse and alienation of smallholder farming. These smallholder farmers, mostly the poor, were thrown out of employment. This then accelerated migration of people to urban

areas in search of better livelihoods. Although rural-urban migration started as far back as the 1950s, the transition to neoliberal orientation saw the influx of large numbers of people to cities to seek participate in the opportunities that had emerged. Unfortunately, the migrants soon outnumbered job opportunities. Subsequently, urbanization of poverty set forth; and this brought along the 'new poverty' phenomenon in cities, as the number of unemployed spiraled (Buğra & Keyder, 2003, p.19).

In addition, the unemployed masses in the cities were to now deal with the privatized institutions as customers rather than needful consumers. These same services when provided by the state were heavily subsidized, however, when operated by private individuals service charges become exorbitant, because private providers are driven by profit motives, relative to affordability and accessibility concerns, which the state is obliged to observe. Thus the vulnerability and penury of citizens upsurge.

Furthermore, the neoliberal systems prioritize capital owners to the detriment to workers, otherwise referred as 'accumulation by dispossession' (Bergh, 2012, p.314). Neoliberal systems ensure workers unity are diluted making it cumbersome for workers especially unskilled workers to rally together to press for better conditions to guard against poverty. Workers are treated to unfavorable market conditions which makes workers vulnerable to poverty. More so, neoliberal system liberalizes and encourages capital movement but restricts labor movement in search of better working conditions. And in view of the fact that capital holders are in constant search of cheap labor to maximize profit, the negative effect is that people are working but at the same time are wallowing in poverty because they are paid paltry salaries and wages (Chossudovsky, 2012).

Specifically in the case of Turkey, transition to neoliberal systems inspired distributional dislocations (widened inequality between the wealthy and the poor) as the system re-engineered to produce new crop of local capitalist through new political alliances and networks with political authority (Şense, 2008). In another dimension, the inequality occurred because neoliberal policies led to growth of the informal sector of the economy with inadequate legal protective measures to curtail ills associated with informal sector. This left the poor and underprivileged in society working under detrimental conditions to make ends meet. The informal sector, driven by profit motive always work to minimize cost and one of the ways to achieve this is suppressing of labor cost. In this way, smaller entrepreneurs employ people minus social and poverty cushioning support. They neither pay social security of personnel, health insurance nor holiday benefits, yet personnel are subjected to long working hours. The implication of not entitle to this support benefits means workers in the informal sector are vulnerable and expose to high risks of insecurity. Plus, there are no job security even though workers earn paltry wages and salaries. Thus conditions in the informal sector allows for the creation of permanent underclass with no hope of rising out the gloomy conditions.

Neoliberalism further advocates free trade and deep integration into the global economy through promises of prosperity and better welfare for all. However, it appeared to be

delivering the reverse-poverty and sufferings for the majority, especially for people in developing economies such as Turkey (Stiglitz, 2003). The stories always say that free trade and more globalization lead to access to larger markets and competitive prices that would inure to the benefit of the masses. Yet it has been noted to be romanticized reality, it has hurt and is hurting more the poor in developing economies. While the developing nations are pressured to open up their borders eliminating trade barriers, the developed countries still have stringent barriers locking out produces from developing economies; and this makes the mantra of free trade and easy access to bigger market a façade. Meanwhile, the developed economies are able to dump their goods and services in the developing economies with less restrictions. For instance, Turkey's market is flooded with big brands such as Nike, Apple and so on, which edge out and kill growth of local brands. One of the implications is that the masses are losing out on jobs. And overall unfortunate effect of these neoliberal measures is the further impoverishment of the masses of the people in developing economies like Turkey.

High Economic Growth, Less Poverty Reduction

Government of Turkey increased concern on issues of poverty can also be explicated within the model of economic growth that the economy has experienced over last couple of decades. Turkey is hailed as a success in view of the impressive economic growth it achieved. The economy sustained a resilient economic growth rate over the last one and have decade (table 1). The growth demonstrates Turkey's sustained growth since 2002, clocking higher rates of above 9 percent in 2004 and 2010; and spectacular rate of 11 percent in 2011. It however dipped into negative growth rates of 6.00 and 4.70 percent in two years, 2001 and 2009 respectively. Importantly, this impressive performance was happening under a world reeling under crisis. Although the global crisis, somehow affected growth (in 2008 and 2009), the strong growth recovered afterwards. The robust economic growth undoubtedly catapulted the Turkey's economy from a Lower to a Higher Middle Income Economy, and consequently led to some reduction in poverty. However, the benefits of the economic growth has not been broad-based enough. The recent economic growth under the neoliberal economic policies has not benefitted the poor much. The poor even experienced decline in real incomes (Şeker & Jenkins, 2015). As mentioned earlier, the growth benefitted more capital owners to the detriment of the labor providers who are mostly the poor (Adaman, et al., 2017).

This is no peculiar to Turkey. A cursory look across the globe, there abound swathes of evidence showing that countries have achieved unprecedented growth without concomitant growth in the living standards of the masses. The growth benefits more the already wealthy group of people. In Latin America, for instance, Cruces, et al. (2017), have posited that although the continent achieved sustained growth over the past few decades, the growth has only succeeded in widening the gap of inequality making inequality as the defining characteristic of the continent. Similarly, evidence from Sub Saharan Africa indicates growth has been resilient over the last two decades yet poverty has in real terms has increased (Sembene, 2015).

Trickle-Up Rather Than Trickle-Down Growth Effect

The 'trickle-down effect' (deemed the magic bullet of economic growth) which is that benefits of growth would eventually flow the poor has proven to be an overhyped reality (Chossudovsky, 2012). On the contrary, growth unaccompanied by pro-poor policies excluded the poor. In such situation, the state would have to increase efforts to prop and ensure the welfare of the masses, who are benefiting little from the benefits of economic growth, do not deteriorate. Hence the rise in interest in poverty by political authorities. This is true of Turkey. In Turkey, market forces have not been efficiency in the redistribution of the benefits of the growth. This is evident by the widening gap in inequality between the rich and the poor. For instance, evidence from 2015 report of TURKSTAT indicates that while the 20% of the upper population had annual average income of 30, 889 Turkish Liras, 20% of the lower population annual average income was 4, 515 Turkish Liras. What this portrays is that the recent sustained growth is not pro-poor enough. But this is no new phenomenon. In fact, the literature cautions that, although rapid and sustained economic growth is critical condition to poverty reduction, it is not sufficient to eradicate poverty (Sembene, 2015).

Table 1: Economic Growth of Turkey, 2000-2017

Years	Annual Economic Growth Rate (%)
2000	6.60
2001	-6.00
2002	6.40
2003	5.60
2004	9.60
2005	9.00
2006	7.10
2007	5.00
2008	0.80
2009	-4.70
2010	8.50
2011	11.10
2012	4.80
2013	8.50
2014	5.20
2015	6.10
2016	3.20
2017	7.40

Source: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Ekonomik Göstergeler, 17 Ekim 2018, p. 3.

It advocates that the extent to which growth would great positive impact on poverty depends on the degree to which the underprivileged participate in the growth process and also share in the benefits of the growth. The above income disparities indicate the poor have benefited less from the recent resilient growth.

Jobless Growth in Turkey

Economic growth, unanimously, is agreed to be a necessary, but not sufficient condition for far-reaching poverty reduction. Recent impressive growth achieved by Turkey could possibly be described as jobless growth (Bugra and Keyder, 2003, p.11); driven by technological transformation that falls perfectly under post-ford production model, in which less labor is indispensable, contrary to ford production, where mass labor was pre-requisite and central to production. In line with this new trends (post-ford tenets), new investments do not generate high rates of employment. Coupled with this is the fact that, job opportunities created are in specialized fields which require special skills. Unfortunately, those special skills are out of reach of the ordinary people. In addition, the strong growth of Turkey was also driven by the export sector. And because the exports are mostly primary commodities they are susceptible to global price fluctuations. In this regard, the kind of employment practices in this sector is highly informal. Thus, even if people are employed, they are engaged without poverty protection conditions: social security, health benefits, accidents benefits, and holidays. Clearly, employment without welfares benefits cannot move the poor out of poverty or protection ordinary people from falling into poverty.

Unsurprisingly, the paradox of growth without corresponding jobs experienced in Turkey is no peculiar to Turkey alone, rather, it is a global phenomenon characteristically associated with growth under neoliberal orthodoxy. Even in the developed industrial countries standards of living are retrogressing, for the simple reasons that new investments are sent to developing economics where profits are high, as a result of abundance of cheap labor and lax regulatory standards compared to developed countries. By this, jobs in developed nations have depleted and disappearing and more so wages of available jobs are stagnant and not commensurate with the living standards. The phenomenon of the poor hanging on to several jobs in order to make ends meet is widespread. In USA it is only the top one percent who have benefitted in income growth; and this has enlarged the already existing income inequality; the underclass and the middle class are actually worse off compared to earlier periods (stiglitz, 2012).

Again, too, jobs that are transported to developing countries, which have become destinations for some jobs formerly done in developed, are not aiding in poverty reduction either, because workers are paid paltry wages. Thus, the spiraling of working poor in developing countries. We now turn to discuss the contribution of declining traditional support systems in instigating government to step up its roles to poverty eradication.

Decline of Traditionally Welfare Regime

Welfare regimes and systems are important poverty mitigating mechanisms that impact on the way the poverty is experienced by people. Prior to the introduction of formal welfare institutions to assume responsibility of providing social and economic security, traditional welfare regimes undergirded traditional societies. Primarily, traditional

system of welfare revolved around the communities with the family as pivot. Members of a community or a family were morally responsible for the economic and social needs of its members. Family members rallied together to enhance and support its poor members withstand poverty, shocks and risky conditions. This not only promoted sense of belongingness but also guarded against social exclusion of weak and vulnerable members in society.

In Turkey's social structure the family has always played the important role of providing social protection and welfare. In view of this, Bugra and Keyder (2003, p.18) argue that "the reason that poverty was not considered as a problem requiring political intervention in Turkey is that the country's [traditional] welfare regime included a set of mechanisms preventing poverty from becoming frozen." In general poverty was viewed as a transient phenomenon that traditional welfare support regimes could address. Even after the institution of formal welfare regimes and social protection systems, the role of the family as the primary pillar of welfare and social support has not declined (Buğra & Keyder, 2006).

However, the centrality of the family as the pillar of social protection for individuals has been questioned following social structural transformation over the decades. De-ruralization and urbanization, changing family structure and above all economic transformations have coalesced to erode the traditional social protection system upon Turkish society was anchored (Bugra and Keyder, 2006). In view of the fading of the traditional welfare system the state had no other option than to step up efforts to institute formal state welfare regime to replace the supporting role of the family or complement the fast ebbing traditional system in Turkey's case. The formal welfare regime of Turkey is broadly identified under the Southern European welfare regime, which exhibits:

'an elaborate but highly fragmented and hierarchical system of corporatist character that provide combined health and pension benefits to formal employed heads of household according to their status at work. This system coexists with a labor market structure in self-employment, unpaid family labor and informal employment practices are key in the welfare regime' (Bugra & Keyder 2006, p.212).

These characteristics reflect features in the Southern European states welfare regime model. The worrying problem emanating is that the formal social protection system is utterly insufficient to provide social protection, however, in retrospect it is far better than erstwhile periods where social protection was only limited to people with white color jobs. Moreover, the symbolic important cannot be overlooked. It sends clear message that the state is concerned about the welfare of its citizens. The state takes upon itself not to allow the citizenry relapse into poverty.

In addition, the emergence of 'new poverty' in urban Turkey has further induced significant changes ruining the mechanisms of integration and communal spirit in Turkish society (Pinarcioglu & Isik, 2008). The new poverty phenomenon engendered

significant threat of social exclusion especially in urban Turkey. The phenomenon manifested as a result of transformations experienced in last three decades. Particularly for Turkey, the redirection of the country development strategy away from a paternalistic and protectionist regime towards an outward-looking free market-system led to massive retrenchment and redundancy following privatization of state-owned enterprises. The aftermath of the processes led to deterioration in the economic and social conditions of families. And this piled a lot of pressure on people's ability to extent helping hand to people outside the nuclear family. This is contrary to practices in the distant past, where people could count on their distant relatives or community member when faced with economic problems.

The Bretton Woods Institutions played a significant role in Turkey's transition to free markets systems. They were the brainchild behind it. In this context, they also recommended the setting of social protection measures to absorb the negative impacts the reforms had heaped on the masses. Against this, the state was left with no option but to prepare itself to parry the negative effect (increased poverty) emanating from the reforms. This was not limited to only Turkey but all countries who had implemented the free markets package provided by the IMF and WB. Social policies to alleviate the negative impacts of neoliberal policies and measures were a global phenomenon as International Financial Institutions- IFIs (IMF and WB) who superimposed the structural and economic adjustment policies came to the realization that it had worsened plights of citizens. Thus, under their directives uniform global social programmes were rolled out across the board to oversee people through the bitter consequence of markets reforms that were been vigorously propagated. With the aid of WB, Turkey initiated the Social Risk Mitigation Project to support people who were exposed to challenges resulting from the implementation of IFIs recommended policies.

As mentioned earlier, a deep-seated social class divisions emerged as the result of the economic growth, and this was pitching these social classes against one other. Particularly in slums of metropolitan cities in Turkey poor people are excluded from actively engaging in several areas including education, job market, housing markets and social activities. And this is further ruining the social capital and support that characterized Turkey's society. Also, the poor are also inaccessible to political power and public authority. This has left Adaman and Keyder (2007) to conclude that slum dwellers are bitter and resentment towards others outside their environment. As they put it slum dwellers are intolerable to other people. Social exclusion has compelled the poor to recoil which is breeding hopelessness and promoting crimes (Özer & Çolak, 2015). In this context, the state was compelled to intervention to help the poor manage their plights in order to pre-empt class war as the poor could engage in all sorts of violence acts undermining peace and security.

Besides neoliberal policies and declining role of traditional welfare support, good governance concerns are other drivers that pushed the government to take action on poverty eradication. The next section focuses on good governance concerns.

Reforms for Good Governance

After the republic period under the aegis of inspirational leader Mustafa Kemal, Turkey descended into abysmal governance fraught with intermittent coup d'états until the end of the 1990s. The tenets of good governance mentioned earlier was conspicuously missing throughout the tempestuous periods. Although at the time, issues of poverty episodically emerged for public discussions, formal welfare systems were limited and catered only for people in formal employment (Bugra and Keyder, 2006). The remaining public (farmers and the informal sector) was never featured in any significant way in social policy issues. Government did not respond to the need of the underclass or poor. However, after the nation transitioned to embrace and implement institute democratic governance fundamentals (which good governance was a central policy in the new policy agenda) the outlook towards citizen's welfare utterly transformed. The government could no longer derelict its responsibility for the welfare of the general public. Good governance advocates for citizen's active participation; leaders accounting to the citizens in a transparent manner and upholding fundamental human rights of citizens which include political social and economic rights. People in poverty are being denied of their rights (UNDP, 2003, p.iv). In this light, political authority had to fulfil the rights of the poor by focusing on issues to poverty. Particularly, this was executed through broad public reforms.

UNDP and EU Inspired Good Governance Reforms

Turkey has been implementing public sector reforms under the support of major international institutions (Gül and Kiriş, 2015). The promotion of democratic governance across developing countries by the UNDP has aided powerholders to particularly deepened concern on the welfare of citizens. Turkey benefitted from this support. The UNDP governance reform package focuses on areas such as the rule of law, making justice accessible to all, human rights and security sector governance, local governance and civic engagement and youth empowerment, public sector reforms and anti-corruption, gender equality and women empowerment (UNDP, 2013). The reforms support is intended to strengthen democratic governance to establish set of values and principles to anchor state-society relations, enabling citizens especially the poor and marginalized to actively participate in how they are governed and in how decisions are made and implemented (ibid, 2013, p.6). The institution of democratic governance also would lead to efficient, inclusive and beneficial public policies that are transparent and accountable. The crux of which is to reduce inequalities and exclusion and subsequently eradicate poverty.

Another driver that has carted Turkey towards good governance and ultimately increased focus on issues of poverty is the intention to join to the European Union. In 1999, Turkey gained EU candidate status after series of initial expert evaluations of the economy, political and social indicators of the state. Upon the attainment of candidature status, the country was required to undertake series of recommended reforms: the Maastricht or Convergence criteria, which is the economic and financial standards of the union, and the Copenhagen (Accession) criteria, which also contains basically the

political and other conditions of the union. In brief, these two broad set of conditions include: a robust free market economy, stable institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human right and protection of minorities and the ability to assume obligations of membership, including the capacity to implement the rules, standards and policies of the EU.

The EU reforms dictate that Turkey's public authorities assume political responsibility to ensure better welfare of the citizens. The reforms also intend to transform the nation to achieve European standards and values of human dignity, freedom, democracy, equality, rule of law and human rights, which would in no small way compel public policy makers to grant relevance to issues of poverty. It is no doubt that the EU has high standards for its citizens and therefore Turkey undertaking reforms to reflect the EU standards would definitely raise Turkish authorities' interest on conditions and standard of living and by extension issues bordering on poverty.

Internal Engineered Governance Reforms

Government's increased interest towards poverty was spurred by reforms engineered by the need to attain internal institutions and climates that was compatible with global democratic and economic tenets. In Turkey, the last major constitution was enacted in 1982 under the aegis of military rule; clouded with undemocratic culture. And in autocratic regimes leaders care little about citizens' wellbeing but more on legitimizing their power. Therefore, in view of the circumstances of its emergence it was critiqued as embodying the authoritarian and statist dogmas of its military founders; that was intended to restore authority of the state and to ensure the public succumb to political authority rather than protect rights and freedoms of citizens (Özbudun, 2007, p.179-180). When the nation restored stable democratic rule, calls for constitutional reforms to reflect social and political conditions under stable democracy, where leaders work for the betterment of the citizenry were mooted. In response to these demands, reforms were undertaken to achieve amendments that would improve the protection of fundamental human rights, rule of law and to redefine military-civil relations as regards governance of the country. Besides these amendments, large number of common laws were also amended. The import of these amendments were to harmonized the laws of the country to reflect its new development path of an outward free markets practices to which the nation had embarked on. The overall aim was to have human-centered institutions around which state's power revolves.

CONCLUSION

The paper has focused on government's changed role, from dormant to active, on issues of poverty and poverty eradication in Turkey, by exploring key dynamics that have significantly influenced government to take the lead role in the fight against poverty. The discussion has pointed out that besides the global campaign urging countries to focus and assume important roles on poverty eradication, redirection of development strategy away from closed protectionist inward looking orientation towards free markets outward looking paradigm nudged poverty into center stage in public policy in Turkey.

Under the closed economy governments could manipulate and control poverty with the implementation of paternalistic policies to appease the people. However, after taking a different development paradigm, the government could no longer implement populist policies for it was required to adjust to reflect the tenets of the new paradigm.

Undoubtedly, the new development paradigm, under which neoliberal orthodoxy was implemented has led to unprecedented economic growth, generated wealth and reduced poverty in process. However, the poverty reduction resulting from growth is questionable, because societal inequalities and skewness in resource redistribution remained unchanged. The poor have not benefited like the upper class people. This implied the strong economic growth was devoid of pro-poor policies, that is, policies that would enable ordinary people share actively in the fruits of economic growth. Although poverty has become an integral part of Turkish development plans, this paper confirms poverty still remains a critical issue debilitating against overall development of Turkey.

Government's role as the ultimate power to lead towards effective poverty eradication is less disputed. Experience has shown that economic growth is necessary, but insufficient condition to achieve effective poverty eradication. Government of Turkey would therefore need to blend its economic policies with social policies in order to attain far-reaching poverty reduction that would address inequality and promote justice in society. The mere acceptance of responsibility is a step in the right direction, but sustaining the zest and implementing transformative initiatives is the central issue that would determine how successful Turkey can achieve in the struggle against poverty.

Going forward the government would need to refocus on these areas in order to effectively fight poverty in Turkey. First, women poverty. The challenges against women are formidable and this debilitates against their effort to move out of poverty. Thus government must introduce not only women empowerment policies, but also initiatives to address social structural challenges women encounter. When women are empowered, it could push down women poverty. And lower women poverty has multiplier effects: it leads to additional income, better catered children and quality family life that would translate into high standards welfare. The paper surmises that government's ability to address women poverty is one of the effective steps towards winning the fight against poverty. Second, it is indispensable for government to increase interventions to bridge the regional disparities if it intends to effectively combat poverty. The South-Eastern poverty gap is not closing; thus interventions that can address the root causes of poverty have to be enacted and implemented. Third, the government needs to develop more universal welfare policies and programmes to guard against people falling into poverty. The present welfare regimes favor more the formal workers. Majority of the informal sector are not captured. Steps must be made to embrace all sectors. Without addressing these issues, the government commitment to eradicate poverty would appear elusive.

REFERENCES

- Acar, A. (2014). The Dynamics of Multidimensional Poverty in Turkey. *BETAM Working Paper Series*, No: 14.
- Adaman, F. & Keyder, Ç. (2007). Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Tes-İş Dergisi*, s. 83-89.
- Adaman, F., Arsel, M. & Akbulut, B. (2017). Neoliberal Developmentalism in Turkey: Continuity, Rupture, Consolidation. In Adaman, F., Akbulut, B. & Arsel, M. (Eds.). *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment*. London: I.B. Tauris.
- Alkire, S., Foster, J. E., Seth, S., Santos, M. E., Roche, J. M., & Ballón, P. (2015). *Multidimensional poverty measurement and analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Arpacıoğlu, Ö. & Yıldırım, M. (2011). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 60-76.
- Atahan, D. (2006). *Yoksulluk: Temel Kavramlar, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye'de Kırsal Yoksulluğun Belirleyenleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara.
- Aran, A. M., Demir, S., Sarıca, Ö. and Yazıcı, H. (2010). *Poverty and Inequality Changes in Turkey (2003–2006)*. State Planning Organization and World Bank Welfare and Social Policy Analytical Work Program Working Paper Number 1. Ankara: State Planning Organization.
- Bergh S.I. (2012). Researching the Effects of Neoliberal Reforms on Local Governance in the Southern Mediterranean. *Mediterranean Politics*, 17(3), 3003-321.
- Bugra, A. (2007). Poverty and Citizenship: An Overview of the Social-Policy Environment in Republican Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 39 (2007), 33–52.
- Buğra A., & Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-28.
- Buğra A. & Keyder, Ç. (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*. Report of United Nations Development Programme, Ankara.
- Cancian, M. & Danziger, S. (Eds.) (2009). *Changing Poverty, Changing Policies*. USA: Russell Sage Foundation.
- Chossudovsky, M. (2012). *The Globalization of Poverty and the New World Order* (2nd ed.). Canada: Global Research.
- Craig, D. & Porter, D. (2006). *Development beyond neoliberalism? Governance, poverty reduction and political economy*. London: Routeledge.

- Crues, G., Fields, G.S., Juame, D. & Viollaz, M. (2017). *Growth, Employment and Poverty in Latin America*. Oxford: Oxford University Press.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Yayın No. 2880.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki boyutları, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi*. Ankara, Yayın No. DPT: 2449, Haziran.
- Duran, H.E. (2015). Yoksulluğa Bölgesel bir Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 2, s.87-103.
- Dünya Bankası & TÜİK (2005). *Türkiye İçin Yoksulluk Değerlendirme Ortak Rapor*.
- Eagleton-Pierce, M. (2016). *Neoliberalism: The Key Concepts*. New York: Routledge.
- Erdoğan, G. (1996). *Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma*. Uzmanlık Tezi, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, N. (ed.) (2016). *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkul, A. & Koca, M. (2016). Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yenşden Düşünmek. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 615-628.
- Griffin, P. (2006). The World Bank. *New Political Economy*, 11, No.4, 571-581.
- Harvey, D. (2005). *The Brief of History of Neo-liberalism*. UK: Oxford University Press.
- Heydemann, S. (2007). Social Pacts and the Persistence of Authoritarianism in the Middle East, in: O. Schlumberger (Ed.) *Debating Arab Authoritarianism: Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gül, H. & Kiriş, H. M. (2015). Democratic Governance Reforms in Turkey and their Implications, in A.R. Dawoody (ed.) *Public Administration and Policy in the Middle East*, Public Administration, Governance and Globalization.
- Isık, O. & Pınarcıoğlu, M.M. (Eds.) (2012). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, Aile ve Sosyal Politikalar*. Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Karaca, N.K. & Gökçek, B. (2014). *Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk ve İnsani Gelişme*. International Conference on Eurasian Economies.
- Karakoyun, İlhan (2013), Sosyal Yardımlar ve Yoksulluk. *Karacadağ Bölgesel Kalkınma Dergisi*, Yıl: 3, Sayı 4, s. 23-26.

- Kienle, E. (2003). Introduction. In E. Kienle (Ed.) *Politics from Above, Politics from Below: The Middle East in the Age of Economic Reform*, London: Saqi.
- King, S. (2003), *Liberalization Against Democracy: The Local Politics of Economic Reform in Tunisia, Bloomington and Indianapolis*: Indiana University Press.
- Özer, Y.E. and Çolak, M. (2015). A Survey with Regard to Relation Among Poverty, Disadvantaged Group and Crime: Women's Shelters in Izmir. *Journal of Economics and Administrative sciences*, 29(3), 479-491.
- Özbudun, E. (2007). Democratization Reforms in Turkey, 1993–2004. *Turkish Studies*, 8(2), 179-196.
- Özkazanç, A. (2005). *Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce*. A. Ü.-SBF GETA Tartışma Metinleri, No. 85 Haziran 2005.
- Öztürk, M. (2012). *Agriculture, Peasantry and Poverty in Turkey in the Neo-Liberal Age*. The Netherlands: Wageningen Academic Publishers.
- Pamuk, S. (1981). Political Economy of Industrialization in Turkey. *MERIP Reports*, (93), 26-32.
- Pamuk, M. (2002). Türkiye'de Kırsal Yerlerde Yoksulluk. İçinde C.C.Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Pinarcioğlu, M. & Işık, O. (2008). Not Only Helpless But Also Hopeless: Changing Dynamics of Urban Poverty in Turkey, the Case of Sultanbeyli, Istanbul, *European Planning Studies*, 16(10), 1353-1370.
- Ramazan, K. & Şahin, Ç. (2012). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 34, s. 93-114.
- Saad-Filho, A. & Johnston, D. (2005). Neoliberalism, a Critical Reader, Introduction. In A. Saad-Filho & J. Deborah (Eds.), *Neoliberalism, A Critical Reader* (pp. 1-6). London: Pluto Press.
- Sallan-Gül, S. (2005). Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 25-45.
- Sembene, D. (2015). *Poverty, Growth, and Inequality in Sub-Saharan Africa: Did the Walk Match the Talk under the PRSP Approach?* IMF Working Paper, No. 15/122.
- Sen, A. (1983). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers, New Series*, Vol. 35, No. 2. (July), pp. 153-169.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality*. New York: W. W. Norton & Company.
- Stiglitz, J. E. (2003). *Globalization and its Discontents*. New York: W. W. Norton.
- State Planning Organization (2010). *Millennium Development Goals Report, Turkey 2010*.

- State Planning Organization (2005). *Millennium Development Goals Report, Turkey 2005*.
- Şahin, T. (2010). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. *T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 71-80.
- Şantaş, F. (2017). Yoksulluk Olgusu ve Türkiye’de Yoksulluk ve Hane Refahının DHS Wealth Index ile Değerlendirilmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, s.23-42.
- Şeker, S.D. & Jenkins, S.P. (2015). Poverty Trends in Turkey. *J Econ Inequal* 13:401-424.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu, Tepav (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı)
- Şengül, S. & Fisunoğlu, M. (2014). Türkiye’de Kadın Yoksulluk. International Conference on Eurasian Economies. Accessed 21. 10.2018, <https://www.avekon.org/papers/1065.pdf>
- Şenses, F. (2008), Missing Links in Poverty Analysis in the Age of Neoliberal Globalization: Some Lessons from Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 38, 61-81.
- Şentürk, B. (2016). *Urban Poverty in Turkey: Development and modernization in Low-Income Communities*. London: I. B. Tauris.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2018). *Aylık Ekonomik Göstergeler*. Ankara: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Matbaası 17 Ekim 2018.
- Toksöz, F. (2008). *Good Governance: Improving Quality of Life*. İstanbul: TESEV Publications.
- Topgül, S. (2013). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, s. 277-296
- Townsend, Peter (1979). *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*. London: Allen Lane and Penguin Books.
- Turkish Statistical Institute, (2018). *Household Budget Survey 2018*. Accessed 22.10.2018. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/english/index.zul>
- Turkish Statistical Institute. (2015). *Yoksulluğun Çalışması*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara. Yayın No. 4431.
- UN (2017). *The Sustainable Development Goals Report 2017*. New York: United Nations.

- UNDP (2013). *Democratic Governance and Diverging Pathways to More Inclusive Societies: 2013 Year in Review*, Accessed date, 20.06.2018, <http://www.br.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/2013-DG-Year-in-review.pdf>)
- UNDP (2010). *Human Development Report, 2010*. Oxford: Oxford University Press.
- UNDP (2003). *Poverty Reduction and Human Rights, A Practice Note*. Oxford: Oxford University Press.
- UNDP (1997). *Governance for Sustainable Human Development*. Oxford: Oxford University Press.ww
- White, R. (Ed.) (2017). *Measuring Multidimensional Poverty and Deprivation: Incidence and Determinants in Developed Countries*. Switzerland: Springer
- Wood, G. & Gough, I. (2006). A Comparative Welfare Regime Approach to Global Social Policy. *World Development*, 34(10), 1696-1712.
- World Bank. (2018). *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together Poverty Puzzle*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank Group. (2016). *Turkey's Future Transitions: Republic of Turkey Systematic Country Diagnostic*. World Bank, Washington, DC. Accessed 23.10.2018 on, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26375>
- World Bank. (2000). *Attacking Poverty*. World Development Report 2000/200. New York: Oxford University Press.
- World Bank, (1993). *Governance*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank & State Planning Organization (2009). *Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, determinants and Policy Framework*. Washington DC: World Bank.
- Yalman (2006). Güneydoğu Anadolu'da Yoksulluğu Azaltmak için Uygulanan Programların bir Değerlendirmesi, TESEV-IPC.
- Yunus, M. (2007). *Creating a World without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. New York: Public Affairs.
- Yükseker, D. (2008). Neoliberal Restructuring and Social Exclusion in Turkey. In Z. Öniş & F. Şenses (Eds.), *Turkish Economy in the Post-Crisis Era: the New Phase of Neo-Liberal, Restructuring and Integration to the Global Economy*. London: Routledge.

Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Tüketici Satın Alma ve İletişim Davranışına Etkisi¹

The effect of electronic word of mouth motives on consumer buying and communication behavior

Hatice Doğan SÜDAŞ²
Serap ÇABUK³

Öz

Tüketiciler internette yer alan ürün değerlendirme forumları, tartışma grupları ve internet günceleri gibi platformlarda, lokasyon, sosyo-ekonomik durum ve kişisel ilişkilerden bağımsız olarak iletişim kurmaktadır. Sanal fikir platformlarının sayısındaki artışla beraber, tüketicilerin bir satın alma kararı öncesi sıklıkla bu platformlarda yer alan bilgileri araştırmaya başvurması eAAİ'in etkilerinin ne yönde olacağını araştırmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada eAAİ motivlerinin tüketici satın alma ve iletişim davranışına etkisini belirlemeye yönelik kavramsal bir model geliştirilmiş ve Türkiye'de 1200 tüketici ile gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre tüketicileri eAAİ bilgisi aramaya motive eden faktörlerin 'sosyal oryantasyon', 'sistem avantajlarından faydalanma', 'sosyal temelli ürün bilgisi edinme', 'arama zamanını azaltma', 'satın alma riskini azaltma' ve "ödüllendirilme motivleri olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağızdan Ağıza İletişim, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim, Sanal Birlikler, Sosyal Medya

ABSTRACT

Consumers communicate with each other on the internet product review forums, discussion groups, and blogs regardless of personal relationships, location and socio-economic status. The increase in the number of virtual platforms and consumers seeking information from these platforms before buying decision, makes it necessary to investigate what will be the effects of eWOM on consumer buying and communication behavior.

This study introduces a conceptual model of the effect of eWOM motives on consumer buying and communication behavior and reports key findings from a field study employed with 1200 Turkish consumers. According to the results of the study, the factors motivating consumers to search for eAAI information are "social orientation", "system advantages", "socially based product information", "reducing search time", "reducing purchasing risks" and "rewarding" motives.

Keywords: Word of Mouth, Electronic Word of Mouth, Virtual Communities, Social Media

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 17.10.2018

Kabul tarihi: 28.11.2018

¹ Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hatice Doğan Südaş tarafından yürütülmüş olan doktora tezinden üretilmiştir.

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hdogan@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0003-1775-1903)

³ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cabuks@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0003-1677-8098)

Giriş

Biz tüketiciler bir ürün/hizmet satın alma ihtiyacı duyduğumuzda, o ürüne/hizmete ilişkin birtakım bilgiler edinme arayışına gireriz. Çünkü o ürünü/hizmeti satın almak için günümüzde kazanması zor, harcaması çok kolay olan gelirimizden bir pay ayırmak zorunda kalırız. Bir de söz konusu ürüne/hizmete ödenecek meblağ bol sıfırlara sahip ise o zaman daha da artan bir gerilimle, paramızın boşa gitmemesi için her türlü kaynaktan bilgi toplamaya çalışır dururuz. Ürünün/hizmetin fonksiyonel özellikleri neler, bizim ihtiyacımızı karşılayacak özellikte mi, ne işe yarar, gerçekten bizim istediğimiz işe yarar mı, nasıl kullanılır, arkadaşlarımız, iş arkadaşlarımız, akrabalarımız, komşularımız o ürünü kullandığımızı görünce veya duyunca neler düşünür, ürün gerçekten kaliteli mi ve verdiğimiz paraya değer mi, satın aldıktan sonra problem yaşar mıyız, eğer yaşarsak satıcı bize ne gibi çözümler sunar? gibi sonu gelmeyecek soru balonları kafamızın içinde döner dolaşır. Bu sorulara bazılarımız gazete/dergilerde, bazılarımız satıcılarda, reklamlarda, ürün ilanlarında, internette, bazılarımızsa eşe dosta sorarak yanıtlar bulmaya çalışırız. Çoğu zaman ise bu kaynakların birçoğundan elde ettiğimiz bilgi kombinasyonuna güvenerek karar vermeye çalışırız. Şüphesiz ki söz konusu bilgi kaynaklarının her birinin göreceli üstünlükleri ve zayıflıkları vardır. Bir kısmı pazarlama güdümlü, satıcı tarafından oluşturulmuş, bir kısmı pazarlama çabalarından sıyrılmış, bir kısmı ulaşması zahmet gerektirmeyen, bir kısmı ise elde etmek için satış noktasına gitmeyi gerektiren bilgi kaynaklarıdır. Tüketici ise içerisinde bulunduğu şartlar altında hareket ederek kendisini memnun edecek ve huzura kavuşturacak en güvendiği bilgileri elde ederek satın alma sürecini gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Peki şimdi sadece kendimizi düşünelim. Bir ürün/hizmet satın alırken hangi kaynaklara danışırız? Yakınlarındaki kişilere ürün/hizmet ile ilgili bir şeyler sormayan, onların deneyimlerine danışmayan veya fikirlerini sormayan var mıdır acaba? İnsanın sosyal bir varlık olduğunu göz önünde bulundurursak sorunun cevabı büyük olasılıkla hayır olacaktır. İşte tüketicilerin satın alma kararı alırken çevrelerindeki diğer insanlardan tavsiye almaları, onlara önerilerde bulunmaları hem pazarlama akademisyenlerinin hem de pazarlama yöneticilerinin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Çünkü tam kararımızı verdiğimiz bir anda bile bir yakınımızın bize “gerçekten bunu mu satın almaya karar verdin” bakışı bile günlerce süren arayış ve çabaya rağmen kararımızı değiştirmemize sebep olabilmektedir. Ve kendimizi araştırmamız sonucu karar verdiğimiz ürünü/hizmeti değil de, arkadaşımızın onayladıklarını satın alırken bulmamız sıklıkla yaşanabilecek bir durum olmaktadır. İnsanların bir ürüne/hizmete ilişkin sahip oldukları bilgileri ve deneyimlerini birbirlerine aktardıkları süreç ağızdan ağıza iletişim (AAİ) olarak adlandırılmaktadır. AAİ denildiğinde, ürünle ilgili söyleşiler kişisel tavsiyeler, informal iletişim ve kişilerarası iletişim kastedilmektedir (Lau ve Ng, 2001). AAİ’de iletişimci mesaj alıcısıyla doğrudan yüzyüze geldiği ve mesajlar pazarlayıcıdan bağımsız kabul edildiği için, AAİ daha güvenilir, inanılır ve dürüst bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (a.g.e.).

Günümüzde ise insanların iletişim davranışında teknolojik gelişmelere paralel olarak bazı değişiklikler yaşanmıştır. İnsanlar artık zamanlarının büyük kısmını bilgisayar

karşısında geçirmeye başlamıştır. Bir ürün/hizmet satın alacakları zaman internetteki bilgi denizinden araştırmalar yaparak, elektronik fikir platformlarındaki hiç tanımadığı insanların deneyimlerini sorgulamaktadır. Bireylerin internetteki sosyal iletişim şekillerini kullanmalarındaki artış elektronik ağızdan ağıza iletişim (eAAİ) kavramını gündeme getirmiştir. Bu çalışma tüketicilerin satın alma davranışına ve iletişim davranışına önemli etkisi olduğu düşünülen eAAİ kavramının motivlerini ve etkilerini belirlemeye yöneliktir.

Bir ürünün/hizmetin sahipliği, kullanımı veya ürün, hizmet ve satıcının özelliklerine ilişkin diğer tüketicilere yöneltilen tüm iletişimler olarak tanımlanan AAİ kavramına dair geçmişten günümüze büyük bir literatür oluşmuştur. Mesajların kişilerden yüzyüze alınmasının mesajın etkinliğini artırdığı ve ürüne ilişkin yargıları daha güçlü etkilediği belirtilmektedir (Herr ve diğerleri, 1991). Bilgisayarlar vasıtasıyla gerçekleşen eAAİ'in de benzer şekilde hem işletmeler hem de diğer tüketiciler için önemli bir bilgi kaynağı olduğu ifade edilmektedir (Weiss ve diğerleri, 2008). Geleneksel AAİ ile karşılaştırıldığında, eAAİ rahatlığı, birden fazla sayıda kişiye ulaşması ve yüz yüze iletişimin yarattığı baskının olmaması nedeniyle daha etkili bulunmaktadır (Phelps ve diğerleri, 2004).

Günümüzde, giderek artan sayıda tüketici eAAİ kurmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. Sosyal medya tüketiciler için ürünlerle ilgili deneyimlerini ve fikirlerini ağızdan ağıza iletişim ve tüketici görüşleri sağlayarak paylaşmak konusunda eşsiz bir platform olmuştur. Sosyal medyadaki sanal fikir platformlarını ziyaret eden tüketiciler satın alma kararlarında eAAİ bilgilerinden yararlanmaktadır. Ürün/hizmet veya şirketler için tüketicilerin yapmış olduğu yorumlar, araştırmacıların da güncel eAAİ verilerini elde etmesini sağlamaktadır. Sanal platformlarda gerçekleşen eAAİ bilgileri satış tahminleri ve yatırımın geri dönüş oranı gibi hesaplanmaların yapılmasında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

İnternet ortamında gerçekleşen eAAİ'in tüketici karar süreçlerine etkisi birçok çalışmayla ispat edilmiştir. Bu bakımdan öncelikle tüketicilerin ilgili kaynaklardan bilgi aramasına neden olan motive edici faktörleri anlamak, daha sonra ise elde edilen bilgilerin tüketici karar süreçlerine etkisini belirlemek gerekmektedir. Böylece eAAİ davranışını açıklamak üzere son yıllarda sürdürülen çabalara da bir ölçüde katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Satın Alma ve İletişim Davranışına Etkileri

Sanal birliklerdeki iletişimler temel anlamda bilgi ve haber paylaşımı, problemlere ilişkin çözüm arayışı ve rutin iletişimleri kapsamaktadır. Her ne kadar kullanıcılar internet üzerinden telefonla haberleşme ve yüz-yüze görüşme gibi etkileşimler gerçekleştirirler de, mesaj postalama ve mesajları okuma sanal birliklerde gerçekleşen temel aktivitelerdir (Koh ve diğerleri, 2007).

Sanal fikir platformlarında yer alan yorumları okuma davranışını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada tündengelim yaklaşımı izlenmiştir. Yani öncelikle tüketicilerin özellikle internetteki fikir platformlarında yer alan tüketici yorumlarını neden okuduğunu açıklamaya yardımcı olan teoriler ve kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır.

Sanal fikir platformlarında yer alan ürün, hizmet veya şirkete ilişkin yorumların tüketici kararlarına etkisini anlamak için öncelikle tüketicilerin bu kaynaklardan bilgi aramasına sebep olan motivleri tanımlamak gerekmektedir. Tüketicilerin isteklerini elde etmelerini sağlamak üzere davranışlara yönelten dürtüler olarak tanımlanan motivler tüketici davranışını belirlemektedir ve tüketicilerin sanal fikir platformlarında diğer tüketici görüşlerini neden okuduklarının açıklanmasında yararlıdır (Hennig-Thurau ve Walsh, 2003).

Tüketicilerin neden başkalarının fikirlerini öğrenmek için iletişime girdiklerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda konuya “fikir liderliği teorisi” bağlamında yaklaşılmıştır (Hennig-Thurau ve Walsh 2003). Bazı bireylerin diğerleri için rol modeli olmaları taklit edilmelerine yol açabilmektedir. İnsanlar sevdikleri veya özendikleri kişilerin giydikleri kıyafetleri, kullandıkları ürünleri satın almaktan veya onlarla aynı restoranlara gitmekten hoşlanabilmektedir. Aynı zamanda tüketiciler AAİ sayesinde çevrelerindeki diğer tüketicilere tavsiyeler vererek, olumsuz deneyimlerini aktararak onları etkileyebilmektedir. Tüketiciler arasında gerçekleşen iletişimlerin tarafları ‘fikir liderleri’ ve ‘fikir takipçileri’dir (Flynn ve diğerleri, 1996). Fikir liderleri diğerlerinin fikirlerini etkileyen kişiler, fikir takipçileri ise fikir liderlerini dinleyen ve onlardan etkilenen kişilerdir.

Tüketicilerin neden başkalarının fikirlerini aradığını anlamak için motivasyon konusuna değinmek gerektiği vurgulanmaktadır (Flynn ve diğerleri, 1996). Motivasyonun tüketiciler arası bilgi alışverişine önemli etkide bulunduğu belirtilmektedir (Gruen ve diğerleri, 2006). Dichter (1966) tüketicilerin bir ürün veya hizmetle ilgili yorum yapma ve başkalarının yorumlarını dinleme davranışını motive eden unsurları ‘ürün ilgilenimi’, ‘kişisel ilgilenim’, ‘diğer ilgilenimler’ ve ‘mesaj ilgilenimi’ olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre bireylerin bir konuya ilişkin ilgilenimleri ne kadar yüksekse, o konuyla ilgili iletişimde bulunma eğilimleri de o kadar yüksek olacaktır (Asuğman, 2000). Schiffman ve Kanuk da, Dichter’in bilgi sağlama motivleri tipolojisinden yola çıkarak bilgi arayanlar için motivlerin neler olduğunu belirlemiştir (Hennig-Thurau ve Walsh 2003). Çalışmada satın alma kararı verirken risk azaltma ve arama zamanını azaltma motivleri ‘bireysel ilgilenim’ motivasyonu olarak, sosyal pozisyonun belirlenmesi motivu (ürünle ilgili bilgilerin ürünü ve sosyal prestijini değerlendirmek üzere fikir platformlarında okunması) ‘diğer ilgilenim’ motivasyonları, bir ürünün nasıl tüketileceğini ve pazarda hangi ürünlerin yeni olduğunu öğrenmek motivleri ise ‘ürün- ilgilenim’ motivasyonu olarak ifade edilmektedir. Schiffman ve Kanuk “*risk azaltma, arama zamanını azaltma, bir ürünün nasıl kullanılacağını öğrenme, pazarda hangi ürünlerin yeni olduğunu öğrenme, ürünlerin sosyal konumunu öğrenme*” motivleriyle insanların sanal platformlardan bilgi aradıklarını belirtmektedir (a.g.e.). Hennig-Thurau ve Walsh (2003) ise, Schiffman ve Kanuk’un öne sürdüğü motivlere ek olarak bilişsel

uyumsuzluk teorisinden sağlanan “*uyumsuzluk azaltma*” ve sanal birliklerin özelliklerinden sağlanan “*ödül alma ve bir sanal birliğe üye olma*” motivlerini önermişlerdir.

Hennig-Thurau ve diğerleri (2004), eAAİ ve geleneksel AAİ davranışlarının kavramsal olarak birbirlerine yakın olduğunu vurgulayarak, geleneksel AAİ davranışına ilişkin literatürde yer alan motivlerin eAAİ kavramı için de uygun olabileceğini ifade belirtmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de geleneksel AAİ davranışı için önerilen motivler yer almaktadır.

Tablo 1. Ağızdan Ağıza İletişim Davranışı İçin Önerilen Motivler

Yazar(lar)	Motiv	Açıklama
Dichter (1966)	Ürün ilgilenimi	Tüketici ürüne ilişkin öyle güçlü hislere sahiptir ki onunla ilgili bir şeyler yapmak üzere bir baskı hisseder; ürünü başkalarına anlatmak tüketim deneyimi sebebiyle artan heyecanını azaltır
	Bireysel ilgilenim	Ürün kullanıcının bazı duygusal ihtiyaçlarını tatmin edecek bir anlama sahip olarak işlev görür
	Diğer ilgilenimler	AAİ karşı tarafa bir şeyler verme ihtiyacı anlamına gelmektedir
	Mesaj ilgilenimi	Reklamlar, ilanlar veya kamu ilişkileri sebebiyle oluşmuş tartışmalardır
Engel, Blackwell, & Miniard (1993)	İlgilenim	Hakkında konuşulan konuya ilişkin ilgi veya ilgilenim seviyesi iletişimlere teşvik etmektedir
	Kendine değer katma	Başkalarına tavsiyeler vermek insanın ilgi toplamasına, erbablık göstermesine ve üstünlük taslamasına neden olmaktadır
	Diğerleri için endişelenme	Bir arkadaşın veya akrabasının daha iyi bir satın alma kararı vermesini samimi olarak arzu etmektir
	Mesajların uyandırdığı ilgi	Bazı reklamlarla veya satış kampanyalarıyla ilgili konuşmanın eğlenceli olmasıdır
	Uyumsuzluk azaltma	Bir satın almaya ilişkin duyulan bilişsel uyumsuzluğu azaltmaya çalışmaktır

Sundaram, Mitra, & Webster (1998)	Fedakarlık (olumlu AAİ)	Hiçbir ödül beklentisinde olmadan diğerleri için bir şeyler yapmaktır
	Ürün ilgilenimi	Ürüne ilişkin kişisel ilgi ve ürüne sahip olmaktan veya ürünü kullanmaktan duyulan heyecandır
	Kendine değer katma	Kişinin diğer müşterilere zeki bir alıcı olduğunu göstermeye çalışmasıdır.
	Şirkete yardımcı olma	Şirkete yardımcı olma arzusudur
	Fedakarlık (olumsuz AAİ)	Kişinin diğerlerini kendi yaşadığı problemlerden korumaya çalışmasıdır
	Kaygı azaltma	Kızgınlık, endişe ve hayal kırıklığını ortadan kaldırmaya çalışmaktır
Öç alma	Olumsuz satın alma deneyiminden ötürü şirketten öç almak isteğidir	
Tavsiye arama	Problemlerin nasıl çözüleceğine ilişkin tavsiyeler aramaktır	

Kaynak: Hennig-Thurau ve diğerleri (2004), Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: What motivates consumers to articulate themselves on the internet

Sosyal Oryantasyon Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Bilindiği üzere insanların tüketim yapmalarının bir sebebi de sosyal ihtiyaçlarını tatmin etmek istemeleridir (Hennig-Thurau ve diğerleri 2004). Modernizmden sonra ortaya çıkan yeni bir dönem ya da bir başka bakış açısına göre modernizmi de içine alan tüm yaşamsal alanlarda etkisini gösteren postmodern bakış açısı “topluluk” kavramına önem vermektedir (Yeygel, 2006). Postmodern topluluklar/cemaatler, aralarında gevşek düzeyde, karşılıklı olarak gerçekleşen iletişimle birbirlerine bağlanan grupları ifade etmektedir (a.g.e.). Postmodern anlayışta cemaate bağlılık duygusu ön plana çıkmıştır (Odabaşı, 2004). Topluluklar, postmodern bireyin tüketim davranışları üzerinde belirleyici ve etkileyici bir rol üstlenmektedir (Yeygel, 2006). Bu durumda bireylerin ait oldukları topluluk tarafından onaylanan satın alma kararlarını vermesi beklenmektedir.

İnternet ortamında yer alan sanal topluluklar bireylerin birbirlerini bulmalarına, temasa geçmelerine ve iletişim kurmalarına, görüşlerini paylaşmalarına olanaklar sunan topluluk ortamlarıdır. Bu sanal birliklerde kurulan iletişimler satın alma karar sürecinde ‘sosyal destek’ işlevi sunmaktadır (Ridings ve Gefen, 2006). Sosyal destek, insanlar arasında hissi alakanın, amaca yönelik yardımın, bilginin ve/veya onaylanışın akışı olarak tanımlanmaktadır ve birçok çalışma sanal birliklerde gerçekleştirilen iletişimler sayesinde insanların duygusal destek, aidiyet ve cesaret duygusu elde ettiği vurgulanmaktadır (a.g.e.). Han (2008) tüketicilerin, bir ürünün sosyal imajını öğrenmek, bir ürünle ilgili görüşlerini diğerlerinin fikirleriyle karşılaştırmak ve diğer tüketicilerin onayını almak için internette eAAİ bilgilerini aradığını belirtmektedir (Han, 2008). Schiffman ve Kanuk (2007) ise tüketicilerin diğer insanlar tarafından onaylanan ürünleri satın almak üzere eAAİ bilgisi aramaya motive olduklarını belirtmektedir.

Sanal birliklerde ürün, hizmet veya şirketlere ilişkin yer alan tarafsız bilgiler, tüketicilerin kararlarını onaylamasına yardımcı olarak satın alma sonrası uyumsuzluğu azaltmaktadır (Hennig-Thurau ve Walsh 2003)

Okunan yorumlar tüketici davranışını etkilediği için yorum okuma motivleri önem kazanmaktadır. Sanal fikir platformlarında yer alan yorumları okuyan tüketicilerin, okudukları yorumların içeriği sebebiyle satın alma ve iletişim davranışlarında değişme beklenmektedir (Hennig-Thurau ve Walsh 2003). Tüketicilerin satın alma davranışlarındaki değişme okudukları yorumun olumlu veya olumsuz oluşuna göre farklı olabilmektedir. Örneğin diğer tüketiciler tarafından tavsiye edilen ürünler/hizmetler daha çok tercih edilirken, olumsuz yorumların yapıldığı ürünler/hizmetler daha az tercih edilir. İletişim davranışı bakımından ise sanal platformlarda yer alan yorumları okuyan tüketicilerin ağızdan ağıza iletişim davranışının etkileneceği, bu yorumlardan arkadaşlarına, akrabalarına vb. bahsedeceği beklenmektedir (Hennig-Thurau ve Walsh 2003). Bu bağlamda sanal fikir platformlarından sosyal oryantasyon motiviyiyle elde edilen bilgilerin satın alma davranışına ve iletişim davranışına etkisi olup olmadığı incelenecektir.

H_{1a}: Sanal fikir platformlarından sosyal oryantasyon motiviyiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{1b}: Sanal fikir platformlarından sosyal oryantasyon motiviyiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler.

Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Sanal birlikler bireylerin elektronik ortamda belirli kurallar altında iletişim kurdukları ortamlardır. İnternette kolay ve hızlı olarak bilgilerin elde edilebilmesi, sanal ortamda ya da gerçek ortamda alışveriş edecek kişilerin internette markalarla ilgili araştırma yapmalarına ve özellikle iletişim içinde oldukları sanal topluluklarda bireylerin birbirlerine satın aldıkları ürünler ya da hizmetlerle ilgili fikirlerini yöneltmelerine olanak tanımaktadır. İnternetin interaktiflik özelliği, sınırları ve uzaklıkları ortadan kaldıran yapısı, belli ilgi alanlarına sahip bireyleri ortak bir ağ üzerinde bir araya getirebilme özelliğini ortaya koymaktadır (Yeygel, 2006). Sanal birliğin yer aldığı internet sitesinin tasarımı ve pazarlama iletişimi stratejisi bakımından eAAİ geleneksel AAİ'den farklılaşmaktadır (Brown ve diğerleri, 2007).

Sanal birliklerin yer aldığı internet sitelerinin tasarımı, internet kullanıcılarının deneyimlerini güçlendirmek anlamında büyük etkiye sahiptir. İnternetteki iletişimler daha anonim, tüketici taleplerini daha çok karşılayan ve daha çok yolla elde edilebilir olduğu için, diğer insanlarla yüzyüze gerçekleştirilen iletişimlerden daha ikna edici olabilmektedir. (Cugelman, 2010). Sanal birlikleri güçlendirmenin sadece bilgi paylaşımını motive etmediği, aynı zamanda iş süreçlerine önemli etkide bulunduğu; uygun teknik destek ve iletişim tekniklerinin sanal birliklerin başarısı için gerekli olduğu belirtilmektedir (Lin ve Lee, 2006). DeLone ve McLean'ın güncellenmiş bilgi

sistemleri başarı modeli sistem kalitesinin, bilgi kalitesinin ve hizmet kalitesinin hem kullanıcı memnuniyetini hem de bilgi teknolojileri kullanma davranışsal niyetini etkilediğini önermektedir (a.g.e). Sanal birlik internet temelli bilgi sisteminin bir türü olduğu için güncellenmiş bilgi sistemleri başarı modeli sanal birliklerin başarısını belirleyen unsurları ortaya çıkarmak için uygun bir teorik temel olarak kullanılmaktadır

Uyaran-organizma-tepki modeli bağlamında, çevre bireylerin duyuşsal ve bilişsel deneyimlerini etkileyerek yaşama/kaçınma davranışlarını etkilemektedir (Kim ve diğerleri, 2007). Böylece internet sitesinin özelliklerinin bireylerin bilgi düzeylerini ve hislerini etkileyerek yaşama yaklaşımına yönelmesine neden olabilecektir. Sanal birliğin konumlandığı internet sitelerinin özelliklerinin üyelerin sanal birliğe katılımını etkilediği belirtilmektedir. Hennig-Thurau ve diğerleri (2004) platformların sağladığı 'kolaylık' ve 'problem çözüme desteği' rollerini eAAİ motivleri olarak ifade etmektedir. Ridings ve Gefen ise (2006) sanal birliklerin özel teknik yönlerinin tüketicileri eAAİ kurmaya motive ettiğini belirtmektedir. Davis'in (1989) Teknoloji Kabul Modeli'ne göre bilgi teknolojilerinin algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydalılık inançları ile tutumlar ve davranış niyeti arasında ilişkiyi söz konusudur. Bu modele göre, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydalılık inancı tüketicilerin davranış niyetini etkileyecek olan tutumların göstergesidir (Rotchanakitumnuai ve Speece 2009). Bu bağlamda sanal birliklerden bilgi aramaya ilişkin bireyler fayda algılıyor ve bilgi aramayı kolay buluyorlar ise, eAAİ bilgisi aramaya motive olmaları beklenmektedir. Liu ve Forsythe (2010) sanal bilgi kaynaklarının kullanım kolaylığının ve yararlılığının tüketicilerin bu kaynaklardan bilgi arama davranışını olumlu etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda araştırmanın modeli doğrultusunda test edilecek hipotez sanal fikir platformlarından sistem avantajlarından faydalanma motiviyiyle elde edilen bilgilerin satın alma davranışı ve iletişim davranışı üzerinde etkili olduğudur.

H_{2a}: Sanal fikir platformlarından sistem avantajlarından faydalanma motiviyiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{2b}: Sanal fikir platformlarından sistem avantajlarından faydalanma motiviyiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler.

Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Schiffman ve Kanuk tarafından ürün-ilgilenimi motivasyonu olarak tanımlanan, 'piyasadaki yenilikleri öğrenme isteği' bir başka grup eAAİ motivini oluşturmaktadır (Hennig-Thurau ve Walsh, 2003). Bir ürün veya ürün grubuyla ilgilenimi yüksek olan bireylerin o ürüne ilişkin bilgi toplama isteğinin ve ilgisinin daha fazla olması beklenmektedir (Chan ve Misra, 1990).

Sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivisi hem tüketicilerin piyasadaki yenilikleri/eğilimleri öğrenme isteğini hem de satın alma kararının sosyal açıdan desteklenmesi isteğini kapsamaktadır. Bu motivasyon tüketimin sosyal fonksiyonu bağlamında bilgi arama süreciyle ilişkilidir (Han, 2008). Schiffman ve Kanuk

tüketicilerin, diğer insanlar tarafından kabul görmüş ve satın alınan ürünleri öğrenmek amacıyla AAİ kurmaya motive olduklarını belirtmektedir (a.g.e.). Tüketiciler aynı zamanda ürünlerin sosyal imajını öğrenmek için de internette diğer tüketicilerin ürün ve hizmetlere ilişkin yorumlarını aramaktadır (Hennig-Thurau ve Walsh, 2003). Sanal birliklerde yer alan diğer tüketicilerin görüşleri ürünün popülaritesine ilişkin hem olumlu hem de olumsuz işaretler sağlayarak tüketicilerin karar alma süreçlerine yardımcı olmaktadır (Park ve Lee, 2008). Bu bağlamda sanal fikir platformlarından sosyal temelli ürün bilgisi elde etme motiviyiyle elde edilen bilgilerin satın alma davranışına ve iletişim davranışına etkisi olup olmadığı incelenecektir.

H_{3a}: Sanal fikir platformlarından sosyal temelli ürün bilgisi edinme motiviyiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{3b}: Sanal fikir platformlarından sosyal temelli ürün bilgisi edinme motiviyiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler.

Arama Zamanını Azaltma Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Schiffman ve Kanuk tarafından, Dichter'in motiv tipolojisinden uyarlanarak, benlik- ilgilenimi motivasyonu olarak tanımlanan 'arama zamanını azaltma' isteği ile araştırma yapma motivisi, bir başka grup eAAİ motivisini oluşturmaktadır (Hennig-Thurau ve Walsh 2003).

Günümüzde biz insanlar için zaman en kısıtlı kaynaklardan birisi haline gelmiştir. Çoğumuz gündelik yaşantımızda ev, iş, aile ve arkadaş çevremize ilişkin sorumluluklarımızı yerine getirmek için oradan oraya koşuşturur dururuz. Böyle bir ortamda birçok kararımızda olduğu gibi satın alma kararlarımızı da kısıtlı zaman içerisinde ve zaman baskısı altında almaktayız. Aynı zamanda piyasada çok çeşitli ürün ve çok sayıda bilginin olması, tüketicilerin alternatifleri değerlendirmesini zorlaştırdığı için, yetkin kaynaklardan tavsiye alınması zaman alan araştırma işini bir nebze kolaylaştırmaktadır. Sanal platformlar ise bu şartlar altında bize istediğimiz yer ve zamanda satın almaya ilişkin yapacağımız araştırmalar için etkili bir çözüm olmaktadır. Böylece tüketiciler zaman kısıtlarına rağmen iyi bir araştırma yapıp karar verebilmek için sanal platformlara başvurmaktadır.

H_{4a}: Sanal fikir platformlarından arama zamanını azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{4b}: Sanal fikir platformlarından arama zamanını azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler.

Ödüllendirilme Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Tüketicilere sunulan teşvik edici unsurların motive edici özelliği birçok çalışmada ortaya konulmuştur. Vallerand'ın (1995;1997) sunduğu hiyerarşik motivasyon modeline

göre teknolojinin stratejik teşvikiyle, o teknolojiyi kullanmaya ilişkin dışsal motivasyon sağlanmaktadır. Deci ve diğerleri (1999) tüketicilere sunulan ödül gibi dışsal motivlerin, tüketicilerin içsel motivasyonunu etkilediği belirtmektedir. Birçok sanal platform okuyucularını yorumları okuma ve değerlendirme karşılığında doğrudan veya dolaylı olarak ödüllendirmektedir (Hennig-Thurau ve Walsh 2003). Tüketicilerin eAAİ'de bulunmasını teşvik etmek ve böylece internet sitesinin 'bilgilendirme' değerini arttırmak için kupon veya para yerine geçen puan sunma gibi ekonomik teşvikler sanal platformlar tarafından sıklıkla sunulmaktadır (Hennig-Thurau ve diğerleri, 2004). Tüketiciler arasında doğrudan gerçekleşen geleneksel AAİ'in aksine, eAAİ sanal platform sağlayıcıları vasıtasıyla gerçekleşmektedir ve ekonomik teşviklerin motive edici özelliği eAAİ'in bu farklılığına dayanmaktadır (Han, 2008). Bu sebeple ödüllendirme tüketicilerin sanal platformlarda yer alan yorumları okuma davranışının bir motivisi olarak kabul edilebilir.

H_{5a}: Sanal fikir platformlarından ödüllendirilme motivisiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{5b}: Sanal fikir platformlarından ödüllendirilme motivisiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler.

Risk Azaltma Motivinin Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişime Etkisi

Dichter'in motiv tipolojisinden uyarlanarak, bir başka benlik-ilkilenimi motivasyonu olarak tanımlanan 'satın alma riskini azaltma' isteği ile araştırma yapma motivisi, bir başka grup eAAİ motivisini oluşturmaktadır (Hennig-Thurau ve Walsh 2003).

Artan sayıdaki internet kullanıcı sayısını göz önünde bulunduran sanal işletmeler ve hizmet sağlayıcıları sosyal ilişkiler kurmanın yeni bir yolu olan sanal birliklere daha fazla önem vermeye başlamıştır (Lin ve Lee, 2006). Sanal birliklerin önemi vurgulanırken, araştırmacılar da bu birliklerin internet kullanıcıları üzerine etkisine odaklanmaktadır (a.g.e.). Sanal birliklerde yer alan tüketici görüşleri ürünlerin satışlarını etkilemektedir (Park ve Lee, 2008). Tüketicilerin bir ürün/ hizmete ilişkin okudukları olumlu yorumlar güven oluşmasını sağlayarak tüketicilerin satın alma kararını etkilemektedir (Cheung ve diğerleri 2009). eAAİ hem tüketici karar alma sürecinde bir girdi hem de satın alma sürecinin bir çıktısı olmaktadır. Satın alma öncesi aşamada bir risk azaltma stratejisi olarak tüketiciler AAİ sürecine katılarak ürün bilgisi aramaktadır (Lau ve Ng, 2001). AAİ ile referans almak bir risk azaltma stratejisi olabilmektedir (Buttle, 1998). Arndt (1967) tüketicilerin riskle başa çıkmak için daha fazla AAİ mesajı arayışında olabileceklerini vurgulamaktadır. Günümüzde eAAİ kaynağı olan sanal platformlar da tüketicilere bilgi sağlayarak, yeni bir satın almayla karşılaştıklarında ürünün fiziksel, performans, finansal, sosyal ve psikolojik özellikleri konusunda algıladıkları riskin azalmasına yardımcı olabilmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın modeli doğrultusunda test edilecek hipotez sanal fikir platformlarından risk azaltma motivisiyle elde edilen bilgilerin satın alma davranışı ve iletişim davranışı üzerinde etkili olduğudur.

H_{6a}: Sanal fikir platformlarından risk azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler satın alma davranışını etkiler.

H_{6b}: Sanal fikir platformlarından risk azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler kişiler arası iletişim davranışını etkiler

Tablo 2. Araştırma Hipotezlerinin Özet Tablosu

H₁	Sanal fikir platformlarından sosyal oryantasyon motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.
H₂	Sanal fikir platformlarından sistem avantajlarından faydalanma motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.
H₃	Sanal fikir platformlarından sosyal temelli ürün bilgisi edinme motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.
H₄	Sanal fikir platformlarından arama zamanını azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.
H₅	Sanal fikir platformlarından ödüllendirilme motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.
H₆	Sanal fikir platformlarından risk azaltma motiviyiyle elde edilen bilgiler (a) satın alma, (b) iletişim davranışını etkiler.

Araştırmanın temel hipotezlerine ek olarak, belirtilen boyutların demografik değişkenlerle (yaş ve cinsiyet) olan ilişkisi de incelenmiştir.

Elektronik Ortamda Ağızdan Ağıza İletişim Motivleri ile Elde Edilen Bilgilerin Yarattığı Satın Alma ve İletişim Davranışı Değişimine Cinsiyet ve Yaşın Etkisi

Bilgi teknolojileri yaşantımızın ayrılmaz bir parçası oldukça, kullanıcı grupları arasındaki farklılıkları anlama gerekliliği de gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır (Morris ve diğerleri, 2005). Bu sebeple bilgi teknolojilerini kullanmak bakımından cinsiyet temelli farklılıkları araştırmak faydalı sonuçlar sağlayabilecektir. Önceki çalışmalarda kadınların ve erkeklerin bilgi teknolojilerine ilişkin farklı bakış açıları olduğu ortaya çıkmıştır. Li ve diğerleri (2001) genellikle kadınların bilgi teknolojilerini erkeklerden daha az faydalı bulduklarını belirtmektedir. Bunun sebebi ise kadınların bilgi teknolojilerini erkeklerden daha az kullanmaları, bilgisayar kullanmaktan kaçınmaları ve yetkinliklerine güvenmemeleri olarak ifade edilmektedir (Durndell ve Haag, 2002).

Bilgi teknolojileri kullanma niyetine ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda, erkeklerin kadınlardan daha fazla 'fayda algısına' sahip oldukları görülmektedir (Venkatesh ve Morris, 2000). Algılanan faydalılık, algılanan avantajlarla ilişkili olduğu için bu avantajın, kadınlara göre erkeklerin davranışlarında daha belirleyici olması beklenmektedir (Slyke ve diğerleri, 2010). Aynı zamanda erkeklerin satın alma karar süreçlerinde 'zaman tasarrufu' amacının büyük öneme sahip olduğu belirtilmektedir (a.g.e.). Yani erkekler satın alma karar süreçlerinin her aşamasının kısa zamanda tamamlanmasını tercih etmektedir. Bu açıklamalar bağlamında, 'sistem avantajlarından

faydalanma' 'arama zamanını azaltma', 'ödüllendirilme' ve 'risk azaltma' motivleri ile satın alma ve iletişim davranışında değişim ilişkisine, erkeklerin kadınlardan daha fazla olumlu etkisinin olması beklenmektedir.

İnternet kullanma motivasyonlarına ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda da kadınlar ve erkekler açısından farklılıklar görülmektedir. Weiser (2000) erkeklerin interneti daha çok eğlence, zaman geçirme ve fonksiyonel amaçlarla kullandığını, kadınların ise daha çok iletişim ve etkileşim kurmak amacıyla kullandıklarını ifade etmektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla sosyal ve kişisel ağlara bağlı oldukları belirtilmektedir (Wood ve Rhodes, 1992). Aynı zamanda kadınlar sosyal etkileşimlere daha açıktır ve satın alma kararları arkadaşlarının fikirlerinden daha fazla etkilenmektedir (Shoaf ve diğerleri 1995). Bu sebeple 'sosyal oryantasyon' ve 'sosyal temelli ürün bilgisi edinme' motivleri ile satın alma ve iletişim davranışında değişim ilişkisine, kadınların erkeklerden daha fazla olumlu etkisinin olması beklenmektedir.

Bazı bilimsel çalışma sonuçlarına göre yaşı daha büyük tüketicilerin bilgi arama davranışı, genç tüketicilerin bilgi arama davranışından farklılaşmaktadır (Cole ve Balasubramanian, 1993). Çünkü yaşı büyük tüketicilerin satın alma kararlarında deneyimlerine daha fazla güvendikleri belirtilmektedir. Yaşı daha büyük olan tüketiciler giderek azalan hafıza kapasitesine sahip oldukları için fazla sayıda alternatif hafızalarına alıp değerlendirmemektedirler (a.g.e.). Bunun sonucunda genç tüketiciler kadar bilgi arayışında olmamaktadırlar. Bu bağlamda genç tüketicilerin, yaşı büyük tüketicilerden daha fazla bilgi arayışında olması ve satın alma ve iletişim davranışındaki değişime daha fazla olumlu etkide bulunması beklenmektedir.

Tanımlayıcı Bilgiler

Anket çalışmasına katılan cevaplayıcıların demografik özellikleri, internet kullanma sıklıkları ve amaçları, internette yorum okudukları sanal platformlar ve ilgili yorumun ait olduğu ürün ve hizmet kategorilerine ilişkin frekanslar çalışmanın bu bölümünde tablolar aracılığı ile ele alınmaktadır.

Örneklemin Demografik Özellikleri

Ankete katılan cevaplayıcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki durum, gelir, medeni durum gibi demografik özelliklerine çalışmanın bu bölümünde yer verilmektedir. Tablo 3'te demografik veriler özetlenmektedir.

Tablo 3. Demografik Özellikler

Özellik	Tüketici Sayısı (n)	Oran (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	606	50,5
Erkek	595	49,5
<i>Yaş</i>		
16 – 20 yaş	337	28,0
21 – 25 yaş	289	24,0
26 – 30 yaş	192	16,0
31 – 35 yaş	139	10,9
36 – 40 yaş	119	9,8
41 – 45 yaş	58	4,7
46 – 50 yaş	41	3,3
50 yaş üzeri	34	2,8
<i>Medeni Durum</i>		
Evli	400	33,2
Bekar	801	66,8
<i>Çocuk Sayısı</i>		
Yok	861	71,7
1	142	11,8
2	129	10,7
3	48	4,0
4	15	1,2
4'ten fazla	6	0,5
<i>Hanehalkı</i>		
1	83	6,9
2	142	11,8
3	297	24,7
4	392	32,6
5	197	16,4
6 ve daha fazla	90	7,5
<i>Öğrenim Durumu</i>		
Cevap yok	5	0,4
Okur/yazar	6	0,5
İlkokul	65	5,4
Ortaokul	105	8,7
Lise	466	38,8
Yüksekokul	110	9,2
Üniversite	421	35,1
Yüksek lisans	20	1,7
Doktora	3	0,2
<i>Gelir</i>		
Cevap yok	4	0,3
Asgari ücret altı	53	4,4

Asgari ücret – 1000 TL	178	14,8
1100 TL – 1500 TL	258	21,5
1600 TL – 2000 TL	267	22,2
2100 TL – 2500 TL	179	14,9
2600 TL – 3000 TL	92	7,7
3100 TL – 3500 TL	67	5,6
3600 TL – 4000 TL	35	2,9
4000 TL üzeri	68	5,7
Toplam	1200	100,0

Tabloda belirtildiği üzere anket çalışmasına katılan cevaplayıcıların yaklaşık %50'si kadın, %50'si erkektir. Çalışmada cinsiyet gruplarının dengede tutulmasına özen gösterilerek Türkiye nüfus özelliklerine uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Yaş gruplarında ise %21,7'lik oranla 31-40 yaş arası tüketicilerin anket çalışmasında katılımcı olarak yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların yine %40'lık büyük bir kısmı 21-30 yaş aralığında yer almaktadır. Yani toplamı alındığında yaklaşık %61 oranla 21-40 yaş arası literatürce satın alma gücüne sahip bireyler, diğer tüketicilerin ürün, hizmet ve şirketlere ilişkin yapmış oldukları yorumları internetten okuma davranışını belirlemeye ilişkin anketimizin cevaplayıcısı olmuştur.

Katılımcıların yaklaşık %67'si bekar, %33'ü evlidir. Cevaplayıcıların öğrenim durumları ele alındığında ise örneklemin %5'inin en az ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların %9'u ortaokul, %40'ı lise, %9'u yüksek okul ve %35'i üniversite mezunudur. Lisans üstü eğitim derecesine sahip katılımcıların oranı ise yalnızca %2 düzeyindedir. Katılımcıların gelir düzeyleri ise %4'ünün asgari ücretten az bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaklaşık yarısına yakını 1.100 – 2.000 TL arasında bir aylık ortalama gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların yaklaşık %22'si 2.100 – 3.000 TL arasında bir gelir düzeyine sahipken, yaklaşık %14'ü 3.000 TL'den fazla aylık ortalama gelire sahiptir. Katılımcıların mesleki durumlarını ortaya koyan sonuçlara ise Tablo 4'de yer verilmektedir.

Tablo 4. Meslek Grupları

Meslek	Tüketici Sayısı (n)	Oran (%)
Akademisyen	5	0,4
Asker	6	0,5
Devlet Memuru	59	4,9
Emekli	13	1,1
Esnaf	60	5,0
Ev Hanımı	108	9,0
İşçi	86	7,2
İşsiz	46	3,8
Nitelikli Serbest Meslek	35	2,9
Öğrenci	448	37,3
Öğretmen	60	5,0
Özel Sektörde Memur	74	6,2
Özel Sektörde Yönetici	13	1,1
Polis	9	0,7
Satış Temsilcisi	41	3,4
Serbest Meslek	62	5,2
Teknisyen	28	2,3
Tüccar/Sanayici	4	0,3
Yönetici	10	0,8
Diğer	34	2,8
Toplam	1200	100,0

Ürün veya Hizmetlere İlişkin Yorumların Okunduğu Sanal Platform Türleri

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların internette diğer tüketicilerin bir ürün, hizmet veya bir şirkete ilişkin yapmış oldukları yorumları okudukları sanal platform türlerine ilişkin bilgilere çalışmanın bu bölümünde yer verilmektedir. Tablo 5’de sanal platform türlerine ilişkin bilgiler özetlenmektedir.

Tablo 5. Ürün/Hizmet veya Şirketlere İlişkin Yorumların Okunduğu Sanal Platform Türleri

Sıra	Platform Türü	Tüketici Sayısı (n)	Oran (%)
1	Web portalları	412	34,3
2	Forumlar	241	20,1
3	Şikayet siteleri	202	16,8
4	Online açık artırma siteleri	181	15,1
5	Online perakendeci siteleri	149	12,4
6	Web güncelleri/bloglar	316	26,3
7	Diğer	28	2,3

Çalışmaya katılan cevaplayıcıların yaklaşık %34'ü ürün/hizmet veya şirketlere ilişkin diğer tüketicilerin yorumlarını öncelikle internetteki portallardan (örneğin facebook.com gibi) okuduklarını belirtmektedir. Katılımcıların %20'si ikinci olarak forumlardan, yaklaşık %17'si ise üçüncü sırada şikayet sitelerinden yorum okumayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Dördüncü sırada %15'lik oranla sanal açık artırma siteleri yer alırken, beşinci sırada %12'lik oranla sanal perakendeci siteleri, altıncı sırada ise %26 oranla web güncelleri/bloglar yer almaktadır.

Okunan Yorumların Ait Olduğu Ürün veya Hizmet Kategorileri

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların internette okudukları yorumların ait olduğu ürün veya hizmet kategorilerine ilişkin bilgilere çalışmanın bu bölümünde yer verilmektedir. Tablo 6'da ürün veya hizmet kategorilerine ilişkin bilgiler özetlenmektedir.

Tablo 6. Okunan Yorumların Ait Olduğu Ürün veya Hizmet Kategorileri

	Tüketici Sayısı		Tüketici Sayısı
Alkollü içecekler	92	Otomotiv	305
Doktor/avukat	85	Oyuncak ve çocuk ürünleri	72
Ecza	83	Perakende	125
Eğlence	524	Restoran	199
Elektrikli ürünler	294	Sigorta	123
Finans	162	Spor malzemeleri	273
Giyim	601	Telekomünikasyon	262
Kişisel bakım	377	Temizlik ürünleri	151
Kozmetik	442	Tur/otel bilgisi	251
Mobilya ve ev eşyaları	222	Yiyecek ve içecek	243

Ankete katılan tüketicilerin en fazla giyim, eğlence ve kozmetikle ilgili diğer tüketici yorumlarını okudukları görülmektedir. Kişisel bakım, otomotiv, elektrikli ürünler, spor malzemeleri, telekomünikasyon, tur/otel bilgisi kategorileri ise sıklıkla diğer tüketici yorumlarının okunduğu diğer ürün/hizmet kategorileridir. Oyuncak ve çocuk ürünleri, ecza, doktor/avukat ve alkollü içecekler ürün/hizmet kategorileri ise diğer tüketici yorumlarının az sıklıkla okunduğu ürün/hizmet kategorileridir.

İnterneti Kullanma Amaçları

Ankete katılan tüketicilerin interneti kullanma amaçlarının ilk sırasında 'arkadaşlarla iletişim kurma amacı' yer almaktadır. İkinci sırada 'e-posta gönderme amacı', üçüncü sırada ise 'araştırma yapma amacı' yer almaktadır. 'Eğlence amaçlı gezinmek', 'gazete okumak' ve 'bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek' amaçları ise sırasıyla dördüncü, beşinci ve altıncı sırada yer almaktadır. Sanal alışveriş yapma amacı ise kullanıcıların interneti kullanma amaçlarının en alt sıralarında yer almaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların İnterneti Kullanma Amaçları

Sıra	Platform Türü	Tüketici Sayısı (n)	Oran (%)
1	Arkadaşlarımla iletişim kurmak için	474	39,5
2	E-posta göndermek için	282	23,5
3	Araştırma yapmak için	283	23,6
4	Eğlence amaçlı gezinmek için	290	24,1
5	Gazete okumak için	271	22,6
6	Bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek için	244	20,3
7	Online alışveriş yapmak için	415	34,6
8	Diğer	29	2,4

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde tüketicilerin sanal platformlarda yer alan diğer tüketici görüşlerini okuma motivlerini ve bu motivlerin tüketicilerin satın alma ve iletişim davranışına etkisinin araştırılmasında izlenen yöntemle ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklem Süreci

Türkiye’de yaşayan tüketicilerin davranışlarına bir genelleme yapabilme amacını da içeren araştırmanın ana kütlesini Türkiye’de yaşayan ve farklı sosyoekonomik özellikler gösteren tüketiciler oluşturmaktadır. Anakütlenin tamamına ulaşmak neredeyse imkansız olduğundan ana kütleden, ana kütleyi temsil etme gücüne sahip bir örneklem alan örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Araştırmada iki aşamalı alan örnekleme kullanılmıştır. Buna göre birinci aşamada Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesinden, bölgeleri temsil gücüne sahip iller, nüfusları göz önünde bulundurularak seçilmiştir. İkinci aşamada ise seçilen illerden bölgelerin nüfusuna göre oransal olarak toplam örneklem hacmini oluşturacak kişilerden ne kadarının seçilen illerden olması gerektiği belirlenmiştir. Belirlenen örnekleme, seçilen illerden farklı sosyoekonomik özellikler gösteren semtlerden seçilen tüketicilerle hanelerinde görüşülerek ulaşılmıştır. Araştırma esnasında karşılaşılabilecek problemler göz önünde bulundurularak araştırma örnekleme 1200 kişi olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak veriler birincil veri toplama yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği ile önceden kapalı uçlu sorularla yapılandırılmış anket formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma için yapılandırılan anket için gerçekleştirilen ilk ön test araştırma örneğini temsil edecek şekilde seçilen 25 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Kişisel görüşme şeklinde gerçekleştirilen bu ilk ön testte cevaplayıcıların soruların anlaşılabilirliği, içeriği ve uzunluğu gibi konularda görüşleri alınmıştır. Asıl çalışmada veriler, araştırma amaçlarına uygun olarak seçilen örnek üzerinde uygulanmak üzere geliştirilmiş bir anket aracılığıyla toplam 14 anketör tarafından 7 ilden eş zamanlı olarak

toplanmıştır. İllerde yapılan görüşmeler farklı sosyoekonomik düzeyleri temsil eden semtlerde gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasına gönüllülük esasına bağlı olarak katılmayı kabul eden ve araştırmanın konusu gereği tüketici olarak belirli bir bilinç düzeyine sahip olabileceği düşünülen 16 yaş üzeri bireyler dahil edilmiştir. Anketörler, anketi uygulamadan önce karşılarındaki kişiye bir ürün ya da hizmet satın almadan önce internette o ürüne ve hizmete ilişkin diğer tüketici yorumlarını okuyup okumadıklarını sormuştur. Cevabın olumlu olması durumunda anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8’de her bir coğrafi bölgeyi temsilen seçilen il ve bu illerden seçilecek örneklemin ilgili illerin nüfusunun toplam nüfusa oranına göre dağılımına yer verilmektedir.

Tablo 8. Örneklemin İllere Göre Dağılımı

Bölgeler	İller	Seçilecek Kişi Sayısı
Akdeniz	Adana	100
İç Anadolu	Ankara	180
Karadeniz	Samsun	50
Ege	İzmir	130
G. Anadolu	Gaziantep	80
Marmara	İstanbul	610
Doğu Anadolu	Erzurum	50
	Toplam	1200

Anket Formu ve Ölçekler

Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların internette diğer tüketicilerin bir ürün, hizmet veya bir şirkete ilişkin yapmış oldukları yorumları okuma motivlerini belirlemeye yönelik 23 ifadeyi içeren bir ölçeğe yer verilmektedir. Beş noktalı Likert ölçeği kullanılarak cevaplayıcıların her bir ifadeye katılma derecelerini “5:Kesinlikle Katılıyorum; 4:Katılıyorum; 3:Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 2:Katılmıyorum; 1:Kesinlikle Katılmıyorum” olacak şekilde belirtmeleri istenmektedir. Ölçeğin geliştirilmesinde konu ile ilgili çeşitli çalışmalardan yararlanılmıştır. Yorum okuma motivlerini belirlemeye ilişkin ifadeler Han (2008), Sun ve diğerleri, (2006), Lin ve Lee, (2006), Dholakia ve diğerleri (2004), Hennig-Thurau ve diğerleri (2004), Ridings ve Gefen (2004), Hennig-Thurau ve Walsh (2003), Childers ve diğerleri, (2001) çalışmalarından adapte edilmiştir. İlk bölümde ayrıca katılımcıların internette yer alan diğer tüketicilerin yapmış oldukları bir ürün, hizmet veya bir şirkete ilişkin okudukları yorumların satın alma ve iletişim davranışlarına etkisini belirlemeye 6 ifadeyi içeren bir ölçeğe yer verilmektedir. Beş noktalı Likert ölçeği kullanılarak cevaplayıcıların her bir ifadeyi gerçekleştirme sıklıklarını “5:Her zaman; 4:Sık sık; 3:Bazen; 2:Nadiren; 1:Hiçbir zaman” olacak şekilde belirtmeleri istenmektedir. Ölçeğin geliştirilmesinde Hennig-Thurau ve Walsh (2003) çalışmasından yararlanılmıştır.

İkinci bölümde katılımcılara internette diğer tüketicilerin bir ürün, hizmet veya bir şirkete ilişkin yapmış oldukları yorumları okudukları sanal platformlar ve yorumların ilgili olduğu ürün/hizmet türleri sorulmuştur. Bu bölümde aynı zamanda internet kullanma alışkanlıklarına ilişkin sorular bulunmaktadır. Anket formunun üçüncü bölümünde ise demografik sorular yer almaktadır.

Keşfedici Faktör Analizi

Tüketicilerin sanal fikir platformlarında yer alan diğer tüketici görüşlerini okuma motivlerinin belirlenmesi amacıyla 23 ifadeyi içeren ölçeğe keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Tabloda görüldüğü gibi, 23 değişken, 6 faktör altında toplanmıştır ve açıkladıkları varyansın %63 olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Keşfedici Faktör Analizi

DEĞİŞKENLER ($\alpha=0,901$)	FAKTÖR YÜKLERİ					
	f ₁	f ₂	f ₃	f ₄	f ₅	f ₆
Faktör 1: Sosyal Oryantasyon ($\alpha=0,840$)						
diğer kişilerle kendimi karşılaştırabilirim.	,632					
diğer insanların da benzer problemleri yaşadığını gördüğümde kendimi daha iyi hissederim.	,731					
böylece satın alma kararımın doğruluğunu onaylayabilirim.	,649					
diğer müşterilerin katkıları benim doğru satın alma kararı almamı sağlar.	,675					
benzer ilgileri paylaşan çeşitli insanlarla iletişim kurmuş olurum	,703					
ürünle ilgili diğerlerinin fikirleri benim için önemlidir	,647					
Faktör 2: Sistem Avantajlarından Faydalanma ($\alpha=0,813$)						
istediğim zaman bilgi toplayabilirim.		,717				
istediğim yerde araştırma yapabilirim.		,717				
araştırma yaparken beni kısıtlayan şeyler yoktur.		,687				
çünkü hiç harcama yapmadan bilgi toplamış olurum.		,731				
aradığım bilgilere kolayca ulaşabilirim.		,683				

Faktör 3: Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme ($\alpha=0,777$)						
yeni ürün ve hizmetlerden haberdar olmak isterim						,758
piyasadaki yenilikleri öğrenmek isterim						,729
ürünün popüler olup olmadığını öğrenebilirim						,679
ürünlerin sosyal imajını öğrenmiş olurum						,593
insanların genellikle hangi ürünleri satın aldığını öğrenirim						,525
Faktör 4: Arama Zamanını Azaltma ($\alpha=0,769$)						
alışverişten önce bilgi toplayarak büyük miktarda zaman kazanırım.						,738
ürün kalitesiyle ilgili hızlı bir şekilde bilgi toplamış olurum.						,758
bilgi toplamak için daha az çabalamış olurum.						,671
Faktör 5: Ödüllendirilme ($\alpha=0,900$)						
yorumları okumak ve değerlendirmek bana ödül (hediye gibi) kazandırır.						,901
yorumları okumak ve değerlendirmek bana parasal getiri (indirim kuponu, para puan gibi) sağlar.						,913
Faktör 6: Risk Azaltma ($\alpha=0,675$)						
kötü bir ürün almak istemiyorum.						,742
aldığım karardan pişman olmak istemiyorum.						,784
Açıklanan Varyans (%63)	%33	%9	%7	%6	%4	%4
KMO: ,911 Bartlett Testi: Yaklaşık Ki-Kare: 11012.476 (253 sd., ,000 anlamlılık düzeyi)						
Temel Bileşenler Analizi ve Varimaks Dönüşürmesi						

Elektronik Ortamda Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi

Bağımsız değişken eAAİ motivleri ile bağımlı değişken satın alma davranışında değişme arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için basit regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda R^2 değeri 0,097 olarak bulunmuştur. Sıfır ile bir arasında bir değer olması beklenen bu değerın Likert ölçeği ile ölçülmüş verilerin kullanılması ve çalışmada satın alma davranışında değişimi açıklamada kullanılan

değişkenlerin sayıca fazla olması dolayısıyla sıfıra yakın bir değer alması normal ve beklenen bir durumdur.

Tablo 10. Elektronik Ortamda Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Satın Alma Davranışında Değişime Etkisine İlişkin Regresyon Sonuçları

R² = 0,097	Beta	Standart Hata	p değeri
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,161	0,28	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,155	0,28	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,068	0,28	0,013
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,090	0,28	0,001
Ödüllendirilme Motivi	0,170	0,28	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,073	0,28	0,009

Tabloda belirtildiği üzere sosyal oryantasyon motivine ait katsayı tahmini 0,161 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{1a} hipotezi kabul edilerek, diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin sosyal oryantasyon motivinin satın alma davranışında değişime pozitif yönde ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Önceki çalışmalarda sanal birliklerin, sistem kalitesi ve hizmet kalitesinin, sağladıkları 'kolaylık' ve 'problem çözme desteği' rollerinin kullanıcıların bilgi alış-verişlerini etkilediği görülmüştür. Bu bakımdan sanal platformlardan sistem avantajlarından yararlanma motiviyi elde edilen bilgilerin, tüketicilerin satın alma davranışında değişime neden olacağı beklenmektedir. Tabloda görüldüğü üzere sistem avantajlarından faydalanma motivine ait katsayı tahmini 0,155 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{2a} hipotezi kabul edilerek, diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin sistem avantajlarından faydalanma motivinin satın alma davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tüketiciler internette diğer tüketicilerin ürün ve hizmetlere ilişkin yorumlarını, piyasadaki yenilikleri öğrenmek, ürünlerin sosyal imajını ve popülaritesini öğrenmek amacıyla da araştırmaktadır. Bu tür bilgiler sosyal temelli ürün bilgisi olarak isimlendirilmektedir. Bu bakımdan sanal platformlardan sosyal temelli ürün bilgisi edinme motiviyi elde edilen bilgilerin, tüketicilerin satın alma davranışında değişime neden olması beklenmektedir. Tabloda görüldüğü gibi sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivine ait katsayı tahmini 0,068 olup, p değeri 0,013 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{3a} hipotezi kabul edilerek diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin

sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivinin satın alma davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tüketicilerin bir ürün veya hizmet satın almadan önce 'arama zamanını azaltma' isteği ilgi araştırma yapma motivi, bir başka grup eAAİ motivini oluşturmaktadır. Yürütülen analiz sonuçları arama zamanını azaltma motivine ait beta katsayısının 0,090 olup, p değerinin ise 0,001 olduğunu göstermektedir. H_{4a} hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre arama zamanını azaltma motivi motivinin satın alma davranışında değişime pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tüketicilerin eAAİ'de bulunmasını teşvik etmek için kupon veya para yerine geçen puan sunma gibi ekonomik teşvikler sanal platformlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Ödül kazanma motiviyile sanal platformlardan elde edilen bilgilerin, satın alma davranışında değişime neden olması beklenmektedir. Ödüllendirilme motivine ait katsayı tahmini 0,170 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{5a} hipotezi kabul edilerek, ilgili diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin ödüllendirilme motivinin satın alma davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi risk azaltma motivine ait katsayı tahmini 0,073 olup, p değeri 0,009 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{6a} hipotezi kabul edilerek diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin risk azaltma motivinin satın alma davranışında değişime pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Elektronik Ortamda Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin Tüketicilerin İletişim Davranışı Üzerine Etkisi

Bu bölümde eAAİ motivleri olarak sınıflandırılan 'sosyal oryantasyon', 'sistem avantajlarından faydalanma', 'sosyal temelli ürün bilgisi', 'arama zamanını azaltma', 'ödüllendirilme' ve 'risk azaltma' motivlerinin, tüketici iletişim davranışında değişime etkisini belirlemeye ilişkin gerçekleştirilen analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Sanal platformlarda yer alan diğer tüketicilere ait yorumları okuyan tüketicilerin iletişim davranışının etkileneceği, bu yorumlardan arkadaşlarına, akrabalarına vb. bahsedeceği beklenmektedir.

Tablo 11. Elektronik Ortamda Ağızdan Ağıza İletişim Motivlerinin İletişim Davranışında Değişime Etkisine İlişkin Regresyon Sonuçları

R² = 0,116	Beta	Standart Hata	p değeri
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,215	0,27	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,128	0,27	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,071	0,27	0,009
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,106	0,27	0,000
Ödüllendirilme Motivi	0,175	0,27	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,078	0,27	0,004

Tabloda görüldüğü gibi sosyal oryantasyon motivine ait katsayı tahmini 0,215 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{1b} hipotezi kabul edilerek, diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin sosyal oryantasyon motivinin iletişim davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Sistem avantajlarından faydalanma motivine ait katsayı tahmini ise 0,128 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{2b} hipotezi kabul edilmiştir. Sistem avantajlarından faydalanmak amacıyla sanal platformlardan diğer tüketici görüşlerini elde eden bireylerin iletişim davranışında değişime olmaktadır.

İnternette, piyasadaki yenilikleri, ürünlerin sosyal imajını ve popüleritesini öğrenmek amacıyla diğer tüketici görüşlerini araştıran bireylerin, öğrendikleri bilgileri çevresindeki yakınlarına da aktaracağı ön görülmektedir. Tabloda belirtildiği üzere sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivine ait katsayı tahmini 0,071 olup, p değeri 0,009 olarak bulunmuştur. H_{3b} hipotezi kabul edilerek, diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivinin iletişim davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Arama zamanını azaltma motivine ait katsayı tahmini ise 0,106 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{4b} hipotezi kabul edilerek diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin arama zamanını azaltma motivinin iletişim davranışında değişime anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Kupon veya para yerine geçen puan gibi ekonomik teşvikleri elde etmek amacıyla sanal platformlardan diğer tüketici görüşlerini araştıran bireylerin iletişim davranışında değişime olması beklenmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ödüllendirilme motivine ait katsayı tahmini 0,175 olup, p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{5b} hipotezi kabul edilmiştir. Diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin ödüllendirilme motivinin iletişim davranışında değişime anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Risk azaltma motivine ait katsayı tahmini ise 0,078 olup, p değeri 0,004 olarak bulunmuştur. Buna göre H_{6b} hipotezi kabul edilerek diğer tüketici görüşlerini elde etmeye ilişkin risk azaltma motivinin iletişim davranışında değişime %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Cinsiyetin eAAİ Motivleri ile Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişme Arasındaki İlişkiye Etkisi

Regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin en az eşit aralık ölçeğinde ölçülen sürekli değişkenler olmaları ve normal dağılım göstermeleri gerekmektedir. Ancak bazı araştırmalarda istisna olarak sınıflama ölçeğine giren bağımsız değişkenlerinde bağımlı değişken üzerindeki etkilerini incelemek istenebilir. Analizde sınıflamalı değişken, düzeylerinden biri dışta bırakılarak düzey sayısının bir eksiği (kategori-1) kadar üretilen ve “dummy” değişken olarak isimlendirilen yeni gölge değişken oluşturulmuştur. Çalışmada yer alan ‘cinsiyet’ süreksiz değişkeni regresyon analizine “dummy değişken” olarak kodlanarak dahil edilmiştir. Cinsiyet değişkeninde erkek kategorisi “0” kodlanarak dummy değişken yapılmıştır.

Tablo 12. eAAİ Motivleri ile Satın Alma Davranışında Değişme Arasındaki İlişkiye Cinsiyetin Etkisi

R²= 0,108	Beta	Standart Hata	p değeri
Sabit	0,033	0,039	0,396
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,161	0,038	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,181	0,039	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,121	0,039	0,002
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,144	0,037	0,000
Ödüllendirilme Motivi	0,206	0,038	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,057	0,040	0,157
Cinsiyet	-0,065	0,055	0,236
Sosyal Oryantasyon Motivi*Cinsiyet	-0,002	0,055	0,976
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi*Cinsiyet	-0,062	0,055	0,263
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi*Cinsiyet	-0,118	0,055	0,034
Arama Zamanını Azaltma*Cinsiyet	-0,130	0,055	0,019
Ödüllendirilme Motivi*Cinsiyet	-0,075	0,055	0,174
Risk Azaltma*Cinsiyet	0,016	0,055	0,768

Tabloda görüldüğü gibi ‘sosyal temelli ürün bilgisi edinme’, ve ‘arama zamanını azaltma’ motivlerinin satın alma davranışında değişme üzerindeki etkisi kadınlarda erkeklere göre anlamlı derecede daha düşüktür.

Tablo 13. eAAİ Motivleri ile İletişim Davranışında Değişme Arasındaki İlişkiye Cinsiyetin Etkisi

R²= 0,124	Beta	Standart Hata	p değeri
Sabit	0,008	0,039	0,835
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,218	0,038	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,152	0,038	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,122	0,038	0,001
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,041	0,037	0,259
Ödüllendirilme Motivi	0,188	0,038	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,085	0,040	0,033
Cinsiyet	-0,019	0,054	0,726
Sosyal Oryantasyon Motivi*Cinsiyet	-0,012	0,055	0,820
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi*Cinsiyet	-0,056	0,055	0,302
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi*Cinsiyet	-0,099	0,055	0,071
Arama Zamanını Azaltma*Cinsiyet	0,137	0,055	0,013
Ödüllendirilme Motivi*Cinsiyet	-0,026	0,055	0,632
Risk Azaltma*Cinsiyet	-0,018	0,055	0,743

Tabloda görüldüğü gibi, ‘arama zamanını azaltma’ motivi ile iletişim davranışında değişme arasındaki ilişkiye cinsiyetin etkisi, pozitif yönde ve anlamlı ($p < ,05$) çıkmıştır. ‘Arama zamanını azaltma’ motivinin iletişim davranışı üzerindeki etkisi erkeklerde kadınlara göre anlamlı derecede daha düşüktür.

Daha önce de belirtildiği gibi bilgi teknolojilerini ve interneti kullanma davranışları bakımından kadınlar ile erkekler arasında farklılıklar vardır. Erkekler bilgi teknolojilerini kadınlardan daha faydalı bulmakta ve interneti daha çok fonksiyonel amaçlarla kullanmaktadır. Kadınlar ise interneti daha çok haberleşme ve sosyalleşme amacıyla kullanmaktadır. ‘Sosyal temelli ürün bilgisi edinme’ motivi ile satın alma davranışında değişim ilişkisine, erkeklerin kadınlardan daha fazla olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Yani erkekler internetten piyasadaki yenilikleri, yeni ürün ve hizmetleri, popüler ürünleri sorgulayarak, satın alma tercihlerine kadınlardan daha fazla yön vermektedir. Aynı zamanda ‘arama zamanını azaltma’ motivi ile elde edilen bilgiler erkeklerin satın alma tercihlerini daha fazla etkilemektedir. Kısa zamanda ve çaba harcamadan bilgi toplayan erkekler satın alma kararlarını gözden geçirerek, tercihlerini daha fazla değiştirmektedir. ‘Arama zamanını azaltma’ motivi ile iletişim davranışında değişim ilişkisine ise, kadınların erkeklerden daha fazla olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Kadınlar kısa zamanda, hızlıca elde ettikleri bilgileri yakınlarına, eş dost ve arkadaşlarına erkeklerden daha fazla anlatmaktadır.

Yaşın eAAİ Motivleri ile Satın Alma ve İletişim Davranışında Değişme Arasındaki İlişkiye Etkisi

Daha öncede belirtildiği gibi yaşı büyük tüketiciler satın alma kararlarında deneyimlerine daha fazla güvenmekte ve azalan hafıza kapasiteleri sebebiyle genç tüketicilerden daha az bilgi arayışında olmaktadır. Bu nedenle genç tüketicilerin, yaşı büyük tüketicilerden daha fazla bilgi arayışında olması beklenmektedir. Araştırmanın sonuçlarına baktığımızda ise internette ürünlere/hizmetlere ilişkin diğer tüketici yorumlarını araştırdıklarını belirten bireylerin yaklaşık %80'inin 16–35 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle 35 yaş sınır kabul edilerek, '35 yaş ve altı' bireyler ile '35 yaş üzeri' bireylerin eAAİ motivleri ile satın alma ve iletişim davranışında değişim ilişkisine etkilerinin ne yönde olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada yer alan 'yaş' süresiz değişkeni regresyon analizine "dummy değişken" olarak kodlanarak dahil edilmiştir. Yaş değişkeninde 35 yaş ve altı "0" kodlanarak dummy değişken yapılmıştır.

Tablo 14. eAAİ Motivleri ile Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişki Üzerine Yaş Değişkeninin Etkisi

R² = 0,100	Beta	Standart Hata	p değeri
Sabit	-0,015	0,031	0,622
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,180	0,031	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,155	0,032	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,076	0,030	0,013
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,075	0,031	0,017
Ödüllendirilme Motivi	0,169	0,031	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,072	0,031	0,020
Yaş	0,078	0,068	0,252
Sosyal Oryantasyon Motivi*Yaş	-0,087	0,069	0,204
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi* Yaş	0,011	0,064	0,865
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi* Yaş	-0,032	0,075	0,671
Arama Zamanı Azaltma Motivi * Yaş	0,002	0,070	0,974
Ödüllendirilme Motivi* Yaş	0,016	0,069	0,820
Risk Azaltma* Yaş	0,068	0,067	0,309

Tabloda görüldüğü gibi eAAİ motivleri ile satın alma davranışında değişme arasındaki ilişkiye yaşın etkisi, anlamlı ($p > 0,05$) çıkmamıştır. Yani '35 yaş ve altı' ve '35 yaş üzeri' bireylerin bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiye etkisi anlamlı değildir.

Tablo 15. eAAİ Motivleri ile İletişim Davranışı Arasındaki İlişki Üzerine Yaş Değişkeninin Etkisi

R² = 0,122	Beta	Standart Hata	p değeri
Sabit	0,012	0,031	0,707
Sosyal Oryantasyon Motivi	0,220	0,031	0,000
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi	0,149	0,031	0,000
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi	0,097	0,030	0,001
Arama Zamanını Azaltma Motivi	0,116	0,031	0,000
Ödüllendirilme Motivi	0,170	0,030	0,000
Risk Azaltma Motivi	0,070	0,031	0,024
Yaş	-0,058	0,068	0,391
Sosyal Oryantasyon Motivi*Yaş	-0,007	0,068	0,915
Sistem Avantajlarından Faydalanma Motivi* Yaş	-0,090	0,063	0,154
Sosyal Temelli Ürün Bilgisi Edinme Motivi* Yaş	-0,157	0,074	0,034
Arama Zamanı Azaltma Motivi * Yaş	0,041	0,069	0,552
Ödüllendirilme Motivi* Yaş	0,052	0,068	0,442
Risk Azaltma* Yaş	-0,057	0,066	0,392

Tabloda görüldüğü gibi, ‘sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivi’ ile iletişim davranışında değişme arasındaki ilişkiye yaşın etkisi, olumlu yönde ve anlamlı ($p < ,05$) çıkmıştır. ‘Sosyal temelli ürün bilgisi edinme motivi’ ile iletişim davranışında değişme arasındaki ilişkiye ‘35 yaş ve altındaki’ bireyler daha etkilidir. 35 yaş ve altındaki bireyler piyasadaki yenilikleri ve ürünlerin popülaritesini öğrenmek amacıyla öğrendikleri bilgileri yakınlarına tanıdıklarına ‘35 yaş üzerindeki’ bireylerden daha fazla anlatmaktadır.

Sonuç

Ağızdan ağıza iletişim yoluyla paylaşılan bilgi güvenilir bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Geleneksel AAİ bireylerin yüzyüze kurdukları iletişimler sayesinde gerçekleşirken, internet AAİ’in kapsamını oldukça değiştirmiştir. Bireyler internette yer alan ürün değerlendirme forumları, tartışma grupları ve web günceleri gibi eAAİ platformlarında, lokasyon, sosyo-ekonomik durum ve kişisel ilişkilerden bağımsız olarak iletişim kurmaktadır. Sanal platformlarda yer alan tüketim deneyimlerinin diğer insanları ikna etmeye yönelik olmaktan ziyade; farkındalık yaratma, deneme ve diğer insanların satın alma davranışına ilişkin sürekli bilgi sunma amaçlı olduğu belirtilmektedir (Huang, 2010). Tüketiciler söz konusu tüketici değerlendirmelerini okuyarak pazardaki ürünlerin sahip oldukları özellikler hakkında daha çok bilgi sahibi

olmaktadır. Bu artan bilgi seviyesi ise pazardaki talep üzerinde önemli etki yaratmaktadır. Tüketiciler artık birbirine ikame edebilecek rakip şirketlerin ürünleriyle ilgili daha güçlü pazarlık gücüne sahip olmakta, eğer ürün isteklerini karşılamıyorsa ondan hemen vazgeçebilmektedir (Clemons, 2008). Talep tarafındaki değişimler arzı da etkileyerek, şirketlerin artık beklemediklerinden daha az kazanç elde etmesine neden olabilmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda tüketicilerin elde ettikleri eAAİ bilgisinin, satın alma davranışını etkilediği görülmüştür. Sanal fikir platformlarının sayısındaki artışla beraber, tüketicilerin bir satın alma kararı öncesi sıklıkla bu platformlarda yer alan bilgileri araştırmaya başvurması eAAİ'nin etkilerinin ne yönde olacağını araştırmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda öncelikle bireyleri eAAİ bilgisi aramaya motive eden faktörler, sonrasında da elde edilen bilgilerin bireylerin satın alma ve iletişim davranışına etkileri incelenmiştir. eAAİ kavramına etkisi olduğu yazınca desteklenen ve araştırmacılara önerilen değişkenler analiz edilerek yazına ve uygulamacılara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Platform Sağlayıcılar İçin Öneriler

Tüketicileri eAAİ bilgisi aramaya motive eden ilk faktör 'sosyal oryantasyon' motivi olarak isimlendirilmiştir. Bu bağlamda tüketiciler, diğer tüketicilerin deneyimlerini öğrenmek, kararlarını karşılaştırmak, benzer ürün/hizmet tercihinde bulunan tüketicilerle iletişim kurmak ve kararının doğruluğuna onay aramak amacıyla sanal platformlarda yer alan diğer kullanıcı görüşlerini araştırmaya başvurmaktadır. Bilindiği üzere sosyal bir varlık olan insan topluluk içinde, toplu bir halde yaşamaktadır. İnsanların gruplar içinde yaşadığı birliktelikler tesadüfen ve gelişmiş güzel oluşmuş birliktelikler olmayıp, tam tersine önceden belirlenmiş, onaylanmış ve belli bir düzen ve kurallar çerçevesinde oluşturulmuşlardır (Yağbasan, 2009). Bu bağlamda insanların yaşamlarının her alanında olduğu gibi tüketime ilişkin kararlarında da içerisinde bulunduğu sosyal birlikle uyumlu kararlar alma arayışında olması doğal bir sonuç olarak görünmektedir. Şimdi kendi satın alma kararlarımıza bir göz atalım. Bir çoğumuz bir ürün/hizmet satın almadan önce çevremizdeki arkadaşlarımızın, meslektaşlarımızın, akrabalarımızın hatta hiç tanımadığımız insanların tercihlerini izleme eğiliminde oluruz. İnternet ortamında yaptığımız araştırmalarda da ürün/hizmetin işlevsel özelliklerinin yanı sıra diğer tüketiciler tarafından onaylanıp onaylanmadığını öğrenmek isteriz. Onaylanan ürünler/hizmetler memnuniyet yaratmış oldukları için, bunlara ilişkin tüketici yorumları bizim de ilgili ürünü/hizmeti tercih etme kararımızı destekleyecektir. Satın alma kararına ilişkin onay arayışı doğrudan bir marka tercihiyle ilgili olabileceği gibi, bazen de diğer tüketicilerin tercih ettikleri renk, şekil, tasarım özelliklerini öğrenmek amacıyla yapılabilmektedir. Onaylanmayan ürünlere/hizmetlere ilişkin görüşler ise, bireylerin diğer tüketiciler tarafından kabul görmeyen ürün/hizmetleri ve markaları satın almaması konusunda uyarıcı olmaktadır. Bu noktada eAAİ motivlerinden 'sosyal oryantasyon' motivinin hem sanal platform sağlayıcılar hem de üreticiler göz önünde bulundurulmalıdır.

Aslında fiziksel anlamda birbirlerinden uzakta olan, yaş, eğitim ve meslek durumları bakımından farklılıkları olan kullanıcıları sanal birliklerde aktif bir şekilde iletişim

kurmaya motive etmek oldukça zordur. Bu durumda birlik liderleri de sosyal ortamın yaratılmasına katkı sağlayabilir. Güvenilir ve etkili liderler sanal birliklerdeki iletişimleri olumlu yönde etkileyebilecektir. Bunun dışında sanal birlik üyelerinin geleneksel ortamda yüzyüze görüşmesini sağlamak da kullanıcıların sosyal sunumunu artırabilir. Sosyal sunum teorisine göre yüzyüze etkileşimler sayesinde sanal birlik üyelerinin birbirlerinin farkında olmasının sağlanması, sanal birlik etkinliğini artıracaktır (Koh ve diğerleri, 2007). Toplantılar, yemekler, eğlenceler düzenleyerek sanal birlik üyeleri geleneksel ortamda da bir araya getirilebilir. Böylece kullanıcılar yorumlarını okudukları veya sorularına cevaplar yazdıkları insanları gerçek hayatta göreceklerdir. Yüz yüze iletişim kurarak birbirlerini daha iyi tanıyacaklar ve daha fazla güven duyacaklardır. Kullanıcıları geleneksel ortamda bir araya getirmek mümkün değilse, video konferans ve PC kamera ile görüşme sağlamak da aynı etkiyi yaratabilecektir. Bunun sonucunda sanal ortamdaki iletişimleri daha etkin bir şekilde gerçekleştirebilecektir.

Tüketicileri eAAİ bilgisi aramaya motive eden diğer bir faktör ise ‘sistem avantajlarından faydalanma’ motividir. Daha önce de belirtildiği gibi sanal birliğin yer aldığı internet sitesinin tasarımı eAAİ’i geleneksel AAİ’den farklılaştıran önemli öğelerden biridir. Sanal birliklerin yer aldığı internet sitelerinin tasarımı, internet kullanıcılarının deneyimlerini güçlendirmek anlamında büyük etkiye sahiptir. İnternet sitesinin özellikleri bireylerin bilgi düzeylerini ve duygularını etkileyerek o sanal birliği daha sık ziyaret etmelerini sağlayabilmektedir. Çalışma sonucunda da görüldüğü gibi kullanıcılar ‘istedikleri yer ve zamanda araştırma yapmak, bilgilere kolayca ulaşmak’ amacıyla sanal birliklerden bilgi aramaya başvurmaktadır. Bu bağlamda bir sanal birliği etkili bir şekilde yönetmek için faydalı bir içerik yaratmak ve iletişimi kolaylaştıracak yazılım ve teknolojiler kullanmak gibi teknik unsurlara özen göstermek gerekmektedir. Bir sistemin algılanan kullanım kolaylığının ve algılanan faydalılığının tüketicilerin davranış niyetini etkileyecek olan tutumların göstergesi olduğu belirtilmektedir (Rotchanakitumnuai ve Speece 2009). Sanal birliklerin tasarımında tüketicilerin sanal fikir platformlarına istedikleri yer ve zamanda giriş yapıp ihtiyaçları olan bilgilere ulaşmalarına dikkat edilmelidir. Bazı sanal birlikler spesifik konulara odaklanırken, bazıları çok çeşitli konularda tüketici görüşlerine yer vermektedir. Bir internet sitesinin kapsamı genişledikçe kullanıcıların yön bulması zorlaşmaktadır. İnsanlar aradıklarını bulmak için sayfa üzerinde gezinip durmaktadır. Bu nedenle sanal birliğin yer aldığı internet sitesinde ‘arama’ özelliğinin olması kullanıcılar açısından yararlı olabilecektir.

Bu çalışmada tüketicileri eAAİ bilgisi aramaya motive eden başka bir faktör de ‘sosyal temelli ürün bilgisi edinme’ olarak belirlenmiştir. Bu motivasyon, tüketimin sosyal fonksiyonu bağlamında bilgi arama süreciyle ilişkilidir (Han, 2008). Araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi kullanıcılar ‘yeni ürün ve hizmetlerden haberdar olmak, piyasadaki yenilikleri öğrenmek ve popüler ürünleri öğrenmek’ amacıyla sanal birliklerden bilgi aramaya başvurmaktadır. Bilindiği üzere birçok ürün sembolik özelliklere sahiptir ve bu ürünlerin tüketiminde fonksiyonel faydadan ziyade tüketimin sosyal anlamı önem kazanmaktadır (Solomon, 1983). Yani insanlar tükettikleri ürünlerle diğerlerine sosyal kimliklerini tanıtmaya çalışmaktadır. Bulduğu sosyal çevrede, diğer insanlara benliğini ifade etmeye çalışan bireylerin tüketilen ürün/hizmet

bakımından piyasada kabul görmüş/popüler ürünleri araması beklenen bir davranış olacaktır. Bu bakımdan eAAİ bilgilerinin araştırılmasında sıklıkla başvuru sanal birliklerin tasarımında ‘yeni ve popüler ürünlerle/hizmetlerle’ ilgili özel bir bölüm açması önerilebilir. Örneğin sanal birliğin bulunduğu internet sitesinde, çeşitli ürün/hizmet kategorilerinde piyasaya yeni sunulmuş olan ürün/hizmet/marka tanıtımı yapan ve periyodik olarak güncellenen bir alan tasarlanabilir. Böylece ziyaretçiler bu bölümü inceleyerek yenilikler hakkında bilgi sahibi olurlar. Aynı zamanda, insanların her bir ürünü puan veya yıldızlarla değerlendirebilmesi ve yorum yazabilmesi de sağlanmalıdır. Ürün hakkında deneyimi olanlar, bu deneyimlerini okuyuculara aktarabilecek, böylece ürünün beğenilip beğenilmediği de görülecektir.

Yeni ürün/hizmet/marka tanıtımının bireylerin ‘dolaylı referans grubunda’ yer alan bireyler tarafından yapılması da etkili sonuçlar yaratabilir. Örneğin “X’in sizin için seçtikleri” isimli bölümde o kişinin seçtiği piyasadaki yeni veya popüler ürünler tanıtılabilir. Bu ‘X’ kişisi ünlü bir şarkıcı, sporcu, aktör, aktris, politikacı, yazar olabileceği gibi ilgili, sanal birlikte fikir lideri olan bir kullanıcı da olabilir. Her iki durumda da, kitleler üzerinde etkileme gücü yüksek olan bireylerin kullanılması beklenen etkiyi artırabilecektir.

‘Arama zamanını’ ve ‘satın alma riskini azaltma’ isteği ile araştırma yapmayı kapsayan ‘satın almaya ilişkin bilgi edinme motivisi’, bir başka grup eAAİ motivisini oluşturmaktadır. Biz insanlar için zaman sahip olunan en kısıtlı kaynaklardan birisi haline geldiği için, çoğu zaman tüketimimizi kısıtlı zaman içerisinde ve zaman baskısı altında gerçekleştiririz. Sanal birlikler ise bu şartlar altında az çaba ve zaman harcayarak satın alma öncesi araştırma yapma sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu durumda sanal birliklerin, tüketicilerin istedikleri zaman ziyaret edebilecekleri, siteye ulaşmada sorun yaşamayacakları ve istedikleri bilgilere kolayca ulaşabilecekleri şekilde tasarlanması gerekmektedir. Tüketicilere sunulan bilgilerin doğruluğuna ve objektifliğine de özen gösterilmelidir. Tüketicilerin bir ürüne/hizmete ilişkin okudukları yorumlar bir risk azaltma stratejisi işlevi görerek, güven oluşumuna yardımcı olmaktadır. Sanal birlik yöneticilerinin yapması gereken bir başka şey de, kullanıcıların yazdıkları yorumları denetlemek olmalıdır. Bazen yorumlar gerçekleri yansıtmayabilmektedir. Ürünü kullanıp memnun kalanlar yaptıkları olumlu yorumlarla diğer ziyaretçilerin, aşırı beklentilere kapılmasına neden olabilir. Veya tüketici yaşadığı memnuniyetsizliğe paralel olarak, ilgili firmaları zan altında bırakabilir. Bazen de şirketlerin kendi görevlendirdiği kişiler, sanal birliklere üye olup firmalarıyla ilgili aşırı ve sürekli olumlu değerlendirmeler yaparken, rakip şirketleri karalayıcı değerlendirmeler yapabilir. Bu taraflı değerlendirmeleri elimine etmek için sanal birlik yöneticilerine mesaj filtreleme programlarını kullanmaları önerilebilir. Böylece yazılan mesajlar filterenip, karalayıcı, objektif olmayan değerlendirmelerin diğer kullanıcılara ulaşması önlenir. Aşağıda bir internet sitesinde yer alan yorum yayınlama kriterlerine örnek verilmiştir.

Çalışma sonucunda sanal birlik yönetiminin yorum okuma ve değerlendirme karşılığında tüketicilere sunduğu teşvik edici unsurların da, bireyleri eAAİ bilgisi aramaya motive ettiği görülmüştür. Çeşitli internet sitelerinde “Yorum değerlendir,

puan kazan” veya “Arkadaşına öner, puan kazan” şeklinde alışverişlerinde kullanabilecekleri para yerine geçen puanlar, kuponlar sunulmaktadır. Tüketiciler bu puanları kazanmak için yorumları okuyup, değerlendirmektedir. Değerlendirme ise “Bu yorumu doğru buluyor musunuz” sorusunun cevaplanması şeklinde gerçekleşmektedir. Değerlendirmeler genellikle “evet-hayır” şeklinde olmaktadır. Bu bağlamda tüketicilerin sanal birlikleri ziyaret edip yorum aramasını teşvik etmek için kupon veya para yerine geçen puan sunma gibi ekonomik teşviklerin kullanılması önerilebilir.

Bu çalışmada ortaya çıkan faktörler platform sağlayıcılara daha tüketici yanlı platformlar sağlamak açısından yol gösterici olacaktır. Bunu yaparken her bir motive edici faktörün davranışı farklı yönde etkileyeceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Platform sağlayıcılar okuyucunun bilgi arama sürecine uygun yapılandırarak ve kullanıcılara uygun bilgiler sunarak bu fonksiyonların gelişmesini sağlayabilir.

Kaynaklar

- Arndt, Johan (1968), “Selective Processes in Word of Mouth”, *Journal of Advertising Research*, Vol.8, No.3, 19-22.
- Asuğman, Gülden (2000), “An Integrative Model of Word-of-Mouth Communications”, *Boğaziçi Journal*, Vol.14, No.2, 215-227.
- Brown, Jo, Broderick, Amanda J. and Lee, Nick (2007), “Word of Mouth Communication Within Online Communities: Conceptualizing the Online Social Network”, *Journal of Interactive Marketing*, 21 (3), 2-20.
- Brown, Tom J., Barry, Thomas E., Dacin, Peter A. and Gunst, Richard F. (2005), “Spreading the Word: Investigating Antecedents of Consumers’ Positive Word-of-Mouth Intentions and Behaviors in a Retailing Context”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 33, No.2, 123-138.
- Brown, Jacqueline J. and Reingen, Peter (1987), “Social Ties and Word-of-Mouth Referral Behavior”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 14, No.3, December, 350–362.
- Buttle, Francis A. (1998), “Word of Mouth: Understanding and Managing Referral Marketing”, *Journal of Strategic Marketing*, Vol.6, Issue 3, 241-254.
- Chan, Kenny K. and Misra, Shekhar (1990), “Characteristics of the Opinion Leader: A New Dimension”, *Journal of Advertising*, Vol. 19, No. 3, 1990, 53-60.
- Cheung, Christy M. K., Lee, Matthew K. O. and Thadani, Dimple R. (2009), “The Impact of Positive Electronic Word-of-Mouth on Consumer Online Purchasing Decision”, *Lecture Notes in Computer Science*, Vol. 5736/2009, 501-510.
- Cugelman, Brian (2010), Online Social Marketing: Website Factors in Behavioural Change, PhD Thesis, University of Wolverhampton.
- Davis, Fred D. (1989), “Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance in information technology”, *MIS Quarterly*, Vol.13, No.3, 319-340.

- Deci, Edward L., Ryan, Richard M. and Koestner, Richard (1999), "A Meta-Analytic Review of Experiments Examining the Effects of Extrinsic Rewards on Intrinsic Motivation", *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 6, 627-668.
- Durndell, A. and Z. Haag (2002), "Computer Self-efficacy, Computer Anxiety, Attitudes Towards the Internet and Reported Experience with the Internet by Gender in an East European Sample", *Computers in Human Behavior*, (18), 521-535.
- Flynn, Leisa R., Goldsmith, Ronald E. and Eastman, Jacqueline K. (1996), "Opinion Leaders and Opinion Seekers: Two New Measurement Scales", *Journal of the Academy of Marketing Science*", Vol.24, No.2, p.137-147.
- Gruen, Thomas W., Osmonbekov, Talai and Czapslewski, Andrew J. (2006), "eWOM: The impact of customer-to-customer online know-how Exchange on customer value and loyalty", *Journal of Business Research*, 59, 449-456.
- Han, Sung Mi (2008), "Motivations for Providing and Seeking EWOM: A Cross Cultural Comparison of U.S. and Korean College Students", Master Thesis, Michigan University.
- Hennig-Thurau, Thorsten and Walsh, Gianfranco (2003), "Electronic Word-of-Mouth: Motives for and Consequences of Reading Customer Articulations on the Internet" *International Journal of Electronic Commerce*, 8 (2), 51-74.
- Hennig-Thurau, Thorsten, Gwinner, Kevin P., Walsh, Gianfranco and Gremler, Dwayne D. (2004), "Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: What motivates consumers to articulate themselves on the internet?", *Journal of Interactive Marketing*, 18 (1), Winter, 38-52.
- Kim, Jihyun, Fiore, Ann M. and Lee, Hyun-Hwa (2007), "Influences of online store perception, shopping enjoyment, and shopping involvement on consumer patronage behavior towards an online retailer", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 14, 95-107.
- Koh, Joon, Young-Gul, Kim, Brian, Butler and Gee-Woo, Bock (2007), "Encouraging participation in virtual communities", *Communications of the ACM*, 50 (2), 69-73.
- Lau, Geok T. and Ng, Sophia (2001), "Individual and Situational Factors Influencing Negative Word-of-Mouth Behaviour", *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 18 (3), 163-178.
- Li, N., G. Kirkup, ve B. Hodgson (2001) "Cross-cultural Comparison of Women Students' Attitudes Toward the Internet and Usage: China and the United Kingdom," *CyberPsychology & Behavior*, (4)3, 415-426.
- Lin, Hsiu-Fen and Lee, Gwo-Guang (2006), "Determinants of success for online communities: an empirical study", *Behaviour & Information Technology*, 25 (6), November, 479 - 488.

- Liu, Chuanlan and Forsythe, Sandra (2010), "Sustaining Online Shopping: Moderating Role of Online Shopping Motives", *Journal of Internet Commerce*, 9, 83-103.
- Odabaşı, Yavuz (2004), Postmodern Pazarlama: Tüketim ve Tüketici, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Odabaşı, Yavuz (1995), Pazarlama İletişimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, No. 851.
- Morris, M. G., V. Venkatesh, and P. L. Ackerman (2005) "Gender and Age Differences in Employee Decisions About New Technology: An Extension to the Theory of Planned Behavior," *IEEE Transactions on Engineering Management* (52), pp. 169-84.
- Park, Do-Hyung and Lee, Jumin (2008), "eWOM overload and its effect on consumer behavioral intention depending on consumer involvement", *Electronic Commerce Research and Applications*, 7, 386-398.
- Park, Do-Hyung and Kim, Sara (2008), "The effects of consumer knowledge on message processing of electronic word-of-mouth via online consumer reviews", *Electronic Commerce Research and Applications*, 7, 399-410.
- Ridings, Catherine M., Gefen, David and Arinze, Bay (2002), "Some antecedents and effects of trust in virtual communities", *Journal of Strategic Information Systems*, Vol.11, 271-295.
- Ridings, Catherine M., and Gefen, David (2004), "Virtual community attraction: Why people hang out online", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10 (1), November.
- Rotchanakitumnuai, Siriluck and Speece, Mark (2009), "Modeling electronic service acceptance of an e-securities trading system", *Industrial Management & Data Systems*, Vol.109, No.8, 1069-1084.
- Vallerand, R. J., Fortier, M. S., and Guay, F. (1997), "Self-determination and persistence in a real-life setting: Toward a motivational model of high school dropout", *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1161-1176.
- Vallerand, R. J., O'Connor, B. P., and Hamel, M. (1995), "Motivation in later life: Theory and assessment", *International Journal of Aging and Human Development*, 41, 221-238.
- Yeygel, Sinem (2006), "Postmodern Toplumsal Yapının Pazarlamaya Getirdiği Yeni Boyut: Topluluk Pazarlaması (Tribal Marketing)", *Bilig*, Yaz, Sayı.38, 197-228.

Analyzing College Students' Ethics Perceptions: A Pilot Study at A Foundation University in Turkey¹

Üniversite Öğrencilerinin İş Etiği Algısı: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği

Eda ÖZELTÜRKAY²

Sezen BOZYİĞİT³

Murat GÜLMEZ⁴

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the perspectives of students towards business ethics. A survey focusing on business ethics and the ethical perceptions has been conducted at a foundation university in Turkey. Turkish students and their perceptions on 20 specific ethical behaviors and the relationships with demographic and basic variables were detailed. Ethical crisis usually occurs directly related to disciplines such as law, finance and management etc. Therefore, this study is surveyed to summer school students across 6 departments in Mersin region (n=275 & N=796). The relationship between students' demographics and other related factors (such as age, gender, year in school, tobacco use, social media account usage, taking any business ethics course or lectures, time spent studying and being employed or trained before or current) were examined but no differences were found. After implementing a factor analysis on the retrieved data, 20 items were reduced to 13 items and classified under three factors entitled with business ethics, personal ethics and materiality ethics. The results show that students' departments with business ethics factor and the study period of students with personal and materiality ethics factor have significant differences.

Keywords: Business Ethics, Students, Ethical perceptions, Demographics, and Turkey

ÖZ

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin iş etiği ve etik konusundaki görüşlerini belirlemektir. Bir vakıf üniversitenin öğrencilerinden eksiksiz ve geçerli olarak toplanan 275 adet anket formu ile ilgili analizler yapılmıştır. Faktör analizi ile 20 ifadeli ölçek üç boyutlu bir yapıda 13 ifadeye indirgenmiştir. Belirlenen üç faktör iş etiği, kişisel etik ve materyalist etik olarak önceki çalışmalara dayalı olarak isimlendirilmiştir. Genel olarak sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler ile iş etiği faktörü, öğrenim gördükleri yıl ile kişisel etik ve materyalistik etik ile anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca toplanan veriler ile öğrencilerin bazı demografik özellikleri (yaş, cinsiyet) ile tanımlayıcı özellikleri (kaçıncı sınıf öğrencisi oldukları, tütün kullanımı, sosyal medya kullanımı, etik ile ilgili aldıkları dersler v.b) arasındaki ilişkiler de incelenmiş olup, bunlar arasında anlamlı ilişkilerin çıkmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş Etiği, Üniversite Öğrencileri, Etik Algısı, Demografik özellikler ve Türkiye

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 25.10.2018

Kabul tarihi: 29.11.2018

¹ 15. International Marketing Trends Conferences, Venezia, Italy, January.19-22, 2016 konferansında sunulmuştur.

² Doç.Dr., Çağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İşletmecilik Bölümü, edayasa@cag.edu.tr (ORCID: 0000-0001-9248-1371)

³ Doç.Dr., Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, sbozyigit@tarsus.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0951-3588)

⁴ Dr.Öğr.Üyesi, Çağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mgulmez@cag.edu.tr (ORCID: 0000-0003-2584-785X)

Introduction

Ethics is an important concept for all areas of Business (production, marketing, human resource, finance, et al) and also for other disciplines (law, psychology, teaching etc). Even though it has been more visible in research and in business world recently, it is not a new concept. There are lots of ethical crises, scandals & problems happened in the past. Business ethics has also been an important issue for academicians and their environment. Previous studies show the link between university students and their behavior in the workforce in terms of ethical views.

Nowadays, the role of ethics has been better understood by many institutions, such as higher education institutions and big corporates. They focus on ethics more than ever before. The business programs in higher education institutions started to mention ethics in their curriculum as a result of the dramatic crisis occurred due to unethical behaviors in the business area. All functions of business needs ethically behaving personel in order to comply with the necessities of today's business world today. In the communication age that we are living in, It is almost impossible for companies not to reveal any secrets or unethical business activities. For instance, marketing is the way that the companies represent themselves to the society (Ural, 2003). Hence by, the ethical scandals also create harmful impacts on the consumers end of the business. According to Laczniak and Murphy (1993), ethics in marketing identified as, Marketing ethics is the systematic study of how moral standards are applied to marketing decisions, behaviors, and institutions (Murphy,2009).

After many corporate scandals, most of the members of the society believe that business people do not pay much attention to ethical considerations in their daily operations (Yazıcı and Kınıksaran, 2012). Several studies have shown a link between ethical views during college and behavior in the workforce (Ludlum, et al, 2013). Hence, these studies are important to investigate the moral climate of the future leaders (Freeman, 2009; Ludlum & Moskalionov, 2004). Current university students' perspectives regarding ethics will have an impact on their behavior during their business life in the future. Reiss and Mitra (1998) also claimed that, *in order to study the attitudes and behaviors of future organizational leaders one can look to current university students*. Therefore, the objective of this study was to determine college students' perspectives on ethical issues in a foundation university. A pilot study was designed and implemented. So this study's sample was covering only summer term of a foundation university in Turkey. The sample of this study includes all students who were present on campus during summer period at a foundation university. In this study, we examined gender, departments, study period, tobacco use, taking business ethics class; time spent studying, being employed, being trained, and major variables with the identified ethical factors.

Literature Review

Ethics term can be basically defined as standards for how people live and act and the roots of the word ethics comes from the Greek "ethike" or "ethos," it means custom or norm. The term tends to be used for abstract or theoretical applications and is

considered a branch of philosophy with the key question, "How should people live their lives?" (Roberts and Poper, 2015). Ethics is a requirement for human life, and "*it is our means of deciding a course of action, and it is accepted as without it, our actions would be random and aimless*" (Akram and Azad, 2011). The concepts of ethics and ethics studies are not new; Socrates was known as the first who vigorously approached to ethics 2,500 years ago when he questioned whether the *unexamined* life was worth living (Malloy, 2003). However, the fundamental ethical question, *What should I do?*, is still left unanswered in a definitive way. Business ethics has also been a concern in the academic environment. The study of business ethics began in the 1970s, heavily influenced by U.S. Catholic universities (Ludlum, et al, 2013).

Especially university education is accepted as the final stop for education and therefore, it has huge impacts on students' behavior when they join the work force. Averagely, an individual spends 20 years in the schools and so the schools have major roles to shape the personality and moral characteristics of individuals. Student's learning's and attitudes would shape their personality and working discipline. According to Hosmer (1991), Ethical problems are truly managerial dilemmas, because they represent a conflict between an organization's economic performance (measured by revenues, costs, and profits) and its social performance (stated in terms of obligations to persons both within and outside the organization (Roberts and Poper, 2015). Similarly to this fact, management education is seen as an important part of the process toward improved business ethics, and accepted as a key opportunity to equip students with values and capabilities to promote ethical awareness (Ashforth et al., 2008). Corruption is responsible for making less money in almost every country and it involves a capital deviation around US\$ 1 trillion per year worldwide and the spread of corrupt acts affects the financial results negatively and verifies to retreat institutions image (Pardini et al.,2014). Likely, in historical development, ethics has been undertaken with different functions and in the present time, "values ethics" are ensuring the connection of ethics with the life space and therefore, ethics is eventually being given importance (Deniz et al., 2005). However the rules and regulations are standard in many countries, this doesn't help to avoid ongoing crisis in many countries. Although, many studies dealing with the choices and attitudes of business practitioners and students towards ethical issues have been published since 1960's, many empirical studies sampling with students have been examined since mid-1980s (Yazıcı and Kınıksaran, 2012).

As it is defined by Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB), the major role of management education is directly related to *prepare students to contribute to their organization and the larger society and to grow personally and professionally throughout their careers*, (Sigurjonsson et al, 2015). It is also possible that, not all of the students will reach managerial positions in organizations; but they will certainly affect the future ethical climate where they work as a decision maker (Yazıcı and Sınıksaran 2012).

In the world, some schools arrange ethics and ethics related lectures in their curricula are compulsory whereas some of them are taught as elective and others have chosen to

integrate ethics discussions into many courses in the business core and major field of study (Cagle et al., 2008). The situation is similar in Turkey.

The popular ethical crisis is mostly happened with the financial departments, finance departments' sensitivity to this issue infinitely more. They are expected to deal with the topic in a professional manner, and yet few have formal training in how to teach such material. Dean and Beggs's (2006) interviews of faculty at a Catholic university in 1997 revealed that faculty did not feel that they had the proper training to teach ethics sufficiently (Cagle et al., 2008). Students are showing more interest in business ethics by signing up for elective courses and other related subjects (Wayne 2009). Generally the profile of business students among college students presents vulnerable to taking unethical actions (Lampe and Lampe, 2012). The previous studies show the ethical thoughts of the students differentiated based on the departments. In the study of Brown et al. (2010), business school students shows a correlation between increased narcissism and unethical decision making as well as lowered empathy levels in these students and the results show that, finance majors showed a marked and statistically significant tendency to be less empathetic and more narcissistic as compared to other business students. It has been well established that business students often cheat more and act in less cooperative ways than do students from other academic fields (Brown, and et al., 2010). Among fields of study, business students top the cheater's list at both undergraduate and graduate level and mainly on personality tests, finance students in particular, scored significantly higher on narcissism and lower on empathy, compared to other students, both traits which contribute to unethical decision making (Lampe and Lampe, 2012). Adding to these, also the same source (Lampe and Lampe, 2012) indicated that the most business students place high value on money and image, and follow these extrinsic values rather than the intrinsic ideals that would lead to greater ethical conduct. Scholars have not only conducted researches to determine ethical practices in the business communities, but also attempted to examine university students' perceptions based on their age, gender, classes, nationality, and culture (Lau, et al. 2012). Some previous studies indicated differences age based ethical behavior. Ruegger and King (1992) stated that older students (40 plus years age group were the most ethical, followed in order by the 31-40 group, the 22-30 group and those of 21 years of age and under) are more ethical comparing to students enrolled with under 40 ages, however, the results of Sikula and Costa's study (1994), shows that younger students (under 21 age) are more ethical than older students.

Education at the university also influences ethics perception of the students. Some studies also supported these results. Nagpal and Das (2013) stated in their study, students' ethics perceptions are related to the faculty members' behaviors to shape their ethical behaviors. Additionally, college students believe that they are living in an ethical campus environment where their faculty members are mostly ethical in nature and that it is never too late to learn about ethics. Adding to this study also Shurden et. al. (2010) claimed that students' perception of ethics has been changing over time and is also positively influenced by ethics education.

Method

The data was gathered from students who were attending the summer school lectures in a foundation university in Mersin region, Turkey. Through the date of 20-31 July 2015 questionnaires were collected. This study's questionnaire was structured based on the previous studies' questionnaires including Ludlum, et al, (2013) Deshpande et, al. (2006), and Alayoğlu et al, (2012). The university which was chosen to be the research ground has approximately 5000 students and established 1997, have three different faculties (Fine & Art, Law, Economics and Administrative Sciences) and one higher vocational school. For academic year 2014-2015 796 students registered for summer school. Convenience sampling method was used to conduct the surveys. 330 questionnaires were spread out and 300 of them turned back and 275 of them were found sufficient to be analyzed. Students were asked to complete the questionnaire during class time voluntarily. The questionnaire form have totally 6 questions related to their demographics (gender, age, department, school years, business ethics lessons and internship) and 20 ethical behavior items based on 4 point scale (1 = Very Unethical 2 Unethical 3 = Ethical 4 Very Ethical). To analyze the data, factor analysis, descriptive analysis (means, frequencies, percentages) and reliability analysis Anova and- tests were implemented with SPSS programs. Hypotheses are structured based on the previous studies and shown below:

H1: Students' perceptions of business ethic about business life show differences according to the students' departments.

H2: Students' perceptions of personal ethic about business life show differences according to the students' departments.

H3: Students' perceptions of materiality ethic about business life show differences according to the students' departments.

H4: Students' perceptions of business ethic about business life show differences according to the students' years at the school.

H5: Students' perceptions of personal ethic about business life show differences according to the students' years at the school.

H6: Students' perceptions of materiality ethic about business life show differences according to the students' years at the school.

H7: Students' perceptions of business ethic about business life show differences according to the students' internship situation.

H8: Students' perceptions of personal ethic about business life shows differences according to the students' internship situation.

H9: Students' perceptions of materiality ethic about business life shows differences according to the students' internship situation.

H10: Students' perceptions of business ethic about business life shows differences according to take business ethic lesson.

H11: Students' perceptions of personal ethic about business life shows differences according to take business ethic lesson.

H12: Students' perceptions of materiality ethic about business life shows differences according to take business ethic lesson.

Results

The results of the study are shown on the following tables below. Table 1 figured out the results of the demographic characteristics and profile of the participants, and Table 2 indicates the reliability scores. 20 variables were classified by factor analysis and shown in table 3. The following tables (from Table 4 to7) indicated the results of the relations through the factors with departments and school years, internship and business ethics lectures.

Table 1 The Demographic Characteristics and profile of the Participants

Gender	Frequency	%	Department	Frequency	%
Female	135	49,1	International Finance	66	24,0
Male	140	50,9	Law	50	18,2
Total	275	100	Int. Management	57	20,7
Age	Frequency	%	Int. Trade And Logistics	41	14,9
18-20	65	23,6	Tourism	11	4,0
21-23	164	59,6	International Relationship	23	8,4
24-26	37	13,5	Higher Vocational School	14	5,1
27 and More	9	3,3	Total	262	95,3
Total	275	100	Missing Value	13	4,7
School Years	Frequency	%	Total	275	100
1	80	29,1	Business Ethics Lectures	Frequency	%
2	60	21,8	Yes	67	24,4
3	60	21,8	No	208	75,6
4	41	14,9	Total	275	100
5	14	5,1	Internship	Frequency	%
6	4	1,5	Yes	77	28
7	5	1,8	No	198	72
Total	264	96,0	Total	275	100
Missing Value	11	4,0			
Total	275	100,0			

Table 1 shows the demographic characteristics of the sample, approximately 50,9 % of the students are male; more than the half of them (59,6 %) are at the age interval of 21 and 23. The sampling students are in Preparatory school , 29,1%; in both sophomore and freshmen classes have the same percentage as 21,8% and in the junior classes 14,9 % and the remaining part represents the students in the sample who have in

senior classes and also repeat classes. As it seen on the Table 1, 24 % of the students were enrolled in the Department of international finance, and secondly, international management (20, 2 %) and thirdly law department (18, 2%) students were enrolled for the summer term. Students (75,6 %) claimed that they have not gotten any lectures related to ethics and 72 % of them have not been trained at any companies before.

Table 2 Reliability of the Items on the Scale

Statements	Alfa
For The First Half of The Scale	,781
For The Second Half of The Scale	,780
For All Scale	,865

Analyzing the reliability of the scale in the study, reliability analysis was done for both full of the items first. Then the scale was divided into two parts and each part's reliabilities were calculated. Results showed that in Table 2. The scale was used in this study is highly reliable.

Table 3 the Results of Factor Analysis

	Communalities	Component	Eigenvalues	E. Variance	ean	C. Alpha
1.Business Ethics About Business Life (4 statements)			2,712	20,862	1,40	,815
5. Divulging confidential information	,643	,774				
10. Falsifying time/quality/quantity reports	,685	,763				
8. Passing blame for your errors to an innocent co-worker	,579	,707				
9. Claiming credit for someone else's work	,655	,703				

2. Personal Ethics About Business Life (6 statements)			2,584	19,877	1,91	,749
13. Falling asleep at work	,576	,728				
15. Pilfering (taking) organization materials and supplies	,472	,654				
12. Call in sick to take a day off work	,463	,636				
14. Authorizing a subordinate to violate organization rules	,408	,612				
6. Doing personal business on organization time	,484	,540				
20. Not reporting others' violations of organization policies and rules	,484	,523				
3. Materiality Ethics About Business Life (3 statements)			1,868	14,367	1,95	,649
3. Giving gifts/favors in exchange for preferential treatment.	,682	,789				
17. Accepting gifts/favors in exchange for preferential treatment	,569	,699				
2. Padding (increasing) an expense account up more than 10%	,464	,508				

This data's sampling adequacy was efficient for factor analysis based on the results of Kaiser- Meyer Olkin (KMO) sampling adequacy and Barlett Sphericity tests. KMO value was equal to 0,864 which provided an efficient sampling adequacy and the efficient results of Barlett Sphericity tests indicated the calculated Chi-square value ($\chi^2=1077,962$; $p=0,000$) and it suggests that the variables are appropriate for factor analysis. Variables are analyzed and classified in terms of the reliability scores (If the item deleted or not how the alpha score changes), relevant correlations with the scale, being overlapped, number of variables which are expressing under the same factor (s), under equal root values. The statement of first, fourth, eleven and nineteen were overlapped; seventh, sixth and eighteenth of the variables were expressing under the same factors. For that reasons, these items were omitted from the scale. Finally 13 of the statements were accepted under three factors. These factors explained 55,1% of the total variances. According to Scherer (1988), variance explanations between 40 and 60 % are accepted as an ideal proportion for social science factor analysis.

Table 4 Factors and Their Relations to Students' Departments

Factors	Symbol	Depts.	n	Mean	Std. Dev.	F Val.	P Val.	Diff.
Business Ethics About Business Life	A	Int. Finance	65	1,38	,52669	3,734	0,006	D>E E>A A>B B>C
	B	Law	50	1,34	,46536			
	C	Int. Management	57	1,25	,33728			
	D	Int. Trade and Logistics	40	1,67	,71656			
	E	Others (Psychology, et al)	48	1,42	,64238			
Personal Ethics About Business Life	A	Int. Finance	66	1,81	,56122	1,412	,230	None
	B	Law	50	2,02	,57672			
	C	Int. Management	57	1,83	,49997			
	D	Int. Trade and Logistics	41	1,96	,66928			
	E	Psychology and others	66	1,81	,56122			
Materiality Ethics About Business Life	A	Int. Finance	65	1,81	,69214	2,091	,082	None
	B	Law	49	2,01	,74833			
	C	Int. Management	56	1,87	,61484			
	D	Int. Trade and Logistics	41	2,10	,79735			
	E	Others	48	2,13	,74294			

According to the results are shown in Table 4, the first factor has only a significant difference based on the departments of the students. The students enrolled in international management have more ethical perceptions on business related ethical values. The lowest ethical perceptions are belonging to international trade and logistics department's students. Thereby, H1 hypothesis is supported however H2 and H3 hypothesis are not supported

Table 5 Factors and their relations to Students' school years

Factors	Symb ol	School Years	n	Mean	Std. Deviation	F Value	P Value	Difference
Business Ethics About Business Life	A	1	79	1,32	,41245	2,108	,100	None
	B	2	60	1,55	,72311			
	C	3	60	1,39	,50708			
	D	4 and above	63	1,36	,53290			
Personal Ethics About Business Life	A	1	80	1,77	,49808	3,060	,029	D>C C>B B>A
	B	2	59	1,91	,63830			
	C	3	60	1,92	,54924			
	D	4 and above	64	2,06	,58465			
Materiality Ethics About Business Life	A	1	79	1,78	,71390	2,013	,035	B>C C>D D>A
	B	2	59	2,11	,70197			
	C	3	59	2,04	,71507			
	D	4 and above	64	2,00	,72373			

Table 5 shows the results of the years students spent in the university and their business ethics perceptions through identified factors. As it seen in the table, there is a significant difference between their school years and personal ethics and school years and materiality ethics. Therefore it is seen that there is a significant difference between years spend in school with students' perceptions about ethical personality and financial issues. For both subjects the students that are in the first year at the school have more ethical perceptions comparing to the remaining years. In terms of personal ethics about business life the students who spend four and more years in the campus, have significant differences and adversely with the respect to materiality ethics about business life factor and students who spend two years at the campus have less ethical perceptions. Therefore, H5 and H6 are supported and H4 is not supported.

Table 6 Relations of Students' Internship and Three Ethical Factors

Factors	Internship	N	Mean	Std. Deviation	t Value	p Value
Business Ethic About Business Life	Yes	76	1,38	,54387	-,427	,670
	No	196	1,41	,56114		
Personal Ethic About Business Life	Yes	75	1,89	,56794	-,357	,722
	No	198	1,92	,57089		
Materiality Ethic About Business Life	Yes	76	1,91	,66472	-,587	,560
	No	195	1,97	,74363		

In Table 6, as the results indicates that, No differences were found between the relations of students' Internship and three ethical factors. Hence, H7, H8 and H9 hypothesis are not supported.

Table 7 Relations of Students' Business Ethics Lectures and Three Ethical Factors

Factors	Business Ethics Lesson	N	Mean	Std. Deviation	t Value	p Value
Business Ethic About Business Life	Yes	64	1,4766	,70107	1,150	,252
	No	207	1,3853	,50224		
Personal Ethic About Business Life	Yes	65	1,8795	,64785	-,553	,581
	No	207	1,9243	,54334		
Materiality Ethic About Business Life	Yes	64	1,9115	,76346	-,496	,621
	No	206	1,9628	,71090		

Table 7 shows that, three factors have no significant relations with students' enrolling into the business ethics lectures. Therefore, H10, H11 and H12 hypothesis are not supported.

Conclusion & Discussion

Developing ethical perspectives of students will influence their both social and workplace relations. Through this fact, ethics education lectures and methods have impulsive action for shaping attitudes and perspectives of the individuals. When in doubt, each member of the society is expected to behave in the way in which she or he would hope that all others would behave as stated in the Golden Rule (Pittela and Rotstein, 2015). Professors of ethics considering introducing ethical discussions into their course material, it should be encouraging to know that discussing ethics cases in class can improve students' impressions of the ethical standards of the typical businessperson (Cagle, et al., 2010) At the same time, business scandals from Enron and WorldCom to Martha Stewart focused the media spotlight on business schools, demanding that graduates be sent to the workplace with knowledge of and sensitivity

for the impact their business decisions have on their stakeholders and a more socially oriented approach to managing ethically (Robert and Roper, 2015). This study highlights the importance and the necessity of having ethics related topics and courses in the curriculum of undergraduate programs.

Briefly, 275 students responded to the survey. Nearly, 25% of them have business ethics lecture and 28% of them have the experience of Internship. At the university where this study carried out, the ethics lectures have been added to the curriculum before the survey is done. Business Ethics course is a compulsory course for the fourth year International Management department. For Law School and School of Psychology the courses related to ethics taught first year and fourth year of the curriculum. The 13 items were classified under three factors entitled with business ethics, personal ethics and materiality ethics. The results showed that students' departments have significant differences with business ethics factor also study period of the students have significant differences with personal and materiality ethics. Although ethical crisis influence all disciplines, given that many scandals have involved financial impropriety, finance faculty have been at the center of the debate about whether ethics should be integrated into the curriculum (Cagle, et al.,2010). This study indicates that finance students show lower sensitivity level to ethical issues. The results are shown similarities except gender differences through the literature. No differences were found in terms of ethical sensitivity levels between genders for this study.

Business schools and other higher education institutions have been under that they do not play an active role in shaping the leaders of the future therefore it is imperative for educators to incorporate ethical decision-making into their curricula to broaden their perspectives with tools or strategies (Robert and Roper, 2015).

Limitations & Suggestions

In every study has, this study has similar limitations. Firstly the data was gathered from the perceptions of one university students in Turkey therefore it would not be possible to generalize the results for Turkey and the rest of the world. By reason of limited time, the sampling was occurred from a foundation university's enrolled students of summer term. For the reason the sampling covering just the students enrolled to summer term, the students that have business ethics lectures could not be specified, well. If the further research is enlarged with the formal terms (fall and spring) and after teaching these courses, results will be verified.

In the further research, the sampling size would be larger to increase the reliability and validity of the studies. Data would be gathered from different universities' different departments and compare cultural differences based on Hofstede's or other related perspectives with other countries. In the literacy some studies related to this issue accomplished with two perspectives as also the employers and current employees' perspectives can be searched.

Based on this and related results, managers and companies can benefit a lot and develop their strategies on providing ethical climate at their teams more effectively. Y generations attitudes and preferences varies compare to the previous generations. Therefore establishing ethical climate at the workplace becomes a bit difficult. Since the beginning of the century, companies are carrying out lots of solutions to increase Y generation workers commitment to their companies. Dependently, their ethical dilemmas are changed. Understanding their perspectives would help them to write up manager's leading strategies in a positive way.

References

- Akram, M., & Azad, M. K. K. (2011). Attitude towards business ethics: Comparison of public and private organizations in Pakistan. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 13, 73-77.
- Alayoğlu, N., Öztürk, A. O., & Babacan, M. (2012). Perceptions of college students and attitudes of private and public employees towards business ethics. *Turkish Journal of Business Ethics*, 5(9), (2012, May). 27-35.
- Ashforth, B. E., Gioia, D. A., Robinson, S. L., & Trevino, L. K. I. (2008). Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management Review*, 33, 670–684ç
- Brown T.A. , Sautter,J.A , Littvay, L , Sautter A.C., Bearnes, B. (2010). Ethics and Personality: Empathy and Narcissism as Moderators of Ethical Decision Making in Business Students, *Journal of Education for Business*, 85:4, 203-208, DOI: 10.1080/08832320903449501
- Cagle J.A.B., Glasgo,P.W.& Holmes,V.M. (2008). Using Ethics Vignettes in Introductory Finance Classes: Impact on Ethical Perceptions of Undergraduate Business Students, *Journal of Education for Business*, 84:2, 76-83, DOI: 10.3200/JOEB.84.2.76-83
- Deniz, R, İpbüker,C, & Göksel,Ç (2005). Mühendislik Etiği Dersleri Neden Zorunlu Olarak Okutulmalıdır?, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı 28 Mart - 1 Nisan 2005, Ankara.
- Deshpande, S.P., Joseph, J.,& Prasad, R., (2006). Factors Impacting Ethical Behavior in Hospitals *Journal of Business Ethics* 69:207–216 Springer 2006 DOI 10.1007/s10551-006- 9086-5
- Freeman, R.E.(2009). Teaching business ethics in the age of Madoff*, *Change* 41.6, 37-42.
- Laczniak, G. R., & Murphy, P. E. (1993). *Ethical marketing decisions: The higher road*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall Inc.
- Lampe, M., & Engleman-Lampe, C. (2012). Mindfulness-Based Business Ethics Education *Academy of Educational Leadership Journal*, Volume 16, Number 3, 2012

- Lau, L. K., Caracciolo, B., Roddenberry, S., & Scroggins, A. (2012). College students' perception of ethics. *Journal of Academic and Business Ethics*, 5, 1-13.
- Ludlum, M.P. & S. Moskaloinov (2004). Right and Wrong and Cultural Diversity: Replication of the 2002 NAS/Zogby Poll on Business Ethics, *Journal of Education for Business*, 79(5), 294-298.
- Ludlum ,L., Moskalionov,S. & Ramachandran, V. (2013). Examining Ethical Behaviors by Business Students, *American International Journal of Contemporary Research* Vol. 3 No. 3; March 2013
- Malloy, D.C., (2003). Understanding the Nature of Ethics, Values, and Purposes of Business, Health Care and Law: Implications and Applications for Community Sport, *the Sport We Want*, 59-79 <http://www.cces.ca/files/pdfs/CCES-PAPER-Malloy-E.pdf>, Accessed date: 01,09,2015.
- Murphy P.E., (2009). Ethical Marketing in American and European Companies Patrick E. Murphy, *International Marketing Trends Congress*, URL: <http://www.marketing-trends-congress.com/archives/2009/Materiali/Paper/Fr/Murphy.Pdf>. Accessed date: 01 September, 2015.
- Nagpal, S. & Das, S.G. (2013). Understanding Ethics: A Study on Perception of Management Students. *Biz & Bytes - A Quarterly Journal of Management & Technology*. 4(2),1-8.
- Pardini, D.J., Silva Costa,Y.,R. & Ferri, I.V.M., (2014). Corrupt Behaviors in the Finance Sector: Theory, Typology and Control Mechanisms at Brazilian Banks,38. *Enanpad* 13-17 September, 2014, Rio De Janeiro, http://www.anpad.org.br/admin/pdf/2014_EnANPAD_FIN1512.pdf. Accessed date: 03,09,2015
- Pittela,R. & Totstein,P., (2015). Creating an ethical classroom, www.teaching.monster.com/benefits/articles/3522-creating-an-ethical-classroom, Accessed date: 3,09,2015.
- Reiss, M.C., & K. Mitra (1998). The effects of individual difference factors on the acceptability of ethical and unethical workplace behaviors, *Journal of Business Ethics* 17, 1581-1593.
- Roberts, C., & Roper, C. D. (2015). Ethics for Students Means Knowing and Experiencing: Multiple Theories, Multiple Frameworks, Multiple Methods in Multiple Courses. In D. Palmer (Ed.), *Handbook of Research on Business Ethics and Corporate Responsibilities* (pp. 153-178). Hershey, PA: Business Science Reference. doi:10.4018/978-1-4666-7476-9.ch008.
- Ruegger,D. & King, E.W., (1992). A Study of the Effect of Age and Gender upon Student Business Ethics, *Journal of Business Ethics* ,Vol. 11, No. 3 (Mar., 1992), pp. 179-186

- Scherer, R. F. (1988). Dimensionality of Coping: Factor Stability Using the Ways Of Coping Questionnaire”, *Psychological Report*, 62, 76-7.
- Shurden, S., Santandreu, J.& Shurden, M. (2010). How Student Perceptions of Ethics Can Lead to Future Business Behavior. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 13(1), 117-127
- Sigurjonsson,T.,O., Arnardottir, A.A. & Vaiman, V., Rikhardsson,A., (2015). Managers' Views on Ethics Education in Business Schools: An Empirical Study, *J Bus Ethics* (2015). 130:1–13. DOI 10.1007/s10551-014-2202-z
- Sikula A Sr, & Costa AD., (1994), Are age and ethics related?, *Journal of Psychology* November 128 (6) 659-665.
- Ural,T. (2003). İşletme ve Pazarlama Etiği, Detay Yayıncılık, Şubat 2003.
- Yazıcı, S. & Sınıksaran.,E., (2012). Working Life Matters: on the Comparison of The Attitudes of Students and Employees Towards Business Ethics, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:46. (Mart 2012). ss.61-74.
- Wayne, L. (2009). A promise to be ethical in an era of immorality. *New York Times*. Link: http://www.nytimes.com/2009/05/30/business/30oath.html?_r=1, Accessed date: 03,09,2015.

İşe Yabancılaşma ile Örgütsel Sağlık İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Alan Araştırması¹

The Relationship between Work Alienation and Organizational Health: A Field Research in the Health Sector

Bengü HIRLAK²
Hüseyin ÇİÇEKLIÖĞLU³
Mustafa TAŞLIYAN⁴

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, işe yabancılaşma ile örgütsel sağlık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla, Akdeniz Bölgesinde yer alan bir ilde faaliyet gösteren bir kamu hastanesinde görev yapan 262 hemşire üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Anket sonucu elde edilen veriler SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, örgütsel sağlığın kaynak kullanımı hariç tüm alt boyutları ile işe yabancılaşma arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. İletişim alt boyutunun işe yabancılaşma üzerinde ise negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan hemşirelerin örgütsel sağlığa ve işe yabancılaşmaya ilişkin görüşlerinin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşe Yabancılaşma, Örgütsel Sağlık, Hemşireler

ABSTRACT

The main purpose of this paper is to examine the relationship between work alienation and organizational health. For this purpose, a questionnaire has been applied to 262 nurses working in a public hospital operating in a city in the Mediterranean region. The data obtained from the questionnaire have been analyzed by SPSS. As a result of the research, it has been determined that a significant negative correlation between all dimensions except resource use of organizational health and work alienation. It has been determined that the communication dimension has a negative effect on work alienation. In addition, it has been determined that views of nurses who participated in the research showed a significant difference according to some socio-demographic characteristics on organizational health and work alienation.

Keywords: Work Alienation, Organizational Health, Nurses

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 11.10.2018

Kabul tarihi: 30.11.2018

¹ Bu çalışma 26-28 Ekim 2017 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde düzenlenen 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, benguhirlak@hotmail.com.tr (ORCID: 0000-0001-6345-0074)

³ Öğr. Gör., Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turist Rehberliği Bölümü, huseyinciceklioglu@gmail.com (ORCID: 0000-0003-3922-6755)

⁴ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, mustafatasliyan@hotmail.com (ORCID: 0000-0003-1141-9846)

1. Giriş

Tıpkı insanlar gibi canlı bir organizma olarak işleyiş gösteren örgütler, ihtiyaç ve yaşam eğrileri doğrultusunda yaşayan sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütler, diğer canlılar gibi doğar, büyür, gelişir ve belirli bir olgunluk dönemine ulaşırlar. Örgütsel yapıları ise, içerisinde bulunduğu toplum ve etkileşimde bulunduğu dinamik iç ve dış çevrenin etkisinde kalmaktadır. Bu nedenle örgütlerin çevrelerine adaptasyon sağlayabilmeleri oldukça önemli bir konudur.

Örgütler ne kadar sınırsız finansal kaynaklara, mükemmel planlara, kaliteli ekipmanlara sahip olursa olsunlar, bu eldeki verileri işleyip, aktif bir duruma getirecek nitelikli işgücüne sahip olmadığı sürece, bütün bu kaynaklar atıl bir kapasite olmanın ötesine geçemeyecektir. İşte bu yüzden örgütlerin istedikleri başarıyı kazanmalarında, esnekliği sağlayıp çevresel değişikliklere ayak uydurabilmelerinde ve müşteri isteklerini, beklentilerini tatmin etmede en önemli kaynak olarak nitelikli işgücü kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla, işgörenlerin ortaya koydukları davranış ve tutumların, örgütlerin arzuladıkları başarıları üzerinde etkisinin olduğu belirtilebilmektedir. Bu yüzden, örgütler, işgörenlerin davranışlarını biçimlendiren özelliklere önem vermekte ve bu özelliklerin geliştirilmesine yoğunlaşmaktadırlar (Kanten ve Ülker, 2013).

Örgütsel sağlık olgusu akademisyenler ve uygulayıcılar açısından net olarak kabul gören idealist bir kavramdır. İncelendiğinde, bu olgunun, örgütlerin sürdürülebilir rekabetçi avantajı sağlama konusunda başarı ve başarısızlık arasındaki farkı belirlediği açık bir şekilde görülecektir. Kendileri adına olduğu kadar içerisinde faaliyette bulunduğu topluma fayda sağlama adına da sağlıklı örgütler önemli bir rol oynamaktadır.

İşe yabancılaşma kavramı da tıpkı örgütsel sağlık gibi hem çalışanlar hem de örgütler için önemi yadsınamaz bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşe yabancılaşma, örgütsel etkinlik ve verimlilikte gerek psikolojik gerekse sosyal analizlerin çoğunda mihenk taşı olarak dikkat çekmektedir (Kanungo, 1983). Bu önemine binaen, işe yabancılaşmanın bireysel ve örgütsel bazı sonuçlarını tespit etmek için yapılan çalışmalar artarak devam etmektedir (Allen ve LaFollete, 1977; Agarwal, 1993; Banai vd., 2004; Banai ve Reisel, 2007; Ünsar ve Karahan, 2011; Yadav ve Nagle, 2012; Abbas, Junaid, Athar ve Ahmad, 2013; Çilesiz, 2014).

Yapılan bu araştırmayla, işe yabancılaşma ve örgütsel sağlık arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle araştırma değişkenlerine ilişkin açıklamalar yapılmıştır ve ardından araştırmanın metodolojisine, bulgularına ve sonuçlarına değinilmiştir.

1.1. Örgütsel Sağlık

Ortak bir amacı gerçekleştirmek amacıyla birden fazla bireyin birlikte çalışmasının gerekli olduğu durumlarda, kişiler arasında meydana gelen işbölümü, uzmanlaşma ve ilişkiler bütünü örgüt olarak ifade edilmektedir (Şimşek, 2001). Dolayısıyla örgütün konusunu ise; bireyler arası işbölümü ve ilişkiler meydana getirmektedir. Örgüt bu özellikleri dolayısıyla, bireyi teşvik edici statik olmayan bir yapıya sahip olmak zorundadır.

Küresel bir köy halini alan günümüz iş dünyasında “sağlık” olgusu örgütler adına önemli bir ölçüm aracı rolüne bürünmüştür. Örneğin; örgütler “yapısal sağlık”, “stratejik sağlık”, “davranışsal sağlık”, “kültürel sağlık” ya da “finansal sağlık” gibi farklı noktaların tespit edilmesinde sağlık olgusunu dikkate almaktadırlar (McHugh vd., 2003).

İlk olarak 1969 yılında örgütsel sağlık kavramı; örgüt iklimini analiz etmek amacıyla Miles tarafından kullanılmıştır (Tsui ve Cheng, 1999). Sağlıklı bir örgüt; yalnızca kendi kapsamı içinde varlığını sürdürmeyen, aynı zamanda içerisinde bulunduğu çevresiyle her daim iletişim halinde bulunan, girdi-proses-çıkış süreçlerine dahil olan, bu mevcut süreç içerisinde problemleri çözmeye ve ayakta kalabilme yeteneklerini bilfiil kullanan bir olgu olarak tanımlanmıştır (Miles, 1969).

Örgüt sağlığı kavramsal açıdan oldukça yoğun kullanılmasının aksine zayıf bir tanımlamaya sahiptir (McHugh ve Brotherton, 2000). Örgütsel sağlık; işgörenin refah düzeyini ve örgütsel etkinliğini bir bütün halinde inceleyen bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Polatçı ve Ardic, 2007). McHugh (1993) örgütsel sağlığı; çalışan bireyin sağlığı ve iyi olması durumu ile ilişkili olarak ifade etmektedir.

Örgütün hedeflerini belirli bir zaman diliminde gerçekleştirme, varlığını ve canlılığını devam ettirme ve çevresel faktörlere ayak uydurabilme yeteneği örgütsel sağlığın tanımı kapsamında ele alınmaktadır. Fakat örgütsel sağlık olgusu yalnızca tek bir boyutta değerlendirilmemelidir. Çünkü örgütün sağlığı, olumlu ya da olumsuz yönde zaman dilimine göre değişkenlik gösterebilir. Bu yüzden örgütsel sağlık ele alınırken, geçmiş, mevcut durum ve geleceğe yönelik parametreler, eğilimler arka plana itilmemelidir (Owens, 1970). Gerçek anlamda sağlıklı bir örgüt, öylesi bir iklim, kültür ve uygulamaları içerisinde barındıran bir örgütsel çevre meydana getirir ki hem işgörenlerin güvenliğini, sağlığını hem de örgütsel etkinliğini optimal düzeye çıkartır (Lim ve Murphy, 1999).

Örgütler, birtakım teknik ve yöntemlerden yararlanarak işletmede ortaya çıkan sorunlara çözüm yolu ararlar. Bu teknik ve yöntemler bilimsel tutum unsurlarından meydana gelmektedir. Örgütsel sağlık adına gerek duyulan bilimsel tutum unsurları; kişilik sorunu, gerçeği sınıma ve uyumdan oluşan üç kıstasla temellendirilmektedir. Bu üç kıstas şu şekilde detaylandırılabilir (Can, 1994; Dinçer ve Fidan, 1995):

- *Kişilik sorunu:* Örgütün uyum sağlayabilme yeteneğine haiz olabilmesi adına, amaç ve stratejilerin bütün çalışanlarca tam ve net olarak idrak edilmesi, bireysel hedeflerle entegre edilerek özümsemesi gerekmektedir.
- *Gerçeği sınama:* Örgütler içerisinde bulunduğu mevcut durumun, fiili gerçeklerini ortaya koyabileceği yöntemler geliştirmelidir.
- *Uyum:* Sürekli değişen, gelişen şartlara yönelik davranabilme ve problem çözme becerisini belirtmekte olup, yalnızca örgüt içi esneklikle mümkün kılınabilmektedir.

Canlı bir organizma olan örgütler, toplumsal sistemin gereği olan bir çevre içerisinde faaliyet gösterirler ve bu çevre ile kesintisiz bir alışveriş içerisindeyler. Toplumu en geniş anlamda örgütün çevresi olarak değerlendirebiliriz. Bu denli yoğun ve çok çeşitli bir iletişim ortamında bir örgüt etkin olabilmek adına üç temel adımı başarıyla yerine getirmek mecburiyetindedir. Bunlar; “içsel olarak kendisini korumak”, “çevresine uyum sağlamak” ve “amaçlarına ulaşmaktır”. Bu şekilde örgüt, en uygun düzeyde değişime yeteneğine, kararlılığa ve etkililiğe sahip olmalıdır. Bu özellik ve yetenekleri bünyesinde barındıran örgütler, kendilerini sağlıklı örgütler olarak addedilebilirler (Owens, 1981).

Alan yazında sağlıklı örgütlerin, çevresel değişikliklere daha kolay ayak uydurabileceğine ve değişimi daha rahat sağlayabileceğine ilişkin görüşlere sıkça değinilmektedir. Bir örgüt, planlı bir değişim çabası içerisinde ise, örgütün temel hedef olarak örgütsel sağlığın artırılmasını göz önüne alması gerekliliği Miles (1969) tarafından vurgulanmaktadır. Clark ve Fairman (1983) ise, hazırlanacak olan bir değişim planının etkililiğinin, planın yeterlilik düzeyinden ziyade örgütün sağlık düzeyine bağlı olacağı görüşünü savunmaktadırlar.

1.2. İşe Yabancılaşma

İş yaşamında yabancılaşma olgusu ile sıklıkla karşılaşabilmektedir. Günümüze değin yapılan çeşitli araştırmalar incelendiği zaman, yabancılaşma olgusunun, kişinin yaşamını sürdürdüğü toplumun koşul ve özelliklerinden, iş ve sosyal çevresinin şartlarından kendi şahsi şartlarına kadar çeşitli faktörlerden etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Ekonomik ve siyasal temelli ilişkilerde olduğu gibi yabancılaşma olgusu bütün ilişkilerde meydana gelen bir bozulmayı belirtmektedir (Tuna ve Yeşiltaş, 2014).

Seeman (1959) yaptığı bir çalışmada yabancılaşmayı; kişiler arası, kurumsal veya toplumsal sorunların kişi üzerinde oluşturduğu etkiye bağlı olarak meydana gelen anlamsızlık, yalıtılmışlık, güçsüzlük, kendine yabancılaşma ve kuralsızlık duygularının yaratmış olduğu bir durum olarak ifade etmektedir.

Genel olarak işe yabancılaşma, bireyin iş yaşamına ve dolayısıyla çalışmaya yönelik olarak bir ilgi sergilememesi olarak ifade edilmektedir. İşe yabancılaşma, çalışan

bireylerin, kariyer hedeflerinde sapmaların meydana gelmesi ve örgütsel kurallara ayak uyduramaması neticesinde meydana gelen duygularını ifade etmektedir (Özbek, 2011).

Bireyin örgütsel süreçlerde elinde bulunan kontrolünü kaybetmesi, işe karşı bir güçsüzlük hissi barındırması ve kendisini ifade edememesi gibi durumlar sonucunda işe yabancılaşma oluşmaktadır. Aynı zamanda, kişinin yaptığı işte özerkliğe ve kontrol yetkisine haiz olmaması, işe yönelik yabancılaşma duygusunun meydana gelmesine de sebebiyet vermektedir (Ceylan ve Sulu, 2010).

İş yerinde görev tanımlarının ve proseslerin, işgörenlerden habersiz belirlenmesi, işgörenlerin çalışma ortamındaki içgüdüsel gereksinimlerinin bir yana bırakılması ve durdurulması olarak değerlendirilmektedir (Cable ve Judge, 1996). Böylesi bir durum ise, işgörenin yaptığı işi anlamsız olarak değerlendirmesine ve dolayısıyla işine karşı yabancılaşmasına sebep olabilmektedir (Kaya ve Serçeoğlu, 2013).

İşe yabancılaşma olgusunun çok çeşitli sebepleri (örgüt içi ve dışı) alan yazınında mevcuttur. Fakat işe yabancılaşmanın birçok belirtisi söz konusu olabilmektedir. Örneğin; kişinin yaptığı iş ile kendisini açıklayamaması, çalışanın işinden duygusal anlamda gitgide soğuması, herhangi bir şeyi derinden ve içten kavrayamama, yapılan işin kendi gerçekliğiyle uyuşmaması, iş ile bütünlük sağlayamama, ilgi duymama ve geri çekilme, işin kendi gerçekliğiyle uyum göstermemesi, işten ve örgütten kendini soyutlama, ilişkilerin kopması vs. gibi duygulardır (Erjem, 2005; Ünsar ve Karahan, 2011; Kaya ve Serçeoğlu, 2013).

45 çalışmanın sonuçlarının mukayese edildiği 2014 yılında Chiaburu, Thundiyil ve Wang'ın yaptığı meta analiz çalışması sonucunda, kontrol odağı, başarıya ihtiyacı ve destekleyen liderin işe yabancılaşma konusunda azaltıcı yönde; rol belirsizliği durumunun ise işe yabancılaşmayı arttırıcı yani olumlu yönde katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Konu ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarda ise, güven ortamı (Özbek, 2011), iş yaşam kalitesi (Erdem, 2014), duygusal emek (Kaya ve Serçeoğlu, 2013), iş stresi (Koçoğlu, 2014) ve örgütsel adalet (Ceylan ve Sulu, 2011) işe yabancılaşmayı açıklayıcı parametreler olarak belirlenmiştir.

Ayrıca, işe yabancılaşma olgusunun hem çalışma ortamı olarak iş yerlerinde, hem de psikolojik ve sosyal açıdan negatif yönlü sonuçlarının varlığı ifade edilmiştir. Örnek verecek olursak; işten ayrılma, sabotaj ve işe devamsızlık gibi eylemleri arttırdığı (Hodson ve Sullivan, 2011), örgüte bağlılık ve iş doyumunu gibi tutumları negatif yönlü etkilediği, işgören performansını düşürdüğü; gerginlik, hastalık ve tükenmişlik belirtilerini (Chiaburu vd., 2014), öfke hissiyatını (Trent, 2001) yükselttiği ve kişinin, örgütün esneklik düzeylerini azalttığı (Shantz vd., 2014) gözlemlenmiştir. Yine aynı şekilde, işe yabancılaşmanın kişilerin iş ve kariyer tatmini, örgüte yönelik aidiyet duygusu, örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemelerini ve örgüt ile özdeşleşme düzeylerini minimuma indirgeyeceği; işten ayrılma niyeti, üretkenlik karşıtı iş davranışları, sinizm ve tükenmişliği ise maksimum düzeye çıkartacağı ifade edilmektedir (Nair ve Vohra, 2012; Chiaburu vd., 2013; Tummers ve Dulk, 2013; Yıldız ve Şaylıkay, 2014).

2. Yöntem

2.1. Araştırma Amacı, Kapsam ve Sınırlılıklar

Kişinin yönetime ve alınan kararlara katılımının sağlanmadığı, işin denetimini yapma, iş süreçlerini özgür bir şekilde belirleme, yönetimle ve diğer astlarla yeterince iletişim içerisinde olma fırsatının verilmediği çalışma ortamları, yabancılaşmaya neden olabilmektedir. Dolayısıyla bir örgütün örgütsel sağlık koşullarının (fiziksel ve psikolojik platformun) çalışan verimliliğini artırıcı niteliklerinin olması oldukça önemli bir konudur.

Konunun öneminden de hareket ederek, bu araştırmanın amacı, örgütsel sağlık ve işe yabancılaşma algısı arasındaki ilişkiyi, örgütsel sağlığın işe yabancılaşma üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada, araştırma değişkenlerine ilişkin görüşlerin bazı sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için çeşitli analizler yapılmıştır.

Araştırma evreni, Akdeniz Bölgesinde yer alan bir kamu hastanesinin çeşitli bölümlerinde çalışan 740 hemşireden (2017 yılı Temmuz ayı verilerine göre) oluşmaktadır. Bu evren üzerinden alınması gereken örneklem sayısı tespit edilirken ise aşağıda yer alan formül kullanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2013, ss. 35-45):

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot \sigma^2}{(N - 1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2}$$

Yüzde 95 güven aralığı ($z=1,96$), 0,05 örneklem hatası (H), 0,5 standart sapma (σ) ile 740 evren büyüklüğü (N) değerleri yukarıdaki formülde yerine koyulduğunda; araştırma kapsamında ele alınması gereken örneklem sayısının 254 olduğu tespit edilmektedir. Araştırma kapsamında ise, 300 anket elden dağıtılmış olup; bu anketlerin uygun şekilde doldurulup doldurulmadığı denetlenmiştir. 38 anket eksik doldurulduğundan dolayı kapsam dışı bırakılarak, 262 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamına alınan 262 kişinin evreni temsil edebilme yeterliliğini sağladığı söylenebilmektedir.

Yapılan bu araştırma, araştırmanın yapıldığı bir kamu hastanesinin çeşitli bölümlerinde çalışan hemşirelerle ve belirli bir zaman dilimi ile sınırlıdır. İşe yabancılaşmaya etki edebilecek örgütsel sağlık dışında kalan diğer faktörlerin (örgütsel adalet, örgüt kültürü, örgütsel iklim, örgütsel destek, duygusal emek vs.) değerlendirilmesi kapsam dışı bırakılmıştır.

Veri toplama yöntemlerinden sadece anket kullanılmış olup, elde edilen sonuçlar yararlanılan ölççeklerle sınırlıdır.

2.2 Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada yüz yüze görüşülerek hemşirelere anket uygulanmıştır. Bu anketler, üç kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda; hemşirelerin sosyo-demografik özelliklerini, ikinci kısımda; örgütsel sağlık, üçüncü kısımda ise; işe yabancılaşma düzeylerini ölçen ifadeler yer verilmiştir. Ankette yer alan ölçeklerin tamamında 5'li Likert tipi derecelmeden (5-Kesinlikle katılıyorum.....1-Kesinlikle katılmıyorum) yararlanılmıştır.

Araştırmada örgütsel sağlık düzeyini ölçmek için, Lyden ve Klingele (2000) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Doğan ve Bozkurt (2008) tarafından yapılmış olup, ölçek 11 alt boyut ve 20 ifadeden meydana gelmektedir. Doğan ve Bozkurt (2008: 67) örgütsel sağlık ölçeğinin güvenilirliğinin $\alpha:0,9592$ olduğunu tespit etmiştir. Ölçekte, "hastanemizde bölüm sorumluları/ıdari yöneticiler ve çalışanlar arasında sık iletişim kurulması teşvik edilir", gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ölçek, Tutar (2010); Sandıkcı, Vural ve Zorlu (2015); Ertaş ve Töre (2016); Kemer ve Aslan (2017) tarafından yapılan araştırmalarda da kullanılmıştır.

Araştırmada hemşirelerin işe yabancılaşma düzeyini ölçmek için Nair ve Vohra (2010) tarafından geliştirilen 8 ifadeden ve tek boyuttan oluşan "işe yabancılaşma ölçeği" kullanılmıştır. Nair ve Vohra (2010, s. 605) işe yabancılaşma ölçeğinin güvenilirliğinin $\alpha:0,828$ olduğunu tespit etmiştir. Ölçekte, "hastanede yaptığım işten zevk almıyorum, sadece para almak için zaman geçiriyorum," "hastanede kendimden kopuk/uzaklaşmış hissediyorum", "işimde daha iyisini yapma çabası hissetmiyorum" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ölçek, Tuğgun Toklu (2016) tarafından yapılan araştırmada da kullanılmıştır.

Veriler, SPSS 18.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma grubunun profilini belirlemeye yönelik frekans, örgütsel sağlık ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon, etkiyi belirlemek adına ise regresyon analizlerinden yararlanılmış olup, Kolmogorov-Smirnov testiyle verilerin normal dağıldığı belirlenmiştir. Örneklemin sosyo demografik özelliklerine göre örgütsel sağlık algılarının ve işe yabancılaşma düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ise parametrik testlerden (T-Testi ve ANOVA analizi) faydalanılmıştır.

2.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Örgütün örgütsel sağlık koşullarının (fiziksel ve psikolojik ortamının) iyi olması halinde işe yabancılaşmanın azalacağı düşünülmektedir.

Nitekim Tutar (2010) yaptığı araştırma sonucunda, örgütsel yabancılaşma algısı ile örgütsel sağlık arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Tutar (2010), işgörenin zihnindeki sağlıklı bir örgüt algısının, onun resmi iş gereklerinin de üzerinde örgütsel verimlilik ve etkinlik sağlamak adına çok daha fazla

gayret sarf etmesinde, amaçları daha çok benimsemesinde etkisinin olabileceğini ifade etmektedir.

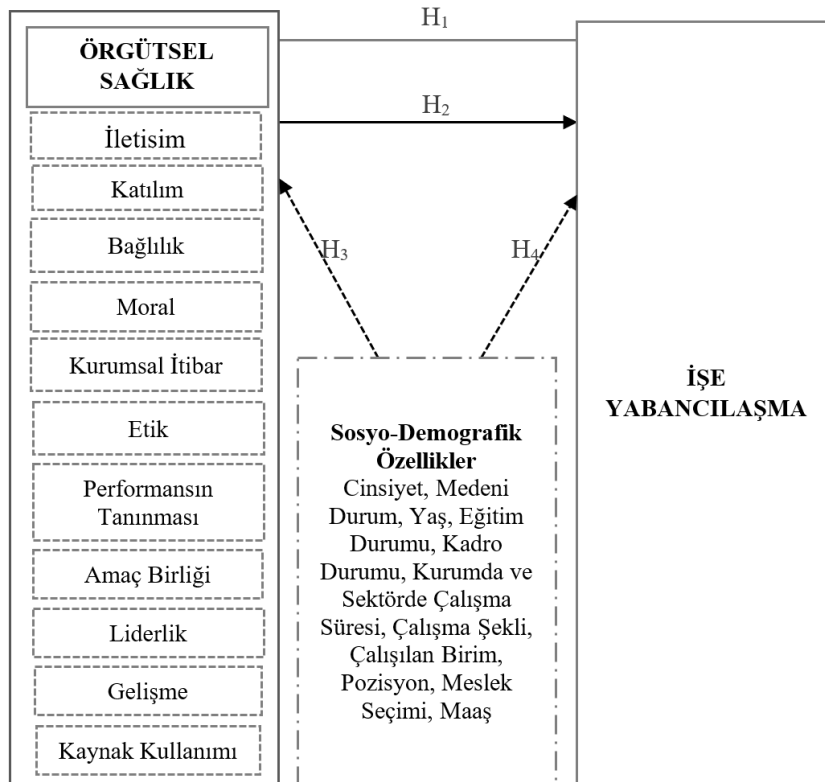
Araştırmanın amaçları doğrultusunda ve araştırma değişkenleri arasındaki ilişki varsayımından da hareket ederek, oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır. Ayrıca Şekil 1’de araştırma modeline yer verilmiştir.

H₁: Örgütsel sağlık ve alt boyutları ile işe yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Örgütsel sağlık ve alt boyutlarının işe yabancılaşma üzerinde negatif bir etkisi vardır.

H₃: Sosyo-Demografik özelliklerdeki farklılıklar, örgütsel sağlık alt boyutları üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olur.

H₄: Sosyo-Demografik özelliklerdeki farklılıklar, işe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3. Bulgular

3.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi İle İlgili Bulgular

Örgütsel sağlık ölçeğinde yer alan maddelerin yapısal geçerliliğinin tespit edilebilmesi ve faktör analizlerinin yapılabilmesi için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısına ve Bartlett Testi (Bartlett test of Sphericity) değerlerine bakılmıştır. KMO katsayısının %90,1 (0,901), Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare değerinin ise $\chi^2(190) = 2208,942$; $p < 0,05$ olduğu belirlenmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı 0,5'den fazla olmalıdır ve bu katsayı ne kadar fazla olur ise veri seti faktör analizi yapabilmek adına o kadar uygun olacaktır (Kalaycı, 2014, s. 322). Bartlett Küresellik Testi ise, korelasyon matrisinde yer alan ilişkilerin faktör analizi yapabilmek için yeterliliğini belirlemektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 291). Yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin 11 alt boyuttan toplamda 20 ifadeden meydana geldiği, alt boyutların toplam varyansın %57,612'sini açıkladığı, ifadelerin faktör değerlerinin 0,60 ve üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Yine işe yabancılaşma ölçeği için KMO katsayısının %91 (0,910), Bartlett's Küresellik Testi Ki-Kare değerinin ise $\chi^2(28) = 1219,276$; $p < 0,05$ olduğu gözlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin tek faktörlü ve toplamda 8 ifadeden meydana geldiği, bu ifadelerin toplam varyansın yüzde %61,875'ini açıkladığı, ifadelerin faktör değerlerinin 0,68'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini tespit etme amacı ile Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Örgütsel sağlık ölçeğinin güvenilirlik katsayısının (α) 0,912 (ölçeğin alt boyutları itibarıyla güvenilirlik katsayıları; iletişim 0,711; katılım 0,701; bağlılık 0,700; moral 0,805; kurumsal itibar 0,703; etik 0,729; performansın tanınması 0,743; amaç birliği 0,756; liderlik 0,759; gelişme 0,747; kaynak kullanımı 0,730); işe yabancılaşma ölçeğinin ise güvenilirlik katsayısının (α) 0,911 olduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik katsayısının 0,70 ve üzeri olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstereceğinden (Nunnally, 1978; Akt; Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 306), araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir oldukları söylenebilmektedir.

3.2. Sosyo-demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan 262 hemşirenin sosyo-demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Sosyo-Demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

Demografik Özellikler	f	%	Demografik Özellikler	f	%
Cinsiyet			Medeni durum		
Erkek	68	26	Evli	130	49,6
Kadın	194	74	Bekâr	132	50,4
Toplam	262	100	Toplam	262	100

Tablo 1 (Devamı): Sosyo-Demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

Demografik Özellikler	f	%	Demografik Özellikler	f	%
Yaş			Eğitim durumu		
20-24 yaş	69	26,3	Lise	22	8,3
25-29 yaş	76	29	Önlisans	79	30,2
30-34 yaş	42	16	Lisans	160	61,1
35-39 yaş	34	13	Yüksek Lisans	1	0,4
40-44yaş	17	6,5			
45 yaş ve üzeri	24	9,2			
Toplam	262	100	Toplam	262	100
Çalıştığınız birim			Pozisyon		
Dâhiliye	50	19,1	Servis Hemşiresi	235	89,7
Cerrahi	28	10,7	Servis Sorumlu Hemşiresi	19	7,3
Ameliyathane	21	8	Anabilim Dalı Hemşiresi	6	2,3
Yoğun Bakım	41	15,6	Başhemşire/Hemşire	1	0,4
Acil	30	11,4	Hiz.Md		
Kadın Doğum Servisi	46	17,6	Başhemşire	1	0,4
Çocuk Servisi	46	17,6	Yrd./Hemşire		
			Hiz.Md.Yrd.		
Toplam	262	100	Toplam	262	100
Kurumda çalışma süresi			Sektördeki çalışma süresi		
1 yıldan az	48	18,3	1 yıldan az	21	8
1-3 yıl	214	81,7	1-3 yıl	83	31,7
4-6 yıl	-	-	4-6 yıl	55	21
7-9 yıl	-	-	7-9 yıl	37	14,1
10 yıl ve üstü	-	-	10 yıl ve üstü	66	25,2
Toplam	262	100	Toplam	262	100
Sürekli ya da çoğunlukla çalışma şekli			Hemşirelik mesleğini isteyerek mi seçtiniz?		
Sürekli Gündüz	94	35,9	Evet	151	57,6
Bazen Gündüz Bazen Gece	168	64,1	Hayır	111	42,4
Toplam	262	100	Toplam	262	100
Aldığımız maaş sizce yerine getirdiğiniz işle kıyaslanırsa yeterli mi?			Kadro durumu		
Evet	22	8,4	Kadrolu	171	65,3
Hayır	240	91,6	Sözleşmeli	34	13
			Stajyer	57	21,8
Toplam	262	100	Toplam	262	100

Katılımcıların yaş ortalamasına bakıldığında yaklaşık %26,3'ünün 20-24 yaş, %29'unun 25-29 yaş ve %16'sının 30-34 yaş bareminde toplandığı görülebilmektedir. Katılımcıların yaklaşık %49,6'sı evli, %50,4'ü bekâr; %26'sı erkek ve %74'ü kadınlardan oluşmaktadır. Hemşirelerin eğitim durumlarına bakıldığında, ön lisans (%30,2) ve lisans (%61,1) düzeyinde eğitim görenlerin çoğunluğu oluşturduğu, lise (%8,4) ve yüksek lisans (0,4) düzeyinde eğitim görenlerin ise diğer hemşirelere göre azınlığı oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların kadro durumları incelendiğinde, %65,3'ünün kadrolu, %13'ünün sözleşmeli ve %21,8'inin stajyer konumunda çalıştığı belirlenmiştir. Hemşirelerin %19,1'inin dahiliye, %10,7'sinin cerrahi, %15,6'sının yoğun bakım, %11,5'inin acil servis, %17,6'sının kadın doğum servisi ve yine %17,6'sının çocuk servisinde, %8'inin ise ameliyathanede çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların sektörde çalışma süreleri incelendiğinde; %31,7'sinin 1-3 yıl, %21'inin 4-6 yıl, %14,1'inin 7-9 yıl ve %25,2'sinin de 10 yıl ve uzun zaman dilimlerinde çalıştığı görülmektedir. Hemşirelerin kurumdaki çalışma süreleri göz önüne alındığında; büyük çoğunluğunun (%81,7) 1-3 yıldır çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının bu mesleği isteyerek seçtiği, çoğunluğunun bazen gündüz bazen de gece çalıştığı ve tamamına yakınının aldığı maaşı yeterli bulmadığı belirlenmiştir.

3.3. Değişkenlerle İlgili Bulgular

Örgütsel sağlık ve işe yabancılaşma değişkenleri ile ilgili bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlerle İlgili Bulgular

Değişkenler	Alt Boyutlar	N	Min.	Max.	X	s.s
Örgütsel Sağlık	İletişim	262	1	5,0	3,07	1,03
	Katılım	262	1	5,0	3,11	0,98
	Bağlılık	262	1	5,0	3,31	1,05
	Moral	262	1	5,0	3,09	0,84
	Kurumsal İtibar	262	1	5,0	3,27	0,83
	Etik	262	1	5,0	3,40	0,83
	Performansın tanınması	262	1	5,0	3,12	0,90
	Amaç birliği	262	1	5,0	3,25	0,81
	Liderlik	262	1	5,0	3,21	0,88
	Gelişme	262	1	5,0	2,85	1,02
Kaynak kullanımı	262	1	5,0	2,75	1,10	
İşe Yabancılaşma		262	1	5,0	2,40	1,05

N= Katılımcı Sayısı; min= Minimum; max=Maksimum; X=Aritmetik Ortalama; s.s=Standart Sapma

Örgütsel sağlık ve alt boyutlarına ilişkin ortalama değerlerine bakıldığında en fazla katılımın “etik” alt boyutunda (X=3,40; s.s=0,83) olduğu, en düşük katılımın ise

“kaynak kullanımı” alt boyutunda ($X=2,75$; $s.s=1,10$) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İşe yabancılaşmaya ilişkin ortalama değere bakıldığında ($X=2,40$; $s.s=1,05$) ise, hemşirelerin işe yabancılaşma ile ilgili ifadelerle katılmadıkları tespit edilmiştir.

3.4. Korelasyon ve Regresyon Analizi İle İlgili Bulgular

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: Korelasyon Analizi ile İlgili Bulgular ($N=262$)

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
İletişim (1)	1											
Katılım (2)	0,557*	1										
Bağlılık (3)	0,303*	0,236*	1									
Moral (4)	0,562*	0,493*	0,395*	1								
Kurumsal İtibar (5)	0,436*	0,419*	0,304*	0,532*	1							
Etik (6)	0,528*	0,487*	0,275*	0,511*	0,612*	1						
Performansın tanınması (7)	0,387*	0,375*	0,298*	0,554*	0,437*	0,523*	1					
Amaç birliği (8)	0,395*	0,405*	0,360*	0,504*	0,495*	0,544*	0,645*	1				
Liderlik (9)	0,452*	0,411*	0,246*	0,498*	0,468*	0,490*	0,517*	0,608*	1			
Gelişme (10)	0,215*	0,201*	0,225*	0,227*	0,286*	0,265*	0,251*	0,240*	0,328*	1		
Kaynak kullanımı (11)	0,253*	0,250*	0,252*	0,326*	0,330*	0,279*	0,328*	0,334*	0,415*	0,479*	1	
İşe Yabancılaşma (12)	-0,263*	-0,135*	-0,163*	-0,186*	-0,212*	-0,229*	-0,173*	-0,131*	-0,232*	-0,144*	-0,110*	1

*r=korelasyon katsayısı; $p<0,01$ düzeyinde anlamlı

Tablo 3’te yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; örgütsel sağlığın alt boyutları olan iletişim, katılım, bağlılık, moral, kurumsal itibar, etik, performansın tanınması, amaç birliği, liderlik, gelişme ile işe yabancılaşma arasında negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu, ancak örgütsel sağlığın kaynak kullanımı alt boyutu ile işe yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilmektedir. Elde edilen veriler neticesinde; örgütsel sağlık ve alt

boyutları ile işe yabancılaşma arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur ifadesi ile test edilmeye çalışılan H₁ hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

Örgütsel sağlığın işe yabancılaşma üzerindeki etkisini tespit etmek adına yapılan çoklu regresyon analizine ilişkin bulgulara ise Tablo 4’de yer verilmektedir.

Tablo 4: Çoklu Regresyon Analizi İle İlgili Bulgular

Bağımsız Değişkenler	β	T	p	R ²	F	Düzeltilmiş R ²
İletişim	-0,183	-2,207	0,028*	0,111	2,849 (p=0,002 < 0,05)	0,072
Katılım	0,076	0,923	0,357			
Bağlılık	-0,089	-1,337	0,183			
Moral	0,045	0,416	0,678			
Kurumsal İtibar	-0,088	-0,847	0,398			
Etik	-0,107	-0,968	0,334			
Performansın tanınması	-0,063	-0,638	0,524			
Amaç birliği	0,177	1,516	0,131			
Liderlik	-0,177	-1,775	0,077			
Gelişme	-0,062	-0,870	0,385			
Kaynak kullanımı	0,026	0,375	0,708			

Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma, *p<0,05

Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre; örgütsel sağlık alt boyutlarının (iletişim, katılım, bağlılık, moral, kurumsal itibar, etik, performansın tanınması, amaç birliği, liderlik, gelişme ve kaynak kullanımı) hemşirelerin işe yabancılaşma düzeyi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (F= 2,849; p<0,05). Örgütsel sağlık alt boyutları işe yabancılaşma düzeyinin yaklaşık %7,2’sini açıklamaktadır (Düzeltilmiş R²= 0,072). Beta katsayılarına baktığımızda ise; tüm bağımsız değişkenler regresyon modelinde sokulduğu zaman işe yabancılaşma düzeyini açıklamada sadece “iletişim” alt boyutunun (β = -0,183, p<0,05) anlamlı katkısının olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler neticesinde; örgütsel sağlık ve alt boyutlarının işe yabancılaşma üzerinde negatif bir etkisi vardır ifadesi ile test edilmeye çalışılan H₂ hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

3.5. Sosyo-Demografik Özellikler İle Değişkenler Arası Farklılıklara Yönelik Bulgular

Katılımcıların örgütsel sağlık ve işe yabancılaşmaya ilişkin görüşlerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek için ise, T testleri ve ANOVA analizleri yapılmıştır. Bu analizler ile ilgili bulgular, Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: Değişkenlerle Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişkilere Ait Sonuçlar

Değişkenler	Sosyo-Demografik Özellikler				
	Cinsiyet	Medeni Durum	Yaş	Eğitim	Kadro Durumu
İletişim	t= -0,755	t= -0,336	F= 1,458	F= 0,316	F= 1,968
Katılım	t=1,077	t= 1,060	F= 0,909	F=1,859	F= 1,765
Bağlılık	t=0,568	t=0,434	F= 0,679	F=3,418 (p<0,05) Lise<Ön lisans, Lisans	F= 0,748
Moral	t=1,185	t=0,151	F= 0,410	F= 2,914	F= 0,262
Kurumsal İtibar	t=1,722	t= -1,011	F= 0,578	F= 2,162	F= 0,062
Etik	t=0,376	t= -0,284	F= 1,442	F= 4,913 (p<0,05) Lise<Ön lisans, Lisans	F= 0,766
Performansın tanınması	t=0,976	t=0,666	F= 1,525	F=2,933	F= 0,314
Amaç birliği	t=1,811	t=1,029	F= 0,694	F= 2,796	F= 0,270
Liderlik	t= -0,444	t=0,251	F= 0,456	F= 1,790	F= 0,432
Gelişme	t=0,017	t= -1,257	F= 0,668	F= 0,157	F= 1,713
Kaynak kullanımı	t=1,042	t= 0,140	F= 1,148	F= 1,643	F= 1,818
İ.Y	t=1,203	t=0,850	F= 3,425 (p<0,05) 45 ve üzeri yaş>20-24, 30-34 yaş	F= 1,695	F= 0,938

Tablo 5 (Devamı): Değişkenlerle Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişkilere Ait Sonuçlar

Değişkenler	Sosyo-Demografik Özellikler						
	Kur. Çal.Sü.	Sekt. Çal.Sü.	Çalış. Şek.	Çalış. Birim	Pozis.	Meslek Seç.	Maaş
İletişim	F= 2,262	F= 3,089 (p<0,05) 7-9 Yıl>4-6 yıl	t=0,463	F= 0,889	F= 0,284	t=0,776	t=0,007
Katılım	F= 1,062	F= 3,808 (p<0,05) 7-9 Yıl>4-6 yıl	t=0,341	F= 0,881	F= 0,548	t=0,931	t=0,097
Bağlılık	F= 0,127	F= 0,359	t=0,895	F= 1,816	F=2,719 (p<0,05) Sor.He mşi.>Se r.Hemş	t=0,961	t=0,696
Moral	F=0,038	F= 1,535	t=0,936	F= 2,734 (p<0,05) Cerrahi> Yoğ. Bak; Kad.Doğ.	F= 1,236	t=1,074	t=1,839
Kurumsal İtibar	F= 0,000	F= 1,930	t=1,802	F= 1,160	F= 1,858	t=1,527	t= - 0,258
Etik	F= 1,544	F= 1,651	t=0,696	F= 0,502	F= 0,919	t=0,894	t= - 0,647
Performansın tanınması	F= 0,465	F= 1,885	t=0,145	F= 1,291	F= 0,891	t=2,310 (p<0,05) Evet>Hayır	t=1,436
Amaç birliği	F= 0,225	F= 0,816	t=1,005	F= 3,460 (p<0,05) Ameliy.> Dahili;Yo ğ.Bak.	F= 0,872	t=1,307	t=0,813
Liderlik	F= 0,547	F= 1,191	t=0,185	F= 1,355	F= 2,497 (p<0,05) Sor.He mşi.>Se r.Hemşi.	t=2,410 (p<0,05) Evet>Hayır	t=0,729

Tablo 5 (Devamı): Değişkenlerle Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişkilere Ait Sonuçlar

Değişkenler	Sosyo-Demografik Özellikler							
	Kur. Çal. Sü.	Sekt. Çal. Sü.	Çalış. Şekli	Çalış. Birim	Pozis.	Meslek Seçimi	Maaş	
Ö.S	Gelişme	F= 0,199	F= 0,847	t= -1,649	F= 1,995	F= 0,021	t=1,659	t=0,060
	Kaynak kullanımı	F= 0,077	F= 1,440	t= -0,388	F= 2,664 (p<0,05) Cerrahi >Yoğ. Bak; Kad.Doğ	F= 0,746	t=2,064 (p<0,05) Evet>Hayır	t=1,101
İ.Y	F= 0,172	F= 1,003	t= -0,310	F= 1,967	F= 3,623 (p<0,05) Sor.Hemşi. <Ser.Hemş	t= -6,695 (p<0,05) Hayır>Evet	t= -0,345	

Ö.S: Örgütsel Sağlık; İ.Y: İşe Yabancılaşma; p<0,05 Anlamlı Farklılık

Tablo 5’de yapılan ANOVA analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre; hemşirelerin sırasıyla “bağlılık” ve “etik” algıları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (F=3,418; p<0,05), (F=4,913; p<0,05). Lise düzeyinde eğitime sahip olan çalışanların, ön lisans ve lisans düzeyinde eğitime sahip olan çalışanlara nazaran “bağlılık” ve “etik” algılarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin yaşları ve işe yabancılaşma algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (F=3,425; p<0,05). 45 ve üzeri yaştaki çalışanların 20-24, 30-34 yaş bareminde olan çalışanlara nazaran işe yabancılaşma algılarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin sektörde çalışma süreleri ile sırasıyla “iletişim” ve “katılım” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F=3,089; p<0,05), (F=3,808; p<0,05). 7-9 yıl süresince sektörde çalışanların 4-6 yıl süresince sektörde çalışanlara oranla iletişim ve katılım algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin çalıştıkları birimler ile sırasıyla “moral”, “amaç birliği”, “kaynak kullanımı” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F=2,734; p<0,05), (F=3,460; p<0,05), (F=2,664; p<0,05). Cerrahi birimde çalışanların moral düzeylerinin, kaynak kullanımı algılarının, yoğun bakım ve kadın doğum servisinde çalışanlara göre; ameliyathanede çalışanların amaç birliği algılarının dahiliye ve yoğun bakımda çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin pozisyonları ile sırasıyla “bağlılık”, “liderlik” ve “işe yabancılaşma” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F=2,719; p<0,05), (F=2,497; p<0,05), (F=3,623; p<0,05). Sorumlu hemşire pozisyonunda çalışanların

bağlılık ve liderlik algılarının, servis hemşirelerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun aksine, sorumlu hemşire pozisyonunda çalışanların işe yabancılaşma algılarının ise servis hemşiresi olarak çalışanlara oranla daha düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan T-Testi analizi sonucunda; hemşirelerin meslek seçimi ile sırasıyla “performansın tanınması”, “liderlik”, “kaynak kullanımı” ve “işe yabancılaşma” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t=2,310$; $p<0,05$), ($t=2,410$; $p<0,05$), ($t=2,064$; $p<0,05$), ($t=-6,695$; $p<0,05$). Hemşirelik mesleğini isteyerek seçen hemşirelerin performansın tanınması, liderlik ve kaynak kullanımı algılarının mesleği istemeyerek seçen hemşirelere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun aksine, hemşirelik mesleğini istemeden seçenlerin ise, işe yabancılaşma oranlarının mesleği isteyerek seçenlere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yapılan bu analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre; sosyo-demografik özelliklerdeki farklılıklar, örgütsel sağlık alt boyutları ve işe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olur ifadeleri ile test edilmeye çalışılan H_3 ve H_4 hipotezleri kısmen kabul edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Örgütler çevreleriyle belirli bir uyum içerisinde çalışmak zorundadırlar. Bu uyum için ise, hâlihazırda var olan sonsuz enerji ve kusursuzluğu birleştirmeleri gerekmektedir. Günümüz küresel endüstrisinde örgütlerin sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğü sağlamalarının ve uzun dönemde verimliliklerini yükseltebilmelerinin sahip olunan mavi ve beyaz yakalı bireylerin niteliklerine bağlı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İşte bu yüzden nitelikli işgücü, örgütlerin istedikleri başarıyı kazanmalarında, esnekliği sağlayıp çevresel değişikliklere ayak uydurabilmelerinde ve müşteri istek ve beklentilerini tatmin etmede en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konunun öneminden de hareket ederek, bu araştırmanın amacı, örgütsel sağlık ve işe yabancılaşma algısı arasındaki ilişkiyi, örgütsel sağlığın işe yabancılaşma üzerindeki etkisini tespit etmek şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada katılımcıların araştırma değişkenlerine ilişkin görüşlerinin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşmış olduğunu tespit etmek de amaçlanmıştır.

Yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

✓ Yapılan frekans analizleri sonucuna göre; katılımcıların yaş ortalamasına bakıldığında çoğunluğunun 25-29 yaş ile 20-24 yaş bareminde toplandığı görülebilmektedir. Katılımcıların yaklaşık %49,6’sı evli, %50,4’ü bekâr; %26’sı erkek ve %74’ü kadınlardan oluşmaktadır. Hemşirelerin eğitim durumlarına bakıldığında, ön lisans (%30,2) ve lisans (%61,1) düzeyinde eğitim görenlerin çoğunluğu oluşturduğu, lise (%8,4) ve yüksek lisans (0,4) düzeyinde eğitim görenlerin ise diğer hemşirelere göre azınlığı oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların kadro durumları incelendiğinde, %65,3’ünün kadrolu, %13’ünün sözleşmeli ve %21,8’inin stajyer konumunda çalıştığı

belirlenmiştir. Hemşirelerin %19,1'inin dahiliye, %10,7'sinin cerrahi, %15,6'sının yoğun bakım, %11,5'inin acil servis, %17,6'sının kadın doğum servisi ve yine %17,6'sının çocuk servisinde, %8'inin ise ameliyathanede çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların sektörde çalışma süreleri incelendiğinde; %31,7'sinin 1-3 yıl, %21'inin 4-6 yıl, %14,1'inin 7-9 yıl ve %25,2'sinin de 10 yıl ve uzun zaman dilimlerinde çalıştığı görülmektedir. Yine hemşirelerin kurumdaki çalışma süreleri göz önüne alındığında büyük çoğunluğunun (%81,7) 1-3 yıldır çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının bu mesleği isteyerek seçtiği, çoğunluğunun bazen gündüz bazen de gece çalıştığı ve tamamına yakınının aldığı maaşı yeterli bulmadığı belirlenmiştir.

✓ Örgütsel sağlık ve alt boyutlarına ilişkin ortalama değerlerine bakıldığında en fazla katılımın “etik” alt boyutunda ($X=3,40$; $s.s=0,83$) olduğu, en düşük katılımın ise “kaynak kullanımı” alt boyutunda ($X=2,75$; $s.s=1,10$) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yani katılımcıların örgütsel sağlığın alt boyutları olan iletişime, katılıma, bağlılığa, morale, kurumsal itibara, etiğe, performansın tanınmasına, amaç birliğine ve liderliğe ilişkin ifadelerle genel olarak kararsızım düzeyinde cevap verdikleri, ancak gelişme ve kaynak kullanımına ilişkin ifadelerle katılmadıkları söylenebilmektedir. İşe yabancılaşmaya ilişkin ortalama değere bakıldığında ($X=2,40$; $s.s=1,05$) ise, hemşirelerin işe yabancılaşma ile ilgili ifadelerle katılmadıkları tespit edilmiştir.

✓ Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre; örgütsel sağlığın alt boyutları olan iletişim, katılım, bağlılık, moral, kurumsal itibar, etik, performansın tanınması, amaç birliği, liderlik, gelişme ile işe yabancılaşma arasında negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu, ancak kaynak kullanımı ile işe yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Yani katılımcıların iletişime, katılıma, bağlılığa, morale, kurumsal itibara, etiğe, performansın tanınmasına, amaç birliğine, liderliğe, gelişmeye ilişkin olumlu algıları arttıkça işe yabancılaşma düzeylerinin de azalacağı söylenebilmektedir. Nitekim Tutar'da (2010) yaptığı araştırma sonucunda, örgütsel yabancılaşma algısı ile örgütsel sağlık arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda; H_1 hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

✓ Yapılan regresyon analizi sonucuna göre; örgütsel sağlık alt boyutlarının işe yabancılaşma üzerinde negatif etkisinin olduğu saptanmıştır. Ancak işe yabancılaşma düzeyini açıklamada örgütsel sağlığın sadece “iletişim” alt boyutunun anlamlı katkısının olduğu görülmektedir. Benzer bir şekilde Tutar'da (2010) yaptığı araştırma sonucunda, işgörenin zihnindeki sağlıklı bir örgüt algısının, onun resmi iş gereklerinin de üzerinde örgütsel verimlilik ve etkinlik sağlamak adına çok daha fazla gayret sarf etmesinde, amaçları daha çok benimsemesinde etkisinin olabileceğini ifade etmektedir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda; H_2 hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

✓ Yapılan ANOVA analizleri sonucunda; hemşirelerin araştırma değişkenlerine ilişkin görüşlerinin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre anlamlı farklılaştığı belirlenmiştir. Hemşirelerin sırasıyla “bağlılık” ve “etik” algıları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Lise düzeyinde eğitime sahip olan

katılımcıların, ön lisans ve lisans düzeyinde eğitime sahip olan katılımcılara nazaran “bağlılık” ve “etik” algılarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin yaşları ve işe yabancılaşma algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. 45 ve üzeri yaştaki katılımcıların 20-24, 30-34 yaş bareminde olan katılımcılara nazaran işe yabancılaşma algılarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin sektörde çalışma süreleri ile sırasıyla “iletişim” ve “katılım” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. 7-9 yıl süresince sektörde çalışanların 4-6 yıl süresince sektörde çalışanlara oranla iletişim ve katılım algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin çalıştıkları birimler ile sırasıyla “moral”, “amaç birliği”, “kaynak kullanımı” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Cerrahi birimde çalışanların moral düzeylerinin, kaynak kullanımı algılarının, yoğun bakım ve kadın doğum servisinde çalışanlara göre; ameliyathanede çalışanların amaç birliği algılarının dahiliye ve yoğun bakımda çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hemşirelerin pozisyonları ile sırasıyla “bağlılık”, “liderlik” ve “işe yabancılaşma” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sorumlu hemşire pozisyonunda çalışanların bağlılık ve liderlik algılarının servis hemşirelerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun aksine sorumlu hemşire pozisyonunda çalışanların, işe yabancılaşma algılarının ise, servis hemşiresi olarak çalışanlara oranla daha düşük olduğu görülmektedir.

✓ Yapılan T-Testi analizi sonucunda ise; hemşirelerin meslek seçimi ile sırasıyla “performansın tanınması”, “liderlik”, “kaynak kullanımı” ve “işe yabancılaşma” algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Hemşirelik mesleğini isteyerek seçenlerin performansın tanınması, liderlik ve kaynak kullanımı algılarının mesleği istemeyerek seçenlere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun aksine hemşirelik mesleğini istemeden seçenlerin ise, işe yabancılaşma oranlarının mesleğini isteyerek seçenlere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre; sosyo-demografik özelliklerdeki farklılıklar, örgütsel sağlık alt boyutları ve işe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olur ifadeleri ile test edilmeye çalışılan H₃ ve H₄ hipotezleri kısmen kabul edilmiştir.

Çalışanlar adına nasıl ki tükenmişlik ve örgütsel çatışma gibi olgular olumsuz bir durumu ifade ediyorsa, yabancılaşma da en az bu olgular kadar negatif bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle, örgütler tarafından yabancılaşma karşıtı önlemlerin ivedilikle alınması elzemdir. İlk olarak yabancılaşmanın varlığının kabulü, iş yaşam kalitesinin artırılarak, fiziki ve psikolojik iklimin iyileştirilmesi, işgören motivasyonunun artırılması, takım birlikteliği gibi unsurlar işgörenlerin örgütsel sağlığa yönelik eğilim ve algılamalarını olumlu yöne çekebilir. Bununla birlikte örgütlerin birer sosyal alan özelliği vurgulanarak, işgörenlerin anlam boşluğu ve yalnızlık hislerinden kurtarılması gerekmektedir. Aynı zamanda; faaliyet ve kararlara katılım, yetki denkliliği ve

sorumluluk devri gibi yönetsel pozisyon kararlarının bireylere yansıtılması sağlanmalıdır.

Örgütsel sağlık düzeyini yukarıya çekebilmek adına; örgütsel iletişime önem vermek, bilgi akışını kuvvetlendirmek, kişisel gelişim önlemlerini belirlemek/almak, açık ve net bir örgüt kültürü oluşturmak, örgütsel iklimin motivasyon ve moral gibi değerleri içermesini sağlamak önemli olabilecektir.

Kaynakça

- Abbas, R. Z., Junaid, M. R., Athar, M. R. ve Ahmad, Z. (2013). Effect of corporate alienation on managerial decision making: An analytical perspective. *African Journal of Business Management*, 7(15), 1296-1305. doi: 10.5897/AJBM11.2590
- Agarwal, S. (1993). Influence of formalization on role stress, organizational commitment, and work alienation of salespersons: A cross-national comparative study. *Journal of International Business Studies*, 24(4), 715-739.
- Allen, B. H. ve LaFollette, W. R. (1977). Perceived organizational structure and alienation among management trainees. *Academy of Management Journal*, 20(2), 334-341.
- Banai, M., Reisel, W. D. ve Probst, T. M. (2004). A managerial and personal control model: Predictions of work alienation and organizational commitment in Hungary. *Journal of International Management*, 10, 375-392.
- Banai, M. ve Reisel, W. D. (2007). The influence of supportive leadership and job characteristics on work alienation: A six-country investigation. *Journal of World Business*, 42, 463-476. doi:10.1016/j.jwb.2007.06.007
- Cable, D. M. ve Judge, T.A. (1996). Person-organization fit, job choice decisions and organizational entry. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 67(3): 294-311.
- Can, H. (1994). *Organizasyon ve yönetim*. Siyasal Kitabevi, 3.Baskı, Ankara.
- Ceylan, A. ve Sulu, S. (2010). Work alienation as a mediator of the relationship of procedural injustice to job stress. *International Journal of Business and Management*, 5(8), 65-74.
- Ceylan, A. ve Sulu, S. (2011). Organizational injustice and work alienation. *Ekonomika a Management*, 2, 65-78.
- Chiaburu, D. S., Diaz, I. ve De Vos, A. (2013). Employee alienation: Relationships with careerism and career satisfaction. *Journal of Managerial Psychology*, 28(1), 4-20.
- Chiaburu, D. S., Thundiyil, T. ve Wang, J. (2014). Alienation and its correlates: A meta-analysis. *European Management Journal*, 32, 24-36.

- Clark, E. ve Fairman, M. (1983). Organizational health: A significant Force in planned change. *NASSP Bulletin*, 67(464), 108-113.
- Çilesiz, E. (2014). *İşgören yabancılaşması ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Ankara'daki beş yıldızlı oteller üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinçer, Ö. ve Fidan, Y.(1995). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Marmara Üniv. İktisadi ve İdari Bil. Fak. Yayını.
- Doğan, A. ve Bozkurt, S. (2008). İstanbul ilindeki beş yıldızlı otellerin örgütsel sağlık durumlarının işgörenlerin algıları ile ölçümüne yönelik bir araştırma. *Yönetim Dergisi*, 19(60), 61-73.
- Erdem, M. (2014). The level of quality of work life to predict work alienation. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(2), 534-544.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: Lise öğretmenleri üzerinde sosyolojik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 1-22.
- Ertaş, G. ve Töre, E. (2016). Örgüt içi iletişim beceri düzeylerinin örgüt sağlığı üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 85-100.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yönetim-analiz*. Seçkin Yayın, Ankara.
- Hodson, R. ve Sullivan, T. A. (2011). *Social organisation of work*. Belmont: Wadsworth.
- Kalaycı, Ş. (2014). Faktör analizi, Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, 6. Baskı, Ankara.
- Kanten, P. ve Ülker, P. (2013). *Yönetim tarzının üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde işe yabancılaşmanın aracılık rolü*. 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Kütahya.
- Kanungo, R. N. (1983). Work alienation: A pancultural perspective. *Int. Studies of Man. i-Or,c.*, 13(1-2), 119-138.
- Kaya, U. ve Serçeoğlu, N. (2013). Duygu işçilerinde işe yabancılaşma: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 1: 311-346.
- Kemer, E. ve Aslan, Z. (2017). Örgütsel adaletin örgüt sağlığına etkisinde örgütsel özdeşleşmenin rolü: Nevşehir ilindeki konaklama işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 440-460.
- Koçoğlu, M. (2014), Cynicism as a mediator of relations between job stress and work alienation: A study from a developing country-Turkey. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 6(1), 24-36.

- Lim, S. Y. ve Murphy, L. R. (1999) The relationship of organizational factors to employee health and overall effectiveness. *American Journal of Industrial Medicine Supplement*, 1, 64-65.
- Lyden, J. A. ve Klingele, W. E. (2000). Supervising organizational health. *Supervision*, 61(12), 3-6.
- McHugh, M. (1993). Stres at work: Do managers really count the costs. *Employee Relations*, 15(1), 18-38.
- McHugh, M. ve Brotherton, C. (2000). Health is wealth- organisational utopia or myopia?. *Journal of Managerial Psychology*, 15(8), 744.
- McHugh, M., Humphreys, P. ve McIvor, R. (2003). Buyer-supplier relationships and organizational health. *The Journal of Supply Chain Management*, 15-23.
- Miles, M. B. (1969). Planned change and organizational health: Figre and ground. F. Carver and T. J. Sergiovanni (Eds.), *Organizations and human behavior: Focus on schools*, McGraw- Hill Book Company. New York.
- Nair, N. ve Vohra, N. (2010). An exploration of factors predicting work alienation of knowledge workers. *Management Decision*, 48(4): 600-615.
- Nair, N. ve Vohra, N. (2012). The concept of alienation: Towards conceptual clarity. *International Journal of Organizational Analysis*, 20(1), 25-50.
- Owens, R. G. (1970). *Organizational behavior in schools*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Owens, R. G. (1981). *Organizational behavior in education*. Second Edition. Prentice-Hall International Inc. New Jersey.
- Özbek, M. F. (2011), Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 231-248.
- Polatçı, S. ve Ardiç, K. (2007). İşgören refahı ve örgütsel etkinlik kavramlarına bütüncül bir bakış: Örgüt sağlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 137-154.
- Sandıkçı, M., Vural, T. ve Zorlu, Ö. (2015). Otel işletmelerinde dönüştürücü liderlik davranışlarının örgüt sağlığı üzerine etkileri: Afyonkarahisar ilinde bir araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 161-200.
- Seeman, M. (1959). On meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24, 783-790.
- Shantz, A., Alfes, K. ve Truss, K. (2014). Alienation from work: Marxist ideologies and twenty-first-century practice, *The International Journal of Human Resources Management*, 25, 2529-2550.
- Şimşek, M. Ş. (2001). *Yönetim ve organizasyon*. Güney Ofset, 6. Baskı, Konya.

- Trent, F. (2001), *Aliens in the classroom?*. Spera National Conference Proceedings 17th, Wagga Wagga, New South Wales, Australia.
- Tsui, T. K. ve Cheng, C. Y. (1999). School organizational health and teacher commitment: A contingency study with multi-level analysis. *Educational Research and Evaluation*, 5(3), 249-268.
- Tummers, L.G. ve Dulk, L. D. (2013). The effects of work alienation on organisational commitment, work effort and work-to-family enrichment. *Journal of Nursing Management*, 21, 850-859.
- Tuna, M. ve Yeşiltaş, M. (2014). Etik iklim, işe yabancılaşma ve örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 105-117.
- Tutar, H. (2010). İşgören yabancılaşması ve örgütsel sağlık ilişkisi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 175-204.
- Tuygun Toklu, A. (2016). *Çalışanlarda iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının örgütsel bağlılık, işe yabancılaşma ve iş performansına olan etkisinin incelenmesi*. Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Gebze.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara.
- Ünsar, A. S. ve Karahan, D. (2011). Yabancılaşmanın işten ayrılma eğilimini belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(21), 361-378.
- Yadav, G. K. ve Nagle, Y. K. (2012). Work alienation and occupational stress. *Social Science International*, 28(2), 333-344.
- Yıldız, S. ve Şaylıkay, M. (2014). The effect of organisational cynicism on alienation, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 622-627.

The Relationships Between Organizational Emotional Memory, Organizational Commitment and Organizational Performance

Örgütsel Duygusal Hafıza ile Örgütsel Bağlılık ve Örgüt Performansı İlişkisi

Arzu ÇAKAR¹

ABSTRACT

Organizational emotional memory has attracted many researchers, and positive consequences of organizational outcomes has been revealed empirically. Specifically, the effect of organizational emotional memory on new product development and firm innovativeness has been investigated. However, the relationship among organizational emotional memory, organizational commitment and organizational performance is missing. In this study, I tested the interrelationship among organizational emotional memory, organizational commitment and organizational performance empirically. By studying 600 employees from private lenders' branches in Istanbul, I found that organizational emotional memory influences organizational commitment and performance positively. I also found that organizational commitment and organizational performance is positively related.

Keywords: Organizational Emotional Memory, Organizational Memory, Organizational Commitment, Organizational Performance

Öz

Örgütlerde, duygusal hafızanın oluşturulması ve paydaşlar arasında yayılması örgütsel bağlılığı ve örgüt performansını etkilemektedir. Literatürde örgütsel duygusal hafızanın alt bileşenlerinin ve bu bileşenlerin firma yenilikçiliğine etkisinin incelenmesine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak; örgütsel duygusal hafıza, örgütsel bağlılık ve örgüt performansı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışmada; örgütsel duygusal hafıza, örgütsel bağlılık ve örgüt performansı arasındaki ilişkiler ampirik olarak test edilmiştir. Araştırma, özel bankaların İstanbul ilinde bulunan şube personelinden oluşan 600 kişilik bir örneklem üzerinde 2018 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda: 1) örgütsel bağlılık ve örgüt performansının pozitif ilişkili olduğu, 2) örgütsel duygusal hafıza ve örgütsel bağlılığın pozitif ilişkili olduğu, 3) örgütsel duygusal hafıza ve örgüt performansının pozitif ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Duygusal Hafıza, Örgütsel Hafıza, Örgütsel Bağlılık, Örgüt Performansı

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 13.11.2018

Kabul tarihi: 05.12.2018

¹ Dr., cakar.arzu@gmail.com (ORCID: 0000-0003-0295-7976)

1. Introduction

Organizational memory and, more specifically organizational emotional memory, are recently popular concepts that have attracted many researchers in the field of organizational sciences (Ebbers and Wijnberg, 2009; Rowlinson et al., 2009; Anderson, 2010; Anteby and Molnar, 2012; Holan, 2011). Organizational memory is thought to consist of two sub-components of declarative memory, which is directly related to facts and events, and procedural memory, which is related to routines and procedures (Lum et al., 2012). More particularly, declarative memory is the knowledge of what, why and when some facts or events happened, while procedural memory is the knowledge of these facts or events happened (Schneider et al., 2013). In practice, declarative memory enables organizations to analyze problems and to use the information produced through those analysis in solving those problems in question (Schein, 2009; Cameron and Quinn, 2011; Büschgens, 2013). Procedural memory, meanwhile, lets organizations to speed up organizational procedures (Girard, 2009; Cote, 2014).

Organizational emotional memory, on the other hand, refers to the storage of past emotional experiences and events within organizations (Love and Singh, 2010; Ashforth, 2011; Argote, 2012; Sanchez-Burks et al., 2016). Akgun et al. (2012) identified level, dispersion, vividness, clarity and storage as the main dimensions of organization emotional memory. The level of organizational memory represents the amount of the organizational memory stored in an organization while dispersion of the organizational memory refers to the dissemination of an organization's emotional memory across stakeholders and clarity of the organizational memory shows how well an organization's emotional memory has been absorbed by stakeholders.

Akgun et al. (2012) also showed that emotional experience storage influences organizational declarative and procedural memory, emotional experience dispersion impacts organizational procedural memory, and emotional experience level affects the organizational declarative and

procedural memory to the extent that emotional experience vividness or clearance increases. Also according to Akgun et al. (2012), dispersion of organizational emotional memory has a direct impact on firm innovativeness. Other researchers such as Cote (2014) and Holan (2011) also showed that organizational memory helps organizations transmit their know-how to the next personnel generations, and, as a result, enhance input efficiency as well as effectiveness of organizational decision-making procedures while creating a common perception among stakeholders. Enhanced efficiency and effectiveness would positively affect organizational performance (Burney et al., 2009; Brinckman et al., 2010; Striteska, 2012; Colquitt et al., 2016). Alvesson (2013) also showed that improvement in organizational emotional memory would also positively affect organizational commitment.

Organizational commitment, which has been a popular concept since 1960s, is currently seen as having a direct impact on stakeholders' individual performances, and, as a result, on organizational performance (Snape and Redman, 2010; Kim and Brymer, 2011; Hofstede, 2015). In the current harsh competition era, measuring and managing organizational performance is vital for organizations, and commitment of stakeholders

to the organizational targets emerges as a must to achieve them (Kaplan et al., 2010; Ashfort et al., 2011; Aten and Howard-Grenville, 2010; Bird and Wang, 2013).

This research targeted to investigate the relationship among organizational emotional memory, organizational commitment and organizational performance. Past research has shown the relationship between organizational emotional memory and firm innovativeness (Akgun et al., 2012), and also many researchers showed interest in investigating the relationship between organizational commitment and organizational performance albeit in individual scale (Beer., 2009; Colquitt et al., 2016; Katsikea et al., 2011; Meyer and Maltin, 2010; Shepherd et al., 2011; Vandenberghe, 2011). However, the literature was lacking a direct perspective in investigating the relationship among organizational emotional memory, organizational commitment and organizational performance. This research also targeted to fill in this gap in the literature as well as to provide a scientific ground for organizations to get awaken the importance of organizational emotional memory and organizational performance in performance improvement policies. To this end, this article primarily evaluates the relationship between organizational emotional memory and organizational commitment, and then the relationship between organizational emotional memory and organizational performance along with the relationship between organizational commitment and organizational performance were attempted to be identified.

2. Methodology

In this research, a cross-sectional and descriptive research methodology was developed with the aim of measuring the current levels of organizational emotional memory, organizational commitment and organizational performance in Turkish lenders and identifying the relationships of these variables among each other. To this end, a total of six hypothesis were developed based on the past literature:

In the current world context, commitment of stakeholders to organizations are seen to have a direct impact on their individual performance. Organizations require committed stakeholders in order to survive under the current harsh competition environment (Beer., 2009; Colquitt et al., 2016; Katsikea et al., 2011; Meyer, 2010; Shepherd et al., 2011; Vandenberghe, 2011). At organizational level, it could also be assumed that organizational commitment would have a positive impact on organizational performance.

H1: Organizational commitment (OC) is positively related to organizational performance (OP).

The existence of organizational emotional memory is assumed to have a positive impact on organizational performance since human resource management policies, such as supporting individual or collective learning processes, spreading knowledge, enhancing access to knowledge storage units, helping interpretation of information, to be employed with the aim of creating or improving organizational emotional memory would also help improve organizational efficiency and performance (Bagozzi, 1999; Akgun et al., 2009; Akgun et al., 2012; Akgun et al., 2012a; Bowen, 2014; Bradley, 2014).

H2: Organizational emotional memory level (OEML) is positively related to organizational performance.

H3: Organizational emotional memory dispersion (OEMD) is positively related to organizational performance.

H4: Organizational emotional memory clarity (OEMC) is positively related to organizational performance.

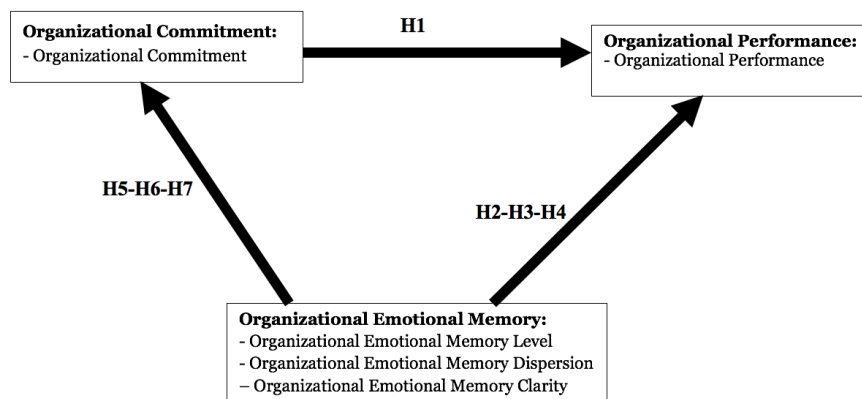
Organizational emotional memory plays an efficient role in persistence of organizational commitment via beliefs, symbols and rituals (Judge et al., 2009; Cherniss, 2010; Daus et al., 2012; Giorgi, 2013; Creed et al., 2014; Lopes, 2016). Such tools to be used with the aim of enhancing organizational emotional memory would also help improve organizational commitment (Kilduff et al., 2009; Sanchez-Burks and Huy, 2009; Joseph and Newman, 2010; Goodwin, 2011; Menges, 2012).

H5: Organizational emotional memory level is positively related to organizational commitment.

H6: Organizational emotional memory dispersion is positively related to organizational commitment.

H7: Organizational emotional memory clarity is positively related to organizational commitment.

Based on the hypothesis, the theoretical model, given in Figure 1, was developed:

Figure 1: Theoretical Model

With the aim of testing the hypothesis, a survey was developed in Likert scale. Organizational emotional memory scale was adapted based on Akgun et al. (2012) while organizational commitment and organizational performance scales were adapted based on Katsikea et al. (2011).

3. Data and Empirical Findings

3.1. Data

The survey data was gathered from a total of 600 private bank employees in Istanbul between November 2017 and April 2018. Sample characteristics are provided in Table 1:

Table 1: Sample (n=600)

<i>Gender</i>	<i>%</i>
Female	42
Male	58
<i>Education</i>	<i>%</i>
Associate Degree	5
Undegraduate	57
Master / PhD	38
<i>Position</i>	<i>%</i>
Teller	4
Private Customer Representative / Advisor	12
Corporate Customer Representative / Advisor	12
Specialist and/or Assistant Specialist	39
Branch Manager and/or Assistant Branch Manager	33
<i>Personnel at Branch</i>	<i>%</i>
1 - 5	6
6 - 10	30
11 - 20	41
21 - 30	23
<i>Experience at Bank</i>	<i>%</i>
Less than 1 year	7
1 - 5 years	22
6 - 10 years	41
11 - 20 years	27
21 - 30 years	3

The survey data based on the scale which consists of a total of 53 indicators/questions in 5 sub-factors, including Organizational Emotional Memory Level (14 indicators), Organizational Emotional Memory Dispersion (4 indicators), Organizational Emotional Memory Clarity (13 indicators), Organizational Commitment (7 indicators) and Organizational Performance (15 indicators).

Prior to employing model and hypothesis tests, Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed with the aim of testing reliability, unidimensionality, discriminant validity and convergent validity of the scale. Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) statistics for sampling adequacy was observed at 0.94, fairly higher than the downer limit of 0.70 to be assumed as significant, while Bartlett's statistics of sphericity also pointed to a statistically significant positive relationship across the scale. Some 24 of total 53 indicators were eliminated due to unsatisfactory factor weights (lower than 0.50) or grouping under an unrelated sub-factor across 24 iterations of EFA and, as a result, a total of 29 indicators were identified to be distributed under five sub-factors as expected. Total variance explained by the sample stood at 54%, higher than the downer limit of 50%.

Following the EFA, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was employed. Two more indicators were dropped due to low factor weight (less than 0.6) as a result of the first CFA, and, after iterating the analysis, it was observed that CFA stats satisfy the downer limits set by Hair et al. (2010).

Table 2 shows the goodness of fit indices of the scale:

Table 2: Goodness of Fit Indices of the Scale

	χ^2/df	CFI	GFI	NFI	RMSEA
Results	3,74	0,917	0,861	0,866	0,068
Limits (Hair et al., (2010))	<5	>0.90	>0.80	>0.80	<0.08

Moreover, two-factor model was employed with the aim of evaluating discriminant validity of the indicators. A total of 33 models were developed and a total of 66 pairs of comparisons were evaluated, and, as a result, chi-square ($\Delta\chi^2$) changes in each model were observed as statistically significant ($\Delta\chi^2 > 3.84$) with respect to Bagozzi et al. (1999).

Following the EFA and CFA, reliability analysis were also employed and it was observed that test results were statistically significant. Results of reliability tests are presented in Table 3:

Table 3: Reliability Analysis Results

Factors	Number of Indicators	Cronbach's Alfa (>0.70)	CR (>0.70)	AVE (>0.50)
Organizational Emotoinal Memory Level	4	0,818	0,803	0,526
Organizational Emotional Memory Clarity	6	0,845	0,832	0,561
Organizational Emotional Memory Dispersion	4	0,864	0,805	0,54
Organizational Performance	10	0,922	0,923	0,581
Organizational Commitment	4	0,769	0,707	0,534

3.2. Empirical Findings

Correlation analysis showed that factors were positively correlated to each other. Results of correlation analysis are presented at Table 4:

Table 4: Correlation Analysis Results

Factors	Mean	Standard Deviation	<i>OEMD</i>	<i>OEMC</i>	<i>OEML</i>	<i>OC</i>	<i>OP</i>
<i>OEMD</i>	4,3559	0,59631	1	.487**	.489**	.414**	.73**
<i>OEMC</i>	4,5425	0,42829	.487**	1	.332**	.415**	.603**
<i>OEML</i>	4,4992	0,45561	.489**	.332**	1	.535**	.449**
<i>OC</i>	4,5532	0,44288	.414**	.415**	.535**	1	.397**
<i>OP</i>	4,4573	0,47266	.73**	.603**	.449**	.397**	1

** Pearson value is statistically significant at $p < 0.01$.

As the correlation analysis supported the idea that sub-factors are positively correlated to each other, the model was tested. GFI value was observed at 0.861 (higher than 0.80), CMIN/DF value was 3.744 (lower than 5), RMSEA value was 0.068 (lower than 0.08), NFI value was 0.866 (higher than 0.8) and CFI value was 0.917 (higher than 0.90). As all indicators satisfy the upper and downer limits, the model has acceptable goodness of fit.

The results of the hypothesis tests are presented in Table 5:

Table 5: Hypothesis Tests Results

Hypothesis	Path	Path Values	Results
<i>H1</i>	Organizational Commitment → Organizational Performance	0.18***	Supported
<i>H2</i>	Organizational Emotional Memory Level → Organizational Performance	0.16***	Supported
<i>H3</i>	Organizational Emotional Memory Dispersion → Organizational Performance	0.624***	Supported
<i>H4</i>	Organizational Emotional Memory Clarity → Organizational Performance	0.356***	Supported
<i>H5</i>	Organizational Emotional Memory Level → Organizational Commitment	0.54***	Supported
<i>H6</i>	Organizational Emotional Memory Dispersion → Organizational Commitment	0.12***	Supported
<i>H7</i>	Organizational Emotional Memory Clarity → Organizational Commitment	0.288***	Supported

X²=1273.108, df=340, x²/df=3.744, CFI=0.917, GFI=0.861, NFI=0.866, RMSEA=0.068

*** p<0.01

As a result of the hypothesis tests, it was shown that 1-) organizational commitment is positively related to organizational performance, 2-) organizational emotional memory level is positively related to organizational performance, 3-) organizational emotional memory dispersion is positively related to organizational performance, 4-) organizational emotional memory clarity is positively related to organizational

performance, 5-) organizational emotional memory level is positively related to organizational commitment, 6-) organizational emotional memory dispersion is positively related to organizational commitment, and 7-) organizational emotional memory clarity is positively related to organizational commitment.

4. Conclusion

This research's most important contribution to the literature is that it showed organizational emotional memory along with its three sub-components of organizational emotional memory level, organizational emotional memory dispersion and organizational emotional memory clarity, organization commitment and organizational performance are positively correlated. Current management perspectives see human resources as the most important part of an organization. As organizations operate under rising severe competition conditions, the importance of human resources management practices become vital to continue operations. In this article, organizational emotional memory and organizational commitment were shown to have a direct impact on organizational performance. Organizations could employ human resources management policies to improve organizational emotional memory and organizational commitment of stakeholders within the context of organizational performance improvement measures.

This research has time, location and sectoral limitations. The survey methodology also carries its own limitations in objectively reflecting the real situation while it is also impossible to assure that participants have provided accurate answers. Further research could be employed with the aim of expanding time, location and sectoral scope. All dependent and independent indicators within the scope of the research carry the potential to differentiate across time frames. Expanding time horizon would enable researchers to reach more general conclusion. The research is also limited to employees of some certain private banks in Istanbul. Expanding the research throughout other banks, other cities as well as other sectors would also help for more consistent conclusions. Including public bank employees would also help for more accurate results since they have generally longer experience in their institutions, they join at earlier ages to their institutions compared to private bank employees and they generally spend their whole carriers in a single institution. Meanwhile, public banks have longer traditions compared to private lenders, and also, the state culture supports the expectations over possibly higher levels of organizational emotional memory and organizational commitment to be observed. However, bureaucratic problems would create other kinds of limitations.

References

Akgün, A. E., Keskin H., and Byrne J. C., "Organizational emotional capability, product and process innovation, and firm performance: An empirical analysis" *Journal of Engineering and Technology Management*, Sayı: 26, sf. 103–130, 2009.

- Akgün A., Keskin H. and Bryne J.C “The Role of Organizational Emotional Memory on Declarative and Procedural Memory and Firm Innovativeness” *JPROD INNOV MANAG*, Sayı: 29(3), sf. 432–451, 2012.
- Akgün A., Keskin H. and Bryne J.C “Organizational Emotional Memory” *Management Decision*, Sayı: 50(1), sf. 95–114, 2012.
- Anderson, M. and H.Sun, P. Y. T. “What have scholars retrieved from Walsh and Ungson (1991)? A citation context study” *Management Learning*, Sayı: 41 Cilt: 2, sf. 131-145, 2010.
- Alvesson, M., *Understanding organizational culture*, 2nd Edition. London:SAGE, 2013.
- Anteby, M. and Molnar, V., “Collective memory meets organizational identity: Remembering to forget in a firm’s rhetorical history” *Academy of Management Journal*, Sayı: 55(3), sf. 515–540, 2012.
- Antonsen, Y., “The downside of the Balanced Scorecard: a case study from Norway” *Scandinavian Journal of Management*, Sayı: 30(1), sf. 40–50, 2014.
- Argote, L. “Organizational Learning: Creating, Retaining and Transferring Knowledge” New York: Springer Science & Business Media, 2012.
- Ashforth, B. E., Rogers, K. M. and Corley, K. G., “Identity in organizations: Exploring cross-level Dynamics” *Organization Science*, Sayı: 22(5), sf. 1144–1156, 2011.
- Aten, K. and Howard-Grenville, J., “Encouraging trade at the boundary of organizational culture and institutional theory” *Journal of Management Inquiry*, Sayı: 21(1), sf. 114 – 117, 2012.
- Bagozzi, R. P.; Gopinath, M. and Nyer, P. U., “The Role of Emotions in Marketing”, *Academy of Marketing Science*, Vol. 27, s. 184-207, 1999.
- Beer, M. (2009). *High commitment, high performance: How to build a resilient organization for sustained advantage*. San Francisco, CA: JosseyBass.
- Bird, J. and Wang, C. “Superintendents describe their leadership styles: Implications for practice” *Management in Education*, Volume: 27, Issue: 1, Page(s): 14-18, 2013.
- Bowen, J. L. “Emotion in Organizations: Resources for Business Educators” *Journal of Management Education*, 2014, Vol. 38(1) 114–142.
- Bradley, M. M., “Emotional Memory: A Dimensional Analysis” *Essays on Emotion Theory*, UK: Taylor & Francis, 2014.
- Brinckmann, J., Grichnik, D. and Kapsa, D., 2010. Should entrepreneurs plan or just storm the castle? A meta-analysis on contextual factors impacting the business planning-performance relationship in small firms. *J. Bus. Ventur.* 25 (1), 24e40.

- Burney, L. L., Henle, C. A. and Widener, S. K., "A path model examining the relations among strategic performance measurement system characteristics, organizational justice, and extra- and in-role performance" *Accounting, Organizations and Society* 34 (2009) 305–321.
- Büschgens, T., Bausch, A. and Balkin, D. B. "Organizational Culture and Innovation: A Meta-Analytic Review" *Product Development & Management Association*, Vol: 30, No: 4, 2013.
- Cameron, K.S. and Quinn, R.E., "Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework" San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2011.
- Cherniss, C. (2010), "Emotional intelligence: new insights and further clarifications", *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, Vol. 3 No. 2, pp. 183-191.
- Colquitt, J. A., Jeffrey A. LePine, and Michael J. Wesson., "Organizational Behavior: Improving Performance and Commitment in the Workplace" McGraw-Hill Education, 2016.
- Cote, S. (2014). Emotional intelligence in organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, 459-488.
- Creed, W. E. D., DeJordy, R. and Lok, J. "Myths to work by: Redemptive self-narratives and generative agency for organizational change" *Research in the Sociology of Organizations*, Sayı: 41, sf. 111–156, 2014.
- Daus, C. S., Dasborough, M. T., Jordan, P. J. and Ashkanasy, N. M. (2012). We are all Mad in Wonderland: An Organizational Culture Framework for Emotions and Emotional Intelligence Research. In N. M. Ashkanasy, C. E. J. Härtel & W. J. Zerbe (Eds.), *Research on Emotion in Organizations* (Vol. 8, pp. 375 - 399): Emerald Group Publishing Limited.
- Ebbers, J. J. and Wijnberg, N. M. "Organizational Memory: From Expectations Memory to Procedural Memory" *British Journal of Management*, Vol. 20, 478–490 (2009).
- Giorgi, G., "Organizational emotional intelligence: development of a model" *International Journal of Organizational Analysis*, Sayı: 21 Cilt: 1, sf. 4-18, 2013.
- Girard, J. P. (2009). *Building organizational memories: Will you know what you knew?* Hershey, New York: Idea Group Inc.
- Goodwin, R. E., Markus Groth and Stephen J. Frenkel., "Relationships between emotional labor, job performance, and turnover" *Journal of Vocational Behavior* 79 (2011) 538–548.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. «*Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*», 7th ed., Upper Saddle River: NJ., 2010.

- Holan, P. M. de. "Organizational Forgetting, Unlearning, and Memory Systems" *Journal of Management Inquiry*, Sayı: 20(3) 302–304, 2011.
- Hofstede, G. "National Differences in Communication Styles". Chapter 1 in D. Brzozowska and W. Chłopicki (Eds.), *Culture's Software: Communication Styles*, Cambridge Scholars Printing, 2015, 1-14.
- Joseph, D.L. and Newman, D.A. (2010), "Emotional intelligence: an integrative meta-analysis and cascading model", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 95 No. 1, pp. 54-78.
- Judge, T. A., Erin Fluegge Woolf, and Charlice Hurst., "Is Emotional Labor More Difficult For Some Than For Others? A Multilevel, Experience-Sampling Study" *Personnel Psychology*, Volume62, Issue1, Spring 2009, Pages 57-88.
- Kaplan, R. S., Norton, D. P. and Rugelsjoen, B., "Managing Alliances with the Balanced Scorecard" *Harvard Business Review* January–February 2010, sf. 114-120.
- Katsikea, E., Theodosiou, M., Perdikis, N. and Kehagias, J. "The effects of organizational structure and job characteristics on export sales managers' job satisfaction and organizational commitment" *Journal of World Business*, Sayı: 46, sf. 221–233, 2011.
- Kilduff, M., Dan S. Chiaburu and Jochen I. Menges., "Strategic use of emotional intelligence in organizational settings: Exploring the dark side" *Research in Organizational Behavior* 30 (2010) 129–152.
- Lopes, P. N. "Emotional Intelligence in Organizations: Bridging Research and Practice" *Emotion Review*, Vol. 8, No. 4 (October 2016) 1–6.
- Love, L.F. and Singh, P., "Workplace Branding: Leveraging Human Resources Management Practices for Competitive Advantage Through "Best Employer" Surveys" *Journal of Business and Psychology*, (2011) 26: 175.
- Lum, J. A. G., Conti-Ramsden, G., Page, D. and Ullman, M. T. "Working, declarative and procedural memory in specific language impairment" *Cortex*, Sayı: 48, sf. 1138-1154, 2012.
- Menges, J. I. (2012). Organizational emotional intelligence: Theoretical foundations and practical implications. In N. M. Ashkanasy, C. E. J. Härtel & W. J. Zerbe (Eds.), *Research on emotion in organizations: Vol. 8. Experiencing and managing emotions in the workplace* (pp. 355–373). Bingley, UK: Emerald.
- Meyer, J.P. and Maltin, E.R., 2010. Employee commitment and well-being: a critical review, theoretical framework and research agenda. *Journal of Vocational Behavior*, 77, 323–337.
- Rowlinson, M. Charles Booth, Peter Clark, Agnes Delahaye, and Stephen Procter., "Social Remembering and Organizational Memory" *Organization Studies*, Vol 31, Issue 1, pp. 69 – 87, 2009.

- Sanchez-Burks, J. and Huy, Q. N. (2009). Emotional aperture and strategic change: The accurate recognition of collective emotions. *Organization Science*, 20(1), 22–34.
- Sanchez-Burks, J., Bartel, C. A., Rees, L. and Huy, Q. (2016). Assessing collective affect recognition via the Emotional Aperture Measure. *Cognition & Emotion*, 30, 117–133.
- Schein, E. H., “The Corporate Culture Survival Guide” San Francisco CA: Jossey-Bass, (2009).
- Schneider, B., Ehrhart, M. G. and Macey, W. H. “Organizational Climate and Culture” *Annual Review of Psychology*, Vol. 64:361-388, 2013).
- Shepherd, D. A., Holger Patzelt, and Marcus Wolfe., “Moving Forward from Project Failure: Negative Emotions, Affective Commitment, and Learning from the Experience” *Academy of Management Journal*, 2011, Vol. 54, No. 6, 1229–1259.
- Striteska, M. and Marketa Spickova., “Review and Comparison of Performance Measurement Systems” *Journal of Organizational Management Studies*, Vol. 2012 (2012), Article ID 114900, 13 pages.
- Vandenberghe, C. (2011): Workplace spirituality and organizational commitment: an integrative model, *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 8:3, 211-232.

Avrupalılaşma Araştırma Programını Kamu Politikaları Yazınıyla Yeniden Düşünmek: 'Politika Transfer Eden Devlet' olarak Avrupa Birliği

Rethinking the Europeanization Research Programme through Public Policy Literature: EU as a 'Policy Transfer State'

Burcu B. Göğüş DOęAN¹

Öz

Avrupa Birliği'nin (AB) üye ve aday ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal yapıları üzerindeki etkisi "Avrupalılaşma" olarak tanımlanmaktadır. 1990'lardan itibaren, ulusal ve uluslararası yazında Avrupalılaşma ve etkilerine yönelik pekçok çalışma mevcuttur. Bir politika, idari düzenleme, kurum ve düşüncenin başka bir politika, idari düzenleme, kurum ve düşüncenin gelişiminde kullanılma süreci olarak tanımlanan politika transferine ait yazın ise kamu politikaları çalışmalarına son yıllarda önemli katkı sunmuştur. Bu iki yazının örtüştüğü bir alan olarak ortaya çıkan AB yönetim süreci ise araştırmacılara politika transferinin yeni ve özgün araçları yoluyla benzersiz uygulamaların ortaya konduğu önemli bir araştırma zemini sunmaktadır. Bu yeni bakış açısı ile politika transferi ve araçlarını Avrupalılaşma analizinin merkezine oturtan ve AB'yi politika transfer eden devlet niteliği ile yeniden düşünmeyi amaçlayan bu makale ile aynı zamanda ulusal yazındaki mevcut boşluğun doldurulmasına da katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Politika Transferi, Politika Yapan Devlet, Politika Transfer Eden Devlet, AB Politika Transferi

ABSTRACT

The influence of the European Union (EU) on the political, economic and social structures of the member and candidate countries is defined as "Europeanisation". Since the 1990s, there have been many studies on Europeanization in national and international literature. The literature on policy transfer, which is defined as the process of using a policy, administrative regulation, institution and thought in the development of another policy, administrative regulation, institution and thought, has made a significant contribution to public policy studies in recent years. The EU governance process emerging as an overlapping area between these two literatures represents an important research field of unique applications through new and original tools of policy transfer to the researchers. Through focusing the policy transfer and rethinking the EU as a policy transfer state, this article also intends to fulfill the existing gap in national academic literature.

Keywords: Europeanization, Policy Transfer, Policy-Making State, Policy-Transfer State, EU Policy Transfer

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 14.11.2018

Kabul tarihi: 06.12.2018

¹ Tübitak, burcu.dogan@tubitak.gov.tr (ORCID: 0000-0001-7661-9246)

Giriş

Son yıllarda, Avrupalılaşma çalışmalarının odağında, kamu politikaları ile ilgili önemli kararların Avrupa düzeyine taşınması ya da yeni politika alanlarının doğrudan Avrupa düzeyinde kurulması yoluyla AB’nin giderek ‘politika yapan devlet’ haline gelmesine yönelik tartışmalar yer almaktadır. Çalışmanın amacı, üye devletlerin Avrupa kamu politikalarına uyumuna odaklanan geleneksel Avrupalılaşma tartışmalarını tersine çeviren bu yaklaşımı bir adım daha ileri götürmek ve ‘politika yapan devlet’ niteliğindeki AB’nin üye, aday ve diğer ülkelere ‘politika transfer eden devlet’ olma noktasına taşıyan özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, AB’nin üye ve aday ülkelere yönelik politika transferi, Avrupalılaşma çalışmalarındaki mevcut kuramsal tartışmalar temelinde ortaya konulan üç düzleme paralel olarak geliştirilen üç analitik kategoride incelenecektir. AB politika transferinin özgün araçları ve işleyişi ile politika transferinin önemli bir mekanizması olarak ‘koşulluluk’ ilkesinin de ele alınacağı çalışma, AB’nin ‘politika transfer eden devlet’ özelliği ile yeni bir *sui generis* işlev edindiğini ortaya koymak hedefindedir.

Kamu Politikaları Yazınında Politika Transferi

Çağdaş kamu politikası yazınında politika transferini konu alan araştırmalar, bir sektör veya yönetim düzeyindeki kurumlar, politikalar veya sistemlere ait bilginin bir başka sektör veya yönetim düzeyindeki kurumlar, politikalar veya sistemlerin geliştirilmesindeki kullanım süreci veya süreçler bütününe anlamlandırmayı amaçlayan bir politika yapım sürecine odaklanmaktadır. Kavramsal temeli, David Dolowitz ve David Marsh tarafından atılan politika transferinin, Ikenberry’nin ortaya koyduğu “güçlüyle hareket etme (bandwagoning)” (Ikenberry, 1990, s.101.), Bennet tarafından ileri sürülen “yakınsama (*convergence*)” (Bennet, 1991, s.216.), Majone’un savunduğu “yayıma (*diffusion*)” (Majone, 1991, s.82.), Howlett’in ortaya koyduğu “benzetim (*emulation*)” (Howlett, 2000, s.305.), May’ın ileri sürdüğü “politika öğrenme süreci (*policy learning process*)” (May, 1992, s.332.), Hall tarafından çerçevesi çizilen “sosyal öğrenme (*social learning*)” (Hall, 1993, s.277.) ve Rose’un yazına kazandırdığı “ders çıkarma (*lesson drawing*)” (Rose, 1993, s.22.) gibi gerçekteşme biçimleri mevcuttur. Politika transferinin çok taraflı ve çok katmanlı yapısı dahilinde, iki ülke, uluslararası örgüt ve ülke, uluslararası örgüt ve uluslararası örgütlerin arasında gerçekteşebileceği gibi bu süreci kolaylaştıran başka pekçok aktörün var olduğu söylenebilir. (Stone, 2004, s. 549-550.) Bu kapsamda, politika transferine dahil olan aktörler; seçilmişler, siyasi partiler, bürokratlar/kamu görevlileri, baskı grupları, politika uzmanları, çok uluslu şirketler, düşünce kuruluşları, ulus-ötesi ve uluslararası örgütler ile danışmanlar olarak tanımlanabilmektedir.

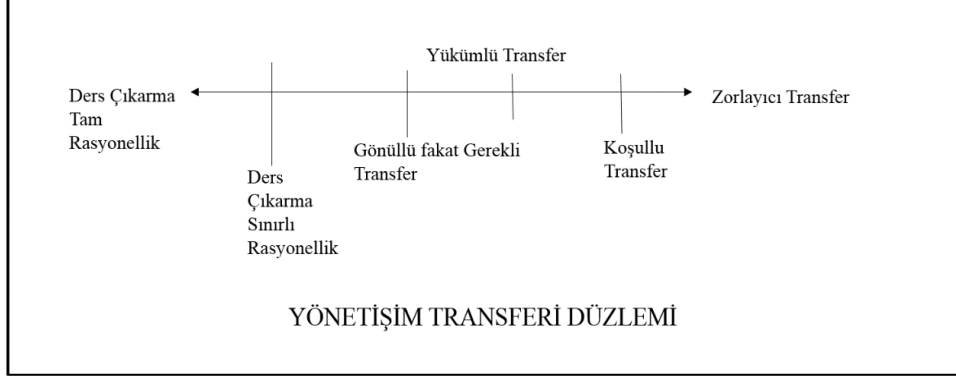
Yazında prensip olarak herşeyin transfer edilebileceği kabul edilmekle birlikte (Dolowitz, 2003, s. 105.), transfer sürecinin belli başlı nesnelere “politika amaçları, politikanın içeriği ve araçları”, “programlar”, “kurumlar”, “ideolojiler”, “fikir ve tutumlar” ve “olumsuz dersler” olmak üzere altı kategoride incelemek mümkündür. (Dolowitz, 2000, s. 349-350.) Politika transferi sürecinde politika amaçları, içeriği ve araçları ile programların transferi sıklıkla karşılaşılan örneklerdir. Kurumların transferi ise zor bir süreç olmakla beraber, bu transfere, AB etkisiyle transfer edilen bölgesel kalkınma ajansları örnek olarak gösterilebilir. (Sobacı, 2009, s.51) Fikir, tutum ve

ideolojiler de politika politika transferinin nesnesi olabilmektedir. Örneğin, Japonya'da gerçekleştirilen reformlarda, İngiltere'deki "Gelecek Adımlar" (*Next Steps*) fikrinden esinlendiği resmi olarak açıklanmıştır. (Nakano, 2004, s. 169.) Politika transferi aktörleri, diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanarak, politika alanında yaşanan sorunlara dair olumsuz dersler de çıkarabilmektedir. Böylelikle, olumsuz dersler de politika transferinin nesnesi haline gelebilmektedir. Bu kapsamlı akademik yazında politika transferi, AB'nin politika transferine yönelik en iyi bakış açısını sunan çok-düzeyleli yaklaşımı ele almak yerinde olacaktır.

Politika transferinde çok düzeyleli yaklaşımlar, makro ve mikro ya da makro mezo ve mikro düzeyleli birleştirerek politika transferinin çıktılarını anlayabilmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri olan Dolowitz ve Marsh, Birleşik Krallık siyaset biliminde politika transferinin en kapsamlı teorisini geliştirmişlerdir. Yazarlar, politika transferinin kapsamına 'politika yayılımı', 'politika yakınsaması', 'politika öğrenme' ve 'ders çıkarma'yı' olarak bir şemsiye kavram haline getirmiştir. Dolowitz ve Marsh'a göre politika transferinin kopyalama (*copying*), benzetim (*emulation*), kombinasyon (*combination*) ve esinlenme (*inspiration*) gibi gerçekleşme biçimleri bulunmaktadır. Kopyalama adından da anlaşılacağı üzere tüm politika transfer sürecinin eksiksiz gerçekleştiği bir duruma işaret etmektedir. Benzetim transferi amaçlanan politika ya da programın arkasındaki temel fikirlerin transferidir. Kombinasyon ise farklı politikaların birlikteliği, esinlenme ise bir politikanın bir başka politika değişikliğine ilham vermesi olarak tanımlanabilir, ilham verdiği politikanın çıktısının ilham alınan politika ile benzer olması beklenmemektedir. Transferin biçimlerinde transfer aktörlerinin ve transfere konu olan politika unsurunun da rolü büyüktür. Dolowitz ve Marsh'a göre, politikacıların dahil olduğu süreçlerde hızlı sonuç almak için kopyalama ve benzetim, bürokratların dahil olduğu durumlarda ise kombinasyon daha fazla oranda gerçekleşirken, benzetim daha çok politika gündemi oluşturma süreci, kopyalama ise politika oluşturma ya da uygulama sürecinde meydana gelmektedir.

Aktörleri politika transferine yönlendiren nedenlerin ortaya konması ve belirli aktörlerin, niçin belirli ülke politika ve modellerine ya da hangi politika veya programın transferine odaklandıklarına anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Aktörleri politika transferine iten nedenler arasında Mevcut duruma dair memnuniyetsizlik, seçimler ve politik çatışma, kabul görme kaygısı, uluslararası örgütlere üyelik, hibe ve yardım elde etme ve dayatma sayılabilir. (Sobacı, 2009, s. 70) Bu nedenlerden de anlaşılacağı üzere, aktörleri politika transferine yönlendiren unsurların gönüllülüğten zorlamaya kadar giden geniş bir yelpazeden gerçekleştiği söylenebilir. Bu nedenlerin ortaya konması Dolowitz ve Marsh tarafından oluşturulan ve ders çıkarma'dan zorlayıcı transfere uzanan ve süreklilik arz eden "politika transferi düzlemi" modelinin arkasında yatan düşüncenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yazarlar sözkonusu tipolojiyi "gönüllülük" unsurunun mevcudiyeti üzerinden oluşturmuştur. Modelde ayrıca antlaşmalardan kaynaklı uyma/yerine getirme zorunluğu olarak ifade edilen 'Yükümlü Transfer'den de yeni bir transfer biçimi olarak bahsedilmektedir.

Şekil 1: Politika Transferinin Tipleri

Kaynak: Dolowitz ve Marsh, 2000, s. 12.

Dolowitz ve Marsh'ın yukarıdaki şekilde sunulan Politika Transferi Düzlemi'nin sol tarafında yer alan ders çıkarma (tam gönüllü transfer) ile sağ tarafında yer alan zorlayıcı transfer arasındaki en temel fark, ders çıkarmada aktörlerin diğer ülkelerin politika ve programlarını transfer etmeye yönelik "rasyonel" bir iradelerinin mevcut olmasıdır. Zorlayıcı transferde ise bariz bir zorlama söz konusudur. Tam gönüllü transfer ile zorlayıcı transfer arasında aktörlerin gönüllülük dereceleri ve transferdeki zorlayıcı unsurlar temelinde farklı transfer biçimleri yer almaktadır. Bir sorun veya istenmeyen duruma karşı rasyonel bir tepki olarak, aktörlerin politika transferini aktif ve gönüllü bir şekilde tercih ettikleri görüşüne dayanan ders çıkarma (Dolowitz ve Marsh, 2000, s. 13.), politika transferi düzleminin en solunda tam gönüllü transfer olarak karşımıza çıkmaktadır. Politika transferinin nedenleri arasında ele aldığımız memnuniyetsizlik ve mevcut duruma ilişkin sorunlar, politika yapıcılarının kararlarının meşruluğunu sağlama, seçimler, geri kalmışlık ve kabul görme kaygıları da aktörleri politika transferine gönüllü olarak yönlendirebilmektedir.

Politika transferi düzleminin sağ ucunda ise zorlayıcı politika transferi yer almaktadır. Dış aktörlerin bir ülkeyi belirli bir politika veya uygulamayı benimsemesi yönünde etkilemesi anlamına gelen zorlayıcı transfer çok uluslu şirketler ve uluslararası yardım kuruluşlarının belirli koşulların hayata geçirilmesi karşılığında belirli politika ve uygulamaları ülkelerin rızası dahilinde uygulamalarını talep etmelerinde somutlaşmaktadır. Bu transfer biçimi düzlemde koşullu transfer olarak kendine yer bulur. Uluslararası ve ulus-üstü kurumlara üyelik de bir politika transferi nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin belirli politika ve programları benimsemeye zorlanarak üyeliklerini gerçekleştirdikleri veya devam ettirdikleri bu ilişkilerin var olduğu en tipik örnek Avrupa Birliği (AB)'dir.¹ AB'nin doğasında mevcut olan bu

¹AB'yi bir politika transferi platformu olarak nitelendiren çalışmalar için bkz: Radaelli, C. M., 2000, "Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy," *Governance*, C. 13, S. 1, s. 26; Padgett, S., 2003, "Between Synthesis and Emulation: EU Policy Transfer in the Power Sector," *Journal of European Public Policy*, C. 10, S.2, s. 227-228; Schimmelfenning, F. ve Sedelmeier, U., 2004, "Governance By Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern

transfer biçiminin en önde gelen aracı ise AB müktesebatı (*acquis communautaire*) dır. Üye devletleri AB'ye bağlayan hak ve yükümlülükler ortak temelini bütünü tanımlayan ve sürekli olarak gelişmekte ve değişmekte olan AB müktesebatı, Goebel tarafından, Antlaşmalar, kurumsal yapı, Topluluğun yasama ve diğer faaliyetleri, Topluluğun taraf olduğu uluslararası antlaşmalar, müzakerelerle benimsenen mevzuat ve diğer faaliyetler ve Antlaşmaların "siyasi" hedeflerinden oluşmaktadır.² (Goebel, Roger J., 1995, s.1142.) Müktesebatın gerektirdiği uyumu sağlamak zorunda olan üye ve aday ülkeler politika transferini gerçekleştirmeye mecbur bırakılmaktadır. Ancak ülkeler de AB'ye kendi istekleri ile katıldıklarından veya katılmak istediklerinden ve bazı durumlarda bu politika ve uygulamanın tesisinde söz sahibi olduklarından sözkonusu transferi zorunlu transfer olarak düzlemin en sağına yaklaştırmak çok mantıklı olmayabilir. Bu kaygıdan yola çıkan Dolowitz, bu yeni transfer biçimini "yükümlü transfer (*obligated transfer*)" olarak tanımlamıştır. En zorlayıcı politika transferi ise, bir ülkenin diğer bir ülkeyi bir politika veya uygulamayı zorla benimsetmesi durumudur ki uluslararası sistemde savaş sonrası düzenlemelerde karşımıza çıkabilmektedir. (Dolowitz ve Marsh, 2000, s. 15-16.)

AB yönetişiminde politika transferini kavramsallaştırabilmek için AB'nin yazında federal bir sistemle benzerlikler taşıdığını hatırd tutmak gerekmektedir. Dünyada farklı siyasal sistemler arasında fikirler, politikalar ve politika araçlarının değişimine odaklanan politika transferi olgusu, politika analizi yazınında, yeni olsa da federal bir otorite tarafından yönetilen ve şekillenen siyasi sistemlerin doğasında mevcuttur. Federal sistemlerde devletler ve şehirler federal hükümetlerin ulusal programlar oluştururken kullandıkları laboratuvarlar gibidir. Bu süreçte, devletler ve şehirler birbirlerinden de öğrendiklerinden transfer, devletler arasında, devletlerden federal hükümete, şehirler arasında, şehirlerden federal hükümete olmak üzere çok yönlüdür. (Walker, 1969, s.881-882). Bu transferi anlamak için kullanılan yöntemler AB'nin çok düzeyli yönetiřimindeki³ politika transferini ortaya koymak için de önemlidir.

Uluslararası örgütlerin sayısının artmasını politika transferinin giderek daha fazla gerçekleşmesinde önemli bir etken olarak gösteren Dolowitz ve Marsh'a göre AB'nin yönetişim transferi yükümlü transfer (*obligated transfer*) olarak tanımlanmaktadır. (Dolowitz, 2000, s. 15.) AB yönetişiminde politika transferini ele alan diğer analizler

---

Europe," **Journal of European Public Policy**, C. 11, S.4, s. 661-663; **Bulmer, S.** ve **Padgett, S.**, 2004, "Policy Transfer in the European Union: An Institutionalist Perspective," **British Journal of Political Science**, C.35, S.1, s. 103.

² Topluluk müktesebatının gelişimi hakkında bilgi için bkz. **Jorgensen, Knud Eric, JORGENSEN, Knud Eric**, "The Social Construction of the Acquis Cmmunautarie: A Cornerstone of the European Edifice," **European Integration Online Papers**, C. 3, S. 5, 1999, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/1999-005.pdf>, (erişim tarihi: 18.03.2018).

³ AB karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı bir süreç içerisinde çok sayıda aktörün karşılıklı olarak bağımlı olduğu kompleks bir çok düzeyli yönetişim sisteminin en mükemmel örneği olarak tanımlanmaktadır. AB'nin çok düzeyli yönetişim yapısı için n bkz. **Scharpf, Fritz W.**, "Notes Toward a Theory of Multilevel Governing in Europe," **Scandinavian Political Studies**, C.24, S.1, 2001, s. 9-12.

ise Birliğin kurumsal yapısının politika transferindeki rolünden yola çıkılarak, kurumsalcı bir yaklaşımla, kurumları, rasyonel aktörlerin politika arayışlarını gerçekleştirdikleri yapıyı şekillendiren ana unsurlar olarak tanımlarlar. Ayrıca AB’nin farklı kurumsal süreçlerinde farklı politika transferlerinin gerçekleştiği ve buna bağlı olarak farklı çıktılar olduğunu ileri sürerler. (Bulmer, S., Dolowitz, D., Humphreys, P. ve Padgett, S., 2007, s.17.) Tüm bu analizlerin odağında politika transferinin Avrupalılaşmayı sağlayan temel bir unsur olduğu yer almaktadır.

Avrupalılaşma Çalışmalarında AB: ‘Politika Yapan Devlet’ten ‘Politika Transfer Eden Devlet’e

Tarihsel sürece paralel olarak, 1990’lı yıllara kadarki AB yazınının konuları üye devletlerin biraraya gelmeleri ve bir ulus-üstü örgüt kurup yetkilerini bu örgüte devretmelerine yönelik tartışmaları kapsamakta idi. Bu tartışmaların kuramsal temeli ise, devletlerin bilinçli bir şekilde, bütünleşme amacını güderek üzerinde işbirliği sağlamayı başardıkları bir konunun, uzun vadede yayılma etkisi (*spillover effect*) göstereceği ve bu bağlamda bütünleşmenin derinleşeceğini öne süren yeni-işlevselcilik (*neo-functionalism*) ve hükümetlerarasıcılık (*inter-governmentalism*) gibi dönüşüm sürecini aşağıdan yukarı doğru (*bottom-up*) bakış açısıyla inceleyen kuramlar arasındaki tartışmalara dayanmaktaydı.⁴ Bu kuramsal tartışmalar, ekonomik entegrasyondan siyasi entegrasyona giden sürece yönelik açıklamalar üzerinden yürütölmekte idi.⁵

AB’nin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümlere paralel olarak, AB yazını zaman içerisinde karşılaştırmalı siyaset disiplini ve kamu politikaları kavram, kuram ve yöntemlerini kullanmaya başlamış ve buna bağlı olarak incelediği temel sorunsallar da değişmiştir. (Bölükbaşı, T., Ertugal, E. H. ve Özçürümez, S., 2011, s.78.) 2000’li yıllarla birlikte, AB’nin Doğu Avrupa’ya genişlemesiyle ve bu büyük genişlemenin doğurduğu derinleşme tartışmalarına paralel olarak, klasik bütünleşme kuramları da yerini yeni-kurumsalcılık (*neo-institutionalism*) yaklaşımlarında yer alan Avrupalılaşma kuramlarına bırakmıştır.

Yazında Avrupalılaşmanın tanımı konusunda görüş birliğine varılamamış ve Avrupalılaşma farklı yazarlar tarafından, farklı dönemlerde, farklı şekillerde ve giderek gelişen bir biçimde kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırmaların herbirinde vurgu yapılan hususlar da farklılık arz etmektedir. Burada Avrupalılaşma yazında ön plana

⁴ Neofonksiyonalizm ve spillover etkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Haas, E., 1961, “International Integration: The European and The Universal Process”, *International Organization*, C. 15, s. 366-392; Haas, E., 1958, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, Stanford: Stanford University Press.; Haas, E., 1975, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Berkeley, CA: University of California, Institute of International Studies, Research Series, No. 25; Hix, S., 2005, *The Political System of the European Union*, Palgrave.; Moravcsik, A., 2005, ‘The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy’, *Journal of European Public Policy*, C. 2, S. 2, s. 349-386.

⁵ Kuramsal tartışmalar için bkz. Mitrany, D., 1943, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Royal Institute for International Affairs, London; Moravcsik, A., 1998, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power From Rome to Maastricht*, Cornell University Press, Ithaca NY.

çıkmiş ve politika transferinin temellenebileceği kurumsal modeller temelinde, Avrupalılaşma vurgusu yapan bazı kavramsallaştırmalara yer vermek yerinde olacaktır. Avrupalılaşmaya ilişkin ilk kavramsallaştırmalardan biri Robert Ladrech tarafından yapılmıştır. Ladrech, Avrupalılaşmayı "Avrupa Topluluğu (AT)'nin siyasi ve ekonomik dinamiklerini, ulusal politikanın ve politika oluşturma sürecinin örgütsel mantığının bir parçası haline getirerek politikaların yönünü ve şeklini etkileyen aşamalı bir süreç" şeklinde tanımlamıştır. (Ladrech, R., 1994, s. 69.) Benzer bir şekilde, Lars Mjoset'in kavramsallaştırmasında Avrupalılaşma, "Avrupa'nın etkisinin, özellikle Avrupa kurumsal modellerinin orijinal kaynaklarının dışındaki alanlara yayılması" olarak değerlendirilmektedir. (Mjoset, L., 1997, s. 1.) Caporaso, Rowles ve Risse ise Avrupalılaşmayı Avrupa düzeyinde belirgin bir yönetim yapısının oluşumu ve gelişimi olarak ifade etmişlerdir. (Risse, T., Cowles, M. ve Caporaso, J., 2001, s.1.) Yine Börzel, bu kez daha farklı bir bakış açısıyla, yetkinin AB'ye devredilmesinden sonraki aşama ile ilgilenmiştir. Bu bağlamda Avrupalılaşmayı "ulusal politika alanlarının giderek Avrupa düzeyinde oluşturulan politikalara tabi oldukları bir süreç" olarak tanımlamış ve böylece kavramı Avrupa'nın ulusal politika alanına etkisi ile sınırlandırmıştır. (Börzel, Tanja A., 1999, s. 574.)

Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl (1999), Avrupalılaşmayı Avrupa kaynaklı gerekliliklerin ve taleplerin ulusal düzeye yansması olarak ele almakta ve bu şekilde üye ülkelerde hangi yollarla kurumsal değişikliklerin ortaya çıktığını incelemektedir. Bu kavramsallaşma ile çelişmemekle birlikte, Radaelli Avrupalılaşma sürecini AB düzeyindeki politikaların hiyerarşik bir şekilde (*hierarchical chain of command*) ulusal alana aktarılmasını sağlayan dikey mekanizmalar bütünü olarak adlandırmıştır. (Radaelli, C.M., 2003, s. 40-44.) Bu bütünde, AB, politika alanlarında belli modeller ortaya koymakta ve üye ülkelerin bu modele uyum sağlamasını beklemektedir. Schmidt ise, bu mekanizmayı "zorlayıcı AB modeli" (*required EU model*) yoluyla gerçeleyen uyum mekanizması olarak ele almaktadır. (Schmidt, V. A., 2001, s. 8.) Yazında, bu süreçlere paralel olarak AB giderek "kamu politikası yapan devlet" olarak nitelendirilmiş, AB'nin ulusal yapılara etkileri detaylı biçimde incelenmiştir. (Richardson, J., 2015, s. 2.)

Olsen'e göre ise Avrupalılaşmanın ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için ülke içindeki kurumsal değişim mekanizmasını ve değişimi başlatıp sürdüren dinamikleri iyi anlamak gerekmektedir. (Olsen, J. P., 2002, s. 925.) Daha sonra Radaelli, daha sistematik bir bakış açısıyla Avrupalılaşmayı; "ilk olarak AB kararlarında tanımlanan ve sağlamlaştırılan, daha sonra ise iç söylemlere, kimliklere, siyasi yapı ve kamu politikalarına dahil edilen resmi olan veya olmayan kural, prosedür, politika paradigmaları, stiller, bir işi yapma biçimi, ortak inanç ve normların (a) yapılandırılması b) yayılması ve c) kurumsallaşması süreci" olarak kavramsallaştırmıştır. (Radaelli, C. M., 2004, s. 3.) Radaelli'nin tanımından yola çıkarak, Avrupa araştırmalarında son dönemde, özellikle karşılaştırmalı kamu politikaları yazınında, Birlik düzeyindeki politika ve uygulamaların iç yapıya aktarılması ve ülke içi düzeyde kurumsallaştırılmasıyla ilgilenildiği ifade edilebilir. Börzel, kurumsalcılık çerçevesinde Avrupalılaşmayı iç politika alanlarının giderek artan şekilde Avrupa politika yapım süreçlerine bağlı hale gelmesi olarak tanımlamaktadır. (Börzel, Tanja A., s.573-596.) Dolayısıyla Avrupalılaşma, AB'nin, ülkedeki yönetime ve kurumsal yapılara (*polity*),

ülkede siyaseti şekillendiren siyasi partiler ve baskı gruplarınca yürütülen politikalara (*politics*) ve ortak politikaları yoluyla siyasaya (*policy*) etki etmesidir. Börzel ve Risse'e göre, Avrupalılışma etkisini yukarıdan aşağı doğru bir süreç olarak ele almak, aday ve üye ülkelerin siyasi, hukuki yapılarındaki iç değişimi üzerinde AB'nin zorlayıcı bir güç olduğunu anlamak için gereklidir. (Börzel, T. A. ve Risse, T., 2000, s.8.) AB'nin bu dönüştürücü gücü (transformative power), yazında Avrupalılışma olarak tanımlanan ve üye ve aday ülkelerin politika yapımı, yönetişimi ve politikalarında ulusal bir değişimi gerçekleştirecek yönetim ve politika transferi gücü ile kavramsallaştırılmaktadır. (Hüllen V. ve Börzel, T. A., 2013, s. 5.)

Yukarıdaki tartışmalar ışığında, Bölükbaşı vd'nden yola çıkarak tarihsel süreçte klasik entegrasyon kuramlarına paralel olarak ilk kuşak Avrupalılışma çalışmalarının üye ülkelerin ulusal politikalarını uluslararası düzeyde birleştirerek bütünleştirdiği ve ulusüstü düzeye taşıdığı "yukarı yükleme" (*uploading*) süreçlerine odaklandığı söylenebilir. (Bölükbaşı vd., 2011, s. 82.) Bu süreçte *spillover* etkisi ile bir politika alanındaki bütünleşmenin diğer alanlara yayılarak pek çok politika alanına etki ettiği ileri sürülmektedir. Bu süreçlerin birbirini tamamladığı ve AB'ye giderek "kamu politikası yapan bir devlet" niteliği kazandıran bu ulus-üstü yapıyı inceleyen ikinci kuşak yazın ise bu yapının yönetişimini incelemektedir. Üçüncü kuşak yazın ise bu kurumsal yapının üye ve aday ülkelere "transferi"ni yani "aşağı indirme" (*downloading*)ye odaklanmaktadır. Bölükbaşı vd.'ye göre, "Böylece, birinci kuşak aracılığıyla yukarı yükleme süreçlerini inceleyerek başlayan Avrupalılışma çalışmaları üçüncü kuşağın yardımıyla mevcut AB yapısının ulusal düzeye etkilerini aşağı indirme süreçlerinde inceleyerek, bir anlamda kuramsal çemberi tamamlamış ve bu yolla daha bütüncül bir resme ulaşmıştır." (Bölükbaşı vd, 2011, s.82.)

Bu tartışmalar temelinde, Avrupalılışma, AB politika alanlarında gerçekleşen Avrupalılışma, üye devletlere politika transferi yoluyla gerçekleşen Avrupalılışma ve aday ülkelere politika transferi yoluyla Avrupalılışma olmak üzere üç analitik kategoride ele alınacaktır.

Avrupalılışma I: AB Politika Alanları'nda Avrupalılışma

Avrupalılışma'nın kuramsal tartışmalarında ifade edildiği üzere, politika alanlarının birbiri ile bağlantılı olmasının bir sonucu olarak bütünleşmeye konu politika alanının daha iyi uygulanmasının bir başka politika alanının bütünleşme sürecine dâhil edilmesine yol açabilmesi mümkündür. Zira, Neofonksiyonist yaklaşımın kurucusu olan Haas, bütünleşmenin bir anda tüm sektörlerde değil, adım adım yürütülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Haas'a göre teknik bir alanda başlayan işbirliği yayılma etkisi ile zaman içinde daha fazla ve yakın işbirliğini gerektirecek ve böylece daha fazla sektörü kapsayacaktır. Yine Haas'a göre, önceleri salt işlevsel olan entegrasyon, siyasal entegrasyona dönüşecektir. Bir başka deyişle, ekonomik entegrasyon sürecinin sonunda bir siyasal topluluk oluşacaktır. (Haas, E. B. 1960, ss. 228-237.) Nitekim, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan Avrupa Ortak Pazarı'nı içeren Avrupa Bütünleşmesi'ne geçiş örneğinde görüldüğü üzere, bir alanda oluşturulan ulusüstü kuruluşların avantajlarından yararlananların diğer alanlarda da benzer oluşumları destekleyecekleri ileri sürülmektedir. Böylelikle, bir sektörde gerçekleşen

entegrasyonun diğer sektörlerde de entegrasyonu teşvik edeceği kabul edilmektedir. (Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R. L., 2001, s.514.) Bu haliyle Avrupalılaşma, AB politika alanlarında giderek daha fazla alanın bütünleşme içerisine alınması olarak tanımlanabilir.

Avrupalılaşma II: Üye Devletlere Politika Transferi yoluyla Avrupalılaşma

Makalenin bu ve ilerleyen bölümünde, politika transferinin, Avrupalılaşma yazınıının üçüncü kuşağını oluşturan tartişmalar çerçevesinde, üye ve aday ülkelerin Avrupalılaşma süreçlerindeki farklılaşan rolü incelenecektir. Teorik temellerinin sağlamliğı konusu tartişmalı olsa da, AB'nin çok düzeyli yönetim karakterinden kaynaklanan politika transferinin kurumsal yaklaşımlar ile açıklanmasının mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda AB'nin üye devletlere politika transferi, Bulmer ve Padgett'tan yola çıkılarak, farklı kurumsal özelliklere sahip üç yönetim biçimi çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. (Bulmer ve Padgett, 2004, s. 107-110.)

1- Hiyerarşi Yoluyla Yönetişim: Zorlayıcı Politika Transferi

Bu transfer tipi, AB hukukunun uygulandığı ve ulusüstü yetkinin vurgulandığı Topluluk Yöntemi'ni⁶ kapsamaktadır. Yüksek düzeyde kurumsallaşmaya işaret eden bu yönetim biçiminde politika transferi, otoriter ulusüstü aktörlerden daha alt düzeylere doğru kuralların uygulanması ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi yoluyla dikey olarak gerçekleşmektedir. Literatürde bu kapsamda üç farklı yönetim biçimi tanımlanmıştır. İlk yönetim biçimi antlaşmalar, mevzuat, AB hukuku ve ulusüstü kurumlara delege edilen güçten kaynaklı zorlayıcı mekanizmaların kullanılmasını gerektirir. İkinci yönetim biçimi, hiyerarşik yönetişimin daha yumuşak bir uygulaması olan ikincil mevzuat olarak adlandırılan direktiflerde somutlaşmaktadır. Direktifler üye devlet mevzuatına aktarılmayı gerektirdiğinden uygulamalarının takibi zorlaşmakta ve uygulanmalarını durdurma daha hiyerarşik düzenlemelere göre hafif kalmaktadır. Üçüncü yönetim biçiminde ise mali koşulluluk yer almaktadır. Bazı politikaların benimsenmesi veya idari düzenlemelerin yapılmasının mali koşullara bağlanması durumudur. Hiyerarşik yönetim biçiminde transferinin çıktısı, üye devletler arasında ortak kural ve uygulamalar oluşturmayı ve bu yolla üye devlet politika ve uygulamalarının AB'nin politika ve uygulamalarına benzetilmesidir. Bu üç hiyerarşik yönetim biçimi de bu yukarıdan aşağıya benzetim sürecini sağlamak üzere oluşturulmuştur. Ulusüstü yetkinin kullanıldığı ve zorlayıcı araçların mevcut olduğu bu yönetim biçiminde üye devletlerin AB modellerine benzemesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

⁶ Topluluk Yöntemi: AB'nin sıklıkla başvurduğu klasik yasama yöntemidir. Bu faaliyetin esasını oluşturan direktifler ve diğer yasal araçlar üye ülke mevzuatlarına aktararak ulusal yasalara dönüştürülür. Bu faaliyetlerin hukuksal denetimi AB Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilir: **Trubek, D.**, 2003, "The European Employment Strategy and The Future of EU Governance," **RGSJ Working Papers-10**, Riga, s. 6.

2- Müzakere Yoluyla Yönetişim: Rıza Yoluyla Politika Transferi

Müzakere yoluyla yönetim sürecini ve çıktıları şekillendiren “karar kuralları” (*decision rules*) ve “müzakere biçimi” olmak üzere iki kurumsal değişken mevcuttur. Bu iki değişken arasında, karar alma yöntemi olarak nitelikli çoğunluğun ve müzakere biçimi olarak problem çözmenin, oybirliği ve pazarlıktan daha güçlü bir transfere yol açabileceği ileri sürülmektedir. Bulmer ve Padgett, AB’nin Çevre Politikası ve Sosyal Politikası’ndaki transfer süreçlerinde, bu alanlardaki nitelikli çoğunlukla karar alma yönteminin AB’nin müzakere yoluya politika transferini güçlendirdiğini ve yöntemin üye devletlerin farklı politika modelleri karşısındaki direnişinin kırılmasında önemli bir araç haline geldiğinin altını çizmişlerdir. (Bulmer ve Padgett, 2004, s. 108.) Ayrıca, çalışmalarında müzakere biçimi ile transfer çıktıları arasında da bir korelasyon tespit ederek, örneğin, telekomünikasyon alanında problem çözme biçimindeki müzakere biçiminin güçlü bir transfer sağladığı, elektrik alanında ise müzakerelerdeki pazarlıkların transfer çıktıları zayıflattığını gözlemişlerdir. (Bulmer ve Padgett, 2004, s. 109.) Hiyerarşik yönetime göre bu yönetim biçiminde, nispeten zayıf transfer mekanizmaları olan sentez mevcutken, kısır transfer diyebileceğimiz bir sonuç almak da mümkün olabilmektedir.

3- Kolaylaştırma Yoluyla Yönetişim: Hükümetlerarası Öğrenme

Bu yönetim biçiminde politika transferi iyi uygulamaların yayılımı yoluyla yatay olarak gerçekleşmektedir. Hükümetlerarası öğrenme tezi, ulusal aktörlerin diğer ülkelerin performanslarını izleyebilecekleri ölçülebilir hedefler çerçevesinde hareket ederek, iç politikalarını yeniden değerlendirmeye zorunlu hale gelmeleri düşüncesine dayanmaktadır. Hükümetlerarası öğrenme, AB’nin kurumsallaşma sürecinin zayıf olduğu ‘Adalet ve İçişlerinde İşbirliği’ alanında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda karar almayı kolaylaştıracak “işbirliği kültürü” gibi kavramlar sürecin işlenmesini gerektiren mekanizmalar olarak geliştirilmiştir. Öte yandan, ‘Avrupa İstihdam Stratejisi’ni oluştururken kullanılan ‘Açık Koordinasyon Yöntemi (*Open Method of Coordination*)⁷ yine bu alanda yönetimi kolaylaştıran araçlardan biridir. Bu yönetim biçiminde gerçekleşen politika transferinin çıktıları diğer iki yönetime göre zayıftır. Daha gayri-resmi kurallar ve yumuşak uyum mekanizmaları transferin etkilerinin de zayıf olmasına neden olmaktadır. Kurumsallaşmanın da zayıf olduğu bu yönetim biçiminde politika transferinin mekanizmaları da etki ile sınırlıdır.

Avrupalılaşma III: Aday Ülkelere Politika Transferi yoluyla Avrupalılaşma

Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte yeni üye ülkeleri bünyesine dahil ederek sınırlarını genişleten AB, ulusal hükümetler üzerindeki yetki ve otoritesini genişletirken, 1990’lı yılların sonundan itibaren de koşulluluk ilkesi doğrultusunda aday ülkeler için

⁷ Açık Koordinasyon Yöntemi: Bu yöntem Lizbon Zirvesi’nde belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için uygulamaya konulmuştur. Bu yöntem tüm tarafların katılımıyla politikaların yürütülebilmesini ve uygulamada önde olanları ve geride kalanları ortaya çıkararak üye ülkeleri gerekli reformları yapmaya yönlendirmektedir. Yöntemin uygulanmasında sübdiarite (ikincillik) ilkesinin de dikkate alınması gerekmektedir: Akın, G., 2008, “Yaşlanan Avrupa Birliği,” **Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 167-168.

dönüşüm öngören politikalar uygulamaya başlamıştır. AB'nin üye ve aday ülkeler üzerindeki bu etkisi de Avrupalılaşma kavramı ile ifade edilmektedir.

Avrupalılaşma yaklaşımı genel olarak AB'nin ülkelerle ilişkisini karşılıklı olmaktan çok, AB'den ülkeye doğru yukarıdan aşağıya tek yönlü olarak ele aldığı için eleştirilse de yine de AB'nin asimetrik ilişkisi olduğu aday ülke üzerindeki etkisini çalışırken en uygun yöntem olduğu ileri sürülmektedir. (Börzel ve Risse, 2000, s. 14.) Üyelik sürecinde, Kopenhag kriterleri⁸ ile AB'nin sadece düzenleyici boyutunun (regulatory pillar) değil aynı zamanda normatif boyutunun da (normative pillar) adaylara transfer edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Bulmer ve Radaelli, AB genişleme sürecini, kaynağında AB'nin yer aldığı en kapsamlı Avrupalılaşma örneklerinden birisi olarak değerlendirmektedir. (Bulmer, S. ve Radaelli C. M., 2004, s.4.)

Üye olmayan ülkelerin Avrupalılaşma sürecinde AB politika ve mekanizmalarına gösterdikleri uyum, tüm AB müktesebatını kapsayacak kadar kapsamlıdır. AB'nin aday ülkeler ile gerçekte müzakereler, AB'den aday ülkelere kapsamlı bir politika transferi yaratmaktadır. Bu süreçte AB müktesebatı bir anlamda aday ülkelere ihraç edilmektedir. Bu durum, yazında, aday ülkelerin Avrupalılaşma sürecine koşulluluk gibi farklı araçların dahil edilmesine ve kriterlere gösterdikleri uyumun üye ülkelere nazaran daha yakından izlenmesine yol açmaktadır.

Yazında aday ülkelerdeki Avrupalılaşma süreci, koşulluluk mekanizması üzerinden, aday ülkelerin kopyalama yoluyla AB'nin yükümlü transfer araçlarını kullanmasına işaret etmektedir.

---

⁸ Kopenhag kriterleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Baykal, S., "Kopenhag Kriterleri" kutusu, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. II:1980-2001**, İletişim yayınları, İstanbul 2002, içinde, s. 323.

Tablo 1: Aday Ülkelere Yönelik Politika Transferi

Aday Ülkelere Yönelik Politika Transferi	
Bağlam	Koşulluluk Avrupa Komisyonu'nun zorlayıcı etkisi
Politika Süreci	Politikanın benimsenmesi AB'nin zorlayıcı transfer (yükümlü transfer) araçları
Politika Transferinin Mekanizma ve Çıktıları	Kopyalama (+) Politika'nın yeterince sahiplenilmemesi (-) Politikanın etkin olarak uygulanmaması (-)

Kaynak: Nakrosis, Vitalis, "Policy Transfer in the Pre- And Post-Accession Period: Experience Of The New EU Member States," 11-13 Ağustos 2005 tarihinde İzlanda/Reykjavik'te düzenlenen "EU Accession and Integration: Nordic Experiences and Baltic Perspectives" başlıklı çalışmaya sunulan makale, s.124.

Bazı durumlarda aday ülkeler yukarıdaki mekanizmalardan farklı ve uyum baskısından bağımsız olarak, AB normlarını benimsemeyi iç politika sorunlarının çözülebilmesi için en etkin yol olarak görebilirler. Bazı durumlarda ise aday ülkelerdeki aktörlerin ikna (*persuasion*) ve sosyal öğrenme süreçlerinden geçmesi ile norm aktarımı gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda Avrupalılaşma daha yatay bir şekilde sosyalizasyon mekanizması ile işleyebilmektedir. (Smith, Karen E., 2003, s. 108.)

Aday Ülkelere Politika Transferinde Koşulluluk

Koşulluluk, "bir devlet ya da uluslararası örgütün başka bir devletin kendisinden beklediği çıkarların gerçekleşmesini belli koşulların ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağladığı" bir araçtır. (Fierro, E., 2003, s.96.) Genel olarak iki çeşit koşulluluktan söz etmek mümkündür. Bunlar, ön koşulluluk (*ex ante conditionality*) ve ardıl koşulluluk (*ex post conditionality*)tur. Ön koşulluluk, birtakım koşulların akdi bir ilişkiye girmeden önce karşılanmasını öngörür. Bu da koşullara hukuki nitelikten ziyade siyasi nitelik katmaktadır. Kopenhag kriterleri bu kapsamda yer almaktadır. Ardıl koşulluluk ise, taraflar arasında anlaşma yapıldıktan ya da diğer bir tür akdi ilişki doğduktan sonra koşulların gündeme geldiği bir koşulluluk modelidir. AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret ve ortaklık anlaşmalarına eklediği "insan hakları hükümleri" bu tür koşulluluğa örnek oluşturmaktadır. (Fierro, 2003, s.98.) Bu modelde tarafların söz konusu anlaşmada ortaya konan kurallar ve koşullar temelinde hareket etmesi beklenmektedir.

Koşulluluk, AB adaylık sürecinde belli aşamalara geçilmesini, katılım öncesi yardımlardan yararlanmayı ve nihayetinde AB üyesi olmayı aday ülkenin Birlik tarafından belirlenen koşullara uymasına bağlı hale getirmektedir. (Grabbe, H., 2003, s. 304-309.) Böylece uyum baskısı ile üyelik ödülü birbirine bağımlı kılınmaktadır. (Kelly, J., 2001, s. 71.) Uyumun gerçekleşmemesi halinde AB, cezalandırıcı veya destekleyici pekiştirme yoluna gitmemektedir. Ancak uyumsuzluğa aday ülkeye üyelik ödülünün verilmemesi şeklinde bir tepkiyle cevap vermektedir. (Schimmelfennig, F., Engert, S. ve Knobel, H., 2002, s. 2-3.)

Koşulluluk aday ülkeler üzerinde bir dış etki aracı olarak işlev görmektedir. Bu araç, doğası gereği AB düzeyinden ulusal düzeye dikey ya da diğer bir ifadeyle hiyerarşik bir norm veya politika aktarımını içermektedir. Bu şekilde AB, kendinin belirlediği ve pazarlığa açık olmayan kuralları aday ülkelere aktarmakta ve aday ülkelerin bu kurallara ne ölçüde uyduğunu düzenli izleme mekanizmaları ile takip etmektedir. Öyle ki Wade Jacoby, AB'nin aday ülkelerle ilişkilerinde, "öğrencilerine" modeller sunan, üyelik için asgari standartlar oluşturan ve yapılması gereken düzenlemeler konusunda önerilerde bulunan "kurumsal bir öğretmen" gibi hareket ettiğini ileri sürmüştür. (Jacoby, W., 2001, s. 170-171.) AB'nin bu süreçte kullandığı mekanizmalar, araçlar ve aşamalar da önem taşımaktadır. Aday ülkelerin katılım müzakerelerine başlayabilmesi için siyasi kriterleri yeterince karşıladığının AB tarafından kabul edilmesi ve ilerleyen süreçte siyasi koşulluluğun işleyişinin takip edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde AB, aday ülkenin siyasi kriterleri ciddi şekilde ihlal etmesi durumunda müzakerelerin askıya alınması kozunu prensip olarak elinde tutmaktadır. Müktesebata dayalı koşulluluk, aday ülkelerin AB üyeliğine teknik yönden hazır olma durumlarının düzenli olarak değerlendirilmesiyle ve taramaların yapılmasıyla ilerleyen bir süreçtir. (Anastasakis, O., 2008, s. 368.) AB'nin yasal yetkisinin olduğu alanlarda gerçekleşen bu durum zorlayıcı politika transferi olarak tanımlanır ve dolayısı ile transferin çıktıları da daha somuttur. Koşulluluk bu haliyle önemli bir politika transferi mekanizması olarak tanımlanabilir.

Aday Ülkelere Politika Transferi'nin Türleri: Dikey Politika Transferi ve Araçları

Daha önce de ifade edildiği üzere, Avrupalılaşma yaklaşımı genel olarak AB'nin ülkelerle ilişkisini, karşılıklı olmaktan çok, AB'den ülkeye doğru, yukarıdan aşağıya tek yönlü olarak ele aldığı için eleştirilse de, AB'nin asimetric ilişkisi olduğu aday ülke üzerindeki etkisini çalışırken en uygun yöntem olduğu görülmektedir. (Börzel ve Risse, 2000, s.15.) Aynı zamanda dikey transfer olarak adlandırılan bu politika transferinin pek çok uygulama aracı bulunmaktadır. (Nakrosis, 2005, s.117.) Erdińç ve Visier, aday ülkelere politika transferini incelerken, farklı aktör, farklı politika araçları ve farklı transfer süreçlerinin kümelendiği, Tablo 2'da belirtilen üç kategoriden bahsetmektedirler (Erdińç, I. ve Visier, C., 2017, s. 246). Katılım müzakereleri, katılım öncesi planlama süreci ve katılım öncesi mali destekler şeklindeki bu kategorileştirme çerçevesinde, genişleme sürecinde AB'nin aday ülkelerdeki değişimi tetiklemek için kullandığı bu önemli araçlar aşağıda detaylı olarak ele alınacaktır.

Tablo 2: AB'nin Aday Ülkelere Dikey Politika Transferi

Dikey Politika Transferi		
Kategoriler	Transfer Araçları	Transfer Tipi
Katılım Müzakereleri	Tarama Raporları Açılış-Kapanış Kriterleri	Zorlayıcı
Katılım Öncesi Planlama Süreci	Katılım Ortaklığı Belgesi Ulusal Program	Zorlayıcı
Katılım Öncesi Mali Destekler	Mali Yardım Aracı	Zorlayıcı

Kaynak: Erdinç ve Visier, 2017, s. 243'ten yola çıkarak hazırlanan yazarın özğün tablosu.

AB'nin aday ülkeler ile yürüttüğü müzakereler, AB'den aday ülkelere kapsamlı bir politika transferini içermektedir. Bu süreçte AB müktesebatı bir anlamda aday ülkelere ihraç edilmektedir. Politika transferinin içeriğini belirleyen katılım müzakereleri, aday ülkenin, tek taraflı olarak, AB müktesebatının tamamını kabul etmesini gerektiğinden, klasik anlamda müzakere olarak kabul edilmemektedir. Yazında belirtildiği haliyle, AB'nin son genişleme sürecinde, tüm aday ülkelere ilişkin tek bir müzakere çerçevesi oluşturulmuş ve katılım müzakerelerinin temel ilkeleri belirlenmiştir. Aday ülkenin AB müktesebatına uyum düzeyinin belirlendiği bu süreci, yine Hükümetlerarası Konferans kararıyla uyum seviyesinin yeterli bulunduğu konu başlıklarında müzakerelerin fiilen başlatılması izlemektedir. Aday ülke tarafından her konu başlığı için hazırlanan müzakere pozisyonları AB Dönem Başkanlığı'na sunulmakta, buna karşılık Komisyon tarafından hazırlanan AB ortak pozisyonlarına üye ülkelerin katkıları alındıktan sonra Konsey'de oy birliği ile nihai hali verilmektedir.

Müzakere sürecinde, politika transferinin iki önemli uygulama aracı tarama raporları ile müzakerelerin açılış ve kapanış kriterleridir. Katılım müzakerelerinin ilk aşamasını oluşturan tarama süreci, aday ülkelerin müktesebat hakkında ayrıntılı bilgilendirilmeleri ve ulusal mevzuatlarının AB müktesebatı ile ne ölçüde uyumlu olduğunun tespit edilmesini içermektedir. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı) Tarama sürecinin ardından hazırlanan ve onaylanan bu raporda müzakerelerin açılmasına yönelik bir önerinin yer almaması durumunda, aday ülkeden bazı açılış kriterlerinin yerine getirmesi beklenebilmektedir. Açılış kriterleri Hırvatistan ve Türkiye'nin müzakere süreçlerinde ilk kez uygulanmıştır. (Erdinç ve Visier, 2017, s. 249.)

Müzakerelerin devam ettiği süreçte, Avrupa Komisyonu aday ülkenin hazırlıklarındaki gelişimini çeşitli yollarla izlemekte ve gözlemlerini yıllık raporlar şeklinde sunmaktadır. İlerleme raporları olarak anılan bu belgeler aynı zamanda müzakerelerin hızını da etkileyebilmektedir. İlerleme Raporları, ülkelerin politika transferindeki performanslarının takibini sağlayan ve transferin başarılı olup olmadığını ortaya koyan, somut göstergeleri ile izlenebilir uygulamalardır. Avrupa Komisyonu'nun belirlediği aday ülkelerdeki kurumsal veya politika düzeyindeki sorunlara yönelik aday ülke

tarafından alınan önlemlerin değerlendirildiği bu çalışmalar aynı zamanda politika transferinin ne ölçüde gerçekteştiğinin izlendiği çalışmalardır.

AB'nin aday ülkelere politika transferi sürecindeki ikinci kategori, katılım öncesi planlama sürecine ilişkindir. Bu süreçte politika transferine hazırlık açısından son derece önemli iki belge hazırlanmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), adaylığı resmen kabul edilen her ülke için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Konsey tarafından onaylandıktan sonra, AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan bir belgedir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan her KOB'a karşılık olarak aday ülkelerin bir Ulusal Program (UP) hazırlamaları beklenmektedir. Aday ülke tarafından alınacak tedbirin hangi kurumlar tarafından, hangi vadelerde, nasıl bir kurumsal yapılanma çerçevesinde ve hangi mali kaynaklar kullanılarak yapılacağı UP'da detaylı olarak verilmektedir.

AB politika transferinin gerçekteştiği bir başka süreç ise katılım öncesi mali desteklere ilişkin olarak gerçekteşmektedir. Aday ülkelerin AB Programları ve Ajanslarına katılımları, uluslararası mali kurumlar (Dünya Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası) ile işbirlikleri, Avrupa Komisyonu tarafından programlanan ve desteklenen projelere katılımlarını da içeren sürecin en büyük bileşenini AB tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere sağlanan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracıdır (*Instrument for Pre-accession Assistance - IPA*). (Erdiñç ve Visier, 2017, s. 246).

AB'nin IPA ile ulaşmak istediği amaç ulusal mevzuat ve standartların AB mevzuat ve standartlarıyla uyumlaştırılması, ilgili makamların katılım sürecinde bu uyumlaştırma çalışmalarını gerçekteştirmesi ve reformları uygulaması için gerekli olan kapasitelerinin oluşturulmasıdır. Böylelikle aday ülke, AB üyeliğiyle birlikte gelen hak ve yükümlülüklerle hazırlanmaktadır. IPA, AB politika transferini kolaylaştıran önemli bir uygulama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aday Ülkelere Politika Transferi'nin Türleri: Yatay Politika Transferi ve Araçları

AB'nin aday ülkelere politika transferi sürecinde bir başka transfer tipi ise yatay transfer olarak da adlandırılan ve sıklıkla AB'nin hukuki yetkisinin olmadığı alanlarda kullandığı çeşitli mekanizma ve programlar yoluyla veya AB kurumları olmaksızın gerçekteşen gönüllü politika transferleridir. (Nakrosis, 2005, s.118.)

1995 yılında Madrid'de düzenlenen Avrupa Birliği Zirvesi'nde aday ülkelerin AB müktesebatını benimsemelerinin yanısıra, Müktesebatı etkili biçimde uygulayacak idari ve adli kapasiteye sahip olmaları gerektiği de ifade edilmiştir. Bu tarihten sonra, sözkonusu hedefe yönelik olarak, Tablo 'de sunulan Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması (*Technical Assistance and Information Exchange Instrument-TAIEX*)'nin kurulması, SIGMA Programı'nın oluşturulması ile eşleştirme ve bağımsız değerlendirme mekanizmalarının oluşturulması gibi kurumsal yapılanma araçları tasarlanarak hayata geçirilmiştir.

Tablo 3: AB'de Aday Ülkelere Yatay Politika Transferi

Yatay Politika Transferi: Gönüllü Transfer
Transfer Araçları
Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması (TAIEX)
Eşleştirme (Twining)
Bağımsız Değerlendirme (Peer Review)
SIGMA Programı
Ortak Değerlendirme Çerçevesi (Common Assessment Framework)
İkili İşbirlikleri

Kaynak: Nakrosis, 2005 ve yazarın özgün tablosu.

Avrupa Komisyonu Komşuluk Politikası ve Bütünleşme Müzakereleri (*Directorate General for European Neighbourhood Policy and Integration Negotiations*) Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapılanma Birimi tarafından uygulanan Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması (*Technical Assistance and Information Exchange Instrument-TAIEX*), AB mevzuatının iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürütülmesi aşamalarında aday ve potansiyel aday ülkelere uzmanlık desteği sağlamaktadır. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012.) AB'nin en büyük genişlemesine hazırlık olarak 1998 yılında oluşturduğu Eşleştirme (*Twining*) mekanizması ise aday ülkelerin Topluluk mevzuatını uygulayabilmelerine yönelik idari ve hukuki kapasitelerini, bu konuda en iyi uygulamaya sahip bir AB üyesi desteği ile güçlendirmelerine destek olmak amacıyla oluşturulmuştur. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012.) Kamu politikaları alanında Avrupalılaşmanın bir unsuru olarak tanımlanan uygulama ile AB üyesi bir ülkenin kamu kurum ve kuruluşlarındaki uzmanlığın faydalanıcı ülke kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması amaçlanmaktadır. Aday ülkelerde eşleştirme projelerinin yanısıra, kurumsal yapılanma ve ilerlemenin izlenmesi sürecinde bağımsız değerlendirmelerden (*Peer Reviews*) de faydalanılmaktadır. Bağımsız değerlendirmeler sıklıkla aday ülkelerin uyum sürecinin son aşamalarına yönelik olarak uygulanmaktadır. Üyelik müzakereleri sürecinde tüm aday ülkeler için çeşitli düzeylerde bağımsız değerlendirmeler yürütülmektedir. Bir yıl içerisinde ortalama 150 bağımsız değerlendirme Avrupa Komisyonu ya da TAIEX bütçesi çerçevesinde yaptırılmaktadır. (Nakrosis, 2005, s.112.) Bu bağımsız değerlendirmelerin Avrupa Komisyonu tarafından yürütülmesi ve değerlendirmelerin takip edilmesi politikaların müktesebata uyumlu uygulamaları yönünde aday ülkeleri baskıladığından politika transferinin sinerji etkisini de pekiştirmektedir. Öte yandan, OECD'nin Kamu Yönetimi Direktörlüğüne bağlı olarak kurulan ve AB ile OECD'nin ortak bir girişimi olan SIGMA (*Support for Improvement in Governance and Management - Yönetişim ve Yönetimi Geliştirmek için Destek*) Programı, aday ve potansiyel aday ülkelerin idari kapasitelerinin geliştirilmesini amaçlayan bir kurumsal yapılanma mekanizması olarak tasarlanmıştır. (Acar, A. ve Sevinç İ., 2011, s.3) Bir yatay transfer aracı olarak SIGMA Programı'nda

finanse edilecek projeler konusundaki ön şart söz konusu projelerin AB'nin hedefleri ile uyumlu olmasıdır.

Yukarıda ifade edilen tüm yatay transfer araçları AB kurumlarının dahil olduğu uygulamalardır. Uygulamada AB kurumlarının dahil olmadığı yatay transfer araçları da mevcuttur. Bu araçların başında *Ortak Değerlendirme Çerçevesi (Common Assessment Framework-CAF)* olarak adlandırılan ve Avrupa hükümetlerinin pekçoğu tarafından kullanılan bir uygulama gelmektedir. (Nakrosis, 2005, s.123.) Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik bu uygulama Avrupa yönetim reformunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bir toplam kalite yönetimi olarak tasarlanan CAF kamu kurumlarına kalite yönetim tekniklerini kullanarak performanslarını arttırabilecekleri bir araç sunmaktadır. CAF aynı zamanda aday ülkeler için uyum sürecini kolaylaştırıcı bir araç olarak politika transferi için önemlidir. AB kurumlarının dahil olmadığı bir diğer transfer aracı ise AB üyesi devletler ile aday ülkeler arasındaki *ikili işbirlikleridir*. İkili işbirlikleri çerçevesinde iyi uygulamaların paylaşılmasının yanı sıra belirli politika alanlarında kurulan işbirliklerinin aday ülkelerin müktesebata uyumunu kolaylaştırdığı ileri sürülmektedir. (Nakrosis, a.g.m., s.124.) İkili işbirliklerine örnek olarak, Hollanda tarafından yürütülen ve AB'ye aday veya potansiyel aday ülkelerdeki sosyal değişimi hedefleyen MATRA Programı ve İngiltere ile Türkiye arasında bilim ve araştırma alanında işbirliğine yönelik olarak yürütülen Newton-Katip Çelebi Programı gösterilebilir.

Sonuç

Çalışmada, AB, Avrupalılaşma çalışmalarının değerşen odağı kapsamındaki tartışmalar çerçevesinde, politika yapan devlet niteliği bir adım ileriye taşınarak üye, aday ve diğer ülkelere 'politika transferi yapan devlet' olarak tanımlanmaktadır. Kamu politikaları alanında uzun yıllar pekçok araştırmaya konu olmuş 'politika transferi'nin AB'nin üye ve aday ülkelere yönelik bütünleşme politikalarındaki yerini ortaya koymak, transfer araç, uygulama ve derecelerini tespit etmek ve Avrupalılaşma'yı politika transferi ile açıklamak amaçlanmıştır.

AB'nin üye ve aday ülkelere yönelik politika transferi Avrupalılaşma çalışmalarındaki kuramsal tartışmalar temelinde ortaya konulan üç düzleme paralel olarak geliştirilen ve 'AB politikaları alanında', 'üye ülkelere' ve 'aday ülkelere' politika transferi olmak üzere üç analitik kategoride incelenmiştir. Üye ülkelere yönelik politika transferi farklı kurumsal özelliklere sahip üç yönetim biçimi çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. Hiyerarşı yoluyla yönetim, karar almada gücün önemli bir kısmının üstü kurumlara ait olduğu alanlarda geçerlidir. Bu gücün delege edilmesi sürecinde mutlaka müzakere yoluyla bir mevzuat veya antlaşma olması beklenir. Zorlama yoluyla transferin gerçekleştiği bir yönetim biçimidir. Müzakere yoluyla yönetim, AB Konseyi merkezli politika yapımına işaret eden yönetim biçimidir. Müzakere yoluyla yönetimde politika transferi rıza ile aynı anlama gelir. Diğer bir deyişle, politika transferi gönüllü bir süreç olarak gerçekleşmektedir. *Kolaylaştırma yoluyla yönetim*, AB politikalarının daha çok hükümetlerarası olduğu mecralarda ve üye ülke hükümetlerinin baskın olduğu alanlarda geçerlidir. Açık Koordinasyon Yöntemi bu kapsamda önemlidir. Politika transferi ise tek tarafın gönüllü olarak gerçekleştirdiği bir sürece işaret etmektedir.

Aday ülkelere yönelik politika transferi ise 'koşulluluk' kavramı ile ilişkilendirilerek daha yenilikçi bir yaklaşım ile dikey ve yatay transfer olmak üzere iki kategori altında incelenmiştir. Dikey politika transferi, AB Müktesebatı'na uyum sağlanması çerçevesinde AB'nin aday ülkeler ile yürütmekte olduğu müzakereler kapsamındaki uygulamalara işaret etmektedir. Bu çerçevede, katılım müzakereleri, katılım öncesi planlama ve katılım sürecindeki mali destekler olmak üzere üç aşamada yürütölen uyum çalışmaları politika transferi kapsamında ele alınmıştır. Son olarak yatay politika transferinde ise, aday ülkelerin uyum sürecini kolaylaştırmak adına AB tarafından oluşturulan belli başlı mekanizmalar incelenmiştir.

AB politika transferinin özün araçları ve işleyişinin ele alındığı çalışma kapsamında AB'nin 'politika transferi yapan devlet' olarak bir başka *sui generis* işlev daha kazandığı ileri sürölebilir. Belirtilenler işığında, politika transferinin daha somut haliyle aday ülkelerin belirli politika alanlarının Avrupalılaşması süreçlerindeki uygulamalarının incelenmesinin araştırmacılara değişen sosyal gerçekliği ortaya koyma çabalarında yeni analitik çerçeveler sunabileceği ve bu kapsamda ilgili yazına önemli katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar A. ve Sevinç İ., 2011, "Avrupa Birliği SIGMA Programı'nın Türk Kamu Yönetimi'ne Yansımaları," Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, ss.1-12.
- Anastasakis, O., 2008, "The EU's Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach," Southeast European and Black Sea Studies, C.8, S.4, ss. 365-377.
- Bennett, C., 1991, "What Is Policy Convergence and What Causes It?," British Journal of Political Science, C. 21, S.2, ss. 215-233.
- Bölükbaşı, H. T., Ertugal, E. H. ve Özçürümez, S., 2011, "Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye'yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek", Uluslararası İlişkiler, Cilt.8, S. 30, ss.77-102.
- Börzel, T., 1999, "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain", Journal of Common Market Studies, C.37, S.4, ss.573-596.
- Börzel, T. ve Risse, T., 2000, "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change," European Integration Online Papers, C.4, S. 15, <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>> (erişim tarihi: 3.03.2018).
- Bulmer, S. ve Padgett, S., 2004, "Policy Transfer in the European Union: An Institutional Perspective," British Journal of Political Science, C.35, S.1, ss. 103-126.
- Bulmer, S., Dolowitz, D., Humphreys, P. ve Padgett, S., 2007, Policy Transfer in European Union Governance, Routledge, New York.

- Bulmer, S. ve Radaelli, C., 2004, "The Europeanisation of public policy," *Members States and the European Union*, C. Lequesne ve S. Bulmer (Ed.), Oxford, Oxford University Press.
- Dolowitz, D. ve Marsh, D., 2000, "Learning From Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy Making", *Governance*, C. 13, S.1, ss. 5-24.
- Dolowitz, D. ve Marsh, D., 1996, Who Learns What from Whom: a Review of the Policy Transfer Literature, *Political Studies*, C. 44, S.2., ss. 343-357, <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00334.x>> (erişim tarihi, 01.03.2018).
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., 2001, *Contending Theories of International Relations*, Addison Wesley Longman, 5. Baskı, New York, ss.514.
- Erdinç, I. ve Visier, C., 2017, "What is Transfer About? Framing the Content: EU Enlargement and Trade Union Rights in Turkey," *Public Policy Transfer, Macro Dynamics and Macro Effects*, M. Hadjiisky, L. A. Pal ve C. Walker (Ed.), Elgar Publishing, Cheltenham, ss. 240-260.
- Eyestone, R., 1977, "Confusion, Diffusion and Innovation," *The American Political Science Review*, C. 77, S.2, ss. 441-447.
- Fierro, E., 2003, *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, the Hague, ss. 96.
- Goebel, R. J., 1995, "The European Union grows: the constitutional impact of the accession of Austria, Finland and Sweden," *Fordham International Law Journal*, C.18, S.4, ss.142.
- Grabbe, H., 2003, "Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process," *The Politics of Europeanization*, K. Featherstone ve C. M. Radaelli (Ed.), Oxford University Press, Oxford, ss. 304-309.
- Haas, E. B., 1960, "The Challenge of Regionalism", (der.) Stanley Hoffmann, *Contemporary Theory in International Relations*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J., ss. 228-237.
- Hall, P. A., 1993, "Policy Paradigms, Social Learning and the State: the Case of Economic Policy Making in Britain," *Comparative Politics*, C. 25, ss. 275-296.
- Hall, P. A. ve Taylor, R., 1996, "Political Science and the Three New Institutionalisms," *Political Studies*, C.44, S.5, s. 942-947.
- Howlett, M., 2000, "Beyond Legalism? Policy Ideas, Implementation Styles and Emulation-Based Convergence in Canadian and US Enviromental Policy," *Journal of Public Policy*, C. 20, S.3, ss. 305.
- Hüllen V. ve Börzel, T. A., 2013, "The EU's Governance Transfer. From External Promotion to International Protection," *SFB-Governance Working Paper Series*, S.56.

- Ikenberry, G. J., 1990, "The International Spread of Privatisation Policies: Inducements, Learning and Policy Bandwagoning," *Political Economy of Public Sector Reform and Privatisation*, E. N. Suleiman ve J. Waterbury (Ed.), Boulder, Westview.
- Jacoby, W., 2001, "Tutors and Pupils: International Organizations, Central European Elites and Western Models," *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, C. 14, S. 2, ss. 170-171.
- Jordan, A., Wurzel, R. ve Zito, Anthony R., 2003, "European Governance And The Transfer Of 'New' Environmental Policy Instruments In The European Union," *Public Administration*, C. 81, S.3, ss. 560-561.
- Kelly, J., 200, *Norms and Membership Conditionality: The Role of European Institutions in Ethnic Politics in Latvia, Estonia, Slovakia and Romania*, PhD Dissertation, Harvard University, Massachusetts.
- Knill, C., 2005, "Introduction: Cross-national Policy Convergence: Concepts, Approaches and Explanatory Factors," *Journal of European Public Policy*, C. 12, S.5, ss. 764-775.
- Knill, C. ve Lehmkuhl, D., 1999, "How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization," *European Integration Online Papers*, C. 3, No. 7, <<http://eiop.or.at/eiop/texte/1998-007a.htm>> (erişim tarihi, 2.03.2018), ss. 2-3.
- Majone, G., 1991, *Cross National Sources of Regulatory Policy Making in Europe and the United States*, *Journal of Public Policy*, S.11, ss. 82.
- March, J. G. ve Olsen, J. P., 1998, "The Institutional Dynamics of International Political Orders," *International Organization*, C. 52, S.4, ss. 950.
- May, P., 1992, "Policy Learning and Failure," *Journal of Public Policy*, C.12, S.4, ss. 331-354.
- Mintrom, M., 1997, "Policy Entrepreneurs and the Diffusion of Innovation," *American Journal of Political Science*, C. 41, S.3, ss. 739.
- Mintrom, M. ve Vergari, S., 1998, "Policy Networks and Innovation Diffusion: The Case of State Education Reforms" *Journal of Politics*, C. 60, S.1, ss. 126-148.
- Mjoset, L., 1997, "Historical Meanings of Europeanisation," *ARENA Working Paper*, S. 24, <http://www.arena.uio.no/news/publications/publ_wp.htm> (erişim tarihi, 1.03.2018).
- Nakano, K., 2004, "Cross-National Transfer of Policy Ideas: Agencification in Britain and Japan," *Governance*, C. 17, S.2, ss. 169.
- Nakrosis, V., "Policy Transfer in the Pre- And Post-Accession Period: Experience of The New EU Member States," 11-13 Ağustos 2005 tarihinde İzlanda/Reykjavik'te düzenlenen "EU Accession and Integration: Nordic Experiences and Baltic Perspectives" başlıklı alıştaya sunulan makale.

- Olsen, J. P., 2002, "The Many Faces of Europeanisation," *Journal of Common Market Studies*, C.40, S.5, ss. 921-952.
- Pollack, M. A., 2009, "The New Institutionalisms and European Integration," *European Integration Theory*, A. Wiener ve T.Diez (Ed.), Oxford University Press, Oxford, ss.137-138.
- Radaelli, C. M., 2003, "The Europeanization of Public Policy," *The Politics of Europeanization*, K. Featherstone ve C.M. Radaelli (Ed.) Oxford, Oxford University Press, ss. 27-56.
- Rich, A., 2004, *Think Tanks, Public Policy and the Politics of Expertise*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 11.
- Richardson, J., 2015, "The EU as a policy-making state: a policy system like any other?," *European Union. Power and Policy-making*, J. Richardson ve S. Mazey (Ed.), Abingdon, Routledge.
- Risse, T., Cowles, M. ve Caporaso, J., 2001, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, T. Risse, M. Cowles ve J. Caporaso (Ed.), Cornell University Press, Ithaca, NY, ss.1-20.
- Rose, R., 1993, *Lesson-Drawing In Public Policy*, Chatham House Publishers, Chatham.
- Schimmelfenning, F. ve Sedelmeier, U., 2004, "Governance By Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe," *Journal of European Public Policy*, C. 11, S.4, s. 661-679.
- Schimmelfennig, F., Engert, S. ve Knobel, H., "The Conditions of Conditionality, The Impact of EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States", 22-27 Mart 2002 tarihinde Turin'de düzenlenen Enlargement and European Governance başlıklı çalışmaya sunulan makale, <<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/Schimmelfennig.pdf>> (erişim tarihi, 3.03.2018).
- Seeliger, R., 1996, "Conceptualizing and Researching Policy Convergence," *Policy Studies Journal*, C. 24, S.2, ss. 287-306.
- Simmons, B. A. ve Elkins, Z., 2004, "The Globalization of Liberalization: Policy Diffusion in the International Political Economy," *The American Political Science Review*, C. 98, S.1, ss. 171-189.
- Smith, K. E., 2003, "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality," *The Enlargement of the European Union*, M. Cremona (Ed.), Oxford University Press, New York.
- Sobacı. Z., 2009, "Politika Transferi Bağlamında Ulusal Ve Global Düzeydeki İdari Reformların Analizi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sobaci, Z. 2009, Regional Development Agencies in Turkey: Are They Examples of Obligated Policy Transfer?, Public Organization Review, C.9, S.1, Springer Netherlands, ss. 51-65.
- Stone, D., 2004, "Transfer Agents and Global Networks in the Transnationalization of Policy", Journal of European Public Policy, C. 11, S.3, ss. 545- 566.
- Strang, D. ve Meyer, J. W., 1993, "Institutional Conditions for Diffusion," Theory and Society, C. 22, S.4, ss. 487-511.
- Walker, J., 1969, "The Diffusion of Innovations Among the American States," The American Political Science Review, C. 63, S. 3, ss. 880-889.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012, TAIEX Mekanizması ve Türkiye, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/taiox_mekanizmasi_2012.pdf> (erişim tarihi, 8.03.2018).
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Tr-AB Katılım Müzakereleri, <https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf> (erişim tarihi 8.03.2008).
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012, Twinning Mekanizması ve Türkiye, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/twinnig_mekanizmasi_2012.pdf> (erişim tarihi, 8.03.2018).

Yurtdışı Yerleşiklerin ve Dış Ülkelerin Konut Taleplerini İncelemede Panel Kümeleme Analizi: Türkiye İlleri Örneği¹

Panel Clustering Analysis In the Study of Housing Demand of Foreign Residents and Foreign Countries: Sample of the Provinces

Cahit ÇELİK²
Gülşen KIRAL³

Öz

Küresel ekonominin gelişmesiyle birlikte hanehalklarının; kültürel, gelir ve yaşam standartları yükselmiştir. Bu nedenle, bireysel konut talepleri önemli ölçüde artmaktadır. Yurtdışında yaşayan yabancıların "Mütekabiliyet Yasası" sayesinde Türkiye'den konut talepleri artarken Türklerin de konut satın alma talepleri artmaktadır. Taleplerdeki artış belirlemek amacıyla evrensel ve bölgesel bazda konut talebini etkileyen "makroekonomik" faktörler bilimsel yöntemlerle incelenmelidir. Bu çalışmada; Türkiye il gruplarının, konut satışlarını etkileyen faktörlerine dengeli ve dengesiz panel veri analizi ve kümeleme analiz yöntemleri uygulanmış elde edilen anlamlı değişkenler hiyerarşik kümeleme yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca çalışma SWOT analizi ile desteklenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Euro'nun, külçe altın yatırımının, ithalatın, istihdam endeksinin, ücretli bir işte çalışanların, ekonomik güven endeksinin, tüketici güven endeksinin, reel kesim güven endeksinin, hizmet sektörü güven endeksinin ve perakende ticaret sektörü güven endeksinin konut talebi üzerinde anlamlı etkileri olduğu görülmüştür. Bu çalışma; yurtdışında yaşayan hanehalklarının Türkiye'nin konut taleplerine yönelik ilgilerinin belirlenmesi amacıyla özgün bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konut Talebi, SWOT Analizi, Panel Kümeleme Analizi, Türkiye

ABSTRACT

With the development of the global economy, the cultural, income and living standards of the households have risen. Therefore, individual housing demands are increasing significantly. Thanks to the "Reciprocity Law" of foreigners living abroad, while Turkish demands for housing increase, Turkish demands for housing purchase are increasing. In order to determine the increase in demand, the "macroeconomic" factors affecting housing demand on a universal and regional basis should be examined by scientific methods. In this study, the factors affecting housing sales of provincial groups of Turkey were balanced and unbalanced panel data analysis and clustering analysis methods. Furthermore, the study was supported by SWOT analysis. According to the results obtained from the study, the euro, the gold bullion investment, imports, employment index, paid job employees, the economic confidence index, consumer confidence index, real sector confidence index, service sector confidence index and retail industry confidence index significant effects on confidence index of housing demand. This study is an original research in order to determine the interest of the households living abroad in Turkey for housing demands.

Keywords: Housing Demand, SWOT Analysis, Panel Clustering Analysis, Turkey

¹ Bu çalışma Çukurova Üniversitesi (BAP) SDK 2016-6648 tarafından desteklenmiştir.

² Dr. Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, cahit.celik@outlook.com (ORCID: 0000-0003-4813-940X)

³ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, gakiral@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0541-0178)

Giriş

Türkiye’de son on yılda konut sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler hem hanehalkının konuttaki mülkiyetini hem de yaşadığı konutun niteliğini önemli oranda değiştirmiştir. Türk inşaat ve konut sektörü, 250’den fazla alt sektörü bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca bu alt sektörlerde iş imkânının yaratması ile Türkiye ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlanmıştır. Sektörün bu olumlu özellikleri, hem ulusal hem de uluslararası alanlarda başarı grafiğini yükseltmiştir. Ülke dışında yaşayan kişiler Türkiye’de konut sektörüne yatırım yapmaktadır. Türkiye’de konutlar; modern, ekonomik, güvenilir, konforlu, sağlam ve kaliteli olması nedeni ile talebi artırmaktadır. Milli gelirdeki artışlar ve konut sektöründeki stratejik planlamalar sayesinde ülke dışında yaşayan orta gelirli vatandaşlar ile yabancıların konut talepleri artmaktadır. TÜİK verilerine göre yurtdışında yaşayan yabancılar tatil, eğitim, araştırma ve yatırım amacı ile Türkiye’den ikinci ev alımı yapmaktadır. Yabancılara Türkiye’den sağlanan konut kredisi ile %18 seviyesinde yatırım amaçlı konut talebi gerçekleşmiştir. Ayrıca gurbetçilerin yatırım amaçlı konut talepleri ise %35 civarındadır. Yabancılar konut taleplerinde; tarihi yapılar, yaz turizmi, eğitim ve sanatsal özelliklere sahip olan İstanbul, İzmir ve Antalya illerini tercih etmektedir. Yurtdışında yaşayan Türkler ise tatil amaçlı konut taleplerinde İstanbul ile İzmir’i tercih etmektedir. Bunun yanında gurbetçilerin yatırım amaçlı konut taleplerinde ise tarihi yapılara sahip olan İstanbul ve yaz turizminin cenneti Antalya’yı tercih etmektedir.

Bu makale çalışmasında; Türkiye il gruplarının konut satışlarını etkileyen faktörlere dengeli ve dengesiz panel veri analiz yöntemleri uygulanacaktır. Analiz sonucunda elde edilen anlamlı değişkenler ile hiyerarşik kümeleme yöntemi incelenecektir. Araştırma evrenini oluşturan panel veri kümeleri; TÜİK’in 2013-2016 yılları arasındaki aylık dönemlerine ait Türkiye illerinin yurtdışına olan konut satış sayıları ve konut satışlarını etkileyen faktörlerin verilerinden oluşmaktadır. Yurtdışı yerleşiklerin analizinde TÜİK verilerine göre 81 ilimiz (11 il ve diğer iller olarak) toplamda 12 alt grupta incelenmiştir. Bu illerde konut satışlarını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılacaktır. Panel veri analiz sonucunda konut talebini belirleyen anlamlı faktörler için uygun ekonometrik modeller oluşturulacaktır. Hiyerarşik kümeleme analizi sayesinde gurbetçilerin konut taleplerinde benzer özellik gösteren iller aynı grupta yer alacaktır. Ayrıca Türkiye’den konut talebinde bulunan dış ülkelerin ortak ilgilerine göre kümelenecekleri de incelenecektir.

Makale çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Makalenin birinci bölümünde yer alan girişte; Türk inşaat ve alt sektör bileşenlerinin açıklaması yapılmıştır. Konut sektörünün Türkiye ekonomisi ve istihdam açısından önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Makalenin ikinci bölümünde literatür araştırması yapılmıştır. Üçüncü bölümde; konut kavramı ve konut talebini etkileyen faktörler açıklanmıştır. Ayrıca SWOT analizi ile Türkiye konut sektörünün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri belirtilmeye çalışılmıştır. Buna göre SWOT analizi panel veri analiz sonuçları için önsel bir analiz olma niteliği taşımaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise kümeleme analizi ile hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, panel veri ve panel veri analiz yöntemleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde araştırma problemi analiz edilmiştir. Panel veri analizi ile panel veri kümeleme

yöntemlerinin uygulanmasında *STATA 13* istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın altıncı bölümü ise, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır. Panel veri kümeleme analiz sonuçlarının, konut sektöründe faaliyet gösteren yatırımcılara ve konut talebinde bulunan gurbetçiler ile yabancılara yararlı bilgiler sağlayacağı ümit edilmektedir. Ayrıca panel veri kümeleme analizi ile *SWOT* analizinin yurtdışında yaşayan hanehalklarının konut taleplerini incelemeye birlikte kullanılmaları sayesinde literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

Literatür Araştırması

Literatüre bakıldığında; konut talebi ile konut ivmesi konularını ifade etmek için makro düzeydeki faktörlerden; konut pazarı, finansal ve yasal düzenlemeler (MacLennan ve Pryce, 1996; Oxley ve Smith, 1996; Giffinger, 1998), mikro düzeydeki faktörlerden ise; hanehalkı yapısı ile geliri ele alınmıştır (Chang vd., 2003; Settles, 2001). Hem mikro hem de makro düzeydeki faktörleri inceleyen akademik araştırmalarda bulunmaktadır (Clark ve Dieleman, 1996; Özüekren ve Kempen, 2002, 2003). Sonuç olarak oluşturulan makaleden farklı olarak; barınma ihtiyacı ve konut talebi için yapılan harcamalar, hanehalkı harcamalarının toplam varlık içindeki oranı oldukça fazla bulunmuştur (Chetty ve Szeidl, 2004). Mayda (2005), bu makaleye benzer olarak 1980 ve 1995 yılları arasında 14 merkezi OECD ülkesi içinde meydana gelen göçün ekonomik ve ekonomik olmayan değişimini inceledi. Göç akışındaki kullanılan yıllık panel veri kümesi, zaman serisi ile yatay kesit değişiminden faydalanmayı mümkün kıldı. Uluslararası standart göç modelini tahmin etti. Serrano (2006) yılındaki çalışmasında bu makaleye benzer olarak, 12 AB ülkesi (Almanya, Danimarka, Hollanda, Belçika, Fransa, İngiltere, İrlanda, İtalya, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya) için konut memnuniyeti belirleyicilerini araştırmıştır. 1994-2001 yılları arasında konut memnuniyeti belirleyicilerinin kontrol edilmesi amacıyla panel veri analizini kullanmıştır. Ev sahibi ve kiracıların konut memnuniyeti belirleyicilerini birbirinden ayrı olarak incelemiştir. Konut memnuniyetinin talebi hareketlendirdiği görülmüştür. Gelir, evin boyutu, evlilik, yaş, cinsiyet, kat, kâr amacı gütmeyen konut, işveren, oda sayısı, tuvalet sayısı, sıcak su, kalorifer, teras veya bahçe, gürültülü mahalle, aydınlatma sistemi, yetersiz ısıtma tesisleri, çatı, duvarlar, pencere çerçeveleri, kirlilik ve çevre sorunu vb. değişkenler analiz edilmiştir. Gelirin memnuniyeti tetikleyen en önemli faktör olduğu görülmüştür. Tesadüfi etkili probit modelinin, konut memnuniyeti belirleyicilerinde en uygun ekonometrik model olduğunu ispatlamıştır. Juárez ve Steel (2010), panel veri modelinin normal dağılıma sahip olmadığı ve aynı zamanda modelde otoregresiflik olması durumunda kümeleme yöntemini incelediler. Güriş, Çağlayan ve Ün (2011); konut talebini etkileyen faktörleri tespit etmek için logit, probit ve gompit ekonometrik modellerini karşılaştırılmıştır. Araştırmalarında logit modelini konut talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde en iyi model olarak tespit etmişlerdir. Konut talebini etkileyen; gelir, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, aile reisinin istihdam durumu ve konut tipi değişkenleri anlamlı çıkmıştır. Lu ve Huang (2011), bu makaleden farklı olarak 18 OECD ülkesinin kümelemesini yaparken küme sayısının belirlenmesinde k-ortalama küme algoritmasını kullanarak panel veri modeliyle parametre tahminlerini yaptılar. Kıral ve Esen (2013)'deki çalışmalarında bu

makaleden farklı olarak; Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin üyelik niteliklerinin uyumluluğu araştırılmıştır. Kümeleme analizi ile Türkiye ve Avrupa Birliği'ne hem üye hem de aday olan 32 ülke için ekonomik faktörler incelenmiştir. Kümeleme analizi 2008-2013 yılları arasındaki verilere uygulanmıştır. Kümeleme analizi tekniklerinden; Kolmogorov-Smirnov Testi ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla verilerine uygulanan yakınsama analizine göre, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye bazı ülkelerle aynı kümede yer aldığı saptanmıştır. Uygulanan analiz sonuçlarına göre; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğindeki bazı kriterlerin, Maastricht kriter verilerinin sonuçlarını sağladığı tespit edilmiştir. Daha sonraki bir çalışmada bu çalışmadan farklı olarak Andreica ve Andreica (2014), Romanya endüstrisindeki işsizliği etkileyen ekonomik faaliyetlerin kümelenebilirliği durumunda 2012-2013 yıllarındaki işsizliği panel veri modeliyle tahmin ettiler. Akay ve Yüksel (2017); çalışmalarında bu makaleden farklı olarak k-prototip algoritma ve gower uzaklığına dayalı toplamalı hiyerarşik algoritmaların kullanımı ile karma değişkenli panel veri kümeleme analizi yapmışlardır. Algoritmaların performansı karma (sayısal ve kategorik özellikli) değişkenli panel veri üzerinde gösterilmiştir ve algoritmaların etkinlikleri karşılaştırılmıştır.

Konut Olgusu ve Fonksiyonları

Konut, bir yandan insanların temel ihtiyaçlarını sağlamakta, diğer yandan da insanların üretkenliklerini artırmalarına imkân sağlayarak, üretime dolaylı katkıda bulunmalarını amaçlamaktadır. Buna göre konut sadece sınırlanacak bir yapı değil aynı zamanda sağlam bir tüketim malıdır. Bununla birlikte konut; hanehalkları için bir güvence, yatırım ve doğal yaşam alanının merkezidir (Öztürk, 1997: s.3). Fonksiyonel konut olgusu; konut üretimi, konut çevresi ile inşası ve finans yapısı şeklinde ele alınmalıdır. Nüfus ile ekonomik yatırımların bölgeler arasında dengeli dağılması amacıyla, konutlar; sosyal, politik ve iktisadi açıdan planlı bir şekilde üretilmelidir. Böylece ülke çapında bazı kentlerde yığılmaların da önüne geçilmektedir. Bunun yanında konut; iktisadi, sosyal ve politik faktörler ile sadece barınılacak ya da sınırlanacak bir yapı olmasının ötesindedir. Aynı zamanda hanehalkının toplum içerisindeki yeri, önemi ve statüsü açısından da oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Cazip bir konutun niteliği; hanehalklarının rahatına, memnuniyetine, refah ve mutluluğuna bağlı olmaktadır (Kellekçi ve Berköz, 2006: s. 168-169; Pryce ve Sprigings, 2009: s. 147).

Türkiye'de Küresel Konut Taleplerini Etkileyen Faktörler

- Avrupa para birimi (*EURO*),
- Külçe altın yatırımının satış fiyatı (*KALTİN*) TL/Gr ,
- Genel ithalat (*İTHALAT*),
- İstihdam endeksi (*İSTHEN*),
- Ücretli bir işte çalışanlar (*ÜBİÇ*),
- Ekonomik güven endeksi (*EGE*),
- Tüketici güven endeksi (*TÜGE*),

- Reel kesim güven endeksi (*REGE*),
- Hizmet sektörü güven endeksi (*HSGE*),
- Perakende ticaret sektörü güven endeksi (*PTSGE*),
- Mütakabiliyet yasasının değişmesi (*MYD*),
- Yatırım amaçlı konut talebi (*YAKT*),
- Tatil amaçlı konut talebi (*TAKT*),
- Eğitim amaçlı konut talebidir (*EAKT*).

Türk İnşaat ve Konut Sektörünün Küresel SWOT Analizi

Türk inşaat ve konut sektörü, risk analizi ve diğer yöntemlerle incelenebilen dinamik bir yapıya sahiptir. *SWOT* analizi sayesinde sektörel faaliyetlerin mevcut durumu hakkında bilgi edinilebilmektedir. *SWOT* analizi dört farklı alan ile sektörel faaliyetleri incelemektedir. Bu faaliyet alanları: S – Strengths (sektörün güvenli ve güçlü yönlerinin incelenmesi), W – Weaknesses (sektörün güvensiz ve zayıf yönlerinin incelenmesi), O – Opportunities (sektör için ve dışında olan fırsatların incelenmesi) ve T – Threats (sektörün etrafındaki tehlike, dış riskler ve Pazar tehditlerinin incelenmesi) olarak açıklanmaktadır. *SWOT* analizi belirtilen bu dört alan sayesinde inşaat ve konut sektörüne yönelik olumlu veya olumsuz tüm stratejileri değerlendirebilecek güçtedir (Uğur, 2006: s. 65). *SWOT* Analizi sonuçları, Türk inşaat ve konut sektörünün Türkiye ve diğer ülkelerde hangi şartlar altında olduğunu belirleme özeliği açısından önem teşkil etmektedir. Literatür araştırmasına göre sektörün geneli incelenmiş; güçlü yönler, zayıf yönler, fırsat ve tehdit değerlendirmeleri sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır (Dalkılıç ve Aşkın, 2014: s. 59- 62):

Sektörün güçlü yönleri

- Mütakabiliyet kanunu neticesinde yabancı yatırımcıların Türkiye’den artan konut talepleri,
- Yurtdışındaki gurbetçilerin, Türkiye’de konut sektör projeleri sayesinde yatırım yapmaları,
- Kentsel dönüşüm sayesinde konut satışlarının artışı ve konut sektörünün hareketlenmesi,
- Konut piyasa uzmanlarının, ülkede ekonomik dalgalanmalara karşı profesyonel bir tutum sergilemesi,
- Prestijli konut projelerinin çevresel imkânlardan yararlanması sayesinde kâr oranını artırarak bölgeye değer kazandırması,
- Düşük gelirlere sahip hanehalklarına yönelik ulaşım projelerinin geliştirilmesi sayesinde şehirlerin dış bölgelerine ulaşım imkânı elde edilmesidir.

Sektörün zayıf yönleri

- Yurtdışı ekonomik ve siyasi risklerinden Türkiye’nin etkilenmesi,
- İthalata yönelik ticari mallar ile yakıt fiyatlarının etkilenmesine neden olan cari açığın maliyet trendini yükseltmesi,
- Banka kredilerinin yüksek faiz oranları nedeniyle sektörde arz ve talebi olumsuz etkilemesi,

- Konut inşası malzemelerinin kalite kontrol denetiminin güçlü fakat kalifiye işçilerin yetersiz eğitimi ve denetimi,
- Sektörde konut talebinin azalmasının nedeni artan vergi oranlarıdır.

Sektörün fırsatları

- Konut talebinde bulunan genç hanehalkının, konut sektör ivmesini hızlandırması,
- Türk inşaat sektörünün dinamik ve gelişen yapısı sayesinde yabancılara gayrimenkul talebindeki artışın sağlanması,
- Türkiye'nin stratejik konumu ve konut fiyatlarının bazı ülkelere göre daha düşük olması nedeniyle yabancı yatırımcıların cazip merkezi haline gelmesi,
- Türkiye'nin genç nüfusu ve kentleşme oranı nedeniyle ulaşım ve sosyal alanların artması,
- Türkiye'de sürekli gelişen inşaat ve konut projeleri sayesinde dış ülkelerin konut taleplerinde artış yaşanması ve taleplerin diğer bölgeleri de etkilemesi,
- Türkiye'de inşaat ve konut sektörüne ait projelerin Ortadoğu ile diğer ülkelerde uygulanması sayesinde iş olanaklarının gelişmesi,
- Türkiye'de gelişen bölgesel inşaat ve konut projeleri için devlet destekli yatırımların sağlanmasıdır.

Sektörün tehditleri

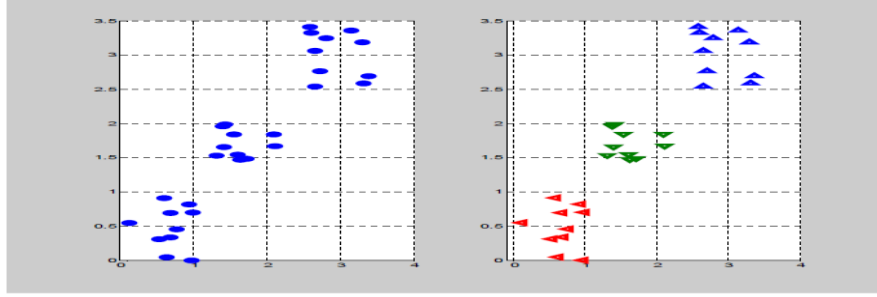
- Ülke içinde ve dışında piyasa risklerinin ekonomik krizi tetikleyerek sektörü etkilemesi,
- Avrupa Birliği kriterlerine göre çevresel düzenlemelerin maliyetleri artırması,
- Yüksek fiyatlı gayrimenkullerin, yabancılara hitap etmesiyle rekabet gücünün zorlaşması,
- İnşaat ve konut sektöründe risk yönetim sistemlerinin uzman kişiler tarafından yeterince denetlenememesi sonucunda finansal yapıların kötüye gitmesi,
- Konut arzının üst düzey gelir gruplarına hitap etmesi nedeni ile düşük gelirliilerin bu arzdan yetersiz faydalanmalarına sebep olmaktadır.

SWOT Analizi sonucuna göre; sektörel faaliyetlere uygulanan alanlardan güçlü yönler ile fırsatların sağladığı yararlar, sektörün zayıf yönler ile tehditlerinden fazladır. Bu durum hem yurt içi hem de yurt dışı yatırımcılarına önemli bir fırsat sağlamaktadır. Ekonomik dalgalanmalar küresel bazda etkisizse, inşaat ve konut sektörünün yükselen trendi kısa vadede etkilenmeyecektir.

Kümeleme Analizi Kavramı ve Teknikleri

Kümeleme analizi, sınıflamalar hakkında açıklayıcı bilgi bulunmadığı durumlarda kullanılır. Buna göre, topluluğa ilişkin tahminlerin yapılmasında yararlanılan yöntemler grubudur. Kümeleme yönteminin temel amacı, gruplanmamış verileri türdeşliklerine göre gruplamaktır. Böylece istatistik teknikleri sayesinde, araştırmacı özetleyici ve güvenli bilgilere ulaşmaktadır (Harrigan, 1985: s. 59; Ketchen ve Shook, 1996: s. 441; Doğan, 2008: s. 76). En fazla kullanılan kümeleme yöntemleri, aşamalı kümeleme ve

aşamalı olmayan kümeleme yöntemleridir (Blashfield ve Aldenferder, 1978). Hiyerarşik kümeleme yöntemi, aynı kümedeki benzer özellikli gözlemlerin alt gruplar halinde gözlem kümesi oluşturan bir yöntemidir (Andreica E. ve Andreica, 2014: s.132). Aşamalı kümeleme yöntemi sınıflama işlemlerinde uzun zaman almaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, anlamlı olan küme sayısını önceden belirleyerek gerekli sınıflama işlemlerinde aşamalı olmayan teknikleri kullanmaktadır. Başarılı bir kümeleme işlemi matematiksel çizimler sayesinde, küme içinde benzer özellik gösteren birimler yan yana, kümeler ise ayrı ve uzak yerlerde yer alır. Geometrik çizim sayesinde, kümeleme sonuçlarının anlamlılığını yorumlamak kolay olacaktır. Aşağıdaki şekilde veri birimlerinin kümelenebileceği görülmektedir. Birbirlerine benzeşen veri birimleri aynı kümede toplanmaktadır (Vatansever, 2008: s. 84-85).

Şekil 1: Veri Birimleri Ve Kümeleme

Aşamalı Kümeleme Yöntemleri: Tek Bağlantı Yöntemi, Tam Bağlantı Yöntemi, Ortalama Bağlantı Yöntemi, Ağırlıklı Ortalama Bağlantı Yöntemi, Merkezi Bağlantı Yöntemi, Medyan Bağlantı Yöntemi, Ward's Bağlantı Yöntemi'dir.

Aşamalı Olmayan Kümeleme Yöntemleri: k-Ortalama Yöntemi, En Çok Olabilirlik Yöntemi, Bölmeli Kümeleme Yöntemi'dir.

Ward's Bağlantı Yöntemi (Ward's Linkage): En küçük varyans tekniği olarak da bilinen bu yöntem, bir kümenin ortasında yer alan birimin, aynı kümenin içinde bulunan birimlerinden ortalama mesafeyi ele almaktadır. Aynı zamanda yöntem toplam sapma karelerinden yararlanır ve çok sık kullanılan aşamalı kümeleme tekniğidir (Ward, 1963, s. 240). Bu teknikte j 'nin k ve l kümeleri arasındaki mesafesi aşağıda verilen formül yardımıyla bulunmaktadır (Özdamar, 2004, s. 322).

$$d_{(k,l)j} = \frac{(N_j + N_k)d_{(k,j)} + (N_j + N_l)d_{(l,j)} + N_j d_{(k,l)}}{N_j + N_k + N_l} \quad (4.1)$$

Formülde:

$d_{(k,l)j}$: k . ve l . kümenin j . kümede, küme ile olan uzaklığını,

$d_{(k,j)}$: k . kümenin j . kümeyle olan uzaklığını,

$d_{(l,j)}$: l . kümenin j . kümeyle olan uzaklığını,

$d_{(k,l)}$: k . kümenin l . kümeye olan uzaklığını göstermektedir.

N_k : k . kümedeki toplam birey sayısını,

N_l : l . kümedeki toplam birey sayısını,

N_j : j . kümedeki toplam birey sayısını göstermektedir.

Kümeleme Analizinde Uzaklıkların Hesaplanmasında Kullanılan Ölçüler

Uzaklıkların hesaplanmasında kullanılan ölçülerde, birimlerin ilgili değişkenlere göre aralarındaki mesafeler hesaplanmaktadır. Bu ölçüler sırasıyla: Öklid (*Euclidean*) Uzaklığı, Karesel Öklid (*Squared Euclidean*) Uzaklığı, Manhattan (*City-Block*) Uzaklığı, Karl Pearson Uzaklık Ölçüsü, Mahalanobis Uzaklığı, Minkowski Uzaklığı, Chebyshev Uzaklığı, Karesel Pearson Uzaklığı, Hotelling T^2 Uzaklığı ve Canberra Ölçütüdür (Ünlükaplan, 2008: s.21).

Öklid (*Euclidean*) Uzaklığı: Standartlaştırılan Öklid uzaklık formülü Karl Pearson uzaklığı ölçütü olarak da bilinmektedir. Öklid uzaklık formülü her değişkene ait varyansın ağırlık olarak kullanılması ile elde edilmektedir. Öklid uzaklığı ölçüsündeki iki birim arası uzaklığın; n birim sayısı ve p değişken sayısını göstermek suretiyle $i, j = 1, 2, 3, \dots, n$ tanımlı iken i . ile j . birimin birbirlerine uzaklığı aşağıdaki eşitlikte verilmiştir (Demiralay vd., 2005, s. 1-18).

$$d_{(i,j)} = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (4.2)$$

$d_{(i,j)}$: i . ve j . birim birbirine olan uzaklığı

x_{ip} : i . birimin p . değişken değeri

x_{jp} : j . birimin p . değişken değeri

$i = 1, 2, \dots, n$; $j = 1, 2, \dots, n$ ve $k = 1, 2, \dots, p$

Panel Veri Analizinin Tanımı ve Genel Kavramları

Yatay kesit birimleri ile zaman serilerini birlikte inceleyen panel veri analizi; hanehalkları, firmalar, ülkeler, iller, sektörler gibi yatay kesit verilerini belirlenen dönemlerde analiz etmektedir (Baltagi, 2005: s.1). Panel veri analizi dengeli ve dengesiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Analizde yer alacak gözlemler tüm zamanlar için eksik değilse *dengeli panel*, incelenen gözlemler eksikse *dengesiz panel*dir (Wooldridge, 2003, s.55). Yatay kesit birimleri ile zaman serilerinin birleşmesiyle oluşan panel veri analizi; daha fazla birimlerin analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Buna göre birimler aydınlatıcı ve etkindir. Değişkenler daha fazla serbestlik derecesi içerirken daha az doğrusal bağlantılıdır (Gujarati, 2016: s. 406). Panel veri analizi,

ekonomik ilişkilerin kestirilebilme tekniğine dayanarak zaman serileri ile yatay kesit birimlerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Analizdeki ($N>T$) ifadesi; N yatay kesit gözlem sayısının T dönem sayısından büyük olma durumudur. Panel veri modeli genel olarak;

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^q \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T; \quad k = 1, \dots, q \quad (4.3)$$

şeklinde. Modeldeki bağımlı değişken Y_{it} , bağımsız değişkenler X_{kit} , sabit parametre α , eğim parametreleri β_k ve hata terimi u_{it} 'dir. İl, endüstri, firma, ülke, sanayi gibi yatay kesit birimleri i alt indisleri olarak gösterilmektedir. Diğer yandan gün, hafta, ay, sene gibi zaman serileri t alt indisleri olarak ifade edilmektedir. Ortalaması sıfır ve varyansı sabit olan u_{it} hata terimi ihtimalsizdir. Panel veri kümesine sahip olan bir modelin belirlenmesinde; modelin değişkenleri, parametreleri ve hata terimleri i ile t alt indisli olmalıdır (Tatoğlu, 2013: s.4). Yukarıdaki panel veri modeline göre; bağımlı olmayan değişkenlerin hepsi, yatay kesit gözlemlerinin tümünü eşit seviyede etkilemektedir. Bu ihtimalin alternatifi ise panel veri modelini yetersiz öngörmektedir. Bu durumda (β_1) başlangıç noktasının nasıl tanımlanacağı konusu önem taşımaktadır. Bütün gözlemler için başlangıç noktası sabit tutulabileceği gibi farklı gözlemler için farklı başlangıç noktaları da olabilmektedir. Burada sabit ve rassal etkili panel veri modellerine ait yöntemler meydana gelmektedir. Böylece, tüm yatay kesit verileri için başlangıç noktası farklı sabit bir değer olacaktır. Sabit etkili panel veri modeli aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir (Kaya ve Yılmaz, 2006: s. 69).

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it}, \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} \quad (4.4)$$

Rassal etkili panel veri modelinde başlangıç noktası tesadüfi değişkendir. β_1 sabit değeri ve sıfır ortalamalı u_i tesadüfi değişkeninin toplamı başlangıç noktalarını vermektedir. Rassal etkili panel veri modeli aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it}, \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} + \mu_i \quad (4.5)$$

Olabilirlik Oranı (LR) Testi: Tesadüfi etkiler modelinin klasik modeline karşı test edilmesi için LR testi kullanılır. H_0 hipotezi iki modelin artıklarının kareleri toplamı arasında fark olmadığı şeklinde kurulmaktadır (Tatoğlu, 2013, s. 168). H_1 hipotezi ise iki modelin artıklarının kareleri toplamı arasında fark olduğunu ifade eder. LR test istatistiği aşağıdaki modeldir.

$$LR = -\log \frac{l(H_0)}{l(H_1)} = -2[\log l(H_0) - \log l(H_1)] = 2[L(H_1) - L(H_0)] \quad (4.6)$$

Panel Kümeleme Analizinin Ekonometrik Uygulaması

Bu bölümde; yurtdışı yerleşiklerin ve dış ülkelerin konut taleplerinde panel veri modelleri oluşturulmak amacıyla ilgili hipotez sınamaları yapılacaktır. Hausman Testi sonuçlarına göre konut talebinde ekonomik faktörlerle oluşan modeller rassal etkili modelleri desteklemektedir. Buna göre konut talebini belirleyen rassal etkili modeller, panel veri analiz yöntemleri ile tahmin edilecektir. Aşağıda dengeli ve dengesiz panel veri analizinde, öncelikle birim etkinin varlığını sınamak amacıyla "Olabilirlik Oranı

(LR) Testi'' uygulanacaktır. Diğer yandan, bilimsel araştırma probleminde uygun panel veri modelleri oluşturulacaktır. Ayrıca, yurtdışı yerleşiklerin ve yabancıların Türkiye'deki konut taleplerini etkileyen anlamlı faktörler üzerinden hiyerarşik kümeleme yöntemi incelenecektir. Buna göre konut talebinde benzer özellik gösteren birimlerin aynı kümede yer almaları sağlanacaktır.

Yurtdışı Yerleşiklerin Konut Talebinde Panel Veri Analizi

Yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'nin konutlarına olan talepleri ve konut sektörüne ilgileri, dengesiz panel veri analizi ile incelemeye alınacaktır. Örnek araştırma evrenine ait bazı faktörler için bazı dönemlere ait veriler kayıptır. Buna göre aşağıda yapılan uygulamalarda, dengesiz panel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Aşağıda rassal etkili panel veri modeli görülmektedir. Panel ekonometrik modeline ait örnek araştırma evreni, konut talebini belirleyen '*ekonomik faktörlerin*' verilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: Yurtdışı Yerleşiklerin Ekonomik Panel Model Değişkenleri ve Tanımları

Panel Değişkenleri	Değişkenlerin Tanımı
KT	Konut Talebi: Yurtdışı yerleşiklerde TÜİK'in aylık konut satış istatistikleri (2013 ve 2016 yılları arası toplam 48 aylık süreyi kapsamaktadır).
EURO	Avrupa Para Birimi: Türk Lirasının kur karşılığındaki aylık ortalama değeri.
KALTIN	Külçe Altın: Külçe altın satış fiyatı (TL/Gr) değeri.
İTHALAT	Genel İthalat: Uluslararası standart ticaret sınıflamasına göre aylık dış ticaret miktar endeksleri.
EGE	Ekonomik Güven Endeksi: Üretici ve tüketicilerin genel iktisadi duruma ilişkin değerlendirme, eğilim ve beklentilerini özetleyen bir bileşik endekstir.
TÜGE	Tüketici Güven Endeksi: Türkiye genelinde tesadüfi seçilen haneleri temsil eden bireyler ile yapılan tüketici eğilim anketlerine göre kişilerin mevcut iktisadi koşullara ilişkin fikirleri, gelecekteki beklentileri ve mali durumu belirlenerek hesaplanan bir ekonomik endekstir. Yapılan bu incelemedeki amaç tüketicilerin gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerini ortaya çıkarmaktır. Tüketici eğilim anketleri her ayın ilk 15 gününde yapılmaktadır.
REGE	Reel Kesim Güven Endeksi: Sanayi üretimini etkileyen konuları kapsayan bir anketle hesaplanan değerdir. Her firmadan elde edilen değerler bir hesaplama tekniği ile geneli yansıtabilecek şekilde endekslenmektedir.

İSGE	İnşaat Sektörü Güven Endeksi: Bu endeks TÜİK tarafından yapılan araştırmalar neticesinde belirlenmektedir. İktisadi karar birimleri için, inşaat sektör ekonomisinin gelecek ile ilgili beklentilerini ve mevcut durumu hakkında görüşlerini yani iyimserlik ile kötümserlik derecelerini yansıtmaktadır.
İSTHEN	İstihdam Endeksi: Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış endeks. Ticaret ve hizmet endeksleri ile değişim oranlarını kapsamaktadır.
ÜBİÇ	Ücretli Bir İşte Çalışanlar: Genel çalışma durumuna göre giriş yapan vatandaşlar ile Türkiye’de ikamet eden vatandaşları kapsar (TÜİK, Vatandaş Giriş Anketi).
D₁	Yatırım amaçlı olan iller için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkeni.

Kaynak: TÜİK (2013-2016), Yurtdışı yerleşiklerde aylık konut talep istatistiği ve panel değişkenleri

$$\begin{aligned}
 KT &= \beta_0 + \beta_1 EURO_{it} + \beta_2 KALTIN_{it} + \beta_3 İTHALAT_{it} + \beta_4 EGE_{it} + \beta_5 TÜGE_{it} \\
 &+ \beta_7 İSGE_{it} + \beta_8 İSTHEN_{it} + \beta_9 ÜBİÇ_{it} + \delta_1 D_{1i} + \mu_i \\
 &+ u_{it}
 \end{aligned} \tag{5.1}$$

$H_0: \sigma_\mu = 0$; Birim etkilerin standart hataları sıfıra eşittir.

$H_1: \sigma_\mu \neq 0$; Birim etkilerin standart hataları sıfırdan farklıdır.

Olabilirlik oranı testi sonucuna göre; konut talebi (kt) üzerinde, Euro (euro)’nun, külçe altın (kaltin) yatırımının, ithalatın (thalat), istihdam endeksinin (sthen) ve ücretli bir işte çalışanlar (b) faktörünün anlamlı oldukları görülmektedir. Yatırım amaçlı olan iller için 1, diğerleri için 0 olan gölge değişkeninin de anlamlı olduğu görülmektedir. ‘‘Wald Testi’’ yerine kullanılan χ^2 (ki-kare) testi anlamlıdır. Birim etkinin toplam varyans içerisindeki payı ($\rho = 0,81$) yüksek olduğundan birim etkinin önemli olduğu söylenebilmektedir. Test istatistiği, bir serbestlik dereceli χ^2 (ki-kare) tablosu ile karşılaştırılarak test edilmektedir. Test sonucuna göre, tesadüfi etkiler modelinin genel varsayımı olan, birim etkilerin standart hatalarının olmadığını söyleyen H_0 yokluk hipotezi reddedilmektedir. Buna göre birim etkilerin var olduğu, yani yurt dışı yerleşiklerin konut talebinde; Türkiye illerinin heterojenliğindeki öneminin fazla olduğu söylenilebilir. Aşağıda ‘‘Olabilirlik Testi’’ sonucuna göre; anlamlı değişkenler üzerinden model yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, yurtdışı yerleşikler için konut talebinde ‘‘uygun bir tesadüfi etkili panel veri modeli’’ elde edilmiştir.

Tablo 2: Birim etki varlığının sınanmasında olabirlik oranı testi

Random-effects ML regression Group variable: id	Number of obs = 519 Number of groups = 12
Random effects u_i ~ Gaussian	Obs per group: min = 24 avg = 43.3 max = 45
Log likelihood = 69.631028	LR chi2(10) = 280.97 Prob > chi2 = 0.0000

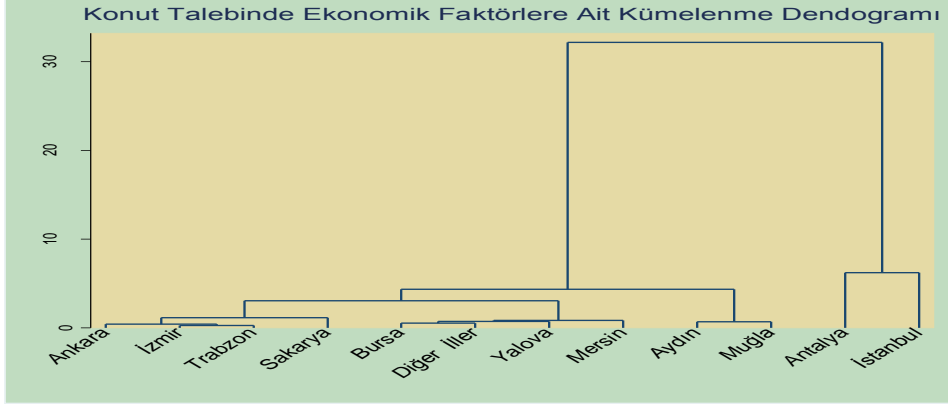
kt	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
euro	1.49649	.3825662	3.91	0.000	.7466737 2.246306
kaltin	1.707988	.3958677	4.31	0.000	.9321013 2.483874
d1	-.1641594	.027159	-6.04	0.000	-.2173901 -.1109287
thalat	.8470679	.2661187	3.18	0.001	.3254848 1.368651
ege	.0058205	1.385286	0.00	0.997	-2.709291 2.720932
tge	.5158624	.5760715	0.90	0.371	-.613217 1.644942
rege	.9795293	1.454412	0.67	0.501	-1.871065 3.830123
sge	2.118917	.9704685	2.18	0.029	.2168336 4.021
sthen	23.67079	3.156463	7.50	0.000	17.48424 29.85735
b	.5465598	.1631654	3.35	0.001	.2267614 .8663581
_cons	-51.17941	6.767157	-7.56	0.000	-64.44279 -37.91603
/sigma_u	.4115668	.0844517			.2752818 .6153232
/sigma_e	.1992201	.0062562			.187328 .2118673
rho	.810171	.0638577			.6616798 .9098776

Likelihood-ratio test of sigma_u=0: $\chi^2(10) = 815.09$ Prob>= $\chi^2 = 0.000$

$$\begin{aligned}
 &KT_{it} \\
 &= \beta_0 + \beta_1 EURO_{it} + \beta_2 KALTIN_{it} + \beta_3 İTHALAT_{it} + \beta_4 İSTHEN_{it} + \beta_5 ÜBİÇ_{it} + \delta_1 D_{1i} \\
 &+ \mu_i + u_{it} \quad (5.2)
 \end{aligned}$$

Modelde görüldüğü gibi TÜİK'den elde edilen konut talebi ve talebi etkileyen anlamlı panel verilerine STATA13 paket programı ile kümeleme analizi yöntemi uygulanmıştır. Hesaplama Öklid uzaklığı ve WARDS yöntemi kullanımı tercih edilmiştir. Buna göre aşağıdaki şekilde konut talebinde benzer özellik gösteren iller kümesi belirlenmiştir.

Şekil 2: Yurtdışı Yerleşiklerin Konut Talebinde İllerin Ward Yöntemi İle Kümelenmesi

Yapılan araştırmalara göre; yurtdışında yaşayan Türk vatandaşların konut taleplerindeki beklentileri benzerlik göstermektedir. Gurbetçiler daha çok, yatırım ve tatil amaçlı olarak satın aldıkları konutların; hem ekonomik hem de dayanıklı olmasını istemektedir. Antalya ili Türkiye'nin önemli yaz turizmin beldelerinden biridir. Yurt içinde ve yurt dışında yaşayan kişilerin konut taleplerinde cazip bir yatırım merkezidir. Türkiye'de Antalya'nın en fazla göç alan il olmasının nedeni; iklimi, özel konumu, yüksek eğitim seviyesi, temiz ve doğal denizi ile kumsalı, tarihi ve kültürel yapısındaki zenginlik, ekonomik yaşam standardı ve ulaşım kolaylıklarıdır. Endüstriyel, sanayi ve turizm gibi sektörlere istihdam olanağı sağlayan Antalya, gurbetçiler için İstanbul ve İzmir gibi kozmopolit kentlerden daha cazip konumdadır. Bu özelliğiyle Antalya ili konut talebi açısından ön plana çıkarak, tek başına bir küme içerisinde incelenmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca yurtdışında yaygın olan avantajlı Mortgage koşulları, son zamanlarda Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır. Bu sayede gurbetçiler tarihsel zenginliğe sahip olan İstanbul ilinden konut talebinde bulunmaktadır. TÜİK'in araştırmaları, yurtdışında yaşayan Türkler'in İstanbul'daki kapalı sitelere yatırım yaptıklarını açıklamaktadır. Ayrıca Sakarya'nın gelişen endüstrisi, sanayi siteleri ve ulaşım yollarının kavşak noktasındaki konumu nedeniyle iç ve dış göçler halen sürmektedir. Marmara bölgesinde başarı grafiği yükselen bir il olması ile yakın gelecekte nüfusunun bir milyon olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 3: Dış Ülkelerin Ekonomik Panel Model Değişkenleri ve Tanımları

Panel Değişkenleri	Değişkenlerin Tanımı
KT	Konut Talebi: Ülke uyruklarına göre yabancılara yapılan aylık konut satış istatistikleri. TÜİK'in aylık konut satış istatistikleri (2015 ve 2016 yılları arası toplam 24 aylık süreyi kapsamaktadır).
EURO	Avrupa Para Birimi: Aylık ortalama Türk lirası kurundaki değeri.
KALTIN	Külçe Altın: Külçe altın satış fiyatı (TL/Gr) değeri.
EGE	Ekonomik Güven Endeksi: Türkiye'de üretici ve tüketicilerin genel iktisadi duruma ilişkin değerlendirme, eğilim ve beklentilerini özetleyen bir bileşik endekstir. Ekonomik Güven Endeksinin oluşmasında, Perakende ticaret %5, Tüketici %20, İnşaat %5, İmalat sanayi %40, Hizmet %30 oranında etkilemektedir. Bu ağırlıklar beş güven göstergesine doğrudan uygulanmamaktadır. Her bir sektörün ağırlığı o sektöre ait güven endeksinin alt endekslerinin normalleştirilmiş denge değerlerine uygulanmaktadır.
TÜGE	Tüketici Güven Endeksi: Türkiye genelinde rassal seçilen haneleri temsil eden fertler ile yapılan tüketici eğilim anketlerine göre fertlerin gelecekteki beklentileri, mali durumu ve mevcut iktisadi koşullara ilişkin fikirleri belirlenerek hesaplanan bir iktisadi endekstir. Yapılan bu çalışmadaki amaç tüketicilerin gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerini belirlemektir. Hanehalkı eğilim anketleri her ayın ilk 15 gününde yapılmaktadır.
REGE	Reel Kesim Güven Endeksi: Türkiye'deki sanayi üretimini belirleyen konuları içeren bir anketle hesaplanan değerdir. Her firmadan elde edilen bulgular bir hesaplama metodu ile geneli yansıtabilecek şekilde endekslenmektedir.
HSGE	Hizmet Sektörü Güven Endeksi: Perakende ticaret, hizmet ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren özel sektör girişimlerinin gelecek üç aya ilişkin beklentileri ile mevcut iş durumlarının değerlendirilmesidir.
PTSG	Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi: Endeks kapsamında elektrikli ev aletleri, BYS mobilya, yiyecek ile içecek ve tütün ürünleri, tekstil, radyo ve televizyonlar, motorlu taşıtlar, aydınlatma ekipmanı ve ev içi kullanım ürünleri, birden fazla çeşit türde ürün satan büyük mağazalar, hazır giyim ve ayakkabı mağazaları ve diğer sektörler bulunmaktadır.
D ₁	Yatırım amaçlı olan ülkeler için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkeni.

Kaynak: TÜİK (2013-2016), Dış ülkelerin aylık konut talep istatistiği ve panel değişkenleri

Dış Ülkelerin Konut Talebinde Panel Veri Analizi

Son olarak dış ülkelerin Türkiye'nin konutlarına olan talepleri ve konut sektörüne ilgileri, panel veri analiziyle incelemeye alınacaktır. Aşağıda rassal etkili panel veri modeli görülmektedir. Panel ekonometrik modeline ait örnek araştırma evreni, konut talebini belirleyen "ekonomik faktörlerin" verilerinden oluşmaktadır.

$$\begin{aligned}
 &KT_{it} \\
 &= \beta_0 + \beta_1 EURO_{it} + \beta_2 KALTIN_{it} + \beta_3 EGE_{it} + \beta_4 TÜGE_{it} + \beta_5 REGE_{it} + \beta_6 HSGE_{it} \\
 &+ \beta_7 PTSGE_{it} + \delta_1 D_{1i} \\
 &+ \mu_i + u_{it} \quad (5.3)
 \end{aligned}$$

$H_0: \sigma_\mu = 0$; Birim etkilerin standart hataları sıfıra eşittir.

$H_1: \sigma_\mu \neq 0$; Birim etkilerin standart hataları sıfırdan farklıdır.

Tablo 4: Birim etki varlığının sınanmasında olabilirlik oranı testi (STATA 13, 2018)

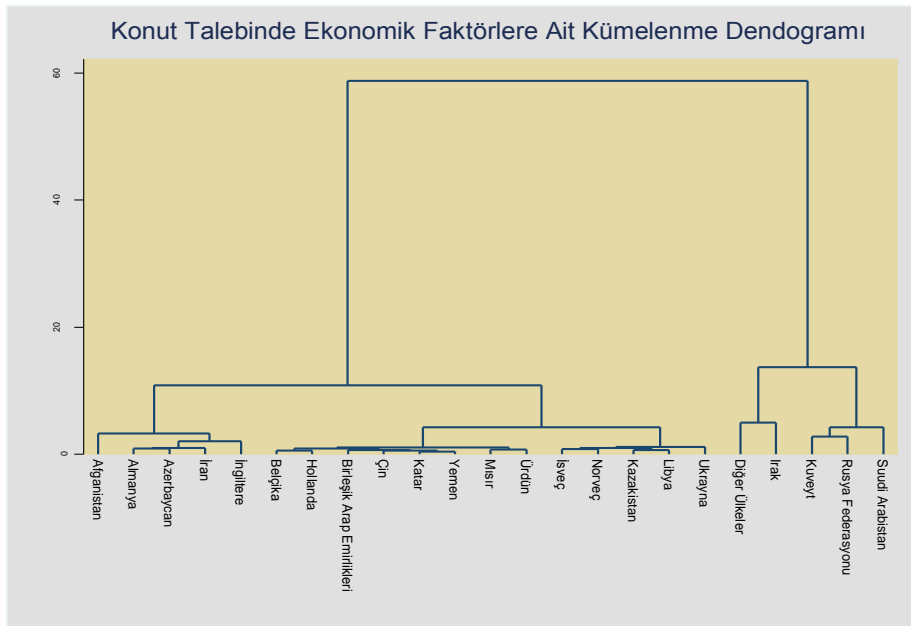
Random-effects ML regression	Number of obs =	552
Group variable: id	Number of groups =	23
Random effects u_i ~ Gaussian	Obs per group: min =	24
	avg =	24.0
	max =	24
Log likelihood = 250.50818	LR chi2(8) =	88.85
	Prob > chi2 =	0.0000

kt	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
euro	2.929201	.4045435	7.24	0.000	2.13631 3.722091
kaltin	-2.08317	.295526	-7.05	0.000	-2.66239 -1.50395
d1	-.529775	.124021	-4.27	0.000	-.7728517 -.2866984
ege	-22.10536	4.479748	-4.93	0.000	-30.88551 -13.32522
tge	6.112296	1.172353	5.21	0.000	3.814527 8.410065
rege	5.260393	1.828522	2.88	0.004	1.676555 8.84423
hsge	16.69055	3.299966	5.06	0.000	10.22274 23.15837
ptsge	3.639838	.9552163	3.81	0.000	1.767649 5.512028
_cons	-13.86879	4.762887	-2.91	0.004	-23.20387 -4.5337
/sigma_u	.2888789	.043007			.2157709 .3867576
/sigma_e	.1395278	.0042889			.13137 .1481922
rho	.8108416	.0466501			.7064851 .888551

Likelihood-ratio test of sigma_u=0: $\chi^2_{(8)} = 812.38$ Prob>=chi2 = 0.000

Olabilirlik oranı testi sonucuna göre; konut talebi üzerinde, Euro (euro)'nun, külçe altın (kaltin) yatırımının, ekonomik güven endeksinin (ege), tüketici güven endeksinin (tge), reel kesim güven endeksinin (rege), hizmet sektörü güven endeksinin (hsge) ve perakende ticaret sektörü güven endeksinin (ptsge) anlamlı oldukları görülmektedir. Ayrıca yatırım amaçlı olan ülkeler için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge

değişkeninin anlamlı olduğu görülmektedir. ‘‘Wald Testi’’ yerine kullanılan χ^2 (ki-kare) testi anlamlıdır. Birim etkinin toplam varyans içerisindeki payı ($\rho = 0,81$) yüksek olduğundan birim etkinin önemli olduğu söylenebilmektedir. Test istatistiği, bir serbestlik dereceli χ^2 (ki-kare) tablosu ile karşılaştırılarak test edilmektedir. Test sonucunda, tesadüfi etkiler modelinin genel varsayımı olan, birim etkilerin standart hatalarının olmadığını söyleyen H_0 yokluk hipotezi reddedilmektedir. Böylece birim etkilerin bulunduğu, yani dış ülkelerin konut talebinde; Türkiye illerinin heterojenliğindeki öneminin fazla olduğu söylenilebilir. ‘‘Olabilirlik Testi’’ sonucuna göre; tüm panel veri faktörleri anlamlı çıkmıştır. Yukarıdaki ekonomik panel veri modeli, dış ülkelerin konut talebi için ‘‘uygun bir tesadüfi etkili panel veri modelidir’’.

Şekil 3. Konut talebinde benzer ülkelerin wards yöntemi ile kümeleme dendrogramı

Şekilde WARDs yöntemine göre 20 birimlik mesafede oluşan dendrogram grafiğine göre gruplanan 10 küme görülmektedir. Ülkelere göre konut talebinde, farklı coğrafi yapıda olan ülkeler ortak tercihlerde aynı kümede yer alabilmektedir. Yani aynı kümede yer alan ülkelerin, Türkiye’deki ‘‘konut taleplerinden olan beklentileri’’ aynıdır. Dördüncü kümede yer alan sekiz ülke ile beşinci kümede yer alan beş ülkenin konut talebinin yatırım ve tatil amaçlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık turizmi açısından konut alımları önem kazanmaktadır. Önceki yıllarda, Türkiye’de en fazla konut alan ülkeler arasında görünmeyen Afganlılar, TÜİK verilerine göre 2016’da Türkiye’de bulunan 1623 konut satın alarak en fazla alım yapan ilk 10 içinde beşinci sırada yer almaktadır. Afganistan vatandaşlarının konut alımlarında, Türk firmalarının yurt dışında yaptıkları tanıtımların etkili olduğu söylenmektedir. Afganlılar Türkiye’yi kültürel açıdan kendilerine yakın görmekteyler. Ayrıca Türkiye’nin güvenli ülke olması da

konut alımında önemli bir unsur olmaktadır. Afganlılar, özellikle İstanbul'dan konut talep etmektedirler. Afganistan vatandaşları, Zeytinburnu, Beylikdüzü ve Esenyurt gibi bölgelerden konut almaktadırlar. Konut alımlarının önemli bir bölümü *yatırım* amaçlıdır. 70 bin dolardan başlayıp 500-600 bin dolarlık evlere, neredeyse 3 milyon dolarlık villalara kadar alanlar vardır. Almanların 2015 yılıyla kıyasladığında, Türkiye'ye olan konut talep ilgisi 2016 yılında da sürmektedir. 2016 yılında 1474 adetlik ve 649254 m² alımlarıyla listede ikinci sırada yer almaktadır. Önceki yılki listede olup 2016 yılında artışını sürdüren bir diğer ülke ise Azerbaycan'dır. 2015 yılında listede dokuzuncu sırada olan Azerilerin adetsel bazda alımları düşse de metrekare bazında alımları artmaktadır. 280247 m² alımlarıyla Azeriler listede beşinci sıradadır. Konut alımlarında ise listede sekizinci sırada yer almaktadır. Demir İnşaat Yönetim Kurulu'nun yaptığı araştırmaya göre, İran ile Türkiye'nin sınır komşuluğu stratejik açıdan önem arz etmektedir. Dolayısıyla, İranlıların Türkiye'den en çok konut alan milletlerden biri olmaktadır. Ayrıca Türkiye; 2011, 2012 ve 2013 yılında İranlılara çok konut satmıştır. Fakat Suriye'de yaşanan sıkıntılardan dolayı konut satışları biraz durgunlaşmıştır. Her ne kadar İranlılar için Avrupa, Afrika ve Amerika *yatırım* yönünden cazip gelse de İran ve Türkiye pazarları birbirine muhtaçtır. İranlıların Türkiye'deki gayrimenkul sektörüne yaptığı yatırımlar son yıllarda da %50 artmıştır. Son iki yılda, Türk müteahhit ve emlakçılar İran'a giderek Türkiye'deki gayrimenkul yatırım fırsatlarını tanıtmaktadırlar. İranlı yatırımcıların bu tanıtım sürecinden etkilenerek Türkiye'deki yatırımlarının artış gösterdiği gözlenmektedir. İranlılar kültürel açıdan İstanbul'u kendilerine yakın bulmaktadırlar. İstanbul rahat bir sosyal yaşam alanı olduğundan, cazip yatırım imkânı olarak görülmektedir.

Sonuç

Bu makale çalışmasında, Türkiye il gruplarının konut satışlarını etkileyen değişkenlerine, dengeli ve dengesiz panel veri analiz yöntemleri ile kümeleme yöntemi uygulanmaktadır. Çalışmanın temel amacı; gurbetçilerin Türkiye'den konut taleplerinde benzer özellik gösteren illerin kümelenmesi ile dış ülkelerin Türkiye illerinden konut taleplerine göre kümelenmeleridir. Ayrıca konut talebini etkileyen faktörler *SWOT* Analizi ile belirlenerek panel veri analiz bulgularını da desteklemektedir. Araştırma örnekleme: 2013-2016 dönemi Türkiye illerinin aylık konut satış sayıları ve konut satışlarını etkileyen ekonomik faktörler oluşturmaktadır. Çalışmada *Öklid* uzaklığı ve *WARDS* yöntemi ile hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Euro'nun, külçe altın yatırımının, ithalatın, istihdam endeksinin, ücretli bir işte çalışanların, ekonomik güven endeksinin, tüketici güven endeksinin, reel kesim güven endeksinin, hizmet sektörü güven endeksinin ve perakende ticaret sektörü güven endeksinin konut talebi üzerinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. *TÜİK*'in araştırma raporuna göre; yılda iki milyon gurbetçi en az bir kere Türkiye'yi ziyaret etmektedir. Döviz artışını memleketlerinde gayrimenkul yatırımı yapmak için fırsata çeviren gurbetçi Türkler, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere konut alımlarına hız vermişlerdir. Ayrıca mütakabiliyet yasaasının değişmesinden sonra yabancılara mülk satışında patlama olmuştur. Türkiye'den yoğun olarak alım yaptıkları dikkat çeken Ortadoğu Ülkeleri İstanbul'un yanı sıra Sakarya, Bursa ve Trabzon gibi yeşil ve serin bölgeleri tercih

etmektedirler. Hem yatırım, hem tatil amacıyla İstanbul'u tercih eden Ortadoğulular özellikle alışveriş merkezlerine yakın yerlere ilgi göstermektedir. Serin Karadeniz yaylalarına ilginin artmasında bu bölgeye başlatılan doğrudan uçuşların etkisi olduğuna dikkat çekilmektedir. Son dönemde Ege ve Güney Kıyıları da keşfeden Ortadoğuluların Çeşme-Alaçatı'da özel konut projelerinde yer almaktadırlar. Ruslar ve kuzey ülkelerden gelenler Antalya ve Muğla gibi sıcak illerden ev almaktadırlar. İstanbul küresel ve bölgesel ölçekte turizm ve eğlence amacıyla konut yatırımında ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'dan sonra ikinci sırada İzmir, üçüncü sırada Antalya ve son sırada Ankara yer almaktadır. Sonuç olarak araştırmalar; gurbetçiler ile yabancıların konut taleplerini artırmak amacıyla, konut pazarlama işletmelerinin etkili imaj oluşturma stratejileri geliştirmelerini önermektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, Ö. ve Yüksel G. (2017). Clustering the mixed panel dataset using Gower's distance and k-prototypes algorithms. *Journal of Communications in Statistics*. doi: 10.1080/03610918.2017.1367806.
- Andreica, M. E ve Andreica M. (2014). Forecasts of Romanian industry employment using simulations and panel data models. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 17(2), 130-140.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometrics analysis of panel data (3rd ed.)*. England: John Wiley & Sons Press.
- Blashfield, R. K. ve Aldenderfer M. S. (1978). The literature on cluster analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 13, 271-295.
- Chang, C., Chen, S. ve Somerville T. (2003). Economic and social status in household decision-making: Evidence relating to extended family mobility, *Urban Studies*, 40(4), 733-746.
- Chetty, R. ve Szeidl A. (2004). Consumption commitments and asset prices. *Working Paper. Berkeley: University of California, Economics Department*.
- Clark, W. A. V. ve Dieleman F. M. (1996). Household and housing. Choice and outcomes in the housing market. *New Jersey: Cupr Press*.
- Dalkılıç, B. ve Aşkın M. (2014). Gayrimenkul ve konut sektörüne bakış. *Dalfin Finansal ve Kurumsal Çözümler Danışmanlığı*, 1-41.
- Demiralay, M., & Çamurcu, Y. (2005). Cure, agnes ve k-means algoritmalarındaki kümeleme yeteneklerinin karşılaştırılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1-18.
- Doğan, B. (2008). *Bankaların gözetiminde bir araç olarak kümeleme analizi: Türk bankacılık sektörü için bir uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Giffenger, R. (1998). Segregation in Vienna: Impact of market barriers and rent regulations. *Urban Studies*, 35(10), 35-43.

- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle ekonometri*. (N. Bolatoğlu. Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Güriş, S., Çağlayan, E. ve Ün T. (2011). Estimating of probabilty of homeownership in rural and urban areas: Logit, probit and gompit model. *European Journal of Social Sciences*, 21, 405-411.
- Gündüz, S. (2011). *Uzaklık fonksiyonlarının çok boyutlu ölçekleme algoritmalarındaki etkinliğinin incelenmesi ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Harrigan, K. R. (1985). An application of clustering for strategic group analysis. *Strategic Management Journal*, 6 (1), 55-73.
- Juarez, M. A. ve Steel M. F. J. (2010). Model-based clustering of non-gaussian panel data based on skew-t distributions. *American Statistical Association Journal of Business & Economic Statistics*, 28, 52-81.
- Kaya, V. ve Yılmaz Ö. (2006). Bölgesel enflasyon bölgesel büyüme ilişkisi: Türkiye için zaman serisi ve panel veri analizleri. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 21(247), 62-78.
- Kellekçi, Ö. L. ve Berköz L. (2006). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 167-178.
- Ketchen, D. Jr. ve Shook C. L. (1996). The application of cluster analysis in strategic management research: An analysis and critique. *Strategic Management Journal*, 17(6), 441-458.
- Kıral, G. ve Esen B. (2013). Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile Türkiye'nin ekonomik özelliklerinin istatistiksel yöntemleriyle incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 173-188.
- Lu, H. ve Huang S. (2011). Clustering panel data. *SIAM International Conference on Data Mining*, 1-10.
- MacLennan, D. ve Pryce G. (1996). Global economic change, labour market adjustment and the challenges for european, housing policies. *Urban Studies*, 33(10), 1849-1865.
- Mayda, A. M. (2005). International migration: A panel data analysis of economic and non-economic determinants. *IZA Discussion Paper*, 1590.
- Oxley, M. ve Smith J. (1996). *Housing policy and rented housing in Europe*. London: E & FN Spon.
- Özdamar, K. (2004). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 2. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Öztürk, N. (1997). *Türkiye'de konut sektörü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

- Özüekren, A. Ş. ve Kempen V. R. (2002). Housing careers of minority ethnic groups: Experiences, explanations and prospects. *Housing Studies*, 17(3), 365-379.
- Pryce, G. ve Sprigings N. (2009). Outlook for UK housing and the implications for policy are we repeating what we have sown? *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 2(2), 145-166.
- Serrano, L. D. (2006). Housing satisfaction, homeownership and housing mobility: A panel data analysis for twelve EU countries. *Germany: IZA Discussion Paper* No: 2318, 1-48.
- Settles, B. H. (2001). Being at home in a global society: A model for families mobility and immigration decisions. *Journal of Comparative Family Studies*, 32(4), 461- 463.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel veri ekonometrisi: STATA uygulamalı*. Beta Yayınları 2. Baskı, İstanbul.
- Uğur, L. O. (2006). *İnşaat sektöründe riskler ve risk yönetimi*. Türkiye Müteahhitler Birliği Yayını, Ankara.
- Ünlükaplan, Y. (2008). *Çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin peyzaj ekolojisi araştırmalarında kullanımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Vatansever, M. (2008). *Görsel veri madenciliği tekniklerinin kümeleme analizlerinde kullanımı ve uygulanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ward, J. H. (1963). Hierarchical grouping to optimise an objective function. *Journal of American Statistical Association*, 58, 236-244.
- Wooldridge, J. M. (2003). *Econometric analysis of cross section and panel data*. Cambridge: The MIT Press.

İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of United Nations Documents Related to Climate Change in the Context of Deep Ecology

Çiğdem TUĞAÇ¹

öz

Sanayi Devrimiyle birlikte sanayi ürünleri üretimi, kentleşme, enerji için fosil yakıt tüketimi ve atık üretimi gibi eylemlerdeki ve nüfustaki artış nedeniyle doğal çevre üzerinde önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm süreci bütün dünya için olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Günümüzde küresel çapta yaşanan sorunların başında iklim değişikliği gelmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (*Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC*) Değerlendirme Raporlarıyla da bilimsel olarak ortaya konulduğu üzere, iklim değişikliği sorununun temelinde insan faaliyetleri sonucunda atmosfere salınan sera gazları vardır. İklim değişikliği olumsuz sonuçlarını sıcaklık artışı, kuraklık, seller, taşkınlar ve fırtınalar gibi aşırı hava olaylarının sayı ve sıklığındaki artış, su ve gıda güvenliğinde risklerin ortaya çıkması ve buzulların erimesi gibi sayıları arttırılabilecek pek çok biçimde göstermektedir. Geçmişten günümüze çevresel sorunlara çözüm arayışları sürdürülebilir kalkınmayı temel alan çevre korumacı yaklaşımlardan, mevcut üretim ve tüketim kalıplarında radikal değişiklikler öneren ekolojik hareketlere dek uzanan geniş bir yelpazede devam etmektedir. Radikal ekolojik hareketlerin en önemlilerinden biri Arne Naess'in 'derin ekolojisi'dir. Derin ekoloji yaklaşımında ekolojik sorunların temelinde insanın doğayı bir araç olarak algılaması görülmekte ve çözüm olarak da eko-merkezci bir önerme sunulmaktadır. Bu çalışma kapsamında derin ekolojik yaklaşımın düşünsel kökenleri incelenerek; iklim değişikliğiyle ilgili güncel Birleşmiş Milletler belgeleriyle bir arada ele alınmış ve yaklaşımın iklim değişikliğiyle mücadeleye katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Derin Ekoloji, Sığ Ekoloji, Biyosferik Eşitlik

ABSTRACT

With the Industrial Revolution, significant transformations have taken place on the natural environment due to industrial production, urbanization, fossil fuel consumption for energy, waste production and increase in population. This transformation process has brought negative consequences for the world. Today, climate change is one of the most important global problems. As proved scientifically by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Assessment Reports, the problem of climate change arises from the greenhouse gases released into the atmosphere as a result of human activities. Climate change shows its negative consequences in several ways, such as increasing temperature, increasing the number and frequency of extreme weather events such as droughts, floods and storms, the emergence of risks to water and food safety, and the melting of glaciers. The search for solutions to environmental problems from past to present continues in a wide scale ranging from environmental protection approaches based on sustainable development to ecological movements that propose radical changes in existing structure of production and consumption. One of the most important radical ecological movements is 'deep ecology' of Arne Naess. In deep ecology approach, main reason of the ecological issues is seen as the perception of nature as a tool and an eco-centric proposition is presented as a solution. Within the scope of this study, the spiritual roots of deep ecology approach are examined, current United Nations documents on climate change have been addressed with deep ecology approach and the contribution of the approach to combating climate change has been evaluated.

Keywords: Deep Ecology, Climate Change, Shallow Ecology, Biospherical Egalitarianism.

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 23.11.2018

Kabul tarihi: 13.12.2018

¹ Uzman, Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliğine Uyum Dairesi Başkanlığı, cigdem.tugac@csb.gov.tr & Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi Su Yönetimi Enstitüsü Su Politikaları ve Güvenliği Yüksek Lisans Programı, cigdemtugac@gmail.com (ORCID: 0000-0002-2555-6641)

Giriş

20.yy'ın ikinci yarısından itibaren insanlar çevreye vermiş oldukları zararın bilincine varmışlardır. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmenin çevresel kaynaklar üzerine etkisi, doğanın taşıma kapasitesinin üzerinde gerçekleşmiş ve çevreye ilişkin sorunlar uluslararası toplumun gündeminde önemli bir yere gelmiştir. Söz konusu sorunların çözümünde izlenmesi gereken yolun ne olduğu ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur ve bu çerçevede pek çok farklı düşünce dile getirilmiştir. Genel olarak bakıldığında sorunun çözümüne ilişkin iki temel yaklaşım söz konusudur:

- İlk yaklaşım, çevresel sorunların mevcut sistem içinde ve teknolojik önlemler aracılığıyla çözülebileceğini öngören ve günümüzde karşılığını sürdürülebilir kalkınma terimiyle bulan yaklaşımdır.
- İkinci yaklaşım ise çevresel sorunların mevcut eğilimler ve politikalarla çözülemeyeceğini ve bu sorunların çözümünde teknolojinin yeterli olamayacağını, bunun yerine ekonomi ve çevre politikalarında ve bireylerde dönüşümün söz konusu olması gerektiğini savunan ve eko-merkezci önermeleri olan radikal ekolojik hareketlerdir. Bu kapsamda ele alınabilecek en önemli yaklaşımlardan biri de 'derin ekoloji' hareketidir (Yaylı ve Çelik, 2011, s.371).

Uluslararası toplumun çözüm arayışı içinde olduğu en önemli çevre sorunlarından biri iklim değişikliğidir. İklim değişikliğiyle mücadelede, bu sorunun ortaya çıkmasında temel sebep olan sera gazı salımlarının azaltılması yönünde ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum bağlamında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde gerçekleştirilen uluslararası müzakereler BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (1992), Kyoto Protokolü (1997) ve son olarak Paris İklim Anlaşması (2015) kapsamında yürütülmekte ve bu çalışmalar ile bir arada özellikle BM 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015) ve BM Habitat III Zirvesi sonucunda kabul edilen Yeni Kent Gündemi (2016) belgeleri üzerinde önemle durulmaktadır. Kronolojik sıra içinde her yeni BM belgelerinin giriş bölümünde diğer belgelere referans verilerek, Sözleşme veya belgenin kapsamı içindeki çalışmalarda ve geliştirilen politikalarda öteki belgelerin göz önünde bulundurulması istenilmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele konusunda BM'nin anılan belgeleri kapsamında müzakereler ve çalışmalar sürdürülüyor olsa da Ekim 2018'de yayımlanan IPCC 1.5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu, ülkeler tarafından iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında gerçekleştirilen söz konusu çalışmaların ve Paris İklim Anlaşması kapsamında ülkeler tarafından taahhüt edilen Ulusal Olarak Niyet Edilmiş Katkıların (*Intended Nationally Determined Contributions-INDCs*), Paris iklim Anlaşmasının küresel sıcaklık artışını 2 derecenin altında tutmak ve 1,5 derece ile sınırlamak doğrultusunda çaba göstermeye ilişkin hedefini gerçekleştirmek için yeterli olmadığını ortaya koymuştur (IPCC SR15, 2018).

Bu esaslar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, iklim değişikliğine ilişkin önde gelen Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve belgeleri kapsamındaki çalışmaların bir adım öteye taşınmasının gerekli olduğu ve iklim değişikliğinin giderek daha da kötüleşen sonuçlarının ortaya çıkacağına IPCC raporlarıyla bilimsel kanıtlarıyla ortaya

konulduğu günümüz koşullarında, derin ekolojinin eko-merkezci önermelerinin iklim değişikliğiyle mücadeleye katkısının değerlendirilmesidir.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle derin ekolojik hareketin düşünsel kökenleri ele alınarak, hareketin temel ilkelerinin şekillenmesini sağlayan süreçler değerlendirilmektedir. Ardından derin ekolojinin temel önermeleri üzerinde durularak, doğayı ve bunun içinde insanı ele alış biçimi incelenmektedir. Son kısımda ise derin ekolojik yaklaşımın temel ilkeleri, iklim değişikliğiyle mücadele için BM tarafından ortaya konulan uluslararası sözleşmelerin ve belgelerin içerikleriyle bir arada değerlendirilmektedir. Çalışmanın Sonuç bölümünde genel bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

1. Derin Ekoloji Yaklaşımının Düşünsel Kökenleri

İlkçağlardan itibaren çevreye ve doğaya ilişkin farklı görüşler ortaya konulmuştur. Erken dönemde bu görüşlere yön veren temel konu dini inanışlar olsa da öncelikle Rönesans döneminde Bacon'la başlayan doğaya hâkim olma fikrinin, Sanayi Devrimi ile birlikte doruk noktasına ulaştığı ve doğayı sınırsızca kullanılabilir bir kaynak olarak ele alma noktasına geldiği görülmektedir (Özer, 2001, s.62; Çüçen, 2011). Bacon'dan sonra Rene Descartes'in ortaya koyduğu Kartezyen felsefenin doğayı mekanik kurallara bağlı olarak işleyen bir yapıda ele alan yaklaşımı, derin ekolojistler tarafından önemli bir dönüm noktası olarak görülmekte ve ekolojik sorunları başlatanın bu yaklaşım biçimi olduğu savunulmaktadır (Sessions, 1995, s.4). Doğanın işleyişini matematiksel formülasyonlar ile ifade etme yaklaşımı Galileo, Newton ve diğer bilim insanları tarafından da sürdürülmüş ve akılcı, bilime dayalı ve tekno-merkezci bir yaklaşım ortaya konulmuştur (Çüçen, 2011).

Derin ekolojinin önde gelen isimlerinden Fritjof Capra'ya göre insanların karşılaştığı ekolojik sorunlar, en gelişmiş makinelerin bile çözemeyeceği türdendir. İnsanın düşüncü biçimi ve iletişim şekli bilgisayarlardan farklıdır. İnsan zekâsı, yargısı, hafızası ve kararları asla tamamen rasyonel değildir, duygularla ve sezgilerle renklendirilir. İnsan bedeniyile ve duyularıyla düşünürken, bilgisayarların bir bedeni yoktur. Capra'ya göre bu durum insanı belli hususlarda kararların asla bilgisayarlara bırakılmayacağı sonucuna götürmektedir. Bunlar öyle konulardır ki akıl, saygı, anlayış, aşk, sevgi, tutku gibi insani niteliklerle karar verilmesi gerekir. Mekanistik ve parçacı yaklaşım eski dünya görüşünün karakteristik özellikleridir. Capra'ya göre bugün bilim ve teknoloji, doğa üzerinde hâkimiyet sağlamak üzere geliştirilmektedir (Capra, 1995, s.22). Descartes'in doğaya bilimsel bilgi aracılığıyla hâkim olunabileceğine vurgu yapan söz konusu mekanistik anlayışının temel alındığı dönemde; bu yaklaşımı eleştiren Charles Darwin, 1859 yılında yazdığı, Türlerin Kökeni isimli kitabıyla, bilim ve düşünce dünyasında büyük etkiler yaratmıştır. Geliştirdiği evrim teorisi, mekanistik yaklaşımdan farklı olarak, türlerin çevreleri tarafından şekillendirildiği ve doğanın da sabit olmak yerine sürekli bir değişim ve gelişme içinde olduğu düşüncesini ortaya koymuştur (Yardımcı, 2006, s.14). Evrim teorisinin etkileri, 'ekoloji' kavramını ilk olarak kullanan Ernst Haeckel üzerinde de görülebilir. Çevreci hareketlerin ortaya çıkış süreci incelendiğinde genel kabul, bilimsel ekolojinin başlamasının bu noktada çok önemli bir

kırılma noktası olduğudur. Zira biyolog olan Haeckel, 1876 yılında canlıların yaşam ortamlarıyla ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak 'Ekoloji Bilimi'ni kurmuştur. Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Çüçen, 2011). Ernst Haeckel, bu terimi ortaya koyduktan sonra, bu ilişkiyi anlamaya çalışan pek çok yaklaşımın geliştirildiği görülür. Ekolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesi ve güçlenmesi zamanla felsefi düzeyde ekolojik dünya görüşünün oluşturulması sürecine girilmesini de sağlayacaktır (Özer, 2001, s.64).

Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde Henry David Thoreau ve John Muir'in doğaya olan sevgileri onların doğayı insanın tahribinden, maddi unsurların olumsuz etkisinden korumaları için çalışmalarını sağlamıştır ve bu durum ileride derin ekolojik perspektifin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Bieder, 2011). Thoreau, doğanın önyargılardan uzak olduğunu söylemektedir. Doğa Thoreau'nun toplumu olmuştur. Yürümek adlı makalesinde ormanlardan ve yabanılıktan gelenlerin insanı canlı tuttuğunu dile getirmektedir. İnandığı temel konu; kişinin kendisinde bir öz-reform gerçekleştirmediği müddetçe toplumun yeniden düzenlenmesinin mümkün olamayacağıdır. Muir, hiçbir canlının diğerinden daha aşağıda veya daha yukarıda olamayacağını vurgulamaktadır. O'na göre hepsi kendi istediği biçimde ve kendi istediği zamanda yaşamak ve ölmek haklarına eşit derecede sahiptirler (Aitchtey, 1993, s.12). Muir ve Thoreau tarafından söz konusu fikirler ortaya konulurken, ekolojiye ve çevreye dönük çalışmaların yapılmasının önemini ortaya koyan ve daha büyük kitlelerce anlaşılmasını sağlayan önemli bir olay Büyük Sis (*Great Smoke*) yaşanmıştır. 1952 yılında Londra'da hava kirliliği ile bağlantılı olarak 4000 kişi hayatını yitirmiştir (Wilkins, 1954, s.1).

1960'lı yıllar hareketli sosyal aktivizmin Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Batı Avrupa ve Avustralya'da etkin olduğu bir on yıl olmuştur. Aktivizm daha çok nükleer silahlar ve savaş-barış temaları üzerine yoğunlaşmış olsa da Greenpeace ve Sierra Kulüp yerel ölçeği göz önüne alan çevresel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Derin ekolojinin ortaya çıkmasında ve önemli bir ekolojik hareket olarak gelişmesinde temel teşkil eden Aldo Leopold'un, Rachel Carson'un ve diğer ekolojistlerin çalışmalarından da bu dönem kapsamında bahsetmek gereklidir. Zira derin ekolojinin ana kaynaklarından birisi de 1960'larda Leopold'un ortaya koyduğu 'toprak etiği' düşüncesidir (Sessions,1995, s.x). Toprak etiği yaklaşımına göre, doğanın kendi başına bir değeri vardır ve bu noktada insanın sorumlulukları söz konusudur. Doğanın bütünlüğü korunmalıdır (Des Jardins, 2006, s.357). 1962 yılında Rachel Carson'un yazdığı Sessiz Bahar adlı kitabı derin ekoloji hareketinin başlangıç noktası olarak kabul eden görüşler söz konusudur. Çünkü kitabın yayınlanmasını takip eden dönemde arazi kaynaklarını korumaya dönük hareketler başlamış, kitap yaban yaşamının korunması yönünde çabalar gösterilmesine ön ayak olmuştur. Carson'un yazdıklarının insanları bu denli etkileme nedeni insanın var olmasının bütün biyolojik yapının ayakta kalmasına bağlı olduğunu açıkça göstermesi ve ekosistem içinde yaşayan tüm varlıkların birbiriyle içsel bir bağa sahip olduğunu anlatmasıdır (Drengson vd., 2011, s.102).

Ancak bu tip çalışmalar geliştirilmiş olmasına rağmen örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yıllara gelindiğinde yaban yaşamı koruma alanlarının ve milli parkların ilan ediliyor olması, henüz bugünkü çevre koruma yaklaşımı ile değil, tamamıyla rekreasyonel ve manzara değeri olan alanlar için uygun görülmüş ve bu statünün verileceği alanlarda ekolojik rezerv özelliğinin bulunması öncelik sebebi olmamıştır. Bu yaklaşım biçimi 1980'li yıllara gelene kadar devam etmiştir (Foreman, 1995, s.50). Yaban yaşamı rezerv alanlarının ilan sebebi, söz konusu rekreatif amaçlı alanlarda kullanılabilir av hayvanı stokunun sağlanmasıdır. Hatta bu tip alanlarda avlanacak hayvanları avlayan gri kurt, bozayı gibi yırtıcıların da ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Ancak daha sonra bilim insanları bu türlerin ekosistemindeki varlıklarının önemini fark etmişler ve alana yeniden tanıtılmalarını sağlamışlardır (Foreman, 1995, s.53)

1980'li yıllar korumacılık açısından tam bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Bunu sağlayan en önemli husus, artık 'çevre etiği' disiplini üzerinde çalışmaların başlamış olmasıdır. 1980 itibarıyla akademik bir dergi olan Çevresel Etik'in yayımlanması için yeterli düzeyde ilgi, konu üstünde toplanmıştır. İçlerinde özellikle Bill Devall ve George Sessions'un olduğu üniversite öğretim üyeleri Norveçli filozof Arne Naess'in 'derin ekoloji' bakışının Amerika Birleşik Devletleri'nde popüler hale gelmesini sağlamışlardır. Çevre etiği konusunda uluslararası uzmanlar ağı oluşturulmuş ve modern felsefedeki en hareketli tartışma alanının başlamasına öncülük edilmiştir.

Bu sayede 1980'lerin sonuna gelindiğinde pek çok korumacı ya da gönüllü aktivist Derin ekoloji-Sığ ekoloji ayrımının farkına varmış ve etik ve ekolojiye ilişkin fikirler üretmeye başlamıştır. Söz konusu tartışmaların odağında türlerin 'içkin değeri'nin olup olmadığı ya da sadece insan için 'kullanım değeri' olması halinde mi değerli olacağı yer almıştır. İnsanın doğaya karşı etik bir sorumluluğu olup olmadığı, varsa ne olduğu sorusuyla ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu aşamada etik ve içkin değer tartışmaları insanları Aldo Leopold'un doğaya ilişkin fikirlerine geri götürmüştür. Leopold 'yaban alanı' kavramını ilk ortaya atan kişidir ve "bir dağ gibi düşünmek!" deyişi ile tüm insanları batılı toplumlarda egemen olan paradigmaları yıkmaya çağırmıştır (Foreman, 1995, s.53; Özer, 2001, s.70).

Yapılan bilimsel çalışmalar yavaş yavaş eski yaklaşımları ortadan kaldırmış ve habitatların parçalanmasının derhal durdurulması gereken bir yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar arttıkça ve veriler biriktikçe kaçınılmaz bir biçimde sanayileşmiş toplumun eylemlerinin, daha önce görülmemiş bir biçimde dünyaya zarar vermekte olduğu ve bu durumun 20 yy'nın sonlarındaki boyutlarına tarihin hiçbir evresinde ulaşmamış olduğu ortaya konulmuştur (Foreman, 1995, s.55).

2. Derin Ekoloji Yaklaşımı

1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllara gelindiğinde yukarıdaki düşünsel temeller üzerinde gelişen yeni bir ekolojik hareket olarak derin ekoloji ortaya çıkmış; canlılar ve doğal çevre arasındaki oldukça karmaşık bir hal almış olan ilişkilere farklı bir perspektiften yaklaşmanın yolunu göstermeye çalışmıştır. Bu yeni hareketin kurucusu Arne Naess'tir.

Naess insanların kriz içinde olduklarını hissettiklerini, ancak yalnız önsezilerin değil bilimsel bilginin de insanlara tehlikeyi işaret ettiğini söylemektedir. Kendi ifadesiyle; çevrenin durumu hakkındaki bilgi insanı kötümserliğe götürse de insanları çabucak harekete geçirmek için ne yapılabileceğini düşünmesi ve bu karamsarlık içinde hala umutlanılabilecek bir şeyler bulabilme ihtimali Naess'i bu konuda çalışmaya itmiştir. 1960'lı yılların sonunda Naess'in ekoloji ve felsefe üzerine ders vermeye başlayan ilk kişi olduğu görülmektedir. 1968'de Oslo Üniversitesi'nde, ardından 1972'de Hong Kong Üniversitesi'nde dersler vermiştir (Aktaran: Sessions, 1995, s.xii). 1984 yılında Arne Naess ve George Session birlikte derin ekolojinin 8 temel prensibini ortaya koymuştur (deepecology.org, 2018; Naess, 1995a, s.64). Platformdaki kişilerin ortak değerleri olarak ele alınabilecek bu temel prensipler şunlardır:

1. Doğanın insana yararlı olmasından bağımsız olarak kendi için değeri vardır.
2. Doğadaki çeşitlilik bu değere katkı sağlar. Doğadaki ıssız alanlar da nehirler de bu çeşitlilik kapsamındadır.
3. İnsan hayatı gereksinimlerini karşılamak amacı dışında bu çeşitliliği hiçbir biçimde azaltamaz (Hayati gereksinim kavramı, aslında değişkenlik içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayati ihtiyacın ne olduğu iklim değişikliği veya toplum yapısındaki farklılaşmalarla değişkenlik gösterebilir).
4. İnsanların ve kültürlerin gelişebilmesi için insan nüfusu azaltılmalıdır. Sadece insanın değil, diğer canlı nüfusunun da azalması gereklidir. Aradaki mesafe yaklaştıkça kültürlerin özgün değeri azalacaktır. Dolayısıyla nüfusun uzun vadeye yayılarak azaltılması önem taşır (Uzun vadede azaltımın faydası olmadığını düşünmek Naess'e göre yanlıştır).
5. İnsanların dış dünyaya müdahalesi ciddi boyuttadır ve bu durum azaltılmalıdır (Naess'e göre gelişmiş ülkelerdeki materyal açısından zengin kişilerin doğayla ilişkilerini düzenlemeleri bir gecede olması beklenemeyecek bir konudur. Bu aşamada çeşitli stratejilerin geliştirilmesi gereklidir).
6. Politika değişikliği gereklidir. Bu yapılırsa temel ekonomik, ideolojik ve teknolojik yapı da değişecektir (Naess'e göre sanayileşmiş ülkelerde bugün görülen gelişme trendi 1. ve 5. noktalarla bağdaşmamaktadır. Bugünkü yaklaşım bir şeye değer biçme eğilimindedir çünkü kaynaklar kıttır ve eşya değeri vardır. Aşırı ve gereksiz tüketime bağlanmış bir prestij söz konusudur. Kendini gerçekleştirme, yerel topluluklar ve "küresel düşün yerel hareket et!" gibi sloganlar, insan toplulukları için anahtar terimler olarak kalsa da giderek artan küresel eylemler derin dönüşümleri gerektirir. Naess'e göre 3. Dünya ülkelerindeki yöneticiler genelde derin ekoloji gibi konularla ilgilenmezler. Sanayileşmiş toplumların kurumları bu tip ülkelerin örneğin; çölleşme gibi sorunlarla ilgileniyormuş gibi gözükse de aslında yaptıkları bir şey yoktur. Bu koşullar altında küresel çapta sivil toplum kuruluşlarının desteği daha da

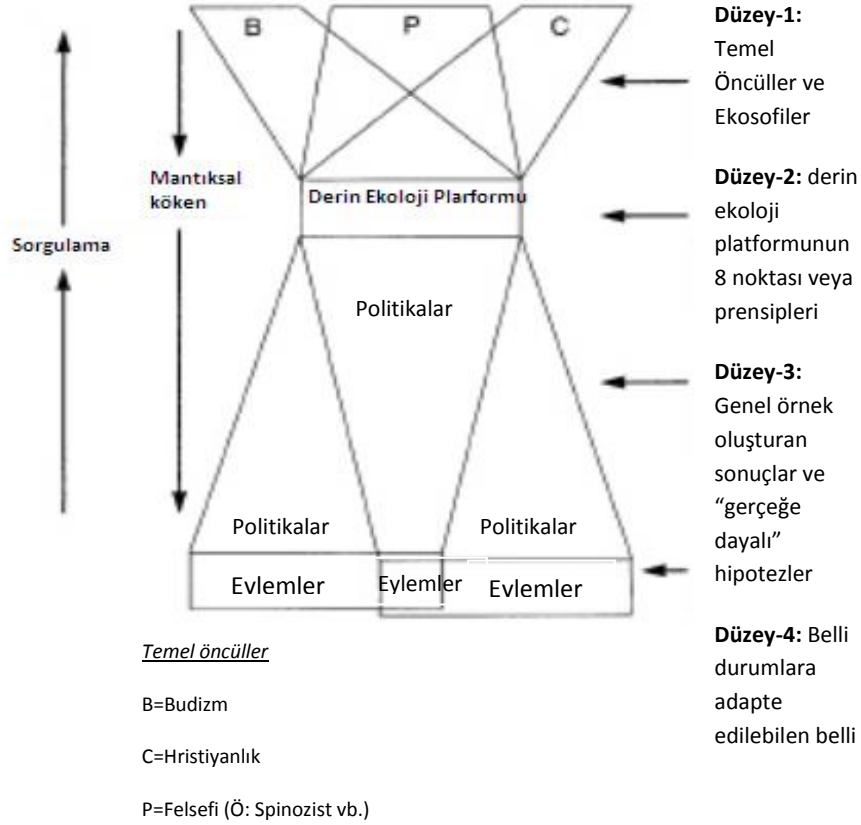
önemli hale gelmektedir. Kültürel çeşitlilik bugünkü teknolojilerle desteklenmelidir ancak bunlar yumuşak, orta dereceli ve alternatif teknolojiler olmalıdır).

7. Yaşam standartlarının yükseltilmeye çalışılması yerine yaşam niteliğinin değeri anlaşılmalıdır.
8. Bu 7 maddeyi benimseyerek dolaylı ve dolaysız olarak gerekli değişikliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunulacaktır (Naess, 1995a, s.64).

Bu ilkeler derin ekoloji için bir platform teşkil etmekte ve bir nevi hareketin temel anahtar kavramlarını ve deyimlerini ortaya koyarak hareketin manifestosunu oluşturmaktadır. Naess, bu ilkelerin birini ya da birkaçını reddedenlerin derin ekoloji yanlısı olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir. Ancak bu ifadeleri kendi bakış açılarından (yani ekosofilerinden) kabul edenler derin ekoloji taraftarı sayılabilmektedir (Aktaran: Önder, 2003, s.154).

1986 yılında Naess derin ekoloji yaklaşımının Apron Diyagramını da (Şekil-1) ortaya koymuştur. Arne Naess'e göre bu diyagram çok ciddiye alınmamalıdır, zira derin ekolojinin yaratıcı yönünü kısıtlamak gibi bir amacı yoktur. Bu diyagramı sadece bilim ve analitik felsefe alanında profesyonel geçmişi olan insanlar için kullanışlı olabileceğini düşünerek oluşturmuş olduğunu ifade etmektedir (Naess, 1995a, s.77). Naess'e göre felsefi açıdan konuya bakıldığında her bir insan farklı derinliklerde durmaktadır. Ama temel öncüllerimiz diyagramda Düzey-1 ile gösterilen yerdedir.

- *Diyagramın 1. Düzeyinde* farklı kültürel ve felsefi/inançsal bakış çeşitliliği olumlu ve gerekli olarak yerini almıştır.
- *Düzey 2*, Derin ekoloji platformunu destekleyecek biçimde dünyaya ve onun çevresel sorunlara ekosantrik/ekolojik yaklaşımı temel alır ve derin ekolojinin 8 temel prensibi bu noktada devreye girmektedir.
- *Diyagramın 3.düzeyi*, dünyanın durumu hakkında hipotezler içerir, örneğin; ozon tabakasının incelmeye başlaması, yok olan türlerin miktarı gibi konuları ele alır.
- *4. Düzeyde*, özel çevresel eylemler ve sosyal yapılar mevcut olana ek olarak belli bir miktarda gösterecekleri kültürel çeşitlilik ile insanların belli durumlara adapte edebileceği kararları ve kuralları belirleyen düzey olacaktır.

Şekil-1: Naess'in Apron Diyagramı (Naess, 1995a, s.77; Drengson vd., 2011, s.111-Düzenlenerek).

Yukarıda ifade edilen derin ekolojinin temel 8 ilkesini kabul edenler, doğaya ve kendilerine ilişkin temel görüşlerde ayrılabilirler. Bu ilkeleri temellendirirken kendi apron diyagramlarına istedikleri unsurları yerleştirebilirler. Farklı felsefeler, dinlere, geleneklere ve dünya görüşlerine inanabilirler ki, bu Naess'e göre en derin düzeydeki çoğulculuğun da göstergesi olmaktadır (Naess, 1994, s.14). Bu noktada kişisel bir sistem ve kişisel bir felsefe olan eko-felsefeler yani ekosofiler ortaya çıkmaktadır (Naess, 1989, s.5).

Ekosofiler, kişileri derin ekolojinin temel prensiplerini kendi öncüllerinden, değerlerinden ve inançlarından hareketle temellendirmeleri ve mevcut ekolojik krize, doğaya karşı işlenen suçlara bir neden ve buradan hareketle bir çözüm bulma çabasını yansıtmaktadır ve Naess'in sağladığı esnek ortam içerisinde bunu yapmanın pek çok yolu vardır. Derin ekolojinin prensiplerinin yaşanan ekolojik krize ilişkin farklı

tanımlama şekilleri vardır. Bir örnekle açıklamak gerekirse; derin ekoloji teorisyenlerinin önemli tartışma alanlarından biri olan 'ekopsikoloji' kapsamında ekososifisini geliştirerek, psikolojik ve ruhani boyutların yabanıl doğa ile ilişkisini ele alan Psikolog Chellis Glendinning, kendi ekososifisi kapsamında sanayi toplumunun içsel ekopsikolojik analizini yapmıştır.

Glendinnig'e (1995) göre Batı kültüründe insanlar kronik bir anksiyete, öfke, bir şeylerin yaşamımızdan eksildiğini hissetme, sanki ruhu olmadan yaşamaya devam etme durumunda olma hislerini taşımaktadır. Yanlış olan şeyin ne olduğu sorusuna Glendinnig, "Batı kültürü 'Orijinal Travma (*Original Trauma*)'dan muzdariptir ve bu durum doğal süreçlerden, doğadan diğer bir deyişle yaşam gücünün kendisinden uzak durmaktan kaynaklanmaktadır." şeklinde yanıt vermektedir. Glendinnig'e (1995) göre bu psikolojik stres halinin belirtileri toplumumuzda ve yönetimlerimizde travma sonrası stres bozukluğu yani aşırı hareketler olarak kendini göstermektedir ki bunlar: öfke, duygusuzlaşma/duyarsızlaşma, duygularda karışıklık/sıkışma, insanın kendi kaderini belirleme ve kontrol hissinin kaybolması gibi sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Aslında görülen bu tip belirtiler çok üzücü olmasına rağmen artık insanlara normal gelmeye başlamıştır. İnsanlar toplumun içinde diğer insanlara özellikle kadınlara, çocuklara, canlılara kötü davranan insanları neredeyse normal karşılar olmuştur. Glendinning bu davranışların normal olmadığını, kendilerini aşırı/olağanüstü bir durum içinde gören insanların diğer kişilerle baş edebilmek için gösterdikleri umutsuzluklarının ifade biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Eğer öyleyse bu bahsi geçen olağanüstü durum nedir? Glendinnig bu soruya "kendimizi evsiz hissetmemizdir" diye yanıt vermektedir. Bu, insanın tek evi olarak bildiği doğadan ayrı düşmesidir (Glendinning, 1995, s.37-40).

Benzer bir yaklaşım ile Doğa ve Delilik adlı kitabında ekolojist Paul Shepard avcı/toplayıcı kültürün psikolojisi ile tarımsal psikolojiyi mukayese etmektedir. Avcı/toplayıcı toplumlarda, yaşar kalma durumu belli psikolojik niteliklere bağlıdır: aleniyet, koşullara uyma, spontanlık, diğer insanlarla birlik olma, merak etme ve değer verme gibi. Yaşar kalma durumu diğer insanlarla iletişim halinde olmayı gerektirir, bu noktada sınırlar yumuşatılır. Avcı-toplayıcı toplumda yaşar kalma aynı zamanda 'iyileşme' ile alakalıdır ve bu çoğu kez doğal ilaçlara dayalı ve seremonileri de içeren bir iyileştirme kültürü barındırır. *The Continuum Concept* (1975) adlı kitabında Jean Liedloff, avcı-toplayıcı topluluklarla günümüzün çocuk yetiştirme pratiklerini mukayese etmiştir. Zıtlıklar yine şaşırtıcıdır. Avcı-toplayıcı kültürde oyun ile iş arasında fark yoktur. Çocuklar yetişkinlerden ayrılmaz, devamlı temas halindedir. İnsanlarla bir arada uyur, çoğunlukla da kollarına yaslanarak. Temas halinde olma ve birine güvenilebilme duygusu doğuşlarından itibaren vardır (Aktaran: Glendinning, 1995, s.37-40).

Bu çalışmalar Glendinnig'e teknolojik Batı kültüründe karşılaşılan mücadeleleri göstermiştir. Kişisel sınırlar olması, aidiyet duygusu eksikliği, tedavi süreçlerimizin tekdüzeliği ve çoğu kez insanı tedavi etmeye yetmemesi bu mücadelelerin yalnızca birkaç örneğidir. Tarıma geçişle beraber bu nitelikler ortadan kalkmıştır. Bunun gibi kayıplar devam etmiştir. Bağımlılığa neden olan bir süreç başlamıştır ki temel sebebi öncelikli ihtiyaçların karşılanamamasına bağlı olarak gösterilen reaksiyondur. Bu tip

durumlarda organizmaların vereceği otomatik tepki bu birincil ihtiyaçları ikincil kaynaklarla karşılamaktır. Bu ise insanları tam olarak tatmin edemeyeceğinden onları bir bağımlılık noktasına götürmektedir. “Teknolojik bir kültürde insanlar tam bir bağımlılıklar denizinde yüzmektedir” diyen Glendinnig, bu bağımlılıkları romantik aşk, seks, alışveriş, uyuşturucular, alkol, kendini imha etme, hızlı arabalar, diğer insanları kötüye kullanma, incitme olarak sıralamaktadır. Glendinnig’e (1995) göre Batı toplumları özellikle “teknolojik bağımlılık”tan mustarıdır. Hem dünyaya mekanistik bir bakış açıları vardır hem de belli cihazlara örneğin; televizyona, bilgisayara, silahlara bağımlıdırlar. Doğal süreçlerden, insanın doğadaki evinden köksüzleşmesi, diğer canlılardan ayrı düşmesi kendisini kaybolmuş ve korkmuş hissetmesine neden olmaktadır. Bu bir anda değil uzun vadede gerçekleşmiş bir değişimdir. Çok yavaş bir biçimde insanların fiziksel gerçekliği daha az yabancı olmaya başlamış ve daha teknolojik bir hale gelmiştir. Doğaya ilişkin düşüleri ise gittikçe azalmış, doğaya hükmetme yarışına girerek bir tekno-ütopya yaratmıştır. Travma ve bağımlılık terimleriyle konuştuğunu vurgulayan Glendinnig, nasıl iyileşileceğinden de söz etmektedir. Glendinnig’e (1995) göre bunun yolu doğadaki yerimizi bulmaktır ve ilk önce bu sorundan çıkılamayacağına dair düşünce yapısı terkedilmelidir. İkinci olarak mekanistik dünya görüşünü bırakmak ve makinelerin getirdiği duyarsızlaşmadan kurtulup yaşar hale gelmek gereklidir. Bu aşama pek çok bağımlı insan için alışkın oldukları şeyleri bırakmak oldukça acı verici olacaktır. Glendinnig “birbirimizle, ruhumuzla ve dünya ile yine ilişki içinde olduğumuz, kendimizi daha bütün hissettiğimiz zaman tedavi süreci amacına ulaşmış demektir” demektir. Glendinnig’e göre bireysel dönüşümü sağlayarak, yeni bir felsefe edinerek dünyaya tekrar gelmiş olunacaktır (Glendinning, 1995, s.40).

Glendinning ve diğer derin ekoloji takipçilerinin fikirlerini benimsediği Arne Naess’in yapmış olduğu önemli bir tanımlama da burada ifade edilmelidir. Naess, 1972 yılında Bükreş’te yapılan 3rd World Future Research konferansına Sığ ve Derin Ekolojik Hareket/*The Shallow and the Deep Ecology Movement* adlı bildiri ile katılmıştır. Bildiride özetle Naess, 60’lar boyunca 2 temel hareketin ortaya çıktığını, bunların ise;

1. Sığ; insan merkezci, kaynak tüketimine dayalı hareket,
2. Derin; ekolojik merkezci ve uzun dönemli çevresel hareket, olduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Sessions, 1995, s.xii).

Naess’in ‘sığ/derin ekoloji’ ayrımı İskandinav ülkeleri dışında yaygın bir biçimde bilinmiyorken, 80’lerle beraber bu ayrım filozoflar ve çevrecilerin ilgisini çekmeye başlamış, dünya çapında yaygınlaşması ise 1985 yılında Bill Devall ve George Sessions’un *Deep Ecology* adlı kitabı yayımlamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu kitap neticesinde ekolojik aktivist bir grup olan Earth First! 80’lerde ortaya çıkmış ve aktif eylemlerle derin ekolojik düşünce sisteminin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Sessions, 1995, s.xii).

Naess'in, 1986'da yayımladığı *The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects* başlıklı makalesinde detaylı bir biçimde yapmış olduğu sığ ve derin ekoloji karşılaştırması aşağıdaki başlıklar altında özetlenmiştir (Naess, 1995a):

○ KİRLİLİK

Sığ Yaklaşım:

- Havadaki ve sudaki kirliliği temizlemeyi teknoloji başarır.
- Kanunlar belli düzeyde kirliliği hoş görür.
- Kirletici sanayiler tercihen gelişmekte olan ülkelere gönderilir.

Derin yaklaşım:

- Kirlilik bütün türlerin ve sistemlerin dâhil olduğu biyosferik bir bakış açısından değerlendirilir, sadece insan sağlığı açısından bakılmaz.
- Kısa dönemli etkilerinden ziyade kirliliğin temel nedenleri ile mücadele edilir.
- Bu aşamada katkıyı maddi olarak buna gücü yetmeyecek ülkeler değil zengin ülkeler yapmalıdır.
- Kirlilik etkenlerini başka fakir ülkelere yüklemek sadece insanlık suçu değildir, hayata karşı işlenen bir suçtur.

○ KAYNAKLAR

Sığ Yaklaşım:

- Kaynaklar insanlar içindir, özellikle de refah içinde yaşayan toplumların şimdiki kuşakları içindir.
- Bu bakış açısı içinde, dünyanın kaynakları bundan teknolojik olarak yararlanabilecek toplumlarıdır.
- Bu noktada şöyle bir güven vardır, kaynaklar bitmeyecektir, çünkü bunlar azaldıkça yüksek piyasa fiyatı bunları koruyacaktır.
- Ayrıca teknolojik süreçler zaten bunları ikame edecek kaynak üretecektir.
- Hayvanlar, bitkiler ve diğer varlıklar sadece insana yararlı oldukları müddetçe değerlidir, insan kullanamıyorsa ne olduklarının pek de bir önemi yoktur.

Derin Yaklaşım:

- Bütün varlıklar kendi için değerleri açısından önemlidir.
- Hiçbir doğal varlığa sadece kaynak gözüyle bakılamaz.
- Bu noktada insan tipi tüketim ve üretim değerlendirilmelidir.

- Hayati ihtiyaçları karşılamak için bunlar nereye kadar yapılabilir? Yerel ve küresel ölçekte? Derin ekoloji bu sorulara uzun erimli bir biçimde eko-merkezli olarak bakar.

○ NÜFUS

Sığ Yaklaşım:

- İnsan kaynaklı tehdit özellikle gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanıyor gibi gözükmektedir.
- Herhangi biri çıkıp kendi ülkesindeki nüfus artışını ekonomik, askeri nedenlerle hoş görebilir.
- Optimum nüfusun ne olduğu sorusu genelde, diğer yaşam formları göz önüne alındığında optimum nüfus ne olmalıdır? sorusuna bakılmadan ele alınır.
- Artan nüfusa yer açabilmek için yabani hayatın yok edilmesi kabul edilebilir bir fenalıktır.
- Bu noktada yok olan türler yaşayabilmek için yeterince güçlü olmadığı şeklinde görülme eğilimindedir.
- Uzun dönemde insan nüfusundaki azalma istenen bir amaç değildir.

Derin Yaklaşım:

- Gezegensel yaşam üzerindeki inanılmaz baskının nedeninin nüfus patlaması olduğu düşünülür.
- Sanayileşmiş toplumların etkisi oldukça büyükken, nüfusun azaltılması öncelikli amaç olmalıdır.

○ KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Sığ Yaklaşım:

- Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımı gelişmiş Batı toplumları gibi olabilmektir.
- Batı teknolojisinin küresel adaptasyonu, kültürel çeşitlilik ile uyumlu bir biçimde ve mevcut sanayileşmemiş toplumların olumlu özelliklerinin korunması ile sağlanmaktadır.

Derin yaklaşım:

- Sanayileşmemiş toplumların kültürlerinin, sanayileşmiş kültürün istilasına uğramaktan korunması gereklidir.
- Kültürel çeşitlilik insanlık düzeyinde tabiatta gördüğümüz biyolojik çeşitlilik gibi bir şeydir.

- Sanayileşmiş toplumlarda kültürel antropoloji eğitimine daha çok önem verilmelidir.

○ TOPRAK VE DENİZ ETİĞİ

Sığ Yaklaşım:

- Peyzajlar, ekosistemler, nehirler ve diğer doğa unsurları parçalar halinde ele alınmıştır.
- Bu parçalar birilerinin (insan, kurum ya da devlet) malıdır.
- Koruma tartışmaları, çoklu kullanım değeri ve fayda-maliyet analizi cinsinden değerlendirilir.
- Kaynak çıkarımının sosyal maliyeti ve uzun dönemli ekolojik maliyetler göz önüne alınmaz.
- Yaban hayatı koruma faaliyeti “gelecek insan kuşakları” için yapılır.
- Toprak erozyonu ya da yeraltı suyu kalitesinin düzelmesinde gelecek teknolojik süreçler büyük değişiklikler yapacaktır.

Derin yaklaşım:

- Dünya insana ait değildir. Örneğin; Norveç’in nehirleri, peyzajı, fauna ve florası sadece Norveçlilere ait değildir.
- İnsanlar sadece bir toprak parçasında yaşarlar, hayati ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanırlar.
- Hayati olmayan ihtiyaçları insan olmayanların hayati ihtiyaçları ile mücadele halindedir, insan ise diğerlerinin ihtiyaçlarını erteler.
- Şimdiki ekolojik yıkım teknoloji ile düzeltilemez.
- Kibirli sanayileşmiş toplumların eğilimleri durdurulmalıdır.

○ EĞİTİM VE BİLİMSEL GİRİŞİM

Sığ Yaklaşım:

- Çevrenin bozunması karşısında yapılması gereken daha fazla sayıda uzman yetiştirmektir.
- Uzmanlar ekonomik gelişme sürerken sağlıklı bir çevre nasıl elde edilir bunu araştırmalıdır.
- Gezegeni yönetmek için daha iyi teknolojilere ihtiyacımız vardır.
- Küresel ekonomik gelişme karşısında çevresel bozunma makul görülebilir.
- Pozitif bilimlere ağırlık verilmelidir (fizik, kimya gibi).

Derin Yaklaşım:

- Eğer makul politikalar uygulanabilirse, eğitim sistemi tüketim değeri olmayan varlıklara da duyarlılığı artırmaya konsantre olmalıdır.
- Yerel ve küresel kültürlere vurgu yapan sosyal bilimlere ağırlık verilmelidir.

Arne Naess'e göre insanların kendilerine göre sebeplerle çevrelerine zarar verme lüksleri olmamalıdır. Sığ ekolojik yaklaşım doğrultusunda kaynakların sadece insanlar için olmasından bahsedilmesi yanlıştır, diğer türlerin kaynak ihtiyaçlarını da göz önüne alan derin ekolojik yaklaşım bunun için önemlidir. Naess'e göre örneğin; sığ ekolojik bir bakış açısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı nüfus artışından bahsedilirken, sanayileşmiş ülkelerle ilgili bu tip bir yorum getirilmemektedir. Oysaki bu tip ülkelerin doğaya verdiği zarar, Bangladeş gibi ülkelerin fazla nüfusunun verdiği zarara kıyasla %100 daha fazlasıdır (Aktaran: Bodian, 1995, s.26; Aktaran: Tamkoç, 1994, s.99).

Arne Naess'in savunduğu temel tez, yeşil olarak nitelendirilebilecek bir toplum olmanın ön koşulunun, derin ekolojik felsefeyi hayata geçirmek olduğudur. Naess'in 1986 yılında kaleme aldığı Derin Ekoloji Hareketi adlı çalışmasında belirttiği gibi, bir topluluk olmak insan için önemlidir ve insanın kendisi, ailesi ve topluluğu için barınma, gıda, giyinme ve güvenlik ihtiyacı vardır. Topluluğun önemi bu noktada ortaya çıkar çünkü etik değer yargısı, estetik değer verme, düşünme kapasitesi ancak bu ortamda oluşur. Ancak her ne olursa olsun insana temel destek veren çevresindeki doğal çevredir (Sessions, 1995: xi).

Naess derin ekoloji yaklaşımı içinde yeşil bir toplumun karakteristik özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Ademi merkeziyetçidir,
- Tabana dayalı bir demokrasi ile yönetilir,
- Sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşmaya olumlu bakar,
- Şiddet içermez,
- İnsanlarda gönüllülük temelli sade bir yaşantı söz konusudur,
- Kendilerine güvenleri yüksektir,
- Göç yaygın değildir,
- Birkaç kuşak bir arada yaşar ve çalışır,
- Uygun bir teknolojiyi benimser,
- Sanayi ve tarımsal üniteler ufaktır,
- Yerleşim yerleri ve çalışma alanları yakındır,
- Toplu taşıma kullanılır,
- Toplumsal hiyerarşi yoktur,
- Erkek egemen değildir,
- Doğaya saygılıdır, yaşamın kutsallığına inanılır ve herkes doğayı kucaklar,
- Ekolojik tarım yapılır,

- Mono kültürden uzak orman varlığı söz konusudur,
- Hayvan fabrikaları yoktur (Naess, 1994, s.10).

Naess, bu ilkeleri sıraladıktan sonra insan benliğinin temelde ekolojik olduğunu savunmaktadır. Buna göre insanın bir çevre içinde yaşadığını söylemek yanlıştır çünkü Naess aslında insanı çevrenin bir parçası olarak görmektedir. Doğanın ise kendi için değerinin varlığı nedeniyle önemli olduğunu ve değerinin insana hizmet etme derecesiyle değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Naess, 1994, s.11).

Derin ekolojide bütün hayat formlarının kendini gerçekleştirme hakkı üzerinden 'biyosferik eşitlik' ilkesine varılmaktadır. Doğadaki bütün varlıklar eşit haklara sahiptir (Önder, 2003, s.162). Biyosferik eşitlik ilkesinde Naess, biyotanın eşit için değere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Organizmaların farklılaştırılmış değerlendirilmelerini reddeder. Derin ekolojinin önde gelen kalemleri Devall ve Sessions da çalışmalarında "ekosferdeki tüm organizmaların ve varlıkların, içsel ilişkili bir bütünün parçaları olarak, eşit için değere sahip olduklarını" vurgulamaktadırlar. Naess, bu ilkeye gelebilecek eleştirileri engellemek için "prensipte" diye bir ifadeyi eklemiştir. Çünkü gerçek uygulamalar bazı öldürmeleri, kullanmaları, bastırmaları zorunlu kılmaktadır. Ancak bu ifadeyi eklemesi eleştirileri engellememiştir (Aktaran: Drengson vd. 2011, s.110). Naess biyosferik eşitliğin bütün türlerin mutlak eşitliği anlamına gelmediğini ifade etmek için "eşit haklara sahip olmak" ile "eşit kendini gerçekleştirme hakkına" sahip olmak arasında bir ayırma gitmektedir (Önder, 2003, s.162). Naess, bütün türlerin eşit olduğunu söylemediğini, yalnızca yaşama hakkı ve kendini gerçekleştirme düzeyinden söz ettiğini vurgulamaktadır, zira türlerin ihtiyaçları ve yapabilecekleri birbirlerinden farklıdır demektir (Naess, 1989, s.166).

3. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Uluslararası Çalışmalar ve Derin Ekoloji Yaklaşımı

Yukarıda da değinildiği gibi çevre sorunlarıyla mücadelede 1980'li yıllar önemli bir kırılma noktasıdır ancak bu noktaya gelmesini sağlayan çalışmaların temelleri 1970'li yılların hemen başında atılmaya başlamıştır. Çevreye ilişkin sorunların çağdaş toplumun geleceğini ve yaşam alanlarını tehdit ettiği görüşünde birleşen sanayici ve aydınlar, Cenevre'de Roma Kulübü adı altında toplanarak, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden konuya ilişkin bir rapor hazırlanmasını istemişlerdir. Meadows'un 1972 yılında Büyümenin Sınırları adıyla dünyaya açıkladığı rapor, gelecek 150 yıl içerisinde doğal kaynakların tükeneceği yönünde bir değerlendirme içermektedir. Raporda getirilen öneri sıfır büyümedir (*zero growth*); yani çevrenin korunması için nüfus artışının ve gelişmenin durdurulması. Raporda; hızlı bir biçimde ve kontrolsüzce gelişmenin zarar verici nitelikte olduğu ve mevcut kentsel alanlardan ziyade yeşil alanlara doğru gelişmenin olumsuz sonuçlar getirdiği vurgulanmıştır (Keleş vd., 2012, s.39, 40). Kulüp için benzeri bir rapor 1976 yılında tekrar hazırlanacaktır, ancak her iki rapora da gelen ortak tepki, bunların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını engellemek yönünde hazırlanmış olduklarıdır (Keleş, 2016, s.648).

Çevre sorunlarına ilişkin çalışmalar bu raporlarla sınırlı kalmamıştır. BM Genel Kurulu 1972 yılında Stokholm'de İnsan Çevresi Konferansında toplanmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke tarafından kabul edilen bildirmede: insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, çevre ve gelişme ilişkisi ile çevrenin korunmasının gelecek kuşaklar açısından önemine, ülkelerin iktisadi gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine ve uluslararası iş birliğinin önemine değinilmiştir. Tüm bu konudaki çalışmaları yürütmek üzere BM Çevre Programı (*United Nations Environment Program-UNEP*) kurulmuştur (Keleş vd., 2012, s.40; Mengi ve Algan, 2003, s.19).

80'ler iklim değişikliği konusunun uluslararası kamuoyunun gündemine girmeye başlaması açısından da önemlidir. 80'lerin hemen başında bu konuda ilk önemli etkinlik olarak ele alınan ve Dünya Meteoroloji Örgütü (*World Meteorological Organization-WMO*), UNEP, BM Gıda ve Tarım Örgütü (*Food and Agriculture Organization of the United Nations- FAO*), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (*United Nations Education, Science and Culture Organization-UNESCO*) ve Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization-WHO*) tarafından ortaklaşa düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansında, iklim değişikliğinin insanlar üzerine etkisi tartışılmıştır. Konferansın ardından Dünya İklim Programı kurulmuştur (Tekeli vd., 2010, s.85).

1983 yılında BM Genel Kurulu, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasına karar vermiştir. Komisyon başkanlığına Gro Harlem Brundtland getirilmiştir. 1987 yılında tamamlanan ve Brundtland Raporu ya da Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*) adıyla bilinen raporda özetle; 'sürdürülebilir kalkınma' kavramından bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yetkinliklerini tehlikeye sokmadan, şimdiki gelişme ihtiyaçlarının karşılanması" olarak tanımlanmıştır (Hokkacı, 1998). Bu kapsamda, hem insan eliyle üretilen (örneğin; yollar ve tarlalar ve fabrikalar) hem de doğada hazır bulunan (örneğin; mineraller, su kaynakları gibi) tüm değerli kaynakların stoklarının değerini tartışarak, bir insan neslinden diğerine daimî olarak kalmak zorunda olduğunu ifade etmişlerdir (Harvey, 1996).

28 Eylül- 2 Ekim 1985 tarihleri arasında iklim değişikliği ve sera gazları konusunda ilk en önemli konferans olan Karbondioksit ve Diğer Sera Gazlarının İklim Değişimleri Üzerindeki Rolünü ve Etkilerini Değerlendirme Uluslararası Konferansı (*International Conference of The Assessment of the Role Of Carbon Dioxide and of Other Greenhouse Gases in Climate Variations And Associated Impacts*), Avusturya'nın Villach kentinde toplanmış ve sera gazlarının küresel ısınmaya ve deniz seviyesindeki artışa etkisi açık bir biçimde ifade edilmiştir (Tekeli vd., 2010, s.85). 1988 yılı Kanada öncülüğünde UNEP ve WMO'nun düzenlediği "Değişen Atmosfer: Küresel Güvenliğe Yönelik Çıkarımlar" konferansının düzenlendiği yıldır. Söz konusu uluslararası toplantıya 300'den fazla delege katılmıştır. Alınan kararların bağlayıcılığı olmasa da ilk defa hükümetlerin iklim değişikliği konusunda bir eylem planı oluşturmaya ve bunun yanında iklim konusunda bir uluslararası çerçeve sözleşme ortaya konulması ve Dünya Atmosfer Fonu kurulmasına çağırılmış olmaları açısından oldukça önemlidir. Sonuç bildirgesinde hükümetler ayrıca enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının

kullanımının artırılması suretiyle sera gazı salımlarını 2005 yılına kadar 1988 yılındaki seviyesinin %20 altına indirmeye de davet edilmişlerdir (Tekeli vd., 2010, s.86).

1989 yılı Kasım ayında bu çalışmalar doğrultusunda Hollanda'nın Noordwijk kentinde "İklim Değişikliği Noordwijk Konferansı" toplanmıştır. Avrupa Topluluğu Komisyonunun, 11 uluslararası kuruluşun ve aralarında Türkiye'nin de olduğu 67 ülkenin katılım sağladığı bu konferansın sonunda yayımlanan Bakanlar Deklarasyonu ve kabul edilen Noordwijk Atmosfer Kirliliği ve İklim Değişikliği Bildirgesi ile sanayileşmiş ülkeler karbondioksit salımlarını 2005 yılına kadar 1989 yılı seviyesinde sabitlemeye çağırılmıştır (UNFCCC-Noordwijk, 2018; Tekeli vd., 2010, s.86).

1990'lı yıllarda iklim değişikliği sorunu artık dünya gündemindeki önemli yerini tam olarak almıştır. İklim değişikliğine ilişkin bilimsel çalışmalar yapan IPCC'nin kurulmasının ve ilk raporunun yayımlanmasının 1990'da olması bu bakımdan tesadüf değildir (Bulkeley, 2010, s.230).

1992 yılı Haziran ayında Stockholm Konferansının 20. yıldönümü nedeniyle Brezilya'da BM Çevre ve Kalkınma Konferansı/Rio Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonucunda 5 önemli belge kabul edilmiştir:

1. BMİDÇS
2. Rio Deklarasyonu
3. Gündem 21
4. Ormancılık Prensipleri
5. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Yıldırım ve Öner, 2003, s.12; Uzmen, 2016).

Bu başlık altında bu kısma kadar incelenen uluslararası çalışmaların ve belgelerin çevre sorunlarına yaklaşımı genel olarak değerlendirildiğinde, 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara gelindikçe kapsamlarının yavaş yavaş daha iklim değişikliği odaklı olmaya başladığı ancak bunun yanında, merkezine insanı alan ve doğal kaynakların korunmasının gelecek insan kuşaklarının da bu kaynaklardan yararlanabilirliğini sağlamak doğrultusunda, yani sürdürülebilir kalkınma kavramıyla (Naess'in ifadesiyle sığ ekolojik bir yaklaşımla) ele aldıkları görülmektedir.

1990'lı yıllardan günümüze geldiğinde ise iklim değişikliğiyle ilgili eylemlerde ve uluslararası müzakerelerde göz önünde bulunduran ve iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal ve uluslararası politikalara yön veren en önemli BM belgeleri aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- 1992 yılında imzaya açılan BMİDÇS ve 1997 tarihli Kyoto Protokolü,
- 2015 yılından itibaren Milenyum Gelişme Hedeflerinin yerini alan BM 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Şekil-2) (kureselhedefler.org, 2018),

Şekil-2: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (skdturkiye.org, 2018- erişim tarihi: 18.08.2018)

- 2015 yılı Aralık ayında BMİDÇS uzanımında 21. Taraflar Konferansında kabul edilen ve 2020 yılından sonra iklim değişikliğiyle ilgili çalışmaların temelini oluşturacak olan Paris İklim Anlaşması,
- 17-20 Ekim 2016 tarihleri arasında Ekvator'un Kito şehrinde gerçekleştirilen BM HABİTAT III Konferansı sonucunda kabul edilen Kito Bildirgesi ve Yeni Kent Gündemi,
- IPCC Değerlendirme Raporları ve hazırlıkları devam 6. Değerlendirme Raporu kapsamında çalışılan Özel Raporlar:
  - 1,5 Derecelik Küresel Isınma
  - İklim Değişikliği ve Arazi Kullanımı
  - Okyanuslar ve Kriyosfer
  - Kent ve İklim Değişikliği Bilimi'dir (ipcc.ch, 2018).

Bu belgelerde de temel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinden sığ ekolojik bir yaklaşım söz konusu olsa da daha yakından yapılacak bir incelemede Arne Naess'in derin ekolojik felsefesi kapsamında yer alan bazı önemli unsurların da bu çalışmalarda yer aldığı ve bazı noktalarda ortaklıkların mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan günümüze iklim değişikliğiyle doğrudan ve dolaylı ilişkisi sebebiyle, iklim değişikliğiyle mücadele çalışmalarında öncelikle ele alınan söz konusu belgelerin sığ ekolojik yaklaşımla derin ekolojik yaklaşım arasında bir geçiş bölgesinde yer aldıkları ifade edilebilir. Bu yaklaşımı temellendirmek doğrultusunda Arne Naess'in derin ekolojik felsefeye göre kurgulanmış yeşil toplumunun temel nitelikleri, iklim değişikliğiyle mücadele ile ilintili söz konusu belgelerle bir arada aşağıdaki başlıklarda ele alınmıştır.

Adem-i merkezîyetçilik

Derin ekoloji, toplumsal örgütlenme bakımından adem-i merkezîyetçiliği ve temel toplumsal birim olarak 'biyo-bölgeyi' temel almaktadır. Biyo-bölge, insanın yaşadığı yer ve çevresinde yaşayan bitkiler, hayvanlar, akarsular, ormanlarıyla, kişinin tanıdığı bölgedir (Önder, 2003, s.179). Naess'e göre çevresel sorunların çözümünde politik desantralizasyona acil olarak ihtiyaç vardır, çünkü merkezi yönetimler mevcut krizlerin aşılmasında yetersiz kaldığını çoktandır göstermiştir (Elkins, 1989, s.56).

Derin ekolojinin yaklaşımına yakın bir biçimde yerelin ve yerelde yer alan unsurların ön plana çıkarılması hususu, iklim eyleminin güçlendirilmesine ilişkin uluslararası iklim değişikliği çalışmalarının da gündemindedir. Bu kapsamda özellikle kentlerin kastedildiği yerel düzey ön plana çıkmaktadır. Bugün gelinen noktada iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin insanların günlük yaşantısında açık bir biçimde görülüyor olması, sera gazı salımlarının en fazla oranda üretildiği ve insan faaliyetlerinin en fazla yoğunlaştığı yerler olan kentlere odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Küresel Gayri Safi Hasılının %80'i kentlerde üretilmekte ve ekonomik güç kentlerde artmaktadır ancak kentsel alanlar, enerji tüketiminin %60-80'ninden, doğal kaynak tüketiminin en az %75'inden ve dünyadaki karbon salımlarının %75'inden sorumludurlar (World Watch Dünyanın Durumu 2016 Raporu, 2016, s.xxxi). Dolayısıyla kentlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin çevreye olan baskısının azaltılmasında odağa yerel düzeyin alınması büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi (*International Council for Local Environmental Initiatives-ICLEI*) küresel iklim değişikliği müzakerelerindeki bütün tarafları, BMİDÇS kapsamında 2010 yılında Meksika'nın Kankun kentinde yapılan 16. Taraflar Konferansı sonunda kabul edilen Kankun Kararlarını uygulamaya geçirmeye çağırıştır. Söz konusu kararlar kapsamında yerel yönetimlerin, müzakerelerde Taraf ülkelerin hükümetleri kadar söz sahibi olmaları ve katılım sağlamaları kabul edilmiştir (Kuban vd., 2018).

Paris İklim Anlaşmasında iklim eylemine ilişkin istekliliğin kentlerin de içinde olduğu Anlaşmaya taraf olmayan paydaşlarca artırılmasına ilişkin vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda kentlerin ve yerel düzeyin iklim değişikliğine müdahale edilmesindeki önemli rollerinin altı çizilmiştir. Kentler, önemli paydaşlar olarak hem azaltım hem de uyum eylemlerinde çabalarını bir üst seviyeye taşımaya davet edilirken, bu konuda daha bütünleşik yaklaşımlar geliştirmeleri ve sistematik davranmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

Ayrıca Marakeş'te BMİDÇS kapsamında gerçekleştirilen 22. Taraflar Konferansının karar belgesinde; iklim değişikliği konusunda yerel tecrübelerin ve iyi uygulamaların paylaşılmasının önemine değinilmiştir. Bütün bu paylaşımların gerçekleştirilmesi için iklim eylemine dönük bir ağ/platform kurulması öngörülmüştür (UN-HABİTAT-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017).

Kentlerde ekosistem hizmetlerine yüksek oranda bağımlı bir ortam söz konusudur. Doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin yok edilmesi; iklim değişikliğine uyum ve azaltım faaliyetlerinde, Naess'in da derin ekolojinin ilkelerinin değindiği yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların başarıya ulaşamamasına neden olacaktır. Yerelin kendi doğal kaynakları, potansiyelleri ve çevresel sorunlarına ilişkin farkındalığı ve bilgi birikimi en üst düzeydedir. Ancak yerel düzeyde bu birikim doğrultusunda ortaya konulacak politikalarda odağa yalnızca insanın değil, bütün canlı ve cansız varlıkların alındığı bir yaklaşımın geliştirilmesi gereklidir.

Yerel düzeyin daha etkin rol üstlenmesi hem Naess'in hem de BM belgelerinin altını ortaklaşa olarak önemle çizdiği yerel kültürel kimliğin korunmasına ve ön plana çıkarılmasına da hizmet edecektir. Naess'in de ifade ettiği gibi yerel kültürel çeşitlilik aynı biyolojik çeşitlilik gibi önemlidir ve korunmalıdır (Naess, 1995a, s.71).

Tabana dayalı demokratik yönetim

Naess'e göre derin ekolojik yaklaşımının ve kurguladığı yeşil toplumun temel ilkelerinden bir diğeri olan tabana dayalı demokratik yönetim anlayışı, esasen iklim değişikliğine dayanıklı yaşam çevrelerine ulaşmanın en temel yoludur. Çünkü Naess'e göre iklim değişikliğiyle mücadele geleneksel anlayışımızdan öte, çok farklı meslek disiplinlerinin birlikte çalıştığı, iş birliği yaptığı bir yaklaşımla, her düzeyde katılımcılığın ve demokrasinin benimsendiği, iklim değişikliğine neden olan tüketim ve yaşam pratiklerinde değişime gidilen bir yaklaşım ile mümkündür (Naess, 1995a, s.71).

İklim değişikliğiyle ilişkili BM belgelerine bakıldığında 11. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "Sürdürülebilir Şehirler ve Yaşam Alanları" kapsamında benzer bir yaklaşımın söz konusu olduğu ve Naess'in görüşleriyle uyum içinde katılımcı bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesi üzerinde durulduğu görülmektedir. Söz konusu 11. Hedefin alt hedefleri kapsamında; kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşımla bütünlük yerleşimler için kapasitenin geliştirilmesini ve bu çalışmalar sırasında özellikle kent yönetimlerine sivil toplumun da katılmasının önemine değinildiği görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

Doğrudan "İklim Eylemi"ne ilişkin olan 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ise özellikle toplumsal hassas grupların, yerel toplulukların ve dışlanmış grupların ve bunların yanı sıra En Az Gelişmiş Ülkelerde ve gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerinde iklim değişikliğiyle etkin mücadele için katılımcılığı sağlamak doğrultusunda finans, teknoloji ve kapasiteyi artıracak mekanizmalarla desteklenmelerine değinildiği görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

BM Habitat III Zirvesinin sonuç bildirgesi olan Yeni Kent Gündeminde politika faaliyetleri kapsamında kapsayıcı yönetim, kapsayıcı kent planlama, kentlilik bilinci, katılımcılık, şeffaflık ve demokratikleşme ilkeleri üzerinde önemle durulmaktadır (BM Habitat III Yeni Kent Gündemi, 2016). Katılım, bilgiye erişim ve yargıya başvuru hakları önemli insan haklarıdır ve bu haklara erişim iklim değişikliğiyle mücadele için de elzemdir. Bu haklar bağlamında Rio Deklarasyonunun 10. Maddesinde ve

Aarhus Sözleşmesinde de ifade edildiği üzere, yerel toplulukların bilgiye erişimi ve kentlerini ilgilendiren bütün süreçlere katılımlarının sağlanması, iklim eyleminin amacına ulaşması ve kentli haklarının gerçekleşmesi açısından önemlidir. Zira yerel koşullar en iyi biçimde orada yaşayanlar tarafından bilinirler (MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Günümüzde bu yaklaşımlar karşılığını ‘yeşil yönetim (*green governance*)’ kavramı ile bulmaktadır. Söz konusu kavram, doğal unsurların ve çevrenin ön planda tutulduğu, ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilikle ilişkilendirilmiş bir kentsel ortamda kentli katılımının sağlandığı bir model olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Algan, 2017). Yerel düzeyde yeşil yönetişimin sağlanması için kentli hakları kadar diğer türlerin de haklarının göz önünde bulundurulması ve kente ilişkin karar alma süreçlerine kentlerdeki tüm paydaşların katılımın desteklenmesi, kentlerde yaşayan vatandaşların ve yerel yöneticilerin hak ve sorumluluklarını tanımlayan Gündem 21 belgesi doğrultusunda kurulan Kent Konseylerinin aktif hale getirilmesinin sağlanması ve Bütünleşik Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanması temel stratejiler olarak ele alınmaktadır (MRFCJ-Rights for Action, 2015; MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Sosyal sorumluluk ve yardımlaşma

Naess’in derin ekolojisinde sosyal sorumluluk ve yardımlaşma önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Çevresel sorunlar karşısında katkıyı maddi olarak buna gücü yetmeyecek ülkeler değil, zengin ülkeler yapmalıdır. Naess’e göre çevre kirletici etkenleri yoksul ülkelere yüklemek hayata karşı işlenen bir suçtur (Naess, 1995a, s.71).

İklim değişikliğiyle mücadelede temel BM belgesi olan ve 197 ülke tarafından kabul edilen BMİDÇS’de, taraf ülkeler gelişmişlik düzeyine göre bir ‘Ekler Sistemi’ ile sıralanmaktadır (UNFCCC, Essential Background, 2016). Buna göre;

- Ek-1 ülkeleri (gelişmiş ülkeler)¹: Bu gruptaki ülkeler 1992 yılında OECD üyesi olan devletlerden ve Geçiş Ekonomisine Sahip Ülkelerden (EİT) oluşmaktadır. En fazla salım azaltımı yapması beklenen ülkelerdir. Bu ülkeler ayrıca karbon yutak alanlarını korumakla ve Sekreteryaya sera gazı salımları ile ilgili verileri iletmekle yükümlüdür. Türkiye’nin de dâhil olduğu 42 ülke ve AB bu gruptadır.

¹ Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan, Lichtenstein, Monaco, Belarus, Güney Kıbrıs, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan, Türkiye (UNFCCC-Parties and Observers, 2016).

- Ek-2 ülkeleri²: Ek-1'in alt kümesidir ve Ek-2 listesinde yer alan ülkeler Ek-1'in OECD'ye üye olan ama EİT'e üye olmayan ülkeleridir. Gelişmekte olan ülkelerin ve EİT ülkelerinin iklim değişikliğine uyum kapasitelerinin artırılması için finansman desteği sağlamak ve çevre dostu teknolojilerin bu ülkelere transfer edilmesi ile yükümlüdürler. Bu grupta 23 ülke ve Avrupa Birliği yer almaktadır.
- Ek dışı ülkeler (gelişmekte olan ülkeler): Bu ülkeler iklim değişikliğinin etkilerine karşı oldukça hassas olan ülkelerdir. Sözleşmede bu ülkelerin özel koşullarının tanınması ve gerekli olan finansal ve teknolojik desteğin verilmesi taahhüt edilmektedir. Bu ülkeler belirli bir yükümlülük altına alınmamaktadırlar. Bu grupta halen 153 ülke bulunmaktadır (UNFCCC-Parties and Observers, 2018).

Özellikle Ek-2 listesinde yer alan ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım kapsamındaki yükümlülükleri BMİDÇS'de aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır;

- İklim sisteminin eşitlik temelinde, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kapasiteler ilkelerine uygun olarak korunması,
- İklim değişikliğinden etkilenecek olan gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç ve özel koşullarının dikkate alınması,
- İklim değişikliğinin önlenmesi için alınacak tedbirlerin etkin ve en az maliyetle yapılması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve alınacak politika ve önlemlerin ulusal kalkınma programlarıyla bütünleştirilmesi,
- Taraf ülkelerce kendi ülke sınırlarından kaynaklanan sera gazı salımlarının azaltılması,
- Sera gazı salımlarına sebep olan gelişmiş ülkeler tarafından maliyetlerin üstlenilmesi ve gelişmekte olan ülkelere yardım edilmesi,
- Gelişmiş ülkelerin alınacak önlemlerde liderlik etmesi, konularında uzlaşmışlardır (BMİDÇS, 2004, s.6, 7).

BMİDÇS kapsamında sürdürülebilir kalkınma vurgusu söz konusu olsa da Arne Naess'in yaklaşımına temel sağlayacak unsurları da beraberinde barındırdığı ve ilke olarak gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım etmesinin üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

Benzer biçimde 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "İklim Eylemi'nin alt hedefleri kapsamında iklim değişikliğinden kaynaklanan afetler ve riskler karşısında bütün ülkelerin dayanıklılık ve uyum kapasitelerinin güçlendirilmesi ve BMİDÇS kapsamında yukarıda değinilen ve gelişmiş ülkelerin üstlendiği, gelişmekte olan

² Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan (UNFCCC- Parties and Observers, 2016).

ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanılmak üzere 2020 yılına kadar yıllık 100 milyar ABD Doları değerinde taahhüdün gerçekleştirilmesi ve Yeşil İklim Fonu'nun tam olarak faaliyete geçirilmesi üzerinde durulmaktadır (kureselhedefler.org, 2018).

Paris Anlaşmasında, ana iklim sözleşmesi olan BMİDÇS'in ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sıralandığı eklerine (Ek-1, Ek-2, Ek-dışı) hiçbir atıf bulunmamaktadır. Bunun yerine, gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülke ifadeleri kullanılmış olup, hangi ülkelerin gelişmiş, hangi ülkelerin ise gelişmekte olan ülke kategorisinde yer aldığı henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Paris Anlaşmasında gelişmiş ülkelerin ekonomi genelinde mutlak salım azaltım hedefi olarak sürece liderlik edeceği ifadesi yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise azaltım çabalarını geliştirmeye ve bu çabalarını zamanla farklı ulusal koşullarına göre ekonomi genelinde salım azaltımı veya sınırlandırmaya dönüştürmeye teşvik edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere hem sera gazı salımlarının azaltımı hem de iklim değişikliğine uyum yükümlülüklerini yerine getirmelerinde Yeşil İklim fonu ve diğer araçlar aracılığıyla finans desteği sağlayacağı da hüküm altına alınmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğiyle mücadelede teknoloji ve kapasite geliştirme desteği sağlamaya yükümlüdür (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

Doğaya saygı doğrultusunda bireysel dönüşüm ve gönüllülüğe dayalı sade bir yaşantı

Derin ekolojinin önceki başlıklarda ifade edilen önermelerine bakıldığında toplumsal ve siyasal değişim kadar ve hatta bunlardan da öte bireysel değişimle ilgili olduğu görülmektedir. Naess'e göre insan zaten yeterli düzeyde bu bilinç değişikliğini gerçekleştirebilirse toplum da düzene girecektir, uyum ve barış yakalanacaktır (Naess, 1995b, s.447). Naess'in bu yaklaşımı esasen 13. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan iklim eyleminde karşılığını bir anlamda bulmaktadır, zira alt hedefler kapsamında sera gazı azaltımı ve iklim değişikliğine uyum konuları yanında, iklim değişikliğinden kaynaklanan etkilerin azaltılması doğrultusunda eğitim ve farkındalık çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve insani ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ölçüt olarak iklim değişikliği konusunda birincil, ikincil ve üçüncül öğretim programlarına azaltım ve uyum ve etkiler başlıklarının eklendiği ülkelerin sayısının alındığı görülmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

BMİDÇS'nin 4. maddesi "Yükümlülükler"i açıklamakta, bu kapsamda Taraf ülkeler arasında bilgi paylaşımı ve iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır. BMİDÇS'nin 6. maddesi ise "Öğretim, Eğitim ve Kamu Bilinçlendirmesi" başlığını taşımaktadır ve söz konusu madde iklim değişikliğiyle mücadelede esas olan bireysel dönüşümü sağlamaya temel teşkil edecek öğretim ve eğitim imkânlarının sağlanmasını kapsamaktadır (BMİDÇS, 2004, s.7-12). İklim değişikliğiyle ilgili bu türden eğitimlerin Naess'in belirttiği bireysel dönüşüme önayak olma potansiyeli vardır. Naess bu hedefle uyumlu olarak derin ekolojinin toplumsal bir hareket olduğunu, ülkelerinin eyleme geçmek için zaten kişiye bir bilinç değişikliği getirmekte ve gerekli olan iç enerji vermekte olduğunu ifade etmektedir. Naess'e göre makul politikaların hayata geçirilmesi halinde eğitim sistemi tüketim değeri olmayan varlıklara da duyarlılığı arttırabilecektir. Toplumu

oluşturan bireyler bu dönüşümü gerçekleştirebilmek için ekosofilerini farklı felsefe ve dinlerden besleyebileceklerdir. Naess, bu nedenle derin ekolojik yaklaşımın genel geçer yeşil parti programı gibi bir program önermesi olmasının zaten beklenemeyeceğini vurgulamakta ve derin ekolojinin bir programı olmamasına yönelik eleştirilere yanıt vermektedir. Naess kısaca durumu, “her şey siyasetle ilgilidir, fakat siyaset her şey değildir” şeklinde özetlemektedir (McLaughlin, 1995, s.85; Naess, 1995a, s.71).

IPCC'nin hazırlıkları süren 6. Değerlendirme Raporu kapsamında Eylül 2018'de yayımlanan en güncel Özel Raporu olan 1,5 Derecelik Küresel Isınma Raporunda da benzer bir yaklaşımın benimsendiği ve yalnız siyasetçilere değil toplumun tüm kesimlerine ve bireylere tüketim alışkanlıkları ve politika geliştirme süreçleri bağlamında değişim çağrısında bulunulduğu görülmektedir. (IPCC SR15, 2018).

Göçün yaygın olmaması

Arne Naess derin ekolojik yaklaşım içinde yeşil bir toplumun temel özelliklerinden birini göçün yaygın olmaması olarak tanımlasa da bugün iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan önemli bir sorun başlığı, iklim değişikliğine bağlı göçler ve bunlar sonucu ortaya çıkan mültecilik ve ulusal güvenlik sorunlarıdır.

IPCC'nin 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporunda konunun ulaşabileceği boyutların altı önemle çizilmektedir. Raporun ortaya koyduğu bulguların, küresel düzeyde iklim değişikliğinin sonuçlarına bağlı olarak canlı türlerinin zarar görmesinin iklim soykırımı (*climate genocide*) düzeyine varabileceği ve bazı türlerin tamamen yok olacağına işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır (Wallace-Wells, 2018). Bu durumun daha da kıt hale gelecek kaynaklar için çatışmayı ve şiddeti tetikleyeceği ortadadır. İklim değişikliğinden kaynaklanan doğal felaketler nedeniyle göç eden insanların sayısı her geçen gün artmakta ve sorunun çözümü giderek güçleşmektedir (IDMC, 2016). BM'nin açıkladığı verilere göre 2008 ile 2016 yılları arasında yaşanan aşırı hava olayları ve diğer felaketler nedeniyle yer değiştiren insanların sayısı ortalama 25,3 milyon kişidir. İlerleyen zaman içinde bu sayının artması ise kaçınılmaz olacaktır (un.org, 2018).

İklim değişikliğine bağlı göçlerin sadece insanlar için değil aynı zamanda canlı türleri için de geçerli olduğu unutulmamalıdır (Welch, 2017, Moore, 2011). Bu durum iklim değişikliğinin etkileri bağlamında sadece insanların değil tüm canlıların benzer tepkiler verecek şekilde aynı olumsuz koşulları deneyimledikleri şeklinde yorumlanabilir. Üstelik yaşadıkları bu olumsuz koşulların sebebi de değillerdir, temel sebep insan faaliyetleridir. Naess'in biyosferik eşitlik ilkesi ironik bir biçimde burada iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında dolaylı olarak gerçekleşmiş olmaktadır. En azından insanlar kadar diğer canlıların ve hatta cansız varlıkların da bu etkilere eşit derecede maruz kalması bağlamında gerçekleşmektedir.

Uygun teknolojilerin benimsenmesi

İklim değişikliğiyle mücadelede temel belge olan BMİDÇS uzanımında kabul edilen Paris İklim Anlaşması altında müzakereler pek çok başlığın yanı sıra “Teknoloji Geliştirme ve Teknoloji Transferi ve Kapasite Geliştirme” başlıkları kapsamında devam etmektedir (UNFCCC, Paris Agreement, 2018).

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 9 nolu hedefi olan “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı” kapsamında 2030 yılına dek her ülkenin çevreye daha duyarlı, temiz teknolojilere sahip olması hususu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün ülkelerde, sanayi üretiminde ve altyapılar bağlamında sürdürülebilirliği sağlamak doğrultusunda yenilikçiliğin teşvik edilmesi üzerinde durulmaktadır (kureselhedefler.org, 2018). Ancak söz konusu BM belgelerindeki yaklaşımların doğal kaynakların insana daha uzun süre hizmet etmesiyle ilgili olarak korunmasına dönük teknolojik gelişmeyi işaret ettiği ortadadır.

Naess’in yaklaşımında ise dünya insana ait değildir ve doğal kaynaklar kendi için değerleriyle önemlidir. İnsanlar temel ve hayati ihtiyaçlarını karşılamak için bu kaynakları kullanmalıdırlar. Arne Naess’in derin ekolojik yaklaşımının uygun teknolojilerin benimsenmesi daha yumuşak teknolojilerin kullanılmasına yöneliktir. Bu bakımdan Naess’in bu başlık altındaki yaklaşımı ile BM belgelerinin yaklaşımı bir arada değerlendirildiğinde tamamıyla zıt oldukları görülmektedir. Çünkü derin ekolojiye göre şimdiki ekolojik yıkım teknoloji ile düzeltilemez. Ekolojik yıkımın düzeltilmesi Naess’in kibirli olarak nitelendirdiği gelişmiş ülkelerin davranışlarını değiştirmeleriyle ilgilidir. Tam da BMİDÇS’nin kabul edildiği yıl olan 1992 yılında küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında sorumluluğu olan ülkelere biri olarak ele alınan Amerika Birleşik Devletleri’nin Başkanı Bush tarafından söylenen ve gelişmekte olan ülkelere yardımların azaltıldığı meşhur beyanı “Amerikan yaşam tarzı müzakerelere konu edilemez!” (Aktaran: Vidal, 2012) ya da geçtiğimiz yıl Paris Anlaşmasından çekilme kararı alan ve 2020 yılına dek tamamen çekilmiş olacaklarını ilan eden Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Trump’ın iklimin değiştiğini kabul etmekle birlikte bunun düzeleceğini ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bir konu olup olmadığına dair şüpheleri olduğuna dair açıklamaları yanında iklim değişikliğiyle mücadeleye milyarlarca dolar harcayamayacağına ilişkin beyanı (Aktaran: Tutton, 2018) Naess’in sözünü ettiği gelişmiş ülke yaklaşımları kapsamında ele alınabilecek türdendir.

Kompakt yerleşim deseni ve iyi kurgulanmış toplu taşıma sistemi

Naess, derin ekoloji kapsamında birkaç kuşağın bir arada olduğu, yerleşim yerlerinin ve çalışma alanlarının birbirine yakın olduğu ve toplu taşımanın kullanıldığı bir yerleşim sistemini derin ekolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturmak istediği yeşil toplumun temel nitelikleri içerisinde saymıştır (Naess, 1994, s.10).

İklim değişikliğine dayanıklı kentsel planlama denildiğinde özellikle ‘kompakt kent’ ve ‘eko-kent’ yaklaşımlarının öne çıktığı görülmektedir (Jabareen, 2006, s.46; EC

EUROPA, 2018). Her iki yaklaşımda da ortak olan kompaktlık, yapılı çevrede yakınlık ve ilişkili olmak ile açıklanabilecek bir kavramdır ve yeni kentsel gelişmelerin mevcut yapılı kentsel alandaki uygun yerlerde, komşuluk planlaması yaklaşımı ile planlanmasını içermektedir. Bu komşuluk ünitelerinde toplumun farklı kesimlerinin ve farklı yaş gruplarının toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak biçimde bir arada yer alması esas olarak görülmektedir. Bu tip yerleşme biçiminde kentin çeperlerde yayılmasını önleme boyutu da söz konusudur. Bu stratejiler sayesinde kırsal alan korunmakta, sosyal etkileşim ve bunun yanında kentsel servislere erişim imkânı artmaktadır (Tuğaç, 2018).

Söz konusu modellerde iyi gelişmiş bir toplu taşıma sistemiyle iş, konut ve kentsel donatılara erişimin mümkün kılınması, doğal kaynakların etkin kullanıldığı iklim değişikliğine dayanıklı kentleşme amaçlanmaktadır. Çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı en aza indirirken, ulaştırma sektöründe enerji kullanımını en az seviyede tutan, en üst düzeyde faydanın elde edilmesini öngören ve iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltılarak kontrol altına alınmasını sağlayan bir modeller olarak ele alınmaktadır (ecocompactcity.org, 2017).

Bu modeller ile Naess'in derin ekoloji yaklaşımında ortak öğeler bulunduğu görülmektedir. Benzer yaklaşımlar 11. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan "Sürdürülebilir Kentler ve Yerleşimler"de de tanımlanmaktadır ve 2030 yılına dek özellikle toplumsal hassas grupların ihtiyaçlarının ön planda tutularak; toplu taşıma sistemlerinin kentlerde yol güvenliği ile birlikte geliştirilmesinin hedeflenmekte olduğu belirtilmektedir. Ancak bu hedefin kapsamında aynı zamanda doğal kaynakların etkin kullanımının olduğu ve esasen temel amacın ekosistem hizmetlerinin aksamaması doğrultusunda doğal kaynakların insana yararlılık durumunun devam ettirmesi olduğu anlaşılmaktadır (kureselhedefler.org, 2018). Oysa Naess'in derin ekolojik yaklaşımında doğal kaynaklar sadece kendi içkin değerleri bakımından değerlidir.

Toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve toplumsal cinsiyet eşitliği

Toplumsal bütünleşmenin desteklenmesi açısından özellikle yaşlılar, özürllüer, çocuklar, kadınlar, kent yoksullarının oluşturduğu toplumsal hassas grupların ihtiyaç ve taleplerinin göz önünde bulundurulması ve toplumsal eşitliğin sağlanması BM kaynaklı hemen bütün önemli uluslararası belgelerde ifade edilen temel bir konudur.

BMİDÇS'nin de temel ilkelerinden biri olan uluslararası alanda eşitlik ilkesi, BM Habitat III Konferansı sonucunda kabul edilen Kito Bildirgesinde toplumsal hassas gruplara ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5.'si olan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği"nde özellikle kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde sona erdirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması üzerinde önemle durulduğu görülmektedir (iklim.cob.gov.tr, 2018; BM Habitat III, 2016; kureselhedefler.org, 2018). Bu yaklaşımlar Arne Naess'in yeşil bir toplumun temel özellikleri kapsamında önemle ele aldığı erkek egemen olmama ve toplumsal hiyerarşik yapının ortadan kaldırılması prensipleriyle uyum içindedir. Söz konusu yaklaşımların

Arne Naess'in derin ekolojisindeki kapsama erişmesi doğrultusunda doğal unsurları da içerecek biçimde geliştirilmesi gereklidir.

Ekolojik tarım ve ormancılık faaliyetleri

IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporu kapsamında II. Çalışma Grubu tarafından üretilen raporda küresel sıcaklık artışına bağlı olarak kuraklıkla mücadele eden ya da tersine yağış miktarındaki aşırılığa bağlı olarak sele maruz kalan bölgelerde, gıda güvenliğini tehdit edecek biçimde tarım ve mera alanlarının vasıflarını yitirmekte olduğu ve özellikle kırsal alanlar üzerinde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yakın bir gelecekte görülebilecek düzeyde ve hızlı olacağı öngörülmektedir (IPCC WGII SPM, 2014, s.19). Söz konusu rapora göre özellikle suya erişim ve tedarikinde, gıda güvenliğinde ve tarımsal gelirden sıkıntılar yaşanacaktır. Üretim alanlarının değişimi sadece yenilebilir değil, yenilmeyen sanayi ürünlerinin yetişme alanları için de söz konusu olacaktır. Bu ise özellikle kırsal alanlarda yaşayan fakir nüfusun daha da fakirleşmesine neden olacaktır. Özellikle hassas gruplar, kadınlar ve kadınlarca yönetilen birlikler toprağa, modern tarım tekniklerine, altyapıya ve eğitime ulaşamayan topluluklarda bu etkilenme daha fazla miktarda yaşanacaktır (IPCC WGII SPM, 2014, s.19).

İklim değişikliği ile özellikle bitki büyüme, çiçeklenme sürelerinde farklılaşmalar ortaya çıkmakta ve yıllar arasında ürün verimlerinde farklılaşmalar görülmektedir (NASA, 2016). Konunun sadece gıda güvenliği bağlamında ele alınması söz konusu değildir. Tarım sektörünün dikkatle ele alınmasının gerekli olmasının bir diğer nedeni de iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının bir kısmının tarımsal etkinlikler sonucu ortaya çıkmasıdır (Öztürk, 2002, s.52). Tarımsal faaliyetler sırasında bilinçsizce kullanılan tarımsal ilaçlarla toprak ve su kaynakları kirletilmekte ve bu durum çevresel felaketlerin daha da kötüleşmesine ve içinde insanın da olduğu bütün canlı varlıkların yaşamlarının zarar görmesine neden olmaktadır. Önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi derin ekolojik yaklaşımda ekolojik tarım uygulamalarının yapılması, sadece insan sağlığı açısından değil, tüm türlerin ve sistemlerin dâhil olduğu biyosferik bir bakış açısıyla ortaya konulmuş olan bir düşüncedir.

Derin ekoloji yaklaşımında yukarıdakilere ek olarak mono kültürden uzak bir orman varlığının oluşturulması üzerinde durulmaktadır. BMİDÇS'in 4. maddesi olan Yükümlülükler başlığı altında, orman alanları ve bunlar yanında okyanusları ve diğer kara, kıyı ve deniz ekosistemlerini de içerecek şekilde söz konusu kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlayacak biçimde sera gazı ve yutak haznelerinin korunarak, takviyelerinin iş birliği içinde yapılması hükme bağlanmıştır (BMİDÇS, 2004, s.7)

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 15 nolu hedefi olan "Karasal Yaşam"da orman alanlarının, sulak alanların ve ekosistemlerin korunarak restore edilmesine yönelik alt hedeflerin tanımlanmış olduğu görülmektedir. Ancak bu tanımlamaların hemen ardından söz konusu faaliyetlerin kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin etmek doğrultusunda yapıldığı ifade edilmektedir. Yani doğal unsurlar Arne Naess'in ifadesiyle içkin değerleri dolayısıyla değil, kullanım değerleri ve insana yararlılıkları

bağlamında ele alınmakta ve özellikle yerel halkların geçim kaynaklarının korunması doğrultusunda değerlendirilmektedir (kureselhedefler.org, 2018).

Benzer bir yaklaşım 14. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan “Sudaki Yaşam” için de geçerlidir. Alt hedefler başlangıçta Arne Naess’in bakış açısıyla uyumlu olarak okyanusların eski haline döndürülerek, uluslararası hukuk kuralları ve bilimsel bilgiler doğrultusunda bazı balıkçılık türlerinin yasaklanmasını da içerecek düzeyde tedbirlerin hayata geçirilmesi ve denizel biyoçeşitliliğin korunmasını içerse de alt hedefler kapsamında bu kaynakların da sürdürülebilir kullanımının sağlanması vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu sürdürülebilir kullanımın özellikle Küçük Ada Devletlerindeki halkaların geçimine yönelik yani insana yönelik boyutunun olduğu anlaşılmaktadır (kureselhedefler.org, 2018).

Hayvansal Ürün Tüketimi

Naess’in derin ekolojisinde hayvan fabrikalarının olmaması dikkati çekmektedir. FAO 2006 yılında hazırlamış olduğu *Livestocks’s Long Shadow* adlı raporda hayvancılık sektörünün iklim değişikliği ve hava kirliliğine olumsuz yönde katkı sağladığı üzerinde durulmuştur. Rapora göre hayvancılık sektörü aynı zamanda arazi, toprak ve su kaynaklarının zarar görmesine ve bioçeşitlilik kaybına neden olmaktadır (FAO, 2006).

Johns Hopkins Üniversitesinde Kim vd. tarafından 2015 yılında yapılan bir araştırmada da iklim değişikliğini azaltmada hayvansal ürünlerin tüketiminin azaltılmasının katkısı değerlendirilmiştir. Hayvancılık sektörünün küresel sera gazı salımlarının %14,5’nden sorumlu olduğundan bahisle, bu oranın ulaştırma sektörünün oranını bile geçtiğine değinilmiştir. Oranın bu denli yüksek olmasına neden olan hayvancılık sektöründen kaynaklı metan gazıdır. Bunun yanında hayvanların otlatılması sonucunda ormansızlaşmanın meydana gelmesi, yem bitkisi üretimi sırasındaki tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan salımlar ve gübrenin bu etkiyi güçlendirdiği belirtilmektedir. Çalışmanın en önemli bulgusu, et ve süt tüketiminin devam etmesi halinde, tarım dışı sektörlerde ciddi salım azaltımı gerçekleştirilse bile Paris Anlaşmasında hedeflenenin aksine küresel sıcaklık artışının 2 C°’yi aşacağını tespit edilmesidir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini azaltmak doğrultusunda et ve süt tüketimi ciddi şekilde azaltılmalıdır (Kim vd., 2015, s.1).

IPCC’nin Eylül 2018 yılında yayımlanan en güncel raporu 1,5 Derecelik Küresel Isınma Raporu da bu bulguları destekler niteliktedir ve Raporda hayvancılık yönetiminin önemine değinilmiştir (IPCC SR15, 2018, s.18). Hayvancılık sanayisinin gelişimi çevre ve halk sağlığını tehdit eden, azot oksit ve metan gazı salımlarını ortaya çıkartan ve doğal kaynakları kirleten etkilerle birlikte olmaktadır (tr.boell.org, 2018).

Sonuç ve Değerlendirme

Paris İklim Anlaşması yasal köklerini 1992 yılında kabul edilen BMİDÇS’den almakta ve küresel iklim kriziyle mücadelede yol haritasını tanımlayarak, bireylere ve gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere düşen görevleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu

yöndeki uluslararası çabalar ve müzakereler devam etmektedir ve 2018 yılı Aralık ayında Polonya'nın Katoviçe kentinde gerçekleştirilecek 24. Taraflar Konferansında IPCC'nin 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporunun bilimsel bulguları ışığında "Paris Kural Kitabı"nın ortaya konulması hedeflenmektedir.

İnsanların gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ortaya çıkarttığı kirlilik ve doğal tahribatın sonuçları daha önce hiç ulaşmadığı boyutlara gelmiş durumdadır. Korumacılık anlayışı, çalışma kapsamında da detaylarıyla ifade edildiği gibi 1970'li yıllarda korunan alanların rekreasyon değeri ön planda tutularak başlamış olsa da 1980'li yıllarla beraber korumacılık faaliyetlerinin biyolojik çeşitliliğin öneminin anlaşılması ve ekosistem içinde tüm canlı ve cansız varlıkların birbiriyle ilişkili olduğunun bilimsel çalışmaları ortaya konulmaya başlamış olması sonucunda bir üst seviyeye evrildiği görülmektedir. Doğal sistemlere ilişkin bilgi düzeyinin henüz bugünkü kadar gelişmemiş olduğu bir dönemde 1980'li yıllarda, derin ekoloji yaklaşımının temel ilkelerini ortaya koyan Naess'in fikirleri gerek o dönem gerekse günümüz için radikal görüşler olarak ele alınabilir.

Literatür değerlendirildiğinde çevre sorunlarına ilişkin çalışmaların 1970'li yıllarla beraber başlamış olmasına karşın günümüzün çevre sorunları alanında en üst seviyede yer alan sorunu olan iklim değişikliği sorununa ilişkin bilinçlenmenin güçlü ve yaygın bir biçimde 1990'lı yıllarla beraber geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Şüphesiz bunda IPCC'nin kurulmuş olması ve gerçekleştirdiği bilimsel çalışmaların büyük önemi ve katkısı vardır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmede 1990'lı yıllardan günümüze BM tarafından yürütülen çalışmalarla ortaya konulan uluslararası kabul görmüş iklim değişikliğiyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili belgelerde, sığ ekolojik yaklaşımı temsil eden ve insanı odak alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının hala baskın olduğu; öte yandan Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımıyla ortak hususlar da taşımaya başladığı tespit edilmiştir. Söz konusu belgelerin içerikleri bakımından 1990'lı yıllar öncesi belgelere kıyasla sığ ekoloji ile derin ekoloji arasında bir geçiş bölgesinde yer aldıkları değerlendirilmektedir.

Bugün doğayı bütün varlıkların için değeri ve biyosferik eşitlik ilkesi çerçevesinde korumak şöyle dursun, sürdürülebilir kalkınma kavramının önerdiği biçimde "kaynakları kullanmada ve bugünkü ihtiyaçları karşılamada yarınki insan kuşaklarını düşünmek" düzeyinde dahi gerçekleştirilemediği görülmektedir. Zaten sorunun temeli de insanı temel alan ve her şeyimizi borçlu olduğumuz doğal kaynakları ötekileştiren bu tanımlamadır. Mevcut üretim sistemi doğada yaşayan diğer varlıkların da hakları ve gelecekleri olduğunu düşünmek bir tarafa, doğal sistemin döngüsünü sağlayan kaynakların ortadan kaldırılmasında, kirletilmesinde herhangi bir sakınca görmemekte; üretimin sürdürülebilmesi için insanların ihtiyaçları dışında satın almaları için istek duyacağı ürünler ortaya konulup, pazarlanmakta ve bu akış içinde tüm gezegenin varlığı tehlikeye atılmaktadır. Naess'in da ifade ettiği gibi, doğal ağ içinde insan, ağın bir parçası, bir uzvudur. İnsan, dışında kalan diğer canlı ve cansız varlıkları ötekileştirmek ve onları tahakküm altına almak hakkına ve şansına sahip değildir. Sığ ekolojik görüş çerçevesinde yüksek teknolojiye güvenen ve sorunları bununla aşabileceğine inananları doğa daima hazırladığı kötü sürprizleriyle yanıltmıştır.

Günümüzde yaşadığımız ekolojik krizin seviyesi, sığ ekolojik yaklaşımlarla çözümün elde edilemeyeceğini her geçen gün daha net bir biçimde göstermektedir. İnsan faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığı başta IPCC olmak üzere pek çok bilimsel çalışmayla ispatlanan iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları, artık sadece bilim insanlarının araştırma konusu olmaktan çıkmış ve günlük yaşantımıza yansımaya başlamıştır. Sığ ekolojik yaklaşımın ve bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma tanımının, aynı korumacılık tanımının 1970'li yıllarda geçirdiği dönüşüme benzer biçimde bir üst aşamaya evrilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki en ciddi uyarıyı IPCC'nin hazırlıkları süren 6. Değerlendirme Raporu kapsamında BMİDÇS Taraflar Konferansının talebi üzerine hazırladığı 1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu ortaya koymaktadır. Raporun, devletlerin mevcut sistemin devamı niteliğinde olan ve Paris İklim Anlaşmasının küresel sıcaklık artışını 2 derecenin altında tutmak ve 1,5 derecede sınırlandırmak üzere gayret gösterilmesi hedefini gerçekleştirmek doğrultusunda ortaya koydukları niyet edilmiş ulusal katkılarının yeterli olmadığını; ekonomi ve çevre alanındaki politikalarından bireysel tüketim alışkanlıklarına varana dek tüm düzeylerde acil paradigma değişikliklerinin yapılması gerektiğini vurgulayan içeriğinden, durumun ivediliği ve önemi net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, insan odaklı ve ekonomik temelli içeriğinden evrilerek insanın da parçası olduğu bütün ekolojik sistemin çevresel, sosyal ve ekonomik değerini kapsayacak bir düzeyi tanımlar hale gelmelidir. Bütün canlı ve cansız varlıkların çeşitliliğinin korunması ve içinde insanında yer aldığı tüm canlı varlıkların gelecek kuşaklarının haklarının bir arada değerlendirilmesi sürdürülebilir kalkınma kavramının yeni tanımının kapsamı içinde yer almalıdır. Doğayı kullanabildiğimiz ölçüde değil, sadece var olduğu için sevmek ve onun unsuru olan her varlığa saygı göstermek öğrenilmesi gereken önemli bir konudur. Bu anlayış doğrultusunda hiçbir şekilde yararlanmadığımız herhangi bir canlı ya da cansız varlık değersiz kabul edilmemelidir. Çünkü tüm varlıkların etkileşim içinde olduğu bir ağ içinde, değersiz bulunan bir parçanın fonksiyonu tahminlerin de ötesinde önemli rol oynuyor olabilir. Mevcut bilimsel bilgi ve kapasiteyle bu değer anlaşılamıyor olunması onu değersiz kılmaz ve zaten tüm varlıklar sadece var olmalarından dolayı, hiçbir nedene ihtiyaç duyulmaksızın mutlak değerlidir.

İnsanların düşünce yapılarında, mevcut sistemde, insanların kendilerini doğada gördükleri yer konusunda ciddi görüş değişikliklerine ihtiyaç vardır. Yapılan çalışmada derin ekolojide çok farklı görüşlerin ve inanışların kendilerine yer bulabilmiş oldukları görülmüştür ve bu farklı görüşler ve inanışlar derin ekolojiyi kesişim kümesi olarak değerlendirebilmişlerdir. Derin ekolojinin temel prensipleri insanların kendi düşünce sistemleri, hayata ilişkin kabulleri, felsefeleri kısaca kendilerine has öncülleriyle, ekosofileriyle temellendirebilecekleri niteliktedir. Bu şekliyle söz konusu prensiplere nasıl uyulduğunun kurallara ve şartlara bağlı olmaması, bu yönde özgür olunmasıyla, gerçekleştirilmesi istenilen bilinç değişikliğinin sağlanması yolunda önemli bir avantaj ortaya çıkartmaktadır.

İklim değişikliğinin uluslararası gündemde önemli yer tuttuğu günümüzde, bu alandaki çabaların başarıya ulaşmasında yeşil bir toplumun gerekliliğini ortaya koyan Naess'in

derin ekoloji yaklaşımının temel ilkeleri, doğru değerlendirilip önyargı taşımadan anlaşılmasına çalışılıp uygulanırsa iyi bir rehber olabilecek niteliktedir. Esasen gelinen noktada iklim eyleminin varacağı yerin Arne Naess'in derin ekolojik yaklaşımının savunduğu ilkelere yakın olacağını öngörmek mümkündür. Bu noktaya insanlık şimdi kendi rızasıyla gel(e)mese de mevcut alışkanlıklarını değiştirmedeği takdirde doğanın zorla getireceği, yaşanan aşırı hava olaylarından ve büyük doğal felaketlerden anlaşılmaktadır. İklim değişikliğinin sınır tanımayan etkileri bu tip bir dönüşümü ve çabayı hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için artık zorunlu kılmaktadır. Çünkü insanlık yüzyıllarca yıllık maddi ve manevi birikiminin ortadan kaybolması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çalışmayı Arne Naess'in kendi cümleleriyle tamamlamak yerinde olacaktır: "Ekolojik kriz öyle geniş bir alanı kapsar ki orada herkes için yer vardır", "Unutulmamalıdır ki bir şeyler yapmak için ne kadar geç kalırsak ödemek zorunda kalacağımız bedel o denli fazla olacaktır".

Kaynakça

- Aitchey, R. (1993), A Polemic on Deep Ecology, *Deep Ecology: Not Man Apart, Deep Ecology & Anarchism A Polemic*, 12. <http://theanarchistlibrary.org/library/various-authors-deep-ecology-anarchism> (erişim 08/08/2018)
- Algan, N. (2017), Kentsel Gelişmede Ekolojik Sürdürülebilirlik, <http://incup2017.emu.edu.tr/tr> (erişim 06.10.2018)
- Bieder, R. E. (2011), From Thoreau to Muir: Changes in Nineteenth-Century American Conceptions of the Environment, *E-Journal of American Studies in Hungary*, VII: 2, <http://americanaejournal.hu/vol7no2/bieder> (erişim 09.05.2018)
- BM-Habitat III (2016), Outcome Document of the UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development, <https://www2.habitat3.org/bitcache/99d99fbd0824de50214e99f864459d8081a9be00?vid=591155&disposition=inline&op=view>, (erişim 22.08.2018)
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (2004), http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf (22.08.2018)
- Bodian, S. (1995), Simple in Means Rich in Ends: An Interview with Arne Naess, *George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 26-36.
- Bulkeley, H., (2010), Cities and the Governing of Climate Change, *Annual Review of Environment and Resources*, 2010(35), 230.
- Capra, F. (1995), *Deep Ecology: A New Paradigm*, George Sessions (edit.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 19-25.
- ÇŞB-Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sflang=tr> (erişim 22.08.2018)

- Çüçen, A.(2011), Derin Ekoloji, <http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf> (erişim 08.08.2018)
- Des Jardins, J. R. (2006), Çevre Etiği, Çev. Ruşen Keleş, Ankara: İmge.
- Drengson, A., Devall, B., and Schroll, M.,A. (2011), The Deep Ecology Movement: Origins, Development, and Future Prospects (Toward a Transpersonal Ecosophy), *International Journal of Transpersonal Studies*, 30(1-2), 102.
- EC EUROPA (2018), Indicators for Sustainable Cities Report
http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/indicators_for_sustainable_cities_IR12_en.pdf , (erişim 21.05.2018)
- Eco-compact city, <http://www.ecocompactcity.org.html>, (erişim 21.07.2018)
- Elkins, S. (1989), The Politics of Mystical Ecology, *Telos* 82, Winter, 52-70.
- FAO (2006), Livestock's Long Shadow, <http://www.fao.org/3/a-a0701e.pdf> (erişim 08.08.2018)
- Foreman, D. (1995), The New Conservation Movement, George Sessions (edit.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 50-58.
- Glendinning, C. (1995), Recovery from Western Civilization, George Sessions (edit.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Boston: Shambhala Publications, 37-40.
- Hokkacı, A. (Ekim 1998), Sürdürülebilir Planlama ve Bazı Planlama Stratejileri", Kent Planlama Çevre Koruma Semineri, s:39, İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Dairesi Başkanlığı 3. Bölge Müdürlüğü, İzmir.
- Harvey, D. (1996), *Nature, Justice and the Geography of Differences*, Blackwell Publishers, New York.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (2018), İklim Değişikliğinin Etlî Tarafı, <https://tr.boell.org/tr/2018/04/09/iklim-degisikliginin-etli-tarafi> (erişim 21.07.2018)
- IDMC (2015), <http://www.internal-displacement.org/publications/2015/global-estimates-2015people-displaced-by-disasters/>, (erişim 12.05.2018)
- IPCC SR15 (2018)1,5 Degree Global Warming Report, <http://www.ipcc.ch/report/sr15/> (erişim 12.11.2018)
- IPCC, AR5 Report, Working Group II: Climate Change (2014): Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Summary for Policy Makers.
- Jabareen, Y., R., (2006), "Sustainable Urban Forms", *Journal of Planning Education and Research*, 26, 38-56.
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A., N. (2012), *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2016), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kim, B., Neff, R., Santo, R., Vigorito, J. (2015), The Importance of Reducing Animal Product Consumption and Wasted Food in Mitigating Catastrophic Climate Change, The Johns Hopkins Centre for a Liveable Future,
https://www.jhsph.edu/research/centers-and-institutes/johns-hopkins-center-for-a-livable-future/_pdf/research/clf_reports/importance-of-reducing-animal-product-consumption-and-wasted-food-in-mitigating-catastrophic-climate-change.pdf (erişim 12.05.2018)
- Kuban B., Demir, E., Demir, C., Sürdürülebilir Kentler ve En İyi Uygulamalar, 3eelectrotech, <http://www.3eelectrotech.com.tr/arsiv/yazi/129-surdurulebilir-kentler-ve-en-iyi-uygulamalar>, (erişim 24.01.2018)
- Küresel Hedefler, <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/surdurulebilir-sehir-ve-yasam-alanlari/> (erişim 24.01.2018)
- Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2017), Human Rights and Climate Change. <https://www.mrfcj.org/our-work/areas-of-work/human-rights-and-climate-change/> (erişim 15.09.2018)
- Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2015), Rights for Action Putting People at the Centre of Action on Climate Change, <https://www.mrfcj.org/wp-content/uploads/2015/11/MRFCJ-Rights-for-Action-edition-2.pdf> (erişim 15.09.2018)
- McLaughlin, A.(1995), The Hard of Deep Ecology, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 85-94.
- Mengi, A., Algan, N., (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Moore, T., T. (2011), Climate Change and Animal Migration, Journal of Environmental Law, 41(2), 393-405
- Naess, A. ve Sessions G. (1984), Basic Principles of Deep Ecology, <http://www.deepecology.org/platform.htm> (erişim 27.11.2018)
- Naess, A.(1989), Ecology, Community and Life Style, D. Rothenberg (Trans.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Naess, A.(1994), Derin Ekolojinin Temelleri, Günseli Tamkoç (edit.), Derin Ekoloji, İzmir: Ege Yayınları.
- Naess, A. (1995a), The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 64-86.
- Naess, A. (1995b), Politics and the Ecological Crisis: An Introductory Note, George Sessions (edit.), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications, 445-453.

- NASA, Global Climate Change- Causes, <http://climate.nasa.gov/causes/>, (erişim 18.08.2018)
- Önder, T. (2003), Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Ankara: Odak Yayınevi.
- Özer, M. A. (2001), Derin Ekoloji, Çağdaş Yerel Yönetimler, 10(4), 61-79.
- Öztürk, K., (2002), “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), 47-65.
- Sessions, G. (1995), Deep Ecology for the Twenty-First Century, Boston: Shambhala Publications.
- SKD Türkiye, <http://www.skdturkiye.org/haber/SKDveUyelerdenHaberler-297> (erişim 18.08.2018)
- Tamkoç, G. (1994) “ Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, Derin Ekoloji, Ege Yayıncılık, İzmir.
- Tekeli, İ., Algan, N., Türkeş, M., Vaizoğlu, S., Güler, Ç., Tekbaş, F., Eralp, A.,T., Kaya Dündar, A., Arıkan, Y., Saygılı, A., Yerli, S., Çobanoğlu, Z., (2010), Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Raporları, Sayı:22, Ankara
- Tuğaç, Ç . (2018). Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kentler. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32 (4), 1047-1068.
- Tutton, M. (2018), Donald Trump: Climate 'will change back again', <https://edition.cnn.com/2018/10/15/politics/trump-climate-change-60-minutes/index.html> (erişim 18.11.2018)
- UN (2017), Participants at UN conference examine human mobility in an era of climate change, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/11/participants-at-un-conference-examine-human-mobility-in-an-era-of-climate-change/>(erişim 18.11.2018)
- UN-HABİTAT, Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, (2017), <https://unhabitat.org/books/sustainable-urbanization-in-the-paris-agreement/> (erişim 20.07.2018)
- UNFCCC-Essential Background, http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6036.php (04.01.2018)
- UNFCCC-Noordwijk Ministerial Declaration on Climate Change, <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs218.htm>, (erişim 18.08.2018) UNFCCC-Paris Agreement, http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (erişim 01.02.2018)

- UNFCCC-Parties and Observers,
http://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php, (erişim 01.02.2018)
- Uzmen, R., Arar, A., (2001), 21. Yüzyılda Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği, Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/21_yuzyilda-enerji-kullanimi-ve-iklimdecisiklici.tr.mfa, (erişim 01.02.2018)
- Vidal, J. (2012), Rio+20: Earth Summit Dawns With Stormier Clouds Than in 1992, <https://www.theguardian.com/environment/2012/jun/19/rio-20-earth-summit-1992-2012> (erişim 01.02.2018)
- Wallace-Wells, D. (2018), UN Says Climate Genocide is Coming. It's Actually Worse Than That. <http://nymag.com/intelligencer/amp/2018/10/un-says-climate-genocide-coming-but-its-worse-than-that.html?fbclid=IwAR1tkYaUW6Fb-JA5sXHhvy5eeoN-SdxFobzSuizc6qld1FrSS9P4wx5R4s> (erişim 21.11.2018)
- Welch, C. (2017), Half of All Species Are on the Move—And We're Feeling It, <https://news.nationalgeographic.com/2017/04/climate-change-species-migration-disease/> (erişim 01.02.2018)
- Wilkins, E.T.. (1954). Air Pollution and the London Fog of December 1952. *Journal. Royal Sanitary Institute (Great Britain)*. 74. 1-15; <https://rmets.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/qj.49708034420> (erişim 01.02.2018)
- Worldwatch Enstitüsü, (2016), Dünyanın Durumu 2016 Raporu: Bir Kent Sürdürülebilir Olabilir Mi?, Çeviri: Duygu Kutluay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yardımcı, S. (2006), İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji, (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Alev Özkazanç), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ankara.
- Yaylı, H. ve Çelik, V. (2011), Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 369-377.
- Yıldırım, U ve Öner, Ş., (2003), Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 12(4)

Çukurova Üniversitesi Öğrenci Harcamalarının Analizi

Analysis of Student Expenditures at Cukurova University

Can MAVRUK¹
Selin KARLILAR²
Gülşen KIRAL³

Öz

Bu çalışma 2016-2017 döneminde Çukurova Üniversitesi öğrencilerin sosyoekonomik durumunu, harcamalarını ve üniversiteye yönelik algılarını analiz etmektedir. Bu amaçla Çukurova Üniversitesi Balcalı kampüsü genelinde 19 fakülte-yüksekokulda 1851 öğrenciye yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Gelirler ve harcamalar arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek için Kolmogorov-Smirnov, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, öğrencilerin büyük çoğunluğunun Adana ve komşu illerden olduğunu; ailelerin büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı altında yaşadığını; erkek öğrencilerin aile geliri ve kişisel gelirin kızlara göre daha yüksek olduğu ancak anlamlı derecede farklı olmadığını; erkek öğrencilerin barınma harcamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğunu; babaları işsiz olan öğrencilerin eğitim-öğretim harcamalarının diğerlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci Harcamaları, Yüksek Öğretim, Eğitim ve Ekonomik Katkı, Demografik Ekonomi, Hipotez Testi

Jel Kodları: I23, I25, J10, C12

ABSTRACT

This study analyzes socioeconomic status, expenditures of Cukurova University students and their perceptions towards the university in the period of 2016-2017. For this purpose, 1851 students were surveyed face-to-face in 75 departments of 19 schools. Kolmogorov-Smirnov (Lilliefors), Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests were applied to test the significance of differences between incomes and expenditures of students. The results indicate that the majority of the students were from Adana and neighboring provinces; the majority of the families live under the poverty line; male students' family income and individual income were higher than females but not significantly different; male students' housing expenditure is significantly higher than female students; and educational expenditures of the students whose parents are unemployed are higher than those of the other.

Keywords: Student Expenditure, Higher Education, Education and Economic Development, Demographic Economics, Hypothesis Testing

Jel Codes: I23, I25, J10, C12

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 23.11.2018

Kabul tarihi: 13.12.2018

¹ Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mavrukcan.01@gmail.com (ORCID: 0000-0002-4084-7447)

² Ç.Ü. S.B.E.Yüksek Lisans Öğrencisi, selinkarlilar@gmail.com (ORCID: 0000-0002-5850-8566)

³ Doçent Dr., Ç.Ü.İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü, skiral@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0541-0178)

GİRİŞ

Öğrencilerin buldukları üniversiteye yönelik algıları tarihsel süreçte bu öğretim kurumlarının kültürünü belirlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik durumu ve yaptıkları harcamalarının buldukları ile dolaylı ekonomik katkıları olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu katkı istihdam ve yatırım katkısı yaratma kapasitesine sahiptir. Ancak bu çalışma sosyoekonomik değişkenlere bağlı harcama kalemleri üzerine odaklanacaktır. Öğrencilerin buldukları ilde aylık ortalama ve yıllık harcamalarını hesaplayan bazı literatür çalışmalarına baktığımızda; **Binici-Koyuncu (2015,s.122)**, Bitlis Eren Üniversitesi 2012-2013 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 405 TL; **Korkmaz (2015,s.247)**, Bayburt Üniversitesi İİBF 2012-2013 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 433 TL; **Büyükdoğan vd. (2015,s.171)**, Konya KTO Karatay Üniversitesi 2013 yılında bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 623 TL; **Altuntaş-Erili (2015,s.16)**, Cumhuriyet Üniversitesi 2013-2014 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını yurt-kira hariç 566 TL ve 39126 öğrencinin yıllık harcamasını yaklaşık 292,3 milyon TL; **Mavruk vd. (2018,s.639)**, Çukurova Üniversitesi'nde 2016-2017 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 1140 TL ve 38797 öğrencinin yıllık harcamasını 486 milyon TL; **Beşballı-Öztürk (2017,s.145)**, Artvin Çoruh Üniversitesi 2016-2017 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 641 TL ve 6398 öğrencinin yıllık harcamasını 37 milyon TL olarak hesaplamışlardır. Bu çalışmaların hepsinde harcama üzerinden ekonomik katkı, bir öğrencinin aylık ortalama harcamasının üniversitenin toplam öğrenci sayısı ile çarpımı sonucunda elde edilmiştir. Bu çalışmalar ayrıca öğrencilerin sosyoekonomik özellikleri analiz etmiştir.

Bu çalışmanın amacı Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin sosyoekonomik durumunu araştırmak ve sosyoekonomik değişkenlere bağlı olarak öğrenci harcamalarının istatistiksel analizini yapmaktır. Öğrencilerin ve ailelerinin gelir seviyesini ve öğrencinin üniversiteye yönelik algısını belirlemek, cinsiyete ve anne-baba mesleğine bağlı olarak öğrencilerin harcamaları karşılaştırıp bu harcamalar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak bu çalışmanın temel konularıdır.

Makale şu şekilde düzenlenmiştir: İkinci bölümde ilgili literatürün gözden geçirilmesi, üçüncü bölümde araştırmanın veri ve yöntemlerinin açıklanması, dördüncü bölümde veri analizi ve bulgular, beşinci bölümde bulgulara ilişkin tartışma ve sonuçlar verilmiştir.

I. LİTERATÜR

Kaşlı ve Serel (2008), Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin 2006-2007 döneminde harcamalarını analiz etmiş ve bölge ekonomisine katkısını belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Yazarlar, üniversite öğrencilerinin aylık gelirlerinin harcamaya göre yüzde dağılımını vermişlerdir. Buna göre 2006-2007 eğitim-öğretim yılında bir öğrencinin aylık ortalama harcaması 519 TL ve 554 öğrencinin toplam harcaması 2,3 milyon TL hesaplanmıştır.

Akçakanat, Çarıkçı ve Dulupçu (2010), Süleyman Demirel Üniversitesi'nin 2003, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında yapmış oldukları harcamaların miktarı, bileşimi ve Isparta ekonomisine katkısını analiz etmişlerdir. Yazarlar 2009 yılında bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 474 TL ve 21475 öğrencinin yıllık harcamasını 81 milyon TL hesaplamışlardır. Öğrenci harcamalarının yaklaşık %60'ının barınma ve beslenme amacıyla yapıldığı tespit edilmiştir.

Çalışkan (2010), Uşak Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarını ve kent ekonomisine katkısını analiz etmiştir. Yazar 2008-2009 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 560 TL ve 8291 öğrencinin yıllık harcamaları yaklaşık 50 milyon TL hesaplanmıştır. Öğrencilerin harcamalarının yarısından fazlasının barınma ve beslenme harcamaları olduğu tespit edilmiştir. Kız ve erkek öğrencilerinin bütçeleri içinde harcama gruplarının payları arasındaki en önemli farklılık; sigara ve alkollü içkiler, kişisel bakım ile kültür ve eğlence kalemlerinde bulunmuştur.

Selçuk (2012), Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarını analiz etmiş ve Erzurum ekonomisine katkıyı hesaplamıştır. Yazar, 2012 yılında bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 745 TL ve 31276 öğrencinin yıllık harcamasını 186,3 milyon TL hesaplamıştır. En çok harcama yapılan kalem %15,7 ile barınma ve en az harcama yapılan kalem ise %7,3 ile sportif aktivite olarak bulunmuştur.

Demireli ve Taşkın (2013), 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi'nin Kütahya iline ekonomik katkısını analiz etmiş ve ortalama aylık katkıyı yaklaşık 15 milyon TL hesaplamıştır. 3285 öğrenciye uyguladıkları 32 demografik, gelir ve harcama sorularından oluşan anket sonucunda bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 495 TL ve 3285 öğrencinin aylık ortalama harcaması 15 milyon TL hesaplanmıştır.

Yayar ve Demir (2013), Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat iline ekonomik katkısını araştırmıştır. 400 öğrenciye yapılan anket sonucunda 2012 Mart ayı itibarı ile aylık gelir 647 TL hesaplanmıştır. Yazarlar 2012 yılında bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 572 TL hesaplamıştır. Bu sayı üzerinden 20659 öğrencinin aylık toplam geliri 13,4 milyon TL ve yıllık harcamasını 112,4 milyon TL hesaplanmıştır. Bunun 11,8 milyon TL'sinin il içinde harcandığı saptanmıştır. İl içinde öğrencilerin en yüksek harcama kalemi %23,72 ile barınma ve en düşük harcama kalemi ise % 3,55 ile iletişim olarak hesaplanmıştır.

Mavruk, Tekinarslan, Gürün ve Ayış-Akkurt (2014), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nin yerel ekonomiye katkısını araştırmışlardır. 2506 öğrenciye yüz yüze yapılan anket sonucunda en yüksek aylık harcama kalemini 209 TL ile barınma ve en düşük harcama kalemi 13,47 TL ile kitap olarak tespit edilmiştir. Yazarlar 2012-2013 döneminde bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını 860 TL ve 18181 öğrencinin yıllık harcamasını 146,7 milyon TL hesaplamışlardır.

Büyükoğlan, Afşar ve Gedik (2015), Karatay Üniversitesi öğrencilerinin 2013 yılında öğrenim gördükleri şehre ekonomik katkılarını araştırmıştır. Yazarlar, öğrencilerin harcama kalemlerini ve bir öğrencinin aylık ortalama harcamasını hesaplamışlardır. Sonuç olarak, erkek öğrencilerin sosyal faaliyet ve eğlence harcamalarının kızlara göre daha yüksek olduğu ve kız öğrencilerin giyim harcamalarının ise erkeklere göre daha

yüksek olduğunu bulmuşlardır. Ortalama harcama ile doğru orantılı olarak Konya iline katkı hesaplanmıştır. Ayrıca cinsiyete, burs kredi alma ve halen çalışma durumu değişkenlerine bağlı grup istatistikleri hesaplanmış, Konya’da yaşama maliyeti konusunda cinsiyete göre ve burs kredi alma durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varmıştır. Yine barınma maliyeti konusunda cinsiyete göre ve öğrencilerin çalışma durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmazken, burs kredi alma ile barınma maliyeti arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. 700 öğrencinin yıllık harcaması 3,5 milyon TL hesaplanmıştır.

Binici ve Koyuncu (2015), Bitlis Eren Üniversitesi öğrencilerinin 2012-2013 harcamalarının Bitlis ili ekonomisine katkısını analiz etmiş ve yaklaşık 75 milyon TL katkı sağladığı sonucuna varmıştır. 920 öğrenciye yapılan anket sonucunda çarpan katsayısı 4,34 olarak bulunmuş ve yıllık ekonomik katkı 17 milyon ile çarpımı sonucunda yaklaşık 75 milyon TL hesaplanmıştır. 5318 öğrencinin yıllık toplam harcaması yaklaşık 17,2 milyon TL hesaplanmıştır.

Korkmaz (2015), Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine uyguladığı anket sonucunda aylık ortalama harcamayı 423,66 TL hesaplamıştır. Yazar, 2012-2013 döneminde 4791 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencilerinin Bayburt ilinde yıllık harcamasını 16,6 milyon TL hesaplamıştır.

Çayın ve Özer (2015), 2010-2011 döneminde Muş Alpaslan Üniversitesi’nin il ekonomisine katkısını analiz etmişlerdir. Öğrenci bütçesindeki en yüksek payı alan harcama grubu %27,1 ile barınma ve en küçük payı alan harcama grubu ise sağlık olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin aylık ortalama geliri 474 TL, aylık ortalama harcaması 460 TL ve yıllık harcama 15 milyon TL hesaplanmıştır.

II. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın verisi 1851 öğrenciye uygulanan anket sorularından elde edilmiştir. Bu anket için gerekli olan örneklem büyüklüğünü bulmak için

$$n = \frac{\chi^2 N p q}{d^2 (N-1) + \chi^2 p q}$$

formülü kullanılmıştır. Bu formülde n örneklem büyüklüğü, χ^2 tablo değeri (%5 anlamlılık için 3.841), N kitle büyüklüğü, p kitle oranı olup 0,5 kabul edilmiştir (q=1-p). d ise hata payı olup 0,05 olarak alınmıştır.

$$n = \frac{3,841(34626)0,5(0,5)}{0,05^2(34626 - 1) + 3,841(0,5)0,5} = \frac{33250}{87,5} \approx 380$$

%5 hata payı ile örneklem büyüklüğü minimum 380 olmalıdır. Bu amaçla yapılan araştırmada bu sayı sağlandığı için 1851 öğrenciye uygulanan anket değerlendirmeye alınmıştır.

Bir öğrencinin aylık ortalama harcaması, bütün aylık ortalama harcama kalemlerinin toplamından ve yıllık harcama ise n öğrenci sayısı olmak üzere

$$(Barınma hariç aylık ortalama harcama) * 9 ay + (Barınma Maliyeti) * (12 ay) * n \quad (1)$$

formülü ile hesaplanmıştır.

Gelir ve harcama değişkenlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığını bulmak için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır: H_0 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uyar, H_1 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uymaz. Bu değişkenler normal dağılıma sahip olmadığından, diğer bir ifadeyle parametrik hipotez testlerinin varsayımlarından biri olan “veriler normal dağılıma uymalıdır” varsayımını (Kalaycı, 2006) ihlal ettiğinden, parametrik olmayan bağımsız iki örneklem ve k örneklem testi kullanılmıştır. Cinsiyete bağlı gelir ve harcamaların anlamlılığı, parametrik olmayan bağımsız iki örneklem testinden, Mann-Whitney U ile test edilmiştir. Ayrıca, baba mesleğine bağlı gelir ve harcamaların anlamlılığı, parametrik olmayan bağımsız k örneklem testinden, Kruskal-Wallis ile test edilmiştir. Hipotez analizinde SPSS 16 kullanılmıştır.

III. BULGULAR

Ankete katılan 1851 öğrencinin %49,3’ü kız, %49,6’sı erkek ve %74,6’sı 20-23 yaş aralığındadır. Öğrencilerin %47,1’inin ailesi Adana’da ikamet etmektedir. Adana’yı Mersin %9,3, Hatay %5,9, Gaziantep%3,7, Osmaniye %3,4, İstanbul %3,2, Ankara %2,6 ve İzmir %1,8 ile takip etmektedir. Öğrencilerin yaklaşık %70’inin Adana ve komşu illerden olduğu görülmektedir. Öğrencilerin ailelerinin bulunduğu ile yakınlığı üniversitenin önemli bir tercih nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1’de gösterildiği gibi öğrencilerin %34,4’ü İİBF, %14,5’i Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ve %12,5’i Ziraat Fakültesinde eğitim görmektedir. Öğrencilerin baba mesleği %19,1 ile emekli, %13,3 ile memur ve %8,6 işçi iken anne mesleği ise %50,8 ile işsiz ve %6,6 ile memurdur. Anne ve baba eğitimi ile ilgili bulgulara göre baba %30 ve anne %18,5 oranda en az yüksek okul mezunu, ancak anne %32,6 ve baba %23,6 oranda ilkokul mezunudur. Baba %33 ve anne %29,3 oranda lise mezunudur.

Tablo 1. Ankete Katılan Öğrencilerin Okula Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Tıp	83	4,5	Eczacılık	7	0,4
FEF	178	9,6	İlahiyat	54	2,9
İİBF	637	34,4	İletişim	50	2,7
Ziraat	231	12,5	SağlıkBil.Fak.	24	1,3
Eğitim	130	7,0	Güzel San. Fak.	12	0,6
Müh-Mim	269	14,5	Adana MYO	21	1,1
BESYO	29	1,6	Devlet Kons.	3	0,2
DisHek.	16	0,9	SivilHavacılıkYO	2	0,1
Hukuk	83	4,5	YabancıDillerYO	3	0,2
SağlıkHiz.MYO	19	1,0			

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Şubat 2018 verilerine göre açıklık sınırı 1637 TL ve yoksulluk sınırı 5331 TL açıklanmıştır. Anket verilerine göre bir ailenin aylık ortalama geliri 4070 TL’dir. Bu verilere göre ailelerin %37,6’sı açıklık sınırının altında toplam gelire sahiptir. %42,2’si açıklık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında ve %20,2’si yoksulluk sınırı üstünde toplam aylık gelire sahiptir.

Ankete katılan öğrencilerin %92'si, bir kişinin aylık geçim maliyeti Türk-İş (2018) verisi olan, 2000 TL'nin altında aylık gelire sahiptir. Öğrencilerin %13,7'si 500 TL'nin altında, %49,4'ü 500-999 TL, %24,1'i 1000-1499 TL, %8,4'ü 1500-1999 ve %8,1'i 2000 TL üstü aylık gelire sahiptir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Ortalama Harcamaları (TL)

	Kantin-Kafe	%	Sağlık	%	Şehirlerarası Ulaşım	%
Genel	162,27	12,1	48,35	3,6	106,06	7,9
Kız	149,64	11,7	55,94	4,4	98,62	7,7
Erkek	173,79	12,5	40,83	2,9	113,01	8,1
	Yiyecek-İçecek ve Tekel	%	Giyim	%	Sosyal-Kültürel Aktivite	%
Genel	192,93	14,4	155,46	11,6	89,02	6,7
Kız	166,50	13	161,99	12,7	84,04	6,6
Erkek	218,65	15,7	145,92	10,5	94,52	6,8
	Şehir içi Ulaşım	%	Kişisel	%	Barınma	%
Genel	109,81	8,2	134,43	10,2	189,04	14,2
Kız	94,77	7,4	147,97	11,6	170,01	13,3
Erkek	123,45	8,8	120,78	8,7	209,93	15,0
	Enerji	%	Haberleşme	%	Eğitim-Öğretim	%
Genel	40,29	3,0	49,44	3,7	60,73	4,6
Kız	33,74	2,6	47,80	3,7	65,55	5,1
Erkek	47,31	3,4	50,75	3,6	56,55	4,1

Barınma yeri verilerine göre öğrencilerin %45,2'si aile evinde, %23,6'sı devlet yurtlarında, %20,2'si eşyalı veya eşyasız kiralık evlerde, %6,7'si özel yurtlarda ve %2'si öğretmen evi, otel ve pansiyonda yaşamaktadır.

İkamet şekli verilerine göre öğrencilerin %10,2'si yalnız, %41,7'si arkadaşlarıyla ve %46,6'sı ailesiyle birlikte yaşamaktadır.

Harcama kalemlerine bakıldığında öğrencilerin en yüksek ortalama harcama kalemi 216 TL ile ulaşım'dır. Bunu 192,93 TL ile yiyecek-içecek, 189,04 TL ile barınma, 162 TL ile kafe-kantin, 155 TL ile giyim, 134 TL ile kişisel harcamalar, 89 TL ile sosyal aktivite harcamaları, 61 TL ile eğitim-öğretim harcamaları, 49 TL ile iletişim, 48 TL ile sağlık takip etmektedir. En düşük harcama kalemi ise ortalama 40,29 TL ile enerji (elektrik, su, doğal gaz) harcamasıdır. Enerji harcamasının düşük olmasının nedeni Adana'da kış aylarının ılık geçmesidir.

Tablo 3. Gelir ve Harcamaların Cinsiyete Bağlı Grup İstatistikleri

	Cinsiyet	Ortalama	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	p
Aile toplam gelir	Kız	3937,14	883,52	389500,000	,008
	Erkek	4290,00	946,17		
Aylık toplam gelir	Kız	3067,60	828,61	339360,500	,000
	Erkek	1054,16	1000,92		
Aylık barınma harcaması	Kız	170,01	861,10	369581,500	,001
	Erkek	209,93	937,90		
Aylık yiyecek-içecek-tekel ürün harcaması	Kız	166,50	825,86	337670,500	,000
	Erkek	218,65	978,23		
Aylık giyim harcaması	Kız	161,99	940,69	372353,000	,002
	Erkek	145,92	864,31		
Aylık sosyal-kültürel aktivite harcamaları	Kız	84,04	879,51	386183,500	,118
	Erkek	94,52	917,41		
Aylık enerji harcaması	Kız	33,74	819,50	334318,500	,000
	Erkek	47,31	937,62		
Aylık haberleşme-internet harcaması	Kız	47,80	862,39	370702,500	,001
	Erkek	50,75	941,48		
Aylık kafeterya-kantin harcaması	Kız	149,64	863,99	371677,000	,000
	Erkek	173,79	965,62		
Aylık sağlık harcaması	Kız	55,94	940,64	368057,000	,001
	Erkek	40,83	859,50		
Aylık şehirlerarası ulaşım harcaması	Kız	98,62	898,63	403318,000	,813
	Erkek	113,01	904,36		
Aylık şehir içi ulaşım harcaması	Kız	94,77	933,18	378229,500	,011
	Erkek	123,45	870,79		
Aylık kişisel harcama	Kız	147,97	960,02	354917,500	,000
	Erkek	120,78	844,98		
Aylık eğitim-öğretim harcaması	Kız	65,55	935,84	372332,500	,003
	Erkek	56,55	864,20		

Cinsiyete göre öğrencilerin ortalama harcamalarına bakıldığında kızların ortalama toplam harcamaları 1276,57 TL, erkeklerin ortalama toplam harcamaları 1395,49 TL ve genel ortalama toplam harcama 1337,84 TL Tablo 2’den hesaplanmıştır.

Öğrencilerin Adana’da ortalama kalış süreleri 9 ay kabul edilmiştir. (1) nolu formülden 1851 öğrencinin ekonomik katkısı $(1338*9+189*12)*1851= \text{₺}26487810$ ’dir. Bu işlem toplam 38797 öğrenci ile çarpılırsa öğrencilerin yıllık toplam harcamaları $(1338*9+189*12)*38797=\text{₺}555$ milyon (yaklaşık) bulunur.

Kolmogorov-Smirnov test sonuçlarına göre hiçbir gelir ve harcama kalemi normal dağılıma sahip değildir. Dolayısıyla, parametrik olmayan bağımsız iki örneklem testinden cinsiyete bağlı harcamaların anlamlılığı Mann-Whitney U ile test edilmiştir.

Tablo 3’te gelir ve harcamaların cinsiyete bağlı grup istatistikleri verilmiştir. Aylık barınma harcamalarının p-değeri $0,001 < 0,05$ olduğundan kız ve erkek öğrencilerin barınma harcamaları arasında anlamlı bir fark vardır. Sıra ortalamasından erkek

öğrencilerin barınma harcamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerin aile ve kişisel toplam geliri kızlarınkinden daha yüksektir. Harcama kalemlerine bakıldığında kızların giyim, sağlık, şehir içi ulaşım, kişisel ve eğitim-öğretim harcamaları erkeklere göre daha yüksek ve anlamlı derecede farklı çıkmıştır. Erkeklerin aile geliri kızlarınkinden daha yüksektir, ancak anlamlı derecede farklı değildir.

Aylık gelir ve harcamaların fakülte ve yüksekokula bağlı grup istatistikleri incelendiğinde, devlet konservatuvarı ve dış hekimliği öğrencilerinin aile geliri ve devlet konservatuvarı ve hukuk öğrencilerinin gelirleri diğerlerine göre daha yüksektir. Hukuk ve Ziraat Fakültesi öğrencilerinin kafeterya-kantin harcamaları, Yabancı Diller Yüksekokulu, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin sağlık harcamaları, İletişim Fakültesi öğrencilerinin şehir içi ulaşım harcamaları, Dış Hekimliği, Yabancı Diller ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin kişisel harcamaları, Dış Hekimliği, Eczacılık ve Tıp Fakültesi öğrencilerinin barınma harcamaları, Devlet Konservatuvarı, Dış Hekimliği ve Mühendislik Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin yiyecek-içecek ve tek el ürünleri harcamaları, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Sivil Havacılık öğrencilerinin şehirlerarası ulaşım harcamaları, Yabancı Diller, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Devlet Konservatuvarı, Hukuk ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin giyim harcamaları, Devlet konservatuvarı, Yabancı Diller Yüksekokulu ve İletişim Fakültesi öğrencilerinin haberleşme-internet harcamaları, Devlet Konservatuvarı, Güzel Sanatlar ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin sosyal-kültürel aktivite harcamaları, Devlet Konservatuvarı, Dış Hekimliği, Eczacılık ve Tıp Fakültesi öğrencilerinin enerji harcamaları, Güzel Sanatlar ve İletişim Fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim harcamaları diğerlerine göre daha yüksek çıkmıştır. %5 anlamlılık seviyesinde kişisel harcamalarının p -değeri $0,289 > 0,05$ olduğundan fakülte ve yüksekokula bağlı olarak öğrencilerin kişisel harcamaları arasında anlamlı bir fark yoktur. Geriye kalan bütün harcama kalemleri için sonuç bunun tersinedir, yani diğer harcamalar arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 4'te aylık gelir ve harcamaların baba mesleğine bağlı grup istatistikleri için Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Aylık kafeterya-kantin harcamalarının p -değeri $0,083 > 0,05$ olduğundan baba mesleklerine bağlı olarak öğrencilerin aylık kafeterya-kantin harcamaları arasında anlamlı bir fark yoktur. Aynı sonuç sağlık harcaması ve şehir içi ulaşım harcaması için de geçerlidir. Diğer taraftan, aylık barınma harcamalarının p -değeri $0,000 < 0,05$ olduğundan mesleklerin barınma harcamaları arasında anlamlı bir fark vardır. Aynı sonuç, geriye kalan bütün harcama kalemleri için de geçerlidir. Sıra ortalamasından baba mesleği öğretmen, doktor ve çiftçi olan öğrencilerin barınma harcamalarının diğer mesleklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Gelir ve Harcamaların Baba Mesleğine Bağlı Grup İstatistikleri

Aylık gelir ve harcamalar	Baba mesleği	N	Sıra ortalaması	Ki-kare	p
Aile Toplam Geliri	Memur	246	1074,80	331,6	0,000
	Ticaret	150	1033,21		
	İşçi	160	647,73		
	Özel sektör	158	1057,65		
	Doktor	64	1518,84		
	Mühendis	68	1366,70		
	İssiz	20	530,53		
	Emekli	354	784,25		
	Öğretmen	116	1199,50		
	Çiftçi	137	774,30		
	Diğer	376	788,83		
Aylık Toplam Gelir	Memur	246	923,43	114,8	0,000
	Ticaret	149	1052,70		
	İşçi	160	710,76		
	Özel sektör	157	944,80		
	Doktor	64	1338,69		
	Mühendis	68	1156,01		
	İssiz	20	693,35		
	Emekli	354	896,09		
	Öğretmen	116	1110,51		
	Çiftçi	137	817,71		
	Diğer	378	867,83		
Aylık Kafeterya-Kantin Harcaması	Memur	246	921,87	16,6	0,083
	Ticaret	149	987,87		
	İşçi	160	886,26		
	Özel sektör	157	874,19		
	Doktor	64	1100,20		
	Mühendis	68	938,50		
	İssiz	20	999,05		
	Emekli	354	962,40		
	Öğretmen	116	916,54		
	Çiftçi	137	895,60		
	Diğer	378	881,97		

Tablo 4. (devamı)

Aylık gelir ve harcamalar	Baba mesleği	N	Sıra ortalaması	Ki-kare	p
Aylık sağlık harcaması	Memur	239	882,58	11,2	0,345
	Ticaret	143	910,44		
	İşçi	158	889,74		
	Özel sektör	152	891,17		
	Doktor	62	1005,36		
	Mühendis	68	856,62		
	İssiz	20	842,00		
	Emekli	353	870,87		
	Öğretmen	115	919,71		
	Çiftçi	133	942,60		
	Diğer	376	963,17		
Aylık şehirler arası ulaşım harcaması	Memur	240	866,76	21,5	0,018
	Ticaret	142	915,06		
	İşçi	158	858,42		
	Özel sektör	152	837,28		
	Doktor	62	1067,59		
	Mühendis	68	1083,11		
	İssiz	20	937,48		
	Emekli	353	906,12		
	Öğretmen	115	956,07		
	Çiftçi	134	955,74		
	Diğer	378	908,54		
Aylık şehir içi ulaşım harcaması	Memur	240	933,02	9,0	0,528
	Ticaret	143	832,59		
	İşçi	159	882,85		
	Özel sektör	152	853,13		
	Doktor	62	917,35		
	Mühendis	68	923,71		
	İssiz	20	964,35		
	Emekli	352	906,47		
	Öğretmen	115	912,81		
	Çiftçi	134	952,14		
	Diğer	378	949,54		

Tablo 4. (devamı)

Aylık gelir ve harcamalar	Baba mesleği	N	Sıra ortalaması	Ki-kare	p
Aylık kişisel harcama	Memur	240	905,39	25,8	0,004
	Ticaret	143	982,43		
	İşçi	159	873,20		
	Özel sektör	152	887,96		
	Doktor	62	1061,06		
	Mühendis	68	1039,95		
	İssiz	20	835,78		
	Emekli	353	924,20		
	Öğretmen	115	969,53		
	Çiftçi	134	765,65		
	Diğer	378	897,51		
Aylık barınma harcaması	Memur	238	914,37	40,1	0,000
	Ticaret	141	971,16		
	İşçi	158	865,30		
	Özel sektör	152	868,89		
	Doktor	62	1051,36		
	İssiz	20	988,75		
	Emekli	353	825,20		
	Öğretmen	114	1052,75		
	Çiftçi	134	1041,93		
	Diğer	378	875,49		
Aylık yiyecek- içecek-tekül ürün harcaması	Memur	239	936,03	40,8	0,000
	Ticaret	143	994,74		
	İşçi	159	789,35		
	Özel sektör	152	973,81		
	Doktor	62	1150,59		
	Mühendis	68	988,67		
	İssiz	20	632,83		
	Emekli	353	901,75		
	Öğretmen	115	944,69		
	Çiftçi	134	820,05		
	Diğer	378	886,31		

Tablo 4. (devamı)

Aylık gelir ve harcamalar	Baba mesleği	N	Sıra ortalaması	Ki-kare	p
Aylık giyim harcaması	Memur	240	952,02	52,9	0,000
	Ticaret	143	983,34		
	İşçi	159	744,35		
	Özel sektör	152	928,62		
	Doktor	62	1200,90		
	Mühendis	68	1038,07		
	İssiz	20	694,95		
	Emekli	353	891,87		
	Öğretmen	115	984,80		
	Çiftçi	134	867,22		
	Diğer	378	879,80		
Aylık sosyal kültürel aktivite harcaması	Memur	238	909,48	42,6	0,000
	Ticaret	142	902,86		
	İşçi	157	837,34		
	Özel sektör	152	951,45		
	Doktor	62	1173,48		
	Mühendis	68	1107,06		
	İssiz	20	645,30		
	Emekli	351	900,47		
	Öğretmen	115	848,93		
	Çiftçi	134	802,20		
	Diğer	377	920,32		
Aylık enerji harcaması	Memur	233	878,11	37,5	0,000
	Ticaret	137	960,38		
	İşçi	151	816,54		
	Özel sektör	151	928,47		
	Doktor	61	1043,50		
	Mühendis	67	953,62		
	İssiz	20	1002,70		
	Emekli	343	815,59		
	Öğretmen	113	980,24		
	Çiftçi	133	938,36		
	Diğer	369	864,35		

Tablo 4. (devamı)

Aylık gelir ve harcamalar	Baba mesleği	N	Sıra ortalaması	Ki-kare	p
Aylık haberleşme-internet harcaması	Memur	239	875,11	18,9	0,042
	Ticaret	143	1005,47		
	İşçi	159	870,39		
	Özel sektör	152	866,65		
	Doktor	62	973,22		
	Mühendis	68	1047,54		
	İssiz	20	729,63		
	Emekli	353	897,46		
	Öğretmen	115	989,04		
	Çiftçi	134	920,42		
	Diğer	378	898,09		
	Aylık eğitim-öğretim ortalama harcama	Memur	238		
Ticaret		143	878,12		
İşçi		158	810,99		
Özel sektör		152	865,37		
Doktor		62	1037,35		
Mühendis		68	925,68		
İssiz		20	1076,50		
Emekli		353	899,07		
Öğretmen		115	937,57		
Çiftçi		132	911,06		
Diğer		378	966,81		

Öğrencilerin üniversiteye yönelik algılarına ilişkin bulgular Tablo5'te verilmiştir. Öğrencilerin %30,7'si üniversite giriş puanı, %21,4'ü eğitim öğretim kalitesi, %14,7'si bulunulan ile yakınlığı ve %8'i Adana'da akrabası olması nedeniyle üniversiteyi tercih etmiştir. Öğrencilerin %61'inin üniversiteyi diğerlerine tavsiye edeceği, %30,7'sinin tavsiye etmeyeceği ve %17,3'ünün de kararsız olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Üniversiteye Yönelik Algıları

		Frekans	Yüzde
Üniversiteyi tercih sebebiniz?	Eğitim Öğretim Kalitesi	397	21,4
	Üniversite Giriş Puanı	569	30,7
	Okul Olanakları	106	5,7
	Tavsiye Üzerine	96	5,2
	İlime Yakınlığı	273	14,7
	Adana'da Akrabam Var	148	8,0
	Fiziki Olanakları Fazla	18	1,0
	Başarı Seviyesi İyi	69	3,7
	Adana'nın İklimi	33	1,8
	Diğer	124	6,7
Üniversiteyi tavsiye eder misiniz?	Evet	1130	61,0
	Hayır	395	21,3
	Kararsızım	321	17,3

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin sosyoekonomik durumu ve sosyoekonomik değişkenlere bağlı olarak öğrenci harcamaları ile birlikte öğrencilerin üniversiteye yönelik algısı araştırılmıştır. Öğrencilerin ve ailelerinin gelir seviyesi belirlenmiş ve cinsiyete, anne-baba mesleğine ve fakültelere bağlı olarak öğrencilerin harcamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun Adana ve komşu illerden olması öğrencilerin ailelerine yakın olma isteğini ve dolayısıyla üniversitenin önemli bir tercih nedeni olduğunu göstermektedir. Üniversiteye yönelik algı araştırması sonucunda aileye veya ailenin bulunduğu ile yakın olmakla birlikte kaliteli bir üniversiteye uygun bir puan ile girme algısının yaygın olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin en yüksek aylık ortalama harcamasının ulaşım harcaması olması Çukurova Üniversitesi Balcalı kampüsünün şehir merkezine ve öğrencilerin ikamet ettiği mahallelere uzak bir konumda olması ile açıklanabilir. 2012-2013 döneminde üniversitelerin öğrenci aylık ortalama harcamaları karşılaştırıldığında Niğde ve Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin ve Bayburt ve Bitlis Eren Üniversitesi öğrencilerinin aylık ortalama harcamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak birinci grup ikinci gruptan anlamlı derecede farklı aylık ortalama harcamaya sahiptir.

Geliri kontrol niteliğinde olan eğitim durumuna bakıldığında öğrencilerin anne ve babalarının eğitim seviyesinin büyük oranda düşük olması öğrenci ailelerinin büyük oranda yoksulluk sınırının altında olması sonucunu desteklemiştir.

Cinsiyete bağlı harcamaların analizi sonucunda erkek öğrencilerin barınma harcamalarının kız öğrencilerin barınma harcamalarından anlamlı derecede daha yüksek olması erkek öğrencilerin kızlara göre rahatına daha düşkün olmaları ile açıklanabilir. Bu sonuç tamamıyla rassal örneğe bağlı olmakla birlikte kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha tutumlu olduğu söylenebilir. Cinsiyete bağlı gelir analizi sonucunda erkek öğrencilerin aile geliri ve kişisel gelirin kızlara göre daha yüksek olması ancak anlamlı derecede farklı olmaması ortalama gelirin birbirine yakın olduğu anlamına gelir. Diğer taraftan kızların giyim, sağlık, şehir içi ulaşım, kişisel ve eğitim-öğretim harcamalarının erkeklere göre daha yüksek ve anlamlı derecede farklı çıkması beklenen doğal bir sonuçtur.

Anne ve baba mesleğine bağlı gelir ve harcamaların istatistik analizi sonucunda, genel olarak anne ve baba mesleği doktor, mühendis ve öğretmen olan öğrencilerin geliri, aile geliri ve harcamalarının diğer mesleklere göre daha yüksek olması bu meslek gruplarının kazançlarının ve harcamalarının daha yüksek olması nedeniyle doğal bir sonuçtur. Babaları işçi ve işsiz olan öğrencilerin aile geliri diğerlerine göre en düşük çıkması işçilerin vasıfsız olması ile açıklanabilir. Bu nedenle bu öğrencilerin aylık gelirlerinin de en düşük çıkması beklenen bir sonuçtur. Anne-baba geliri nispeten daha yüksek olan öğrencilerin barınma harcamalarının diğerlerine göre daha yüksek çıkması beklenen doğal bir sonuçtur. Baba mesleğine göre öğrencilerin eğitim-öğretim harcamaları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçların hepsi sosyoekonomik literatüre ve teoriye uygundur. Babaları işsiz olan öğrencilerin eğitim-öğretim harcamalarının diğerlerine göre daha yüksek olması düşük gelirli ailelerin eğitime daha çok önem verdiğini ve diğer harcamalarından kıstığını göstermektedir.

Fakülte ve yüksekokula bağlı gelir ve harcamaların istatistik analizi sonucunda sadece kişisel harcamalar arasında anlamlı bir fark olmaması ortalama kişisel harcamanın bütün fakülte ve yüksekokullarda yaklaşık aynı olduğu, ancak diğer bütün harcamaların aynı olmadığı ile açıklanabilir.

Bu araştırmanın kısıtları ankete katılan öğrencilerin 2016-2017 döneminde sadece Çukurova Üniversitesi Balcalı kampüsünden seçilmesidir. İleri dönemlerde üniversitenin ilçe okullarının da ankete dahil edilmesi ile daha kapsamlı bir çalışma yapılabilir.

Bilgilendirme Notu: Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklemiştir. **Proje numarası:** SBA-2017-9109

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T., Çarıkcı, İ., & Dulupçu, M.A. (2010). Üniversite öğrencilerinin buldukları il merkezine ekonomik katkıları ve harcama eğilimleri: Isparta 2003-2009 yılları örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 165-178.
- Altuntaş, C., & Erili, N.A. (2015). Cumhuriyet Üniversitesi'nin Sivas İline Ekonomik katkısı. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 3(1), 11-20.

- Beşballı, S. G., & Öztürk, Z. (2017). Artvin Çoruh Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının Artvin ekonomisine katkısı. *Karadeniz Araştırmaları*, 56, 135-157.
- Binici, F.Ö., & Koyuncu, B. (2015). Üniversite öğrencilerinin 2012-2013 harcamalarının Bitlis ili ekonomisine katkısının incelenmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 113-126.
- Büyükdoğan, B., Afşar, B., & Gedik, H. (2015). Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri şehire ekonomik katkıları: KTO Karatay Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 161-174.
- Çalışkan, S. (2010). Üniversite öğrencilerinin harcamalarının kent ekonomisine katkısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 169-179.
- Çayın, M., & Özer, H. (2015). Üniversitelerin il ekonomisine katkısı ve öğrencilerin tüketim yapısı: Muş Alpaslan Üniversitesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 131-147.
- Demireli, C., & Taşkın, E. (2013). Üniversite öğrencilerinin buldukları şehre ekonomik katkıları: Kütahya il merkezi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 321-328.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (2. Baskı)*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kaşlı, M., & Serel, A. (2008). Üniversite öğrenci harcamalarının analizi bölge ekonomilerine katkılarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), 99-113.
- Korkmaz, Ö. (2015). Üniversite öğrencilerinin harcamalarının il ekonomisine katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 233-250.
- Mavruk, C., Kırıl, E., & Kırıl, G. (2018). Economic impact of Cukurova University on Adana. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18.EYI özel sayı, 633-648.
- Mavruk, C., Tekinarslan, A. İ., Gürün, M., & Ayış-Akkurt, A. (2014). Local economic impact of Niğde University: An estimation under true inflation effect. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 17-37.
- Selçuk, G. N. (2012). Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının analizi ve Erzurum ekonomisine katkısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 317-330.
- Yayar, R., & Demir, D. (2013). Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat ili ekonomisine etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(8), 106-122.

Bir Mobilya Fabrikasında Hücre Tasarımı ve Hücre Etkinliğinin Belirlenmesi*Determination of Cell Design and Cell Efficiency in A Furniture Factory*Simge YOZGAT¹Ediz ATMACA²**Öz**

Günümüzde, işletmeler artan rekabete uyum sağlayabilmek ve müşterilere daha hızlı cevap verebilmek için geleneksel üretim yöntemlerinin dışına çıkmak zorunda kalmaktadır. Üretkenliği arttırmak için benzer parça ve makinelerin bir araya getirilmesi felsefesine dayanan grup teknolojisi birçok işletme tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hücresel imalat yaklaşımında, parçalar, tasarım ve imalat açısından benzerliklerine göre gruplandırılıp parça aileleri haline getirilirken, makineler ise iş akışına göre hücrelerde gruplandırılmaktadır. Böylece, hazırlık zamanları ve ara stoklardaki yığılmalar azalarak, üretim planlama ve çizelgelemede etkinlik artışı gözlenmektedir. Bu da üretimde verimliliği sağlar. Yapılan çalışmada, hat akışı üretim sistemine sahip olan bir mobilya fabrikasının taşımalarından kaynaklanan kayıplarını önlemek ve üretimde verimliliği artırmak amacıyla hücresel imalata geçiş için bir ön hazırlık yapılmıştır. Fabrikada makine grupları, parça aileleri ve hücre oluşum problemi üzerinde durulmuştur. Grup etkinliğini sağlamayı hedefleyen bir matematiksel model yardımıyla problem çözümlenmeye çalışılmıştır. Matematiksel model sonuçlarının mevcut durum ile karşılaştırılması yapılarak, firmaya önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hücresel üretim, Makine-parça gruplaması, Grup etkinliği

ABSTRACT

Today, businesses are forced to go beyond traditional production methods in order to be able to adapt to increasing competition and respond to customers faster. Group technology based on the philosophy of bringing together similar parts and machines to increase productivity is widely used by many businesses. In the cellular manufacturing approach, the parts are grouped according to their similarities in terms of design and manufacturing and turned into part families, while the machines are grouped into cells according to work flow. Thus, setup times and stocks in buffer stocks are reduced while efficiency increase in production planning and scheduling is observed. This also ensures the efficiency in production. In this study, a preliminary work was made for the transition to cellular manufacturing in order to prevent losses caused by the transportation of a furniture factory having a line flow production system and to increase efficiency in production. Machine groups, parts families and cell formation problem are discussed in the factory. The problem has been tried to be solved using a mathematical model which aims to provide the group efficiency. Mathematical model results were compared with the current situation and suggestions were made to the firm.

Keywords: Cellular production, Machine-parts grouping, Group efficiency

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 13.03.2018

Kabul tarihi: 14.12.2018

¹ Araş.Gör., Çankaya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, simge.yozgat@gmail.com
(ORCID: 0000-0001-6171-9615)

² Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, hediz@gazi.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0671-3939)

1. GİRİŞ

Grup teknolojisi üretimde benzer özellikler taşıyan ürünlerin bir araya getirilip gruplandırılması ile yüksek derecede ekonomik fayda sağlayan ve verimliliği artıran bir kavramdır. Grup teknolojisi, üretimde temin süresinin uzun veya belirsiz olduğu karmaşık problemlerde etkili çözüm önerisi sunan bir üretim stratejisidir. Taşımalardan ve hazırlık zamanlarından kaynaklanan kayıpların önlenmesi hedeflenerek iş kalitesinde artış ve düşük maliyetli üretim, grup teknolojisinin avantajları arasındadır. Grup teknolojisinin, üretimin her aşamasında uygulanabilme esnekliği vardır. Grup teknolojisinin atölye düzeyinde uygulanmasına ise hücreli üretim denmektedir. Hücreli üretim, üretimde işlenecek parçaların ve parçaları işleyecek makinelerin bir araya getirilmesi prensibiyle çalışır. Parçalar, parça aileleri biçiminde gruplandırılırken makineler, makine hücreleri biçiminde gruplandırılır. Böylece, tasarım ve/ya üretim açısından benzer özellik taşıyan ürünlerin bir araya getirilmesi ile üretimde israfın önüne geçilmeye çalışılır. İşletmelerde grup teknolojisine olan ihtiyaç günden güne artış göstermektedir. Değişken müşteri taleplerine uyum sağlama amacıyla artan ürün çeşitliliği, üretimde daha ekonomik araç ve yöntemlere olan ihtiyacı artırmıştır. Üretim hızındaki artışın yanı sıra daha düşük maliyetle üretimi de mümkün kılan hücreli imalat, günümüz işletmeleri için kaçınılmazdır.

Hücre oluşum problemi için geçmişten günümüze birçok algoritma geliştirilmiştir. Geliştirilen bu algoritmaların çözüm kalitesini ölçmek için literatürde birçok ölçüt mevcuttur. Bu ölçütlerden en temel olanları, grup verimliliği, grup etkinliği ve Grup Kapasite İndeksi (GCI) olarak verilmiştir. Grup verimliliği ilk olarak Chandrasekharan ve Rajagopalan (1989, s.1035-1052) tarafından önerilmiştir ve şu şekilde formüle edilmiştir;

$$\eta = q\eta_1 + (1 - q)\eta_2$$

- η : Grup verimliliği
- q : Makine yükünün ağırlığını ve hedef fonksiyonunda hücre içi hareketi yansıtan bir katsayı ($0 \leq q \leq 1$). Genellikle 0.5'e eşit olarak alınır, bu da makinenin yükünü en yükseğe çıkarmanın ve hücreler arası hareketi en aza indirmenin aynı derecede önemli olduğu anlamına gelir.
- η_1 : Makinelerin hücre içi yükünü gösteren bir oran (veya hücre içi birlerin, hücre içi toplam eleman sayısına oranı)
- η_2 : Parçaların hücre içi hareketi ile ters orantılı bir oran (veya hücre dışı sıfırların sayısının, hücre dışı toplam eleman sayısına oranı)

Literatürde en çok kullanılan performans ölçütlerinden biri olan grup etkinliği ilk olarak Kumar ve Chandrasekharan (1990, s. 233-243) tarafından önerilmiştir ve aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$\tau = \frac{n_1^{in}}{n_1 + n_0^{in}}$$

- τ : Grup etkinliği
- n_1 : Makine - parça matrisindeki toplam operasyon sayısı (1'ler)
- n_1^{in} : Hücre içi toplam operasyon sayısı (hücre içi 1'ler)
- n_0^{in} : Hücre içi toplam boşluk sayısı (hücre içi 0'lar)

Bir diğer ölçüt olan GCI, doktora tez çalışmasında Hsu ve Seifoddini (1994, s.119) tarafından önerilmiştir.

$$GCI = \frac{n_1 - n_1^{out}}{n_1}$$

n_1^{out} : İstisnai eleman sayısı (hücre dışı 1'ler)

n_1 gösterimi ise grup etkinliği hesaplamasında verildiği gibidir.

Parça sınıflandırılmasında tasarım ve üretim olmak üzere iki çeşit özellikten yararlanılmaktadır. Tasarım özelliği parçanın şekli, yapısı, boyutları ve malzemenin cinsi gibi genel özelliklerini içerir. Üretim özelliği ise işlem sırası, işlem süreleri ve parti büyüklükleri gibi özellikleri içerir. Parça sınıflandırılmasında tasarım niteliklerine dayanan yöntemler görsel kontrol, parça sınıflandırma ve kodlama sistemlerini içerir. Tasarım özelliklerinin yetersiz kaldığı durumlarda ise üretim özelliklerine bağlı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları matris oluşturma, matematiksel programlama ve graf teorisisidir. Matris yöntemleri karmaşık problemlerin çözümünde çeşitli sınırlamalar getirmektedir. Bu yüzden daha sonrasında birçok matematiksel model geliştirilmiştir. Yapılan çalışmada ise parça – makine ailelerini oluşturmak üzere bir matematiksel model önerilmiştir.

Geçmişte yapılan çalışmalara bakacak olursak, Islam ve Sarker (2000, s. 699-720) parça sınıflandırılmasında matris oluşturarak yeni bir benzerlik katsayısı ölçüm yöntemi geliştirmiş ve bu yöntem birbirine bağlı hücre gruplamasında kullanılmıştır. Hücre oluşum problemlerinde kullanılmak üzere hücre üretilen bu benzerlik katsayısını kullanan bir matematiksel model geliştirilmiştir ve sezgisel yöntemlerle kıyaslanmıştır.

Adil ve Rajamani (2001, s. 305-317) parçaların hücre içindeki hareket maliyetlerini en aza indiren doğrusal olmayan bir matematiksel model geliştirmiştir. Hareket maliyetlerinin hesaplanmasında, üretim miktarı, hücre büyüklüğünün hücre içi harekete etkisi, işlem sırasının etkisi ve aynı makineye çok sayıda arka arkaya olmayan ziyaretler dikkate alınmıştır. Problemin çözümü için sezgisel yöntemlere başvurulmuştur. Tavlama Benzetimi Algoritması uygulanarak sonuçlar yayınmış diğer sonuçlarla kıyaslanmıştır.

Adenso-Díaz vd (2001, s. 227-240) alternatif rotaların varlığında parça tipleri için makine hücrelerinin konfigürasyonlarını incelemişlerdir. Bu kapsamda, doğrusal olmayan tam sayı programlama modeli geliştirilmiştir. Modelin hedef fonksiyonu toplam taşıma maliyetlerini en azlamaya çalışmaktadır. Model, 0-1 tamsayılı değişkenlere ve çok sayıda kısıta sahip olduğu için Tabu Arama sezgisel algoritması ile

çözülmüştür. Elde edilen sonuçlar, literatürde varolan Tavlama Benzetimi sonuçları ile kıyaslanmıştır.

Albadawi vd (2005, s. 3-21) makine hücrelerini ve parça aileleri oluşturmak için iki aşamadan oluşan bir matematiksel model önermiştir. İlk aşamada benzerlik katsayısı yöntemi kullanılarak makine hücreleri oluşturulmuştur. İkinci aşamada tamsayı programlama modeli kullanılarak makine hücrelerine parça ailelerinin atanması sağlanmıştır.

Mahdavi vd. (2007, s. 662-670) hücresele üretim sisteminde hücre oluşumu için hücrenin kullanım oranını dikkate alan bir matematiksel model önermektedir. Amaç fonksiyonu istisnai elemanları ve hücre içi boşlukları en azlamaya çalışmaktadır. Daha yüksek performansta hücre kullanımı sağlanmıştır.

Agustín-Blas vd (2011, s. 484-495) grup teknolojisine dayanan hücre oluşum problemi için yeni bir matematiksel model önermişlerdir. Önerilen model, personelin farklı becerilerini dikkate alır ve bir hücredeki bir kaynak hakkında asgari toplam bilgi ve belirli bir personelin bir hücrenin kaynakları hakkında sahip olması gereken asgari bilgi ile ilgili iki zor kısıtı dikkate almaktadır. Böylece, elde edilen sonuçlar minimum kaliteyi garanti etmektedir. Problemi çözmek için ise hibrid gruplama genetik algoritması önerilmiştir.

Krushinsky ve Goldengorin (2012, s. 1-16) hücre oluşum problemi, iki karışık tamsayı programlama modeli ile formüle edilip bu modellerin orta ölçekli problemlerde uygulandığında optimum sonuca erişilebildiği gösterilmiştir. Modellerin verimlilikleri tartışılmıştır ve özdeş makinelerin de bu matematiksel model aracılığı ile modellenebileceği ayrıca belirtilmiştir.

Shiyas ve Pillai (2014, s.149-158) üretim hücrelerinin tasarımı için hücrelerin heterojenliği ve hücreler arası hareketler gibi çakışan iki hedefi göz önüne alan bir matematiksel model sunmuş ve analiz etmiştir. Optimizasyon paket programları ile çözdürülmüş olan model için çözüm metodolojisine dayalı bir Genetik Algoritma geliştirilmiştir. Bu model karar vericiye farklı alternatiflerden uygun bir hücre tasarımı seçme esnekliği sunmaktadır.

Rajesh vd (2017, s. 1469-1477) hücre oluşum probleminde, parçaların benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde bulundurularak, benzerlik katsayısına dayalı hücre grupları elde etmek için yeni bir yaklaşım önermektedir. Bu yaklaşım, Derece Sıralama ve Kümeleme Analizi (ROC) gibi bazı geleneksel yaklaşımlarda var olan birçok dezavantajı ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca önerilen yöntem ile ROC yaklaşımı arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Makine kullanımı, gruplama etkinliği ve hücre verimliliği yüzdesi, performans ölçümleri olarak kullanılmıştır. Önerilen yöntem için beş saniye gibi kısa bir süre içinde herhangi bir hücre oluşum problemini çözebilecek kabiliyette olan bir Java Programı geliştirilmiştir.

Kong vd (2018, s. 77-88) hücre oluşum probleminde, yeni benzerlik katsayısı ölçütlerine sahip iki-modlu modülerlik tabanlı parça ve makinelerin kümelenmesi

yöntemini önermiştir. Parçaların makinelerden geçiş sıklığı bilgisi dahilinde, parçaların sıra sayılarını gösteren makine - parça matrisi kullanılmıştır. Bu yöntem ile parça ve makinelerin modülerliği en üst düzeye çıkarılarak optimal bir kümeleme seviyesi hesaplanabilmektedir.

Literatürde bahsi geçen performans ölçüm yöntemlerinden biri olan grup etkinliğini hedef fonksiyonunda en büyükleyen, Bychkov ve Batsyn (2018, s.112-120) tarafından geliştirilen bir tamsayı kesirli programlama modeli hücre oluşumu problemi için önerilmiştir. Doğrusal olmayan bu model Dinkelbach yaklaşımı kullanılarak doğrusallaştırılmış ve karışık tamsayılı doğrusal programlama modeline dönüştürülmüştür. Özellikle bu çalışma, yapılan çalışmaya yeni bir bakış açısı kazandıran önemli sonuçlara sahiptir. Bahsi geçen tamsayı kesirli programlama modeli, bu çalışmanın uygulama aşamasında kullanılmıştır. Optimal makine - parça gruplaması bulunarak hücresel imalat sisteminin uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

2. UYGULAMA

Hücre tasarımı ve etkinliğinin belirlenmesi için uygulama yeri olarak Ankara'da hizmet vermekte olan bir mobilya fabrikası seçilmiştir. Burada farklı üretim süreçleriyle üçyüzdenden fazla ürün üretilmektedir. Firma akış tipi üretim sistemine sahiptir. Talep tahminleri, planlama, satış ve pazarlama birimlerinin ortaklaşa bilgi alışverişi sonucu gerçekleştirilmektedir. Bu tahminlerden yola çıkılarak talebi yüksek olan ürünler için düşük miktarda stoka üretim yapılmaktadır. Mobilya sektörünün doğasından kaynaklı mevsimsel trende sahip olan talep miktarlarında ise değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu da üretim hatlarında kargaşaya neden olmaktadır.

İşletmede üretim; Makine Hattı 1, Makine Hattı 2 ve Temizlik – Montaj Hattı olmak üzere 3 farklı üretim hattı üzerinde gerçekleştirilmektedir. Tüm ürünler üretimin son aşaması olarak Temizlik – Montaj hattından geçmek zorundadır. Fakat bazı ürünler Makine Hattı 1'den direkt olarak Temizlik – Montaj hattına geçerken bazıları ise Makine Hattı 1 daha sonra Makine Hattı 2 ve son olarak Temizlik – Montaj hattından geçerler. İşletmede halihazırda benzer işleri yapan makineler bir araya getirilmiştir. Fabrika çalışanları tarafından taşımalarından kaynaklanan kayıpların en azlanması ve üretim verimliliğinin artırılması hedeflenmektedir.

2.1. İşletme Uygulaması

2.1.1. Problemin Tanımı ve Mevcut Durum

İşletmenin mevcut durumu incelendiğinde, bir makine – parça gruplaması bulunmamaktadır. Öncelikle siparişi yaklaşan ürünlerin üretimi yapılarak, parçalar makinelerde düzensiz olarak işleme alınmaktadır. Bu nedenle parçaların işlem sırası bilinmemektedir. Belirlenmiş bir gruplama algoritmasından yararlanılmamaktadır. Parçalar, makinelere literatürde kullanılan hiçbir tekniğe ve analize dayanmadan atanmaktadır. Bu yüzden üretim hattında beklemeler ve yığılmalar çok fazla ve bu durum siparişte gecikmelere yol açmaktadır. Bunun çözümünde ise işletmenin izlediği analitik bir yapı yoktur. İşletme bu mevcut durumundan kurtulmak amacıyla yeni bir üretim sistemine geçiş yapmayı düşünmektedir. Bu nedenle işletme, üretimde etkinlik

ve verimliliği artıran bir sistem önerisi beklemektedir. İşletmenin bu gibi sorunlarını çözmek için mevcut üretim sistemi araştırılarak, işletmeye yeni bir üretim sistemi önerilmesi amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Hücresel üretime bakıldığında, sistemin imalat esnekliği, kalite ve iş tatmininin artması ve maliyetlerin düşmesini sağlayarak, malzemelerin taşınması ve hazırlık zamanlarından kaynaklı dezavantajları yok edecek şekilde bir iyileştirme getirmesi beklenmektedir. Bu amaçla işletmeye hücresel üretime geçiş aşamasında küçük bir yapı üzerinde uygulama çalışması yapılarak, hücresel üretim sisteminin tüm sisteme uygulanabilirliği hakkında bir fikir sağlanmıştır. Bu kapsamda ele alınan problem, hücresel imalat ile grup teknolojisine geçiş aşamasında olan işletme için bir sistem geliştirilmesi ve bu amaçla makine ve parçaların uygun görülen sayı kadar imalat hücresine atanması problemidir. Tüm ürün tiplerinin son aşama olarak Temizlik – Montaj hattından geçmesinden dolayı bu hatta yer alan makineler dikkate alınmamıştır.

2.2. Model Uygulaması

2.2.1. Problemin Çözümünde İzlenen Yol

İşletmeden alınan geribildirim neticesinde hücresel üretim sistemi uygulanması önerilmiştir. Problemin çözümünde izlenen yolda işletme etkinliği ve verimlilik artışı üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla grup etkinliğini sağlayacak olan yeni bir öneri üzerinde durulmuştur. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde işletmenin problemine en yakın olarak çözüm getirebilecek olan Bychkov ve Batsyn (2018, s.112-120) tarafından önerilen matematiksel modelin işletmedeki problemin çözülmesi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Model grup etkinliğini en büyükmeyi hedefleyen bir tamsayı kesirli programlama modelidir.

Modelde Kullanılan;

Notasyonlar;

i : makineler ($i = 1, 2, \dots, m$)

j : parçalar ($j = 1, 2, \dots, p$)

k : hücreler ($k = 1, 2, \dots, c$)

Her üretim hücresi en az bir makine ve bir parça içermek zorunda olduğundan $c = \min\{m, p\}$ olarak alınmıştır.

Parametreler;

$$a_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{eğer } j \text{ parçası } i \text{ makinesinde işlem görüyorsa} \\ 0, & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

Karar Değişkenleri;

$$x_{ik} = \begin{cases} 1, & \text{eğer } i \text{ makinesi } k \text{ hücresine atanmışsa} \\ 0, & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

$$y_{jk} = \begin{cases} 1, & \text{eğer } j \text{ parçası } k \text{ hücresine atanmışsa} \\ 0, & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

Matematiksel Model;

Amaç Fonksiyonu:

$$Max z = \frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^p \sum_{k=1}^c a_{ij} x_{ik} y_{jk}}{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^p a_{ij} + \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^p \sum_{k=1}^c (1 - a_{ij}) x_{ik} y_{jk}} \quad (2.1)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{k=1}^c x_{ik} = 1 \quad i = 1, \dots, m \quad (2.2)$$

$$\sum_{k=1}^c y_{jk} = 1 \quad j = 1, \dots, p \quad (2.3)$$

$$\sum_{i=1}^m x_{ik} \leq m \times \sum_{j=1}^p y_{jk} \quad k = 1, \dots, c \quad (2.4)$$

$$\sum_{j=1}^p y_{jk} \leq p \times \sum_{i=1}^m x_{ik} \quad k = 1, \dots, c \quad (2.5)$$

Amaç fonksiyonu (2.1) grup etkinliği ölçümünü en büyüklemeyi hedeflemektedir. Eş. (2.2), (2.3) her bir makine ve parçanın sadece bir üretim hücresine atanacağını garanti eder. Eşitsizlik (2.4)'e göre belirli bir hücreye atanan toplam makine sayısı (bu toplam m'den büyük değildir), o hücrenin atanan m ile çarpılmış toplam parça sayısını geçemez. Takip eden eşitsizlik (2.5) ise ilgili hücreye atanacak toplam parça sayısı kısıtını göstermektedir.

2.2.2. Model Çözüm Sonuçları

İşletmenin tüm ürünlerinin 2017 yılı satış miktarları incelenmiştir. İşletmenin satışını yaptığı ürünler içerisinde en çok satışı yapılan ürün temel alınarak hücresel üretim uygulaması yapılmıştır. Bu amaçla tüm sistemde hücresel üretim uygulanabilirliğinden önce küçük bir yapıda etkinlik sağlanarak, sonrasında bunun tüm sisteme uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur. İlgili ürünün üretiminde kullanılan parça ve makine verilerine bakıldığında, ürünün toplam 11 adet parçadan oluştuğu gözlemlenmiştir. Üretiminde ise toplam 8 farklı makine kullanılmaktadır. Maliyeti

düşürmek amacıyla ürünü oluşturan 11 parçanın ilgili 4 parçası dışarıdan fason olarak temin edilebilmektedir. Üretimde kullanılan makinelerden bir tanesinde ise sadece bahsi geçen parçaların işlemleri gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla problemin boyutu, 11 parça ve 8 makineden, 7 parça ve 7 makine olarak yeniden düzenlenmiştir.

Mevcut durumda işletmede 2 farklı imalat hücresi mevcuttur. İlgili ürünün üretiminde kullanılan üretim hatlarında bulunan makineler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Mevcut Durumda Üretim Hatlarında Bulunan Makineler

	Makine Hattı 1	Makine Hattı 2
Makine	1 – 2 – 3 – 4	5 – 6 – 7

Tablo 1’de görülmek üzere 1, 2, 3, 4 numaralı makineler Makine Hattı 1’de yer alırken, 5, 6, 7 numaralı makineler Makine Hattı 2’de yer almaktadır. Grup etkinliği ölçütü en büyüklenecek makine – parça atamalarının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle işletmeden alınan ürünün rota bilgisi düzenlenerek ürünün matematiksel modelde üretim akış bilgisini parametre olarak alan makine – parça matrisi aşağıda Tablo 2’de verildiği şekilde düzenlenmiştir.

Tablo 2: Üretim Akış Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7
1	0	1	1	0	1	1	0
2	0	0	0	1	0	0	1
3	0	1	1	1	1	1	1
4	1	1	1	1	1	1	1
5	0	0	0	0	0	0	1
6	0	0	0	0	0	0	1
7	0	0	0	0	0	0	1

Tablo 2’deki matriste satılar makineleri, sütunlar ise ilgili ürünün üretiminde kullanılan parçaları göstermektedir. Parça ve makine isimleri işletme içi gizlilikten dolayı verilmemiştir. Matematiksel model bu veriler doğrultusunda GAMS 22.6 paket programı yardımıyla BARON çözücüsü kullanılarak çözülmüştür. Model giriş sayfası Ek-1’de verilmiştir. Model çıktılarına göre optimum sonucu gösteren makine – parça – hücre atamaları aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Makine – Parça – Hücre Atamaları

	Hücre 1	Hücre 2
Makine	1 – 3 – 4	2 – 5 – 6 – 7
Parça	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6	7

Tablo 3’de görülmek üzere optimal hücre sayısı 2 olarak belirlenmiştir. Birinci hücre 1, 3, 4 numaralı makinelerden ve 1, 2, 3, 4, 5, 6 numaralı parçalardan oluşmaktadır. İkinci hücre ise 2, 5, 6, 7 numaralı makinelerden ve 7 numaralı parçadan oluşmaktadır. Optimal makine – parça – hücre atamalarının bulunduğu model çözüm sayfasını Ek-2’de verilmiştir.

Matematiksel model sonuçlarından hareketle hücre gruplaması aşağıda Tablo 4’de gösterildiği gibidir.

Tablo 4: Optimal Hücre Gruplaması

	1	2	3	4	5	6	7
1	0	1	1	0	1	1	0
3	0	1	1	1	1	1	1
4	1	1	1	1	1	1	1
2	0	0	0	1	0	0	1
5	0	0	0	0	0	0	1
6	0	0	0	0	0	0	1
7	0	0	0	0	0	0	1

Hedef fonksiyon değeri olan grup etkinliği ölçümü;

$$\tau = \frac{19}{22 + 3} = 0.76$$

Hedef fonksiyon değerinin bulunduğu model çözüm sayfası Ek-3’de verilmiştir. Matematiksel model sonuçlarına göre mevcut durumda olan 2 imalat hücresi sayısında bir değişiklik olmadığı ve sadece mevcut makine düzeninde Makine Hattı 1’de bulunan 2 numaralı makinenin Makine Hattı 2’ye taşınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda hücre içi etkinliğin sağlandığı gözlemlenmiştir.

Literatürde bahsi geçen diğer performans ölçütleri aşağıda belirtilen şekilde hesaplanmıştır.

Grup verimliliği;

$$\eta = 0.5 \times \left(\frac{19}{22}\right) + 0.5 \times \left(\frac{24}{27}\right) \cong 0.88$$

Grup Kapasite İndeksi;

$$GCI = \frac{22 - 3}{22} \cong 0.86$$

Üretim hacminin ve rota bilgisinin eş zamanlı olarak dikkate alınması neticesinde farklı performans ölçütleri ile de etkinliğin sağlandığı gözlenmiştir. Önerilen hücresel üretim sistemi ile işletmeye üretimde etkinlik ve verimliliğin sağlanması kapsamında optimal bir çözüm önerisinde bulunulmuştur.

3. SONUÇ

Hücresel üretim grup teknolojisinin bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır. Ürün tasarımında ve talepteki değişikliklere cevap vermek için genellikle üretim sistemlerinin yeniden yapılandırılması gereken günümüzün üretim gereksinimlerini karşılamak için bir ortam sağlar. Hücresel üretim, basitleştirilmiş malzeme akışları, daha hızlı iş hacmi, azaltılmış kurulum süreleri, azaltılmış envanter, atölye zemininde daha iyi kontrol ve daha düşük hurda oranlarının avantajlarını sunmaktadır.

Yapılan çalışmada, siparişe ve stoka göre üretim yapan mobilya üreticisi bir firmanın taşımalarından kaynaklanan kayıplarını önlemek ve üretimde verimliliği artırmak amacıyla hücresel imalat sisteminin uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur. Öncelikle firmanın mevcut üretim süreci detaylı olarak incelenmiştir. Süreç incelendiğinde, firmanın yalnızca siparişi yaklaşan ürünlerin üretimini gerçekleştirdiği ve bu ürünler için üretim sıraları belirlenirken herhangi bir analitik yaklaşımdan yararlanılmadığı görülmüştür. Ürün ve alt parçaların işlem sıralarının net olarak oluşturulmaması, parçaların makinelerde düzensiz olarak işleme alınmasına neden olmakta, bu ise üretim hattında beklemler, yığılmalar ve siparişte gecikmeler yaşanmasına sebep olmaktadır. Firmada taşıma, yığılma ve beklemlerden kaynaklanan problemlerin çözümünde, literatürde yer alan bir matematiksel modelden yararlanılarak, parçaların imalat hücrelerine ataması yapılmıştır. Firmanın ürün çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı en çok satılan ürün için rotalar dikkate alınarak hücre yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çözüm sonuçları değerlendirildiğinde, işletmede tek bir ürün seçildiği durumda bile %76 etkinlik oranıyla bir iyileştirme sağlandığı gözlenmiştir. Ayrıca önerilen sistem ile yaklaşık %88'lik bir oranla grup verimliliği sağlanmıştır. Benzer yaklaşımın tüm sisteme uygulandığında elde edilecek başarının daha da iyi olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle işletmeye hücresel üretime geçmesi yönünde bir öneri getirilmiştir. İleriki çalışmalarda, kurulum, taşıma ve işletmenin diğer maliyet bilgileri de dikkate alınarak, çalışmada önerilen hücresel imalat sistemine geçişte, mevcut ve önerilen sistem üzerinden bir yatırım değerlendirmesi yapılması sağlanabilir.

Yapılan çalışmada, siparişe ve stoka göre üretim yapan mobilya üreticisi bir firmanın taşımalarından kaynaklanan kayıplarını önlemek ve üretimde verimliliği artırmak amacıyla hücresel imalat sisteminin uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

- Chandrasekharan, M. P., & Rajagopalan, R. (1989). GROUPABILITY: an analysis of the properties of binary data matrices for group technology. *The International Journal of Production Research*, 27(6), 1035-1052.
- Suresh Kumar, C., & Chandrasekharan, M. P. (1990). Grouping efficacy: a quantitative criterion for goodness of block diagonal forms of binary matrices in group technology. *International Journal of Production Research*, 28(2), 233-243.
- Seifoddini, H., & Hsu, C. P. (1994). Comparative study of similarity coefficients and clustering algorithms in cellular manufacturing. *Journal of Manufacturing Systems*, 13(2), 119.
- Islam, K. M. S., & Sarker, B. R. (2000). A similarity coefficient measure and machine-parts grouping in cellular manufacturing systems. *International journal of production research*, 38(3), 699-720.
- Adil, G. K., & Rajamani, D. (2001). The trade-off between intracell and intercell moves in group technology cell formation. *Journal of Manufacturing Systems*, 19(5), 305-317.
- Adenso-Díaz, B., Lozano, S., Racero, J., & Guerrero, F. (2001). Machine cell formation in generalized group technology. *Computers & Industrial Engineering*, 41(2), 227-240.
- Albadawi, Z., Bashir, H. A., & Chen, M. (2005). A mathematical approach for the formation of manufacturing cells. *Computers & Industrial Engineering*, 48(1), 3-21.
- Mahdavi, I., Javadi, B., Fallah-Alipour, K., & Slomp, J. (2007). Designing a new mathematical model for cellular manufacturing system based on cell utilization. *Applied Mathematics and Computation*, 190(1), 662-670.
- Agustín-Blas, L. E., Salcedo-Sanz, S., Ortiz-García, E. G., Portilla-Figueras, A., Pérez-Bellido, Á. M., & Jiménez-Fernández, S. (2011). Team formation based on group technology: A hybrid grouping genetic algorithm approach. *Computers & Operations Research*, 38(2), 484-495.
- Krushinsky, D., & Goldengorin, B. (2012). An exact model for cell formation in group technology. *Computational Management Science*, 1-16.

- Shiyas, C. R., & Pillai, V. M. (2014). A mathematical programming model for manufacturing cell formation to develop multiple configurations. *Journal of Manufacturing Systems*, 33(1), 149-158.
- Rajesh, K. D., Krishna, M. M., Ali, M. A., & Chalapathi, P. V. (2017). A Modified Hybrid Similarity Coefficient Based Method for Solving the Cell Formation Problem in Cellular Manufacturing System. *Materials Today: Proceedings*, 4(2), 1469-1477.
- Kong, T., Seong, K., Song, K., & Lee, K. (2018). Two-mode modularity clustering of parts and activities for cell formation problems. *Computers & Operations Research*, 100, 77-88.
- Bychkov, I., & Batsyn, M. (2018). An efficient exact model for the cell formation problem with a variable number of production cells. *Computers & Operations Research*, 91, 112-120.

EKLER

EK – 1

Model Giriş Sayfası

```
sets
i makine / 1*7 /
j parca / 1*7 /
k hücre /1*7 /

table a(i,j)
$call =xls2gms r=parca_mak!a1:ab17 i=dataSet.xlsx
o=pard.inc
$include pard.inc
Display a;

variable
z;
binary variable
x(i,k),
y(j,k);

equations
objective
a1(i)
a2(j)
a3(k)
a4(k);
```


EK - 2

Model Çözüm Sayfası - 1

```
**** REPORT SUMMARY :          0      NONOPT
                               0      INFEASIBLE
                               0      UNBOUNDED
                               0      ERRORS

GAMS Rev 149  x86_64/MS Windows          11/22/04 01:04:37 Page 8
General Algebraic Modeling System
Execution

----      67 VARIABLE x.L
           3          6

1          1.000
2          1.000          1.000
3          1.000
4          1.000
5          1.000          1.000
6          1.000          1.000
7          1.000          1.000

----      67 VARIABLE y.L
           3          6

1          1.000
2          1.000
3          1.000
4          1.000
5          1.000
6          1.000
7          1.000          1.000

----      67 VARIABLE z.L          =          0.760

EXECUTION TIME = 4.703 SECONDS          3 Mb WEX226-149 Dec 19, 2007
```

EK – 3

Model Çözüm Sayfası – 2

```

                S O L V E      S U M M A R Y

MODEL   Simge                OBJECTIVE  z
TYPE    MINLP                DIRECTION  MAXIMIZE
SOLVER  BARON                FROM LINE  65

**** SOLVER STATUS      1 NORMAL COMPLETION
**** MODEL STATUS      1 OPTIMAL
**** OBJECTIVE VALUE          0.7600

RESOURCE USAGE, LIMIT      4.670 100000000.000
ITERATION COUNT, LIMIT    0      100000000
EVALUATION ERRORS        0          0

GAMS/BARON   Dec 24, 2007 WIN.BA.NA 22.6 011.000.000.vis P3PC

Branch And Reduce Optimization Navigator
Nikolaos Sahinidis and Mohit Tawarmalani
The Optimization Firm, LLC.

Total time elapsed   :      000:00:05,   in seconds:      4.67
  on parsing         :      000:00:00,   in seconds:      0.00
  on preprocessing  :      000:00:00,   in seconds:      0.02
  on navigating     :      000:00:00,   in seconds:      0.03
  on relaxed        :      000:00:00,   in seconds:      0.41
  on local          :      000:00:00,   in seconds:      0.06
  on tightening     :      000:00:00,   in seconds:      0.12
  on marginals     :      000:00:00,   in seconds:      0.00
  on probing        :      000:00:04,   in seconds:      4.03

Total no. of BaR iterations:      235
Best solution found at node:       6
Max. no. of nodes in memory:      34

Solution          = 0.76 found at node 6
Best possible     = 0.760000001
Absolute gap      = 9.99999971718069E-10  optca = 1E-9
Relative gap      = 0  optcr = 0
    
```

Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi*Analysis of Relationship Causality Between Exchange Rate and Inflation in Turkey*Dilek ŞAHİN¹**ÖZ**

Bu çalışmanın esas amacı, Türkiye’de reel efektif döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Çalışmada 2003:01-2018:06 dönemi aylık verileri kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlığı yapısal kırılmaz birim kök testi (ADF, PP) ve bir yapısal kırılmaya izin veren (Zivot-Andrews) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine; Breitung ve Candelon Frekans Alanı nedensellik testi ve Balcılar vd. (2010) Bootstrap Kayan pencereler nedensellik testi ile bakılmıştır. Breitung ve Candelon Frekans Alanı nedensellik testinde, döviz kurundan enflasyona doğru uzun dönemde nedenselliğin olduğu görülmüştür. Balcılar vd., (2010) Kayan Pencereler nedensellik testinde ise, farklı aylar itibariyle değişkenler arasında nedensellik gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Enflasyon, Nedensellik Testi, Türkiye**ABSTRACT**

The main aim of this study is to analyzed the relationship between the real effective exchange rate and inflation in Turkey. A monthly data of 2003: 01-2018: 06 period was used in the study. The stability of variables is analyzed by structural unbreakable unit root test (ADF, PP) and a structural break (Zivot-Andrews) unit root test. Whether or not there is a long-term relationship between the variables is investigated by the Gregory-Hansen cointegration test. According to the results of the Gregory-Hansen cointegration test which there is a long-term relationship between the variables. It was analyzed causality relationship between variables with Breitung and Candelon Frequency Domain Causality Test and Balcılar et al. (2010) Bootstrap Rolling Windows Causality Test. It was seen that there is a long term causality from exchange rate to inflation in the Breitung and Candelon Frequency Domain Causality Test. It was observed between variables for different months in Balcılar et al., (2010) Rolling Window Causality Test.

Keywords: Exchange Rate, Inflation, Causality Test, Turkey

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 19.09.2018

Kabul tarihi: 14.12.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi., Turizm İşletmeciliği Bölümü, dilek58sahin@hotmail.com
(ORCID: 0000-0002-4830-8106)

1.Giriş

Yüksek ve sürekli enflasyon gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan çok sayıda olumsuz sonuç ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon olgusu pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de her dönem önemli ekonomik sorunların başında gelmiştir. Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren yüksek ve kronik enflasyon yaşanmıştır. 1980’li yılların başında ise yüksek enflasyonu önlemek ve yaşanan döviz krizini aşabilmek için 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye’de dışa açılma süreci başlamıştır. Ayrıca enflasyonun dış rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkisini azaltarak toplumun beklentilerine uyum sağlamak için nominal döviz kurunda günlük ayarlamalar yapılmıştır. 1981 yılında günlük kur ilanı yoluyla yönlendirilmiş esnek kur sistemi benimsenmiştir. 1994 krizinden sonra 5 Nisan 1994’te açıklanan ekonomik istikrar programıyla birlikte kurlar Merkez Bankası tarafından her ay belirlenecek olan bir band içerisinde serbest olarak dalgalanmaya bırakılmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinden sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı ile enflasyon tek hanelere indirilmiş fakat esas hedeflenen seviyeye gelinememiştir. 2001’den sonra döviz kuru rejim değişikliğine geçilerek dalgalı kur sistemi benimsenmiş ve 2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi ve 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. 2006 yılında başlanan Enflasyon Hedeflemesi programı ile ilk yılda beklenen hedefe ulaşamamıştır. 2008 yılında yaşanan Küresel Finansal Kriz’le enflasyon artışı devam etmiştir. Söz konusu tarihlerden günümüze kadar döviz kuru-enflasyon arasındaki geçişkenlik katsayıları farklılaşmış olup etkilerinin tüketici refahında büyük ölçüde hissedilmesi, diğer yandan dışa açık bir ekonomide ithal mal bağımlılığı neticesinde maliyetleri fazlaca etkileyen döviz kuru hareketlerinin izlenmesini sağlamıştır. (Selim ve Güven, 2014:s.128; Ergin, 2015:s.14).

Dışa açık bir ekonomide, yurtiçi fiyatların ticarete konu olan mal ve hizmetlerin aracılığı ile uluslararası fiyatlardan ve döviz kuru değişmelerinden etkilendiği görülmektedir. Döviz kurunda yaşanan artış, ithal malların ulusal para cinsinden fiyatını yükseltmekte başta ithalat fiyatlarını olmak üzere ithal girdi kullanılarak üretilen tüm malların yurt içi fiyatlarını etkilemektedir. Kurdaki artışın özellikle de kronik enflasyonun hâkim olduğu ekonomilerde enflasyon beklentisini artırarak ve ulusal paraya olan güveni azaltarak döviz talebini arttırdığı görülmektedir. Enflasyonun kronikleştiği durumlar da ise tasarrufların önemli bir bölümü döviz cinsinden tutulmakta ve döviz cinsinden tutulan finansal varlıkların talebinde artış yaşanmaktadır. Bu durum kurun fiyatlara olan etkisini ve ekonominin döviz kurunda ortaya çıkacak değişikliklere karşı duyarlılığını artırmaktadır (Gül ve Ekinci, 2006: s.93).

Döviz kurunda ortaya çıkan dalgalanmalar farklı şekillerde yurt içi fiyatlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu etkiye literatürde “Geçişkenlik Etkisi” denilmektedir. Bu durum, ülkenin üretiminde ithal malına olan bağımlılığı ve ithal malının yurt içi fiyat esnekliği son derecede önemlidir. Türkiye’de üretimin ithalata bağımlı olması döviz kurundaki yukarı yönlü hareketlerden enflasyonun olumsuz etkileneceği ifade etmektedir. Yükselen kur üretimde kullanılan ithal girdilerin maliyetini yükselterek gerek ihraç malı fiyatında gerekse yurtiçi fiyatlarda yukarı yönlü baskı oluşturmaktadır. İhraç malı fiyatlarındaki artış bir yandan yurtdışı pazarlardaki rekabet gücünü azaltarak istihdamın daralmasına ve ekonominin durgunlaşmasına neden olurken; diğer yandan döviz

gelirlerinin azalmasına neden olarak kurun daha da yükselmesini tetikleyebilir. Kur artışının hem üretim maliyetleri üzerinden hem de nihai tüketim malı ithalatı üzerinden yurtiçi fiyatlara yansımaları geçişkenliğin başka bir yönünü oluşturmaktadır (Şentürk ve Dücan, 2017: s.2).

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki, 2003:01 ve 2018:06 dönemine ait aylık veriler kullanılarak ele alınmıştır. Değişkenlerin durağanlığı yapısal kırılmasız birim kök testi (ADF, PP) ve bir yapısal kırılmaya izin veren (Zivot-Andrews) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü, Breitung ve Candelon Frekans Alanı nedensellik testi ve Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi ile ele alınmıştır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir. Giriş bölümünü takip eden bölümünde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Takip eden bölümde veri setine yer verilmiştir. Ardından, ampirik analiz gerçekleştirilmiş, sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2.Literatür Taraması

Döviz kuru ve enflasyon arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü döviz kurunda yaşanan değişimler yurtiçi fiyatları önemli ölçüde etkiler. Bilindiği üzere, kurda yaşanan artış fiyatlar genel seviyesini arttırırken; kurdaki düşüş fiyatlar genel düzeyinin düşmesini de beraberinde getirir. Gelişmekte olan ekonomilerde üretimin büyük ölçüde ithalata bağlı olması bu durumu bu ülkeler için daha fazla önemli hale getirmektedir. Kurda yaşanan bir değişim ithal edilen tüketim mallarının fiyatlarını etkilediği gibi üretim maliyetlerini de etkilemektedir. Literatürde konu ile ilgili çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

McCarthy (2000), döviz kurundaki ve ithalat fiyatlarında ortaya çıkan değişikliklerin TÜFE ve ÜFE üzerindeki etkisinin ele alındığı çalışmada VAR analizi yöntemi kullanılmıştır. ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, İsveç ve İsviçre’nin bulunduğu ülkeler için 1976-1998 yılları arasında analiz edilmiştir. Analiz bulgularında döviz kurunun genel enflasyon endeksleri üzerinde ılımlı, ithalat fiyatları üzerinde ise, sert bir geçişkenlik etkisine sahip olduğu görülmüştür.

Bayraktutan ve Arslan (2003), 1980-2000 dönemleri arasında Türkiye’de döviz kurunun ithalat hacmi ve enflasyona etkisini incelemiştir. Analiz sonuçlarında, değişkenlerin uzun dönemli ilişkiye sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca, döviz kurundaki artışın ithalat hacmini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Yani döviz kuru ile ithalat hacmi arasında anlamlı ve negatif bir ilişki söz konusudur.

Telatar ve Telatar (2003), 1995:03-2000:12 dönemleri arasında, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkisini Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Çalışmada döviz kuru değişkeninden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Rowland (2004), 1983-2002 dönemleri arasında Kolombiya ekonomisinde döviz kurunun ÜFE ve TÜFE üzerindeki etkisini araştırmıştır. VAR analizinin kullanıldığı çalışmada, ithalat fiyatlarının döviz kuru değişimlerine hızlı bir şekilde ve %80 oranında cevap verdiği, ÜFE ve TÜFE’de ise geçişkenliğin daha yavaş gerçekleştiği görülmüştür.

Gül ve Ekinci (2006), 1984:1 ve 2003:12 dönemine ait aylık verilerle Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz bulguları, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu göstermiştir. Granger nedensellik testinde ise, döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Sever ve Mızrak (2007), 1987:01 ve 2006:06 dönemi arasında Türkiye’de döviz kuru, enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. VAR analizinin kullanıldığı çalışmada, döviz kuru değişmelerinin enflasyon ve faiz oranı üzerinde etkisinin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca faiz oranları üzerinde kamusal borçlanmaya bağlı olarak artan risk priminin etkisi de görülmektedir.

Erdoğan ve Yıldırım (2008), 1995:1-2006:12 dönemleri arasında döviz kuru kanalının işleyişini VAR modeli ile incelemiştir. Analizde reel döviz kuru, TEFE enflasyon oranı, bankalar arası gecelik faiz oranları, dış ticaret dengesi ve gayrisafi milli hasıla değişkenleri kullanılmıştır. Analiz bulgularında, reel döviz kurundaki değişikliğin %13 oranında en fazla bankalar arası gecelik faiz oranlarından etkilenirken, TEFE enflasyon oranı %7 oranında reel döviz kurunu etkilediği görülmüştür.

Kara ve Öğünç (2012), 2002-2011 dönemleri için Türkiye’de döviz kuru ve ithalat fiyatlarının çekirdek tüketici fiyatları üzerindeki etkisini ele almıştır. Analiz bulguları, tüketici fiyat dinamikleri üzerinde ithalat fiyat geçişkenliğinin döviz kuru geçişkenliği kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, hem VAR sonuçları hem de zaman içinde değişen parametre modeli ile elde edilen sonuçlar, döviz kuru ile tüketici fiyatları arasındaki ilişkinin azalmaya devam ettiğini göstermiştir.

Güven ve Uysal (2013), 1983-2012 dönemleri arasında Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Analiz sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Nedensellik testinde ise, reel efektif döviz kuru ile enflasyon arasında iki yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Güneş (2013), 2008:01-2012:11 tarihleri arasında Türkiye’de TÜFE enflasyon oranı ile Amerikan doları ve Euro döviz kurları arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmada TÜFE enflasyon oranı ile kurlar arasında uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu ilişkinin yönü kurlardan fiyat düzeyine doğru işlemektedir. Sonuç olarak, döviz kurları yükseldikçe enflasyon oranı da yükselmektedir.

Madesha vd., (2013), Zimbabwe için 1980-2007 dönemleri arasında döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Analiz bulgularında değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür.

Selim ve Güven (2014), 1990-2012 dönemleri arasında Türkiye’de enflasyon, döviz kuru ve işsizlik arasındaki ilişki ele alınmıştır. Yapılan analizlerde TÜFE, reel efektif döviz kuru ve işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişki görülmemiştir. Nedensellik

testinde, reel efektif döviz kurundan işsizlik ve TÜFE’ye doğru bir nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Ergin (2015), 2005:01-2014:12 dönemlerine ait aylık veriler kullanılarak Vektör Otoregresyon analizi ile döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Analiz bulguları, döviz kuru hareketlerinin tüketici fiyatları üzerindeki geçişkenliğinin başlarda güçlü olduğunu sonrasında ise zayıfladığını göstermiştir.

Korkmaz ve Bayır (2015), 2003:01-2014:11 dönemleri arasında Türkiye’de nominal efektif döviz kuru, üretici fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz bulgularında, döviz kurundan üretici fiyat endeksine ve tüketici fiyat endeksinden döviz kuruna tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Yılmaz (2016), 1994:1-2014:12 dönemlerini kapsayan aylık veriler kullanılarak Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Analiz bulguları, nominal döviz kurundaki artışlardan enflasyonun etkilendiği görülmüştür. Türkiye’de enflasyonla mücadele etmede döviz arttırıcı politikaların uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

Fetai vd., (2016), 1996-2014 dönemleri arasında Batı Balkan ülkelerinde döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisini ele almıştır. Analiz bulgularında döviz kurunun enflasyon üzerinde baskılara neden olduğu görülmüştür.

Onyekachi ve Onyebuchi (2016), 1980-2013 dönemleri arasında Nijerya için döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz bulgularında değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları görülmüştür. Ayrıca enflasyon ve döviz kuru arasında negatif bir korelasyon ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Şentürk ve Dücan (2017), 2003 Ocak-2016 Aralık dönemi aylık verileri kullanılarak Türkiye’de enflasyon, döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada, VAR modeli kurularak etki-tepki, varyans ayrıştırması ve standart Granger nedensellik testi yapılmıştır. Analiz bulguları, dolar kurunun ithalat üzerinde; dolar kuru ve ithalatın enflasyon üzerinde anlamlı etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Okur (2017), 2008:01-2016:04 dönemleri arasında Türkiye’de döviz kuru ve faiz oranı kanalının etkin bir şekilde işleyip işlemediği zaman serisi analizi ile ele alınmıştır. Çalışmada; reel faiz oranı, reel döviz kuru endeksi, tüketici fiyatları endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Granger nedensellik analizi sonucunda, döviz kuru ile faiz oranı ve enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Öner (2018), Ocak 2007-Aralık 2017 tarihleri arasında Türkiye’de nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki ilişki ele alınmıştır. ADF birim kök testi ve Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada bulgularına göre, ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek bir nedensellik ilişkisine rastlanırken, nominal döviz kurunun ve ÜFE enflasyon oranının bağımlı değişken olduğu durumlarda diğer bağımsız değişkenler tarafından etkilenmediği görülmüştür.

3. Veri Seti

Bu çalışmada 2003:01-2018:06 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Analiz kapsamında; reel efektif döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki ele alınmıştır. Reel efektif döviz kuru (2003=100) değişkenine ve enflasyon verisine (tüketici fiyatları ile hesaplanan enflasyon oranı, 2010=100) TCMB Elektronik Veri dağıtım Sitesinden (EVDS) ulaşılmıştır. Analiz döneminin başlangıcı olarak 2003 yılının seçilme nedeni, uzun yıllar sabit kur rejimi uygulanan Türkiye’de, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda sabit kur rejimi politikasını sonlandırarak döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmıştır. Ardından TCMB, kronik hale gelen enflasyon oranlarını düşürmek amacıyla 2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi uygulamaya başlamasıdır. Çalışmada kullanılan seriler aylık olduğu için Hareketli Ortalamalar Yöntemi ile mevsimsellik etkisinden arındırılmıştır. Değişkenler logaritmik formda analize dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişken ve açıklamalarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Kısaltma
Enflasyon	TUFE (2010=100)
Kur	Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)

4. Metodoloji ve Analiz Bulguları

4.1. ADF ve PP Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Augmented Dickey Fuller (ADF) testi zaman serilerinin birim kök içerip içermediğini ölçmeye yarayan, DF birim kök testinin geliştirilmiş halidir. Bu yöntemde H_0 hipotezine göre seriler birim kök içerirken (durağan değilken); alternatif hipoteze göre seriler birim kök içermemektedir (durağandır). Bu yöntemde denklem (1) sabitli, denklem (2) sabitli-trendli modelleri göstermektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \lambda_j \Delta Y_{t-j} + \mu_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \theta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \lambda_j \Delta Y_{t-j} + \mu_t \quad (2)$$

Yukarıda yer alan denklem (1) ve (2)’de; ΔY_t analiz edilen değişkenin birinci farkını; β_0 sabit terimi; t, trendi; Y_{t-1} gecikmeli fark terimini; k, optimal gecikme uzunluğunu; μ_t hata terimini göstermektedir. Bu yöntemde θ katsayısının sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. Bulunan test istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle

karşılaştırılarak, serinin durağan olup olmadığı tespit edilmektedir. Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP testi ise ADF testinden, hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız olmadığı, aralarında zayıf bağımlılık olduğu ve homojen dağılım yerine heterojen dağılıma sahip olmaları gibi özelliklerle farklılaşmaktadır. PP yönteminde yer alan denklemler aşağıda gösterilmektedir:

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 (t - T / 2) + \varepsilon_t \quad (4)$$

Yukarıda yer alan (3) ve (4) nolu denklemler sırasıyla sabitli ve sabitli-trendli modelleri göstermektedir. Bu modelde; Y_t test edilen değişkeni, α_0 sabit terimi, t trendi, T gözlem sayısını ve hata terimini göstermektedir. Bu yöntemde test edilecek değer katsayıdır. ADF yöntemindeki gibi bulunan değer MacKinnon kritik tablo değeriyle karşılaştırılarak, serinin durağan olup olmadığı belirlenmektedir.

Tablo 2’de değişkenlere ait ADF ve PP birim kök test sonuçları gösterilmiştir. Tablo 2’de yer alan ADF ve PP test istatistiği sonuçları, düzeyde ele alındığında değişkenlerin tablo değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük olduğu için serilerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Yani seriler hem %1, %5 hem de %10 anlam düzeylerinde durağan halde değildir. Birinci farkları alınan serilerin test sonuçları değerlendirildiğinde, ADF ve PP test istatistiği tablo değerleri %1 anlamlılık düzeyinde Mac Kinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük olduğu için “ H_0 : seriler birim kök içermektedir” hipotezi reddedilir, “ H_1 : seriler birim kök içermemektedir” hipotezi kabul edilir. Yani serilerin durağan olduğu kabul edilir.

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Test Sonuçları

Sabitli-Trendli Model				
Değişkenler	ADF Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Kur	-2.5860	-4.0089	-3.4345	-3.1412
ΔKur	-10.5290*	-4.0089	-3.4345	-3.1412
Enflasyon	-2.4562	-4.0087	-3.4344	-3.1411
ΔEnflasyon	-9.820*	-4.0087	-3.4344	-3.1411
Değişkenler	PP TESTİ	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Kur	-2.5164	-4.0084	-3.4342	-3.1410
ΔKur	-9.8304*	-4.0087	-3.4344	-3.1411
Enflasyon	-2.6045	-4.0084	-3.4342	-3.1410
ΔEnflasyon	-9.4246*	-4.0087	-3.4344	-3.1411

Not: *, **, *** %1, %5, %10 anlamlılık seviyesini görülmektedir. Δ sembolü, değişkenlerin birinci farkının alındığını belirtir.

4.2.Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews testinde, ardışık ADF testi ile örnek içindeki olası olan her kırılma noktası için regresyon denklemleri tahmin edilmekte ve tahmin edilen parametreler için t-istatistiği hesaplanmaktadır. Bilinmeyen bir zaman noktasında otonom ve trend fonksiyonu eğiminde tek zaman kırılmalı (T_B) trend durağan hipotezine karşın, birim kök temel hipotezi test edilmektedir. Zivot ve Andrews, yapısal kırılmanın testi için üç farklı model geliştirmişlerdir. Zivot-Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testinde Model A düzeyde tek kırılmaya, Model B eğimde tek kırılmaya, Model C ise hem eğimde hem de düzeyde tek kırılmaya izin veren üç model tasarlanmıştır (Zivot-Andrews, 1992: s.254):

Model A:

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 DU_t + d(DTB)_t + \beta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Model B:

$$y_t = \alpha_0 + \gamma DT_t^* + \beta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Model C:

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 DU_t + d(DTB)_t + \gamma DT_t + \beta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

şeklindedir.

Burada, Δ birinci farkı, ε_t beyaz gürültü hata teriminin varyansı, σ^2 $[\varepsilon_t : iid(0, \sigma^2)]$ ve $t=1 \dots T$ zaman endeksini göstermektedir. Δy_{t-i} ifadesi hata terimindeki otokorelasyonu ortadan kaldırmak amacıyla modele eklenmiştir. Sabit terime ait kukla değişken olan DU_t düzeyde değişimleri, eğime ait değişimleri de DT_t ve TB kırılma zamanını göstermektedir.

$$DT_t = \begin{cases} t-TB & t > TB \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

Kırılma tarihinin yaşandığı her bir gözlemde boş hipotezin testi için t istatistiği minimumudur. Her üç modelinde boş hipotezi birim kökün ve yapısal kırılmanın olduğu üzerine kuruludur. Alternatif hipotezler durağanlığı ifade etmektedir. Uygulamada yaygın olarak kullanılan ADF ve PP testleri serilerde kırılma ihtimalini dikkate almayan testlerdir. Bu nedenle çalışmada geleneksel birim kök testlerine ek olarak Zivot-

Andrews (1992)’in tek yapısal kırılmaya izin veren birim kök testi yapılmıştır. Literatürde Zivot-Andrews birim kök testi uygulanırken model B kullanılmamakta; model A ve C tercih edilmektedir.

Tablo 3’teki Zivot-Andrews testi sonuçları incelendiğinde, tanımlı modelde yer alan tüm değişkenlerin Model A ve C’de seviye düzeyinde durağan olmadıkları görülmektedir. Bu durum Zivot-Andrews Testlerinde değişkenler için hesaplanan test istatistik değerlerinin, kritik tablo değerlerinden mutlak olarak %1, %5, %10 önem düzeyinde küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu nedenle, modelde kullanılan tüm değişkenler için Zivot-Andrews birim kök testlerinin her birinde fark alma yoluna gidilerek, % 1, % 5 ve %10 önem düzeyinde tüm değişkenlerin test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğu görülmüş ve serilerin [I(1)] düzeyinde durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, bir yandan tanımlanan modelde kullanılan bütün değişkenlerin inceleme döneminde yapısal kırılmalara maruz kaldığını göstermekte, diğer yandan da bütün değişkenlerin yapısal kırılmalarla birlikte seviye değerinde değil birinci farklarında [I(1)] durağan olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği
Kur	A	2006:11	-3.455
	C	2010:10	-4.275
Enflasyon	A	2016:10	-3.124
	C	2016:06	-4.078
Δ Kur	A	2004:09	-5.341
	C	2005:12	-5.565
Δ Enflasyon	A	2006:05	-10.678
	C	2006:06	-10.594

Not: Kritik değerlerin tümü Zivot ve Andrews (1992)’den alınmıştır: **Model A:** %1-5.34; %5,-4.80; %10,-4.58; **Model C:** %1,-5.57, %5,-5.08; %10,-4.58.

4.3. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Tüm değişkenlerin birinci farklarında durağan olması, değişkenlerin birbirleriyle eşbütünleşik olup olmadığının incelenmesini mümkün kılmaktadır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişki tek yapısal kırılmalı Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, eşbütünleşik vektördeki katsayıların sabit olduğunu varsayan geleneksel eşbütünleşme yöntemlerinin yerine vektördeki katsayıların kırılma tarihlerinde değişime uğrayacağı fikrinden geliştirilmiştir. Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, tek yapısal kırılmalı bir testtir. Gregory-Hansen eşbütünleşme testinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı üç farklı modelle incelenmektedir. Bunlar; sabitte kırılma modeli, sabit ve trendde kırılma modeli ve rejim değişikliği modelleridir. Model 1 sabitte kırılma (C), Model 2 trendli sabitte kırılma (C/T) ve Model 3 ise rejim değişikliği (C/S) şeklinde açıklanmaktadır.

Model 1: Sabitte Kırılma (C)

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{1t} + \alpha^T y_{2t} + \varepsilon_t, t = 1, \dots, n \quad (8)$$

Model 2: Sabitte ve Trendde Kırılma (C/T)

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \beta_t + \alpha^T y_{2t} + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (9)$$

Model 3: Rejim Değişimi (C/S)

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \alpha_1^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} \varphi_{tr} + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (10)$$

Model 1’de kırılmadan önceki sabit terim μ_1 ; kırılmanın sabit terimdeki yapmış olduğu değişiklik ise μ_2 ile gösterilmektedir. Model 2 sabit terimde ve trendde kırılmaları dikkate almaktadır. Model 3’te yer alan α_1 kırılma öncesi eğim katsayısını; α_2 se kırılmadan sonraki eğim katsayısının değişikliğini açıklamaktadır (Gregory ve Hansen, 1996: s.102-103). Eşbütünlüğün olmadığı şekilde kurulan sıfır hipotezi, elde edilen test istatistiklerinin Gregory-Hansen’de hesaplanan kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olması durumunda reddedilmektedir. Tablo 4’de Gregory-Hansen eşbütünlük testinin sonuçlarını ortaya koymaktadır. Tablo 4’te içsel olarak belirlenen ve bir yapısal kırılmaya izin veren bu teste ait üç model için sonuçlara yer verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, sabitte kırılma modelinde, trendli sabitte kırılma modelinde ve rejim değişikliği modelinde eşbütünlük ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmiştir. Başka bir anlatımla, Gregory-Hansen eşbütünlük test sonuçlarına göre Model C (düzeyde kırılma), Model C/T(sabit ve trendde kırılma), C/S (rejimde kırılma) için yapısal kırılma dönemi sırasıyla 2006:04, 2006:04 ve 2010:06 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, döviz kuru ve enflasyon arasında uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisinin varlığından söz edilebilir.

Tablo 4. Gregory-Hansen Eşbütünlük Testi

Model	lnKur-lnEnflasyon	
	Kırılma Dönemi	ADF İstatistiği
Sabitte Kırılma (C)	2006:04	-4.81
Sabitte ve Trendde Kırılma (C/T)	2006:04	-5.19
Rejim Değişimi (C/S)	2010:06	-5.28

Not: Sabitte Kırılma için ADF test istatistiği; %1, %5 ve %10 için; -5.13, -4.61, -4.34; Sabit ve trendde kırılma için ADF test istatistiği; %1, %5 ve %10 için; -5.45, -4.99, -4.72; Rejimde değişim için ADF test istatistiği %1, %5 ve %10 için; -5.47, -4.95, -4.68.

4.4.Nedensellik Testi

Bu bölümde döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi; “Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Testi ve Balcılar vd., (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi” ile araştırılmıştır.

4.4.1.Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Testi

Bu test değişkenler arasındaki ilişkinin geçici mi yoksa kalıcı bir ilişki olduğunu ve hangi dönemlerde nedenselliğin anlamlı olduğunu gösterebilmesi açısından önemlidir.

Frekans testini yapabilmek için Geweke (1982) ve Hosoya (1991) z_t ’nin belirli bir VAR varsayımı altında $z_t = [x_t, y_t]'$ zaman serisine ait iki boyutlu bir vektör tanımlamışlardır;

$$\Theta(L)z_t = \varepsilon_t \quad (11)$$

$\Theta(L) = I - \Theta_1 L - \dots - \Theta_p L^p$ ve gecikme uzunluğu $L^k z_t = z_{t-k}$. Ardından farklı frekanslardaki Granger nedensellik şöyle gösterilir:

$$M_{y \rightarrow x} = \log \left[\frac{2\pi f_x(\omega)}{|\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2} \right] = \left[1 + \frac{|\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2}{|\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2} \right] \quad (12)$$

$|\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2 = 0$ olması y'nin ω frekansında x'in bir Granger nedenseli olmadığını gösterir. z_t 'nin bileşenlerinin birinci dereceden durağan ve bütünleşik olması durumunda, otoregresif $\Theta(L)$ birim köke sahip olur. Geriye kalan kökler, birim dairesinin dışında kalırlar. Denklem 13'deki z_{t-1} eşitliğin her iki tarafından çıkarılırsa;

$$\Delta z_t = (\Theta_1 - I)z_{t-1} + \Theta_1 z_{t-2} + \dots + \Theta_p z_{t-p} + \varepsilon_t = \hat{\Theta}(L)z_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Ve $\hat{\Theta}(L) = \Theta_1 - I + \Theta_2 L + \dots + \Theta_p L^p$ eşitliği elde edilir. (Breitung ve Candelon, s.2006).

Breitung and Candelon (2006) ε_t 'yi (beyaz gürültü) $E(\varepsilon_t) = 0$ ve $E(\varepsilon_t, \varepsilon_t') = \Sigma$ varsayımları altında kabul ederler, burada Σ pozitif tanımlı bir değerdir. Cholesky ayrıştırmasıyla G düşük triangular matris $G'G = \Sigma^{-1}$ ve beklenen değeri $E(\eta_t \eta_t') = I$ olmakla beraber $\eta_t = G\varepsilon_t$ eşitliği sözkonusudur. Eğer sistem durağansa, $\phi(L) = \Theta(L)^{-1}$ ve $\psi(L) = \phi(L)G^{-1}$ varsayımları altında MA şu şekilde gösterilir;

$$z_t = \phi(L)\varepsilon_t = \begin{pmatrix} \phi_{11}(L) & \phi_{12}(L) \\ \phi_{21}(L) & \phi_{22}(L) \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \psi_{11}(L) & \psi_{12}(L) \\ \psi_{21}(L) & \psi_{22}(L) \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \eta_{1t} \\ \eta_{2t} \end{pmatrix} \quad (14)$$

Buradan hareketle x_t ait spectral yoğunluk denklemini şöyle ifade edilir;

$$f_x(\omega) = \frac{1}{2\pi} \{ |\psi_{11}(e^{-i\omega})|^2 + |\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2 \} \quad (15)$$

Breitung and Candelon (2006) modeline göre, $M_{y \rightarrow x}(\omega) = 0$ olması yani y 'den x 'e doğru ω frekansında bir nedenselliğin olmaması sonucunda $|\psi_{12}(e^{-i\omega})|^2 = 0$ olur. Boş hipotez, VAR katsayılarında ki lineer bir kısıtlamaya eşittir. $\psi(L) = \Theta(L)^{-1}G^{-1}$

eşitliğinden $\psi_{12}(L) = -\frac{g^{22}\Theta_{12}(L)}{|\Theta(L)|}$ elde edilirken; g^{22} , G^{-1} 'in düşük diagonal elemanlarını ve $|\Theta(L)|$ ise $\Theta(L)$ 'nin determinant değerini gösterir. ω frekans zamanında y 'nin x 'in bir açıklayıcısı olup olmadığı şu şekilde test edilir.

$$|\Theta_{12}(e^{-i\omega})| = \left| \sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \cos(k\omega) - \sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \sin(k\omega) i \right| = 0 \quad (16)$$

Burada $\theta_{12,k}$; Θ_k matrisinin (1,2) elementini göstermektedir. Bu yüzden

$$|\Theta_{12}(e^{-i\omega})| = 0 \text{ olur ve; } \sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \cos(k\omega) = 0 \text{ ve } \sum_{k=1}^p \theta_{12,k} \sin(k\omega) = 0 \quad (17)$$

Breitung ve Condolon (2006) $\alpha_j = \theta_{11,j}$ ve $\beta_j = \theta_{12,j}$ için denklem 14 ve 15'de lineer kısıtlar uygulamıştır. x_t için VAR denklemi şu şekilde yazılabilir:

$$x_t = \alpha_1 x_{t-1} + \dots + \alpha_p x_{t-p} + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (18)$$

Sıfır hipotezi $M_{y \rightarrow x}(\omega) = 0$, $\beta = [\beta_1, \dots, \beta_p]'$ ile oluşturulan lineer kısıta eşittir.

$$H_0: R(\omega)\beta = 0$$

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) & \cos(2\omega) & \dots & \cos(p\omega) \\ \sin(\omega) & \sin(2\omega) & \dots & \sin(p\omega) \end{bmatrix} \quad (19)$$

$\omega \in (0, \pi)$ için nedensellik ölçümü lineer kısıtlamalar altında standart F-testi ile yapılabilir. Test prosedürü (2, T-2p) serbestlik derecesine sahip F dağılımıdır.

Ele alınan dönemde ve vektör otoregresyon modelinde kullanılan gecikme uzunluğuna bağlı olarak F tablo değeri yaklaşık olarak 2.332'dir. Eğer F tablo değeri, hesaplanan F istatistiğinden büyükse değişkenler arasında nedenselliğin olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Tablo 5'de görüldüğü üzere; döviz kurundan enflasyona doğru uzun dönemde nedensellik ilişkisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Buna karşılık kısa ve orta dönemde döviz kurundan enflasyona doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine

rastlanılmamıştır. Enflasyondan döviz kuruna doğru ise orta dönemde bir nedenselliğin söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Test Sonuçları

	Uzun Dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
	0.01	0.05	1.00	1.50	2.0	2.50
Kur-Enflasyon	5.719*	5.710*	0.565	1.489	1.420	0.699
Enflasyon-Kur	1.349	1.343	5.399*	1.168	2.537	2.773

Not: VAR modelleri için gecikme uzunlukları Akaike Bilgi kriterine göre 3 olarak seçilmiştir. (2, T-2p) serbestlik derecesi ile F tablo değeri %5 anlamlılık düzeyinde yaklaşık olarak 3.046 şeklindedir.

4.4.2. Balcılar vd.(2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi

Balcılar vd. (2010) çalışmasında “residual-based bootstrap” tekniğine dayalı “corrected likelihood ratio” (LR) nedensellik testi uygulamışlardır. Bootstrap sürecine dayalı LR Granger nedensellik test süreci iki değişkenli VAR(p) modelini $t=1,2,\dots,T$ olmak üzere (Balcılar vd., 2010: s.1400).

$$y_t = \Phi_0 + \Phi_1 y_{t-1} + \dots + \Phi_p y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (20)$$

$y_t = [y_{1t}, y_{2t}]_{2 \times 1}$ matris olmak üzere VAR(p) modelini;

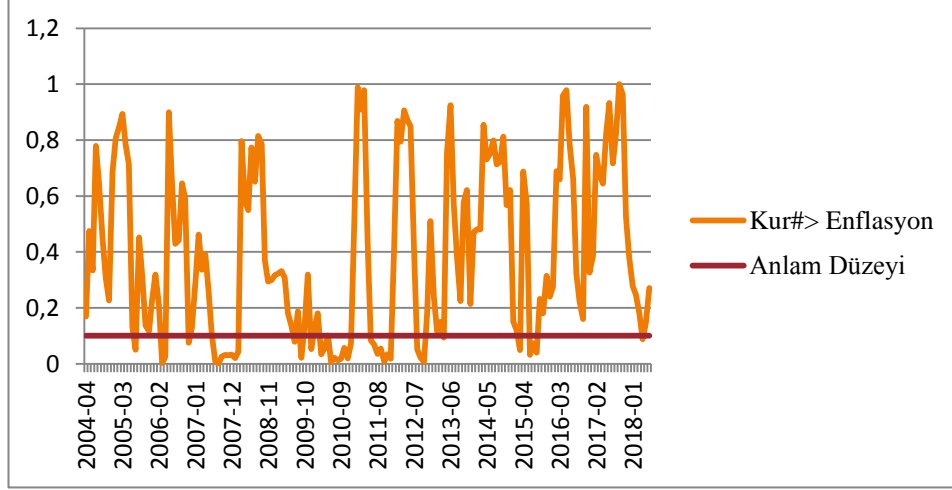
$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \phi_{10} \\ \phi_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \phi_{11}(L) & \phi_{12}(L) \\ \phi_{21}(L) & \phi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (21)$$

ifadesinde $\phi_{ij}(L) = \sum_{k=1}^p \phi_{ij,k} L^k$ olmak üzere $i,j=1,2$ ve gecikme operatörü $L^k x_t = x_{t-k}$

şeklindedir. Testin sıfır hipotezi $\phi_{12,i} = 0$ olmak üzere y_{2t} , y_{1t} ’nin Granger nedeni değildir veya tam tersi bir ifadeyle $\phi_{21,i} = 0$ olmak üzere y_{1t} , y_{2t} ’nin Granger nedeni değildir şeklindedir.

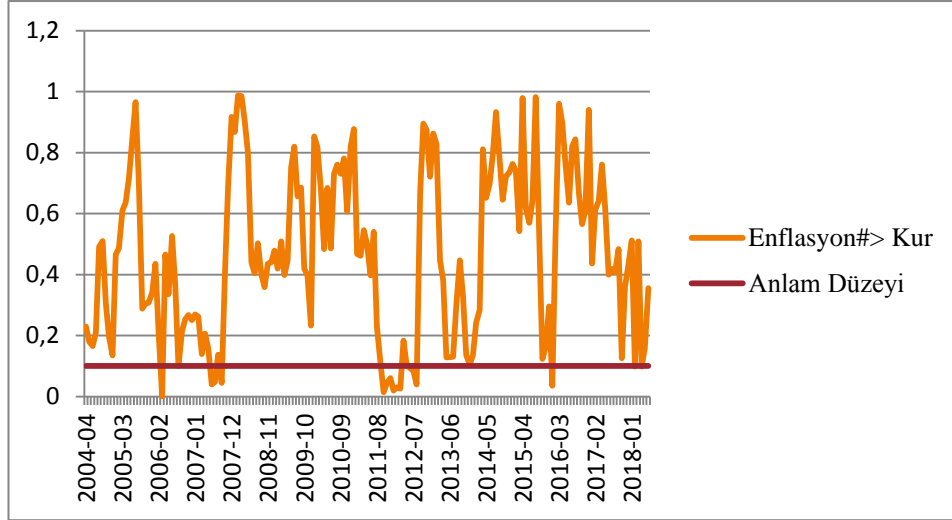
Frekans alanı nedensellik testinde, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine sadece kısa, orta ve uzun dönemler itibarıyla bakılmaktadır. Ancak daha ayrıntılı inceleme yapılmak istendiğinde aylık periyotlar halinde nedenselliği ele alan Balcılar vd.(2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik testinde faydalanılabilir. Çalışmada bu kapsamda aylık nedenselliği görebilmek için bu test kullanılmıştır. Test sonuçlarına Şekil 1 ve Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 1’e göre; 2005 Mart-Haziran arası ve Aralık ayında; 2006 Ocak-Nisan arası ve Ağustos-Kasım arasında; 2007 Mart-Aralık arasında; 2008 Ocak ayında; 2009 Nisan-Aralık arasında; 2010 Ocak-Ekim arasında; 2011 Mart-Ekim arasında; 2012 Nisan-Ağustos arasında; 2014 Ekim-Aralık arasında; 2015 Mart-Haziran arasında; 2018 Ocak ayında reel döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Şekil 1. Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Şekil 2’ye göre; 2005 Kasım, 2006 Ocak-Mart arası; 2007 Şubat-Ağustos arası; 2011 Mayıs-Aralık arası; 2012 Ocak Temmuz arası; 2015 Eylül-Kasım arası; 2016 Ocak ayında enflasyondan döviz kuruna doğru nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Şekil 2. Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

5.Sonuç ve Öneriler

Döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkide genel kabul gören yaklaşım, döviz kurundaki artışın enflasyonda yükselmeye neden olduğudur, yani döviz kurunun sebep enflasyonun sonuç olmasıdır. Döviz kurlarında yaşanan bir değişiklik fiyatlara yansımaktadır. Özellikle hammadde ve enerji ithalatı yüksek olan ülkelerde, döviz kurlarındaki yükseliş ithal mal fiyatlarını etkileyerek, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır ve bu yükseliş döviz kurunun enflasyona geçirgenliği olarak adlandırılmaktadır.

2003:01 ve 2018:06 dönemine ait aylık veriler yardımıyla Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon ilişkisinin analiz edildiği bu çalışmada, değişkenlerin durağanlığı yapısal kırılmasız birim kök testi (ADF, PP) ve bir yapısal kırılmaya izin veren (Zivot-Andrews) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Birim kök testlerinde değişkenlerin düzey değerinde durağan olmadığı, birinci farklarında durağanlaştıkları görülmüştür. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır ve değişkenlerin eşbütünleşik oldukları başka bir ifadeyle uzun dönemde birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü Breitung ve Candelon Frekans Alanı nedensellik testi ve Balcılar vd. (2010) Kayan Pencereler Nedensellik Testi ile ele alınmıştır.

Bu testlerin diğer testlerden üstün yönleri şöyledir: Breitung ve Candelon Frekans Alanı nedensellik testi, değişkenler arasındaki ilişkinin geçici mi yoksa kalıcı bir ilişki olduğunu ve hangi dönemlerde nedenselliğin anlamlı olduğunu gösterebilmesi açısından önemlidir. Frekans alanı nedensellik testinde, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine sadece kısa, orta ve uzun dönemler itibariyle bakılmaktadır. Ancak daha ayrıntılı inceleme yapılmak istendiğinde aylık periyotlar halinde nedenselliği ele alan Balcılar vd.(2010) Bootstrap Kayan Pencereler Nedensellik testinde faydalanılabilir.

Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik Testinde, döviz kurundan enflasyona doğru uzun dönemde nedensellik ilişkisinin ortaya çıktığı görülmüştür. Buna karşılık kısa ve orta dönemde döviz kurundan enflasyona doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Enflasyondan döviz kuruna doğru ise orta dönemde bir nedenselliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Balcılar vd. (2010) Kayan Pencereler Nedensellik Testinde ise, farklı aylarda değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular literatürde yer alan; Gül ve Ekinci (2006), Sever ve Mızrak (2007), Güneş (2013), Yılmaz (2016), Şentürk ve Dücan (2017) çalışmaları ile benzer sonuçlar vermektedir. Sonuç olarak, değişkenler arasındaki bu ilişkiden ötürü, döviz darboğazına düşmeden ulusal üretimde istikrarı sağlamak ve uluslararası rekabeti sürdürebilmek için yurtiçi enflasyonu dikkate alan reel döviz kuru politikalarının uygulanması son derecede önemlidir. Bu nedenle istikrar programlarının ana unsurları arasında yer alan enflasyon ve döviz kuru arasındaki etkileşim mekanizmasının anlaşılacak uygulanacak makro ekonomik politika tedbirlerinde dikkate alınması ve politika yapıcılar tarafından önemsenmesi gerekmektedir. Döviz kurunun istikrar kazanması, fiyatlarında istikrar kazanmasında belirleyici unsurdur. Döviz kurundan enflasyona geçirgenliğin yüksek

olması, sadece yetkilileri değil aynı zamanda firmaları ve hanehalklarını da ilgilendirmektedir. Firmalar açısından bakıldığında, ithal edilen girdilerin yurtiçi fiyatları değişecek bu durum firmaların üretim maliyetlerini ve gelecek hakkındaki beklentilerini de etkileyecektir. Hanehalkları açısından ele alındığında ise, hanehalklarının tüketim, yatırım ve tasarruf eğilimlerinde değişiklik olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2003). Türkiye’de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişkisi: Ekonometrik Analiz (1980-2000). Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 5(2), 89-104.
- Balcılar, M., Özdemir, Z. ve Arslantürk, Y. (2010). Economic Growth and Energy Consumption Causal Nexus Viewed Through a Bootstrap Rolling Window. *Energy Economics*, 32, 1398-1410.
- Breitung, J. ve Bertrand, C. (2006). Testing for Short-run and Long-run Causality: A Frequency-Domain Approach. *Journal of Econometrics*, 132, 363-378.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Ergin, A. (2015). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 13-29.
- Erdoğan, S. ve Yıldırım, D. (2008). Türkiye’de Döviz Kuru Kanalinin İşleyişi: VAR Modeli İle Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39:95-108.
- Fetai, B., Koku, P., Caushi, A. ve Fetai, A. (2016). The Relationship Between Exchange Rate and Inflation: The Case of Western Balkans Countries. *Journal of Business, Economics and Finance*, 5(4), 360-364.
- Güneş, Ş. (2013). Türkiye’de Kur Rejimi Uygulaması ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2):65-77.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’deki Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 91-106.
- Güven, E. ve Uysal, D. (2013). Türkiye’de Döviz Kurlarındaki Değişme İle Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 141-156.
- Gregory, A.W. ve Hansen, B.E. (1996). Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Kara, H. ve Ögünç, F. (2012). Döviz Kuru ve İthalat Fiyatlarının Yurt İçi Fiyatlara Etkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 27(317), 9-28.

- Korkmaz, S. ve Bayır, M. (2015). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Yurtiçi Fiyatlara Etkisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.8(4):69-85.
- Madesha, W., Chidoko, C. ve Zivanomoyo, J. (2013). Empirical Test of the Relationship Between Exchange Rate and Inflation in Zimbabwe. Journal of Economics and Sustainable Development, 4(1), 52-58.
- McCarthy, J. (2000). Pass-Through of Exchange Rate and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economies. New York Fed Staff Report, No:111, 1-52.
- Okur, A. (2017). Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8(13): 146-164.
- Onyekachi, O.ve Onyebuchi, E. (2016). An Econometric Analysis of The Relationship Between Exchange Rate Depreciation and Inflation in Nigeria. International Journal of Economics Commerce and Management, 4(9), 52-75.
- Öner, H. (2018). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 343-358.
- Philips, P.C.B. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, Biometrika, 75(2), 335-34.
- Rowland, P. (2004). Exchange Rate Pass-Through to Domestic Prices: The Case of Colombia. Revista ESPE, 47, 106-125.
- Selim, S. ve Güven, E. (2014). Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,10(10), 127-145.
- Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 265-283. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289511>.
- Şentürk, M. ve Dücan, E. (2017). Enflasyon Dinamikleri ve Döviz Kuru Geçişkenliği: Bir Makro İktisadi Sarmal. V. Anadolu International Conference in Economics, May 11-13, 2017, Eskişehir, Turkey.1-14.
- Telatar, F. Ve Telatar, E. (2003). The Relationship Between Inflation and Different Sources of Inflation Uncertainty in Turkey. Applied Economic Letters, 10(7): 431-435.
- Toda, H. Y.ve Yamamoto T. (1995). Statistical Inferences In Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. Journal of Econometrics, 66: 225-250.
- TCMB <http://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 08.06.2018)
- Yılmaz, M. (2016). Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Zivot, E. ve Andrews, D.W.K. (1992). Further Evidence of the Great Crash, the Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 251-270.

KOSGEB’de Stratejik Planlama Sürecine İlişkin Tutumun Değerlendirilmesi: Nicel Bir Araştırma

Evaluation of Attitude About Strategic Planning Process at KOSGEB: A Quantitative Study

Ufuk ORHAN¹
Oğuzhan ER²

Öz

Çalışmanın amacı KOSGEB çalışanlarının, stratejik planlama sürecine ilişkin tutumlarını ortaya koymaktır. Bu anlamda örnekleme, KOSGEB çalışanlarından oluşan 229 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada iki adet ölçek kullanılmıştır. İlki, Gülşen (2013)’in yirmi beş soru ve dört alt boyuttan oluşan stratejik planlama tutum ölçeğidir. Diğeri ise, çalışanların demografik özelliklerini gösteren altı soruluk demografi ölçeğidir. Veriler SPSS 22 programı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, sadece üst yönetim tarafından belirlenen çalışanların planlama sürecine dâhil edilmesi sonucu asıl bilgi sahibi olan saha elemanlarının ve KOSGEB’in asıl hedef kitlesi olan KOBİ’lerin süreçte yeterince temsil edilmediğini göstermektedir. Çalışmanın endüstriyel ve akademik camiaya faydalı olması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Planlama Süreci, Nicel Araştırma Yöntemi, KOSGEB

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal attitudes of staffs who work at KOSGEB strategic planning process. The sample consisted of 229 staffs working at KOSGEB and selected through random sampling. The study employed two measuring instruments. The first is the twenty five question and four subdimensions strategic planning process attitude survey of Gulsen (2013). The second is a seven question demographic survey. The data were analyzed with SPSS 22 program. The analysis results showed that field staffs who have information mostly and SMEs which are target volume of KOSGEB not represented enough at process, because of staffs who were selected by management board have not been involved within strategic planning process. The study is expected to be useful for industrial and academic community.

Keywords: Strategic Planning Process, Quantitative Research Method, KOSGEB

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 10.09.2018

Kabul tarihi: 18.12.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü, ikizufuk@gmail.com (ORCID: 0000-0003-0539-2800)

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü, oguzz_er@hotmail.com (ORCID: 0000-0002-1843-2325)

1.GİRİŞ

Stratejik planlama, yönetim alanında ilgi çeken konularından biridir. Şimdiye kadar yapılan birçok alanyazın çalışmasında konuya ilişkin gözlemlenen fiziksel (yazılı metinler açısından) eksiklikler belirtilmiştir. Fakat devlet kurumlarında konunun (fiziksel olmayan yönlerinin) ruhu açısından anlaşılıp anlaşılmadığı konusu tam bir muammadır. Çalışmanın amacı tam da bu noktada, klasik devlet yapısından uzak olduğuna inanılan KOSGEB’in stratejik planlama sürecini hangi etkinlik düzeyinde uyguladığının ve karşılaştığı sorunların neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda çalışma aslında KOSGEB çalışanlarının tutumlarını ölçmeye odaklanmaktadır. Çalışma, planlama bildirelerini kapsayan metinsel içerikler haricinde çalışanların uygulamaya yönelik tutumlarını ölçmesi açısından önemli görülmektedir. Çalışmanın anlamlı sonuçların elde edilmesi, hem ilgili sektörler hem de yazına katkı sağlayacak bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır.

2.LİTERATÜR ÖZETİ

Stratejik planlama, genel olarak örgütün gelecekte ne yapacağına karar vermesidir. Tanım olarak ise; üretim ve uygulama kararlarının verildiği düzenli çaba ve eylemler bütünüdür (Byson, 1995). Yakın sayıldıkları için stratejik planlamanın yerine kullanılan kavramlar arasında plan, stratejik yönetim ve stratejik düşünce yer almaktadır. Oysa plan, stratejik planlama gibi süreç odaklı değildir, sonuçlar ile ilgilenmektedir (Koçel, 2007, s. 93). Stratejik yönetim ise, planlamanın yanı sıra, uygulama ve değerlendirme aşamalarını da içermektedir (Aktan, 1998; Alpkın ve Doğan, 2008). Son olarak stratejik düşünce stratejik planlama gibi bir sentez değil, bir analizdir (Mintzberg, 1995). Formel stratejik planlamanın temeli, gelecekte oluşabilecek fırsat ve tehlikelerin sistematik olarak tanımlamasıdır. Stratejik planlama, sistematik olarak girişimsel -riske dayalı-güncel kararlar almaya, kararları uygulamak için gereksinim duyulan çabaları sistematik olarak organize etmeye ve organize edilmiş geri bildirim aracılığıyla, beklentilere karşı elde edilen kararların sonuçlarını ölçmeye olanak sağlamaktadır (Yelkikalan, 2006). Kamu örgütlerinde stratejik planlamayı zorunlu hale getiren süreç genel olarak kamu yönetimi, özelde de kamu bütçeleme anlayışının değişiminden kaynaklanmaktadır. Dünya ekonomisinde özellikle 1970’lerde yaşanan kriz, gelişmiş ülkelerde dahi kamu sektörü harcamalarının ve dolayısıyla vergilerin artışına yol açmış, bu da geleneksel kamu yönetimi anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur (Aydın ve Aksoy, 2007). Bu nedenle kamu kurumlarında stratejik planlama, kullanılan beşeri, mali ve fiziki kaynaklar ile gerçekleştirilen faaliyetler ve elde edilen çıktı ile hizmetlerin sonucunda ne olacağının belirlendiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu mali yönetimi açısından stratejik planlama, hesap verme sorumluluğu, üst siyasi makam tarafından üstlenilen siyasi tercih ve seçimlerin idareler tarafından uygulandığı mekanizmalara dönüştürüldüğü, yani aslında teknokratik ve bürokratik işleme tabi tutularak plan biçiminde ifade edildiği ve maliyetlendirildiği bir egzersiz niteliğindedir (Songür, 2008). Bunun önemli nedenlerinden biri, 2005 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunudur ve bu kanun kamu kurumlarında stratejik planlamayı bir yükümlülük haline getirmiştir (Eren vd., 2014, s. 39). Yazında stratejik planlama sürecine ilişkin birçok model mevcuttur. Örneğin Küp’e göre stratejik planlama sürecini oluşturan aşamalar; mevcut durumun ve oluşum sürecinin

değerlendirilmesi, amaç ve hedeflerin tanımlanması, izlenecek yol, amaç ve hedeflere ulaşmaktır (Küp, 2007, s. 10). Kaygusuz’un (2009) önerdiği stratejik planlama modeli ise; misyon-vizyon geliştirilmesi, iç-dış analiz, uzun vadeli amaç ve hedeflerin belirlenmesi, strateji üretilmesi, değerlendirilmesi ve seçimi, stratejilerin uygulanması ve ölçme-performans değerlendirme aşamalarından ibarettir. Gülşen’in (2013) çalışmasında kullandığı ölçekten bu çalışmaya dâhil edilen dört boyut; *kuruma sağlanan kolaylık, stratejik planlama bilgi yeterliliği, stratejik planlamaya inanma ve stratejik planlama bilinçliliğidir*. Çalışmada KOSGEB’in stratejik planlama sürecine ilişkin tutumları daha sağlıklı biçimde ölçeceğine olan inanç dolayısı ile Gülşen’in (2013) ölçeği kullanılmıştır.

Yazında konuya ilişkin farklı çalışmalar mevcuttur. Örneğin Tahtalıoğlu ve Özgür çalışmasında Karacadağ Kalkınma Ajansının 2011-2015 yıllarını kapsayan stratejik planı incelemiştir. Çalışmada Ackoff’un (1997) dördü stratejik planlama yaklaşımını (reaktif, inaktif, preaktif ve proaktiflik) değerlendirilmiştir ve çalışmanın sonucu, planın proaktif olduğu yönündedir (Tahtalıoğlu ve Özgür, 2016). Acar vd., çalışmasında 2010-2014 ve 2015-2016 yılları için Adalet Bakanlığı’nda yapılan iki adet stratejik planı, Adalet Bakanlığı faaliyet raporları ve Onuncu Kalkınma Planı genel olarak stratejik insan kaynakları planlaması açısından incelemiştir. Çalışmada, 2015-2019 Stratejik Planının, 2010 – 2014 Stratejik Planı ile kıyaslandığında stratejik insan kaynakları planlaması açısından daha belirgin bir hedef ortaya koyduğu ama yeterli seviyede olmadığı bulgulanmıştır. Ayrıca stratejik planlarda bina yapımı, teknolojik altyapı, sayısal olarak hâkim, savcılar ve memurların artırılması, kanun çıkarılması konuları ile daha çok ilgilenildiği; çalışanların kariyer planlaması, işe alım, hizmet içi eğitimi, performans yönetimi, iş analizi, iş dizaynı, iş değerlendirme gibi insan kaynakları yönetimi odaklı süreçlere tam olarak yer verilmediği görülmektedir (Acar vd., 2016). Özen vd.’nin yaptığı çalışmada katılımcı bütçeleme anlayışı çerçevesinde geliştirilen stratejik planlama sürecinin gelişimine yer verilmiştir ve bu anlamda İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2015-2019 yıllarını kapsayan stratejik planı incelenmiştir. Sonuç olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planının birçok kente örnek olabilecek özelliklere sahip bir plan olduğu ve katılımcı bütçeleme anlayışı açısından atılması gereken adımların da olduğunu yansıtan bir plan olma özelliği taşıdığı ortaya konmuştur (Özen vd., 2016). Üsdiken vd.’nin eğitim alanında yaptığı çalışmada, Türkiye’de 1982-2014 yılları arasında faaliyette bulunmuş bütün üniversitelerin stratejileri ele alınmıştır. Çalışma stratejiyi çeşitlenme boyutu ile incelemiştir. Çalışmanın sonuçları arasında; yasal rejimin merkezîyetçi yapısı ve uyum kaygısından kaynaklanan strateji benzerliklerinin ortaya çıkması (Üsdiken vd., 2017) yer almaktadır. Yine Vural Yılmaz’ın yaptığı çalışmada Türkiye’deki üniversitelerin stratejik planlarında uluslararasılaşmanın yeri ve bu sürece yönelik değerlendirmeleri ve hedefleri incelenmektedir. Toplam doksan üniversitenin değerlendirmeye alındığı çalışmada, Türkiye’deki üniversitelerin büyük bölümünde uluslararasılaşma sürecinin henüz erken bir evrede olduğu bulgulanmıştır (Vural Yılmaz, 2016). Günay ve Dulupçu, çalışmasında Türkiye’de 1992 yılında kurulan yirmi üç devlet üniversitesinin stratejik planlarını misyon, vizyon, amaç ve hedefleri açısından incelemiştir. Çalışmanın sonuçları; stratejik planların üniversitelerin amaçlarına pek hizmet etmediği ve ölçülebilir olmadığı yönündedir (Günay ve Dulupçu, 2015). Eren vd.’nin yaptığı

çalışma ise Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinde stratejik planlama sürecinin algılanma biçimlerini, sürecin ne kadar etkin yönetildiğini ve karşılaşılan sorunları karşılaştırmalı olarak ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçları arasında; yasaların ve zihniyetlerin sınırlayıcılığı ve piyasa şartlarına bağımlılıktan kaynaklanan eksikliklere yer verilmiştir (Eren vd., 2014).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın, kamunun lokomotif kurumlarından biri olarak sayılan KOSGEB’de stratejik planlama sürecini gözler önüne sermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın amacı çalışanların KOSGEB’de stratejik planlama sürecine ilişkin tutumlarını ortaya koymaktır. Araştırma, zaman ve maliyet kısıtları göz önüne alınarak KOSGEB çalışanları ile sınırlandırılmıştır.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada KOSGEB çalışanlarının kurumlarının stratejik planlama uygulamalarına ilişkin algıları incelenmiştir. Bu çerçevede ölçek soruları tesadüfi olarak belirlenen 229 çalışana uygulanmıştır. Örneklem farklı bölüm ve hiyerarşilerde bulunan çalışanlardan oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada iki ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki Gülşen (2013)’in çalışmasında kullandığı yirmi beş soru ve dört alt boyuttan oluşan stratejik planlama ölçeğidir. Söz konusu alt boyutlar; kuruma sağlanan kolaylıklar, stratejik planlama bilgi yeterliliği, stratejik planlamaya inanma ve stratejik planlama bilinçliliğidir. Araştırma ölçeğinin son bölümünde ise, katılımcıların demografi özelliklerini anlayabilmek amacıyla oluşturulmuş altı soru yer almaktadır. Soru ölçeği maddelerinin puanlaması Likert tipi ve beşli derecelendirme ile yapılmıştır.

3.3.1. Araştırmanın Güvenirliği

Ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Cronbach Alpha) yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde stratejik planlama ve alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Stratejik Planlama ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Katsayıları

Stratejik Planlama ve Alt Boyutları	Cronbach Alpha (Güvenirlilik Katsayıları)
Kuruma Sağlanan Kolaylık	0,907
Stratejik planlama bilgi yeterliliği	0,856
Stratejik planlamaya inanma	0,886
Stratejik planlama bilinçliliği	0,858
Stratejik Planlama Genel	0,888

Tüm faktörlerin güvenirlilik değeri 0.60’nın üzerinde olduğundan anket güvenirliliğinin istenilen seviyede olduğu kabul edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences for Windows) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. Nicel verilerin karşılaştırılmasında İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır.

3.5. Bulgular

Örneklemin demografik özelliklere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Demografik Özellikler

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	54	23,6
	Erkek	175	76,4
	Toplam	229	100
Görev	Yönetim	38	16,6
	KOBİ Uzmanı	93	40,6
	KOBİ Uzman Yardımcısı	37	16,2
	Muhasebeci-memur	21	9,2
	Büro Personeli ve Diğer	40	17,5
	Toplam	229	100
	Öğrenim Düzeyi	Lise ve Ön Lisans	15
Lisans		149	65,1
Lisansüstü		65	28,4
Toplam		229	100
Yaş	20-30	44	19,2
	31-40	105	45,9
	41-50	55	24
	51-60	25	10,9
	Toplam	229	100
Görev Süresi	1-5	80	34,9
	6-10	73	31,9
	11-15	28	12,2
	16-20	26	11,4
	20 ve Üzeri	22	9,6
	Toplam	229	100
Katılan Hizmet İçi Eğitim Sayısı	Yok	24	10,5
	1-5	111	48,5
	6-10	47	20,5
	11-15	20	8,7
	16 ve üzeri	27	11,8
Toplam	229	100	

Örneklemin cinsiyete göre 54’ü (%23,6) kadın, 175’i (%76,4) erkek; göreve dağılımına göre 38’i (%16,6) yönetim, 93’ü (%40,6) KOBİ uzmanı, 37’si (%16,2) KOBİ uzman yardımcısı, 21’i (%9,2) muhasebeci-memur, 40’ı (%17,5) büro personeli ve diğer şeklindedir. Yine örneklemin öğrenim düzeyine göre 15’i (%6,6) lise ve ön lisans, 149’u (%65,1) lisans, 65’i (%28,4) lisansüstü; yaş değişkenine göre 44’ü (%19,2) 20-30, 105’i

(%45,9) 31-40, 55’i (%24,0) 41-50, 25’i (%10,9) 51 ve üzeri şeklindedir. Ayrıca örneklemin görev süresine göre 80’i (%34,9) 1-5, 73’ü (%31,9) 6-10, 28’i (%12,2) 11-15, 26’sı (%11,4) 16-20, 22’si (%9,6) 20 ve üzeri; katılan hizmet içi eğitim sayısı değişkenine göre 24’ü (%10,5) yok, 111’i (%48,5) 1-5, 47’si (%20,5) 6-10, 20’si (%8,7) 11-15, 27’si (%11,8) 16 ve üzeri olarak dağılmaktadır. Örneklemin değişkenlere göre ortalamalarının yer aldığı tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Örneklemin Değişkenlere Göre Ortalamaları

Alt Boyutlar	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Stratejik Planlama Bilgi Yeterliliği	Yönetim	38	3,531	0,581	4,835	0,001	1>2
	KOBİ Uzmanı	93	3,124	0,791			5>2
	KOBİ Uzman Yardımcısı	37	2,982	0,717			1>3
	Muhasebeci- memur	21	3,278	0,627			5>3
	Büro Personeli ve Diğer	40	3,529	0,76			
Stratejik Planlama Bilgi Yeterliliği	1-5	80	3,163	0,772	4,13	0,003	3>1
	6-10	73	3,069	0,743			4>1
	11-15	28	3,506	0,502			3>2
	16-20	26	3,564	0,807			4>2
	21 ve Üzeri	22	3,739	0,785			5>2
Stratejik Planlama Tutum	1-5	80	3,393	0,536	3,879	0,005	3>2
	6-10	73	3,24	0,66			4>2
	11-15	28	3,539	0,457			5>2
	16-20	26	3,642	0,599			
	21 ve Üzeri	22	3,655	0,619			
Stratejik Planlama Bilgi Yeterliliği	20-30	44	3,019	0,863	4,965	0,002	3>1
	31-40	105	3,17	0,744			4>1
	41-50	55	3,449	0,614			3>2
	51 ve Üzeri	25	3,587	0,682			4>2
Stratejik Planlama Bilinçliliği	20-30	44	2,364	0,943	4,736	0,003	3>1
	31-40	105	2,617	0,798			4>1
	41-50	55	2,902	0,818			3>2
	51 ve Üzeri	25	3	0,891			4>2

Tablo 3. (devamı)

Stratejik Planlama Tutum	20-30	44	3,267	0,669			3>1
	31-40	105	3,336	0,598			4>1
	41-50	55	3,567	0,472	4,485	0,004	3>2
	51 ve Üzeri	25	3,678	0,61			4>2

Tablo 3’te göreve göre stratejik planlama bilgi yeterliliği anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre, görevi yönetim olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, görevi KOBİ uzmanı ve KOBİ uzman yardımcısı olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanlarından yüksektir. Yine görevi büro personeli ve diğer olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, görevi KOBİ uzmanı ve KOBİ uzman yardımcısı olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanlarından yüksektir.

Görev Süresine göre stratejik planlama bilgi yeterliliği anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre, görev süresi 11-15 olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, görev süresi 1-5 ve 6-10 olanlardan yüksek; görev süresi 16-20 olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, 1-5 ve 6-10 olanlardan yüksektir. Son olarak görev süresi 21 ve üzeri olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, 6-10 olanlardan yüksektir. Görev Süresine göre stratejik planlama bilinçliliği de anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre görev süresi 11-15 olanların stratejik planlama tutum puanları, 6-10 olanlardan; görev süresi 16-20 olanların stratejik planlama tutum puanları, 6-10 olanlardan; görev süresi 21 ve üzeri olanların stratejik planlama bilinçliliği puanları, 1-5 olanlardan yüksektir.

Yaşa göre stratejik planlama bilgi yeterliliği anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre yaşı 41-50 olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir. Yine yaşı 51 ve üzeri olanların stratejik planlama bilgi yeterliliği puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir. Yaşa göre stratejik planlama bilinçliliği anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre yaşı 41-50 olanların stratejik planlama bilinçliliği puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir. Yine yaşı 51 ve üzeri olanların stratejik planlama bilinçliliği puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir. Yaşa göre stratejik planlama tutum anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre yaşı 41-50 olanların stratejik planlama tutum puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir. Yine yaşı 51 ve Üzeri olanların stratejik planlama tutum puanları, yaşı 20-30 ve 31-40 olanlardan yüksektir.

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın sonuçları arasında; çalışanların genç, eğitilmiş ve stratejik planlama konusunda bilgi sahibi olması, stratejik planlama sürecine katılımının yeterli düzeyde olmaması, stratejik plan hazırlanırken çalışanlara kurum içi eğitimlerin yeterince verilmemesi ve stratejik planlama çalışmalarının sadece stratejik planlama yürütme komitesindeki personeller tarafından gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, yapılan planlama çalışmaları, kurumun ortak amaca hizmet etmesini sağlamaktan çok uzaktadır ve yapılan planlama, stratejik planlama anlayışına uymamaktadır. Yine, stratejik

planlama bilgi yeterliliği konusunda en fazla bilgiye sahip kişiler yönetici ve büro personeli statüsündeki çalışanlardır, sahada en aktif görev yapan KOBİ uzmanı ve KOBİ uzman yardımcıları ise en az bilgiye sahiptir. Deneyimli olan çalışanların stratejik planlama bilgi yeterliliği ve stratejik planlamaya yönelik tutum puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde stratejik planlamaya yönelik tutumun yaşa göre ortalamaları dikkate alındığında stratejik planlama bilgi yeterliliği, stratejik planlama bilinçliliği ve stratejik planlama tutumunun 40 yaş üstündeki katılımcılarda 40 yaş altı katılımcılara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde KOSGEB çalışanlarının, stratejik planlama hakkında teorik olarak bilgi sahibi olmalarına karşın planlama çalışmalarını daha çok belirli bir birim ya da komite tarafından yürütüldüğü, yasal zorunluluk ve üst yönetimin isteği ile çalışmaların gerçekleştirildiği, ülke gerçeklerinden, paydaşların ve hedef kitlenin beklentilerinden uzak çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Stratejik planda belirlenen hedeflerin gerçek verilerden bağımsız olarak evrak üzerinde belirlenmesi, yapılacak faaliyetlerden sorumlu kişilerin süreç ve planlama hakkında yeterince bilgilendirilmemesi, bu çalışmaların henüz tam anlamıyla kavranmadığını göstermektedir. Bu sürecin etkin ve verimli bir şekilde sürdürülebilmesi için kurum içinde katılımın artırılması ve tüm birimlerin birbiri ile koordineli bir şekilde çalışması önerilmektedir. Üsdiken vd.’ye göre örgütlerin stratejileri yasal zorunluluklar ve hükümetlerce belirlenmektedir (Üsdiken vd., 2017). Dolayısı ile çalışmanın son önerisi, ileriki tarihlerde yapılacak çalışmaların KOSGEB-Siyaset ilişkisine odaklanması olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, O.K. Aydın, V. Atatorun, M. (2016). Adalet MYO Mezunlarına Yönelik İstihdam Politikası Tartışmalarına Bir Katkı; Adalet Bakanlığı Stratejik Planlarının, Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması Açısından Analizi, *Vizyoner Dergisi*, 7 (16): 48-60.
- Aktan,C.C.(1998). Geleceği Kazanmanın Yolu: Stratejik Yönetim.http://moodle.baskent.edu.tr/pluginfile.php/147118/mod_resource/content/2/hafta2_ders_notu.pdf adresinden 12.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Alpkan, L., Doğan, T. (2008). Stratejik Planlama Süreci Bileşenlerinin Firma Performansına Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (16), 21-47.
- Aydın, M. D.,& Aksoy, S. (2007). Kamu Kesiminde Stratejik Planlama ve Çalışanlara Yansımaları: Hacettepe Üniversitesi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1): 293-322.
- Bryson, John M. (1995), *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations (A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement)*, San Francisco, Jossey -Bass Publishers, Revised Edition: 105-143.

- Eren, V. Orhan, U. Dönmez, D. (2014). Üniversitelerde Stratejik Planlama Süreci: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (2): 121-143.
- Gülşen Yaşamak, H. A. (2013). *Stratejik Planlama ve Uygulanabilirliği: Milli Eğitim Bakanlığı örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, A. Dulupçu, M.A. (2015). Türkiye’de 1992 Yılında Kurulan Devlet Üniversitelerinin Stratejik Planlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5 (3). 236-254.
- Kaygusuz, S. Y. (2009). *İşletmelerde Stratejik Planlama ve Bütçeleme*: Dora Yayıncılık.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Basım Yayın, İstanbul.
- Küp, H. F. (2011). *Stratejik Planlama Süreci Ve Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Yaşanan Sorunların Stratejik Planlama İle Çözülmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Mintzberg, Henry (1994), *The Rise and Fall of Strategic Planning* New York: Free Press.
- Özen, A. Atılğan Yaşa, A. Demirhan, H. (2016). Katılımcı Bütçeleme Anlayışı Çerçevesinde İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2015-2019 Stratejik Planının Değerlendirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59): 1296-1310.
- Songür, N. (2008). Belediyelerin Stratejik Planlama Sürecindeki Gereklilikleri Yerine Getirme Durumları Üzerine Bir Araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17 (4): 63-86.
- Tahtalıoğlu, H. Özgür, H. (2016). Stratejik Planlama Yaklaşımları Perspektifinde Karacadağ Kalkınma Ajansı Stratejik Planı (2011-2015). *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4 (2): 46-56.
- Üsdiken, B. Divarcı Çakmaklı, A. Topaler, B. (2017). Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde “Strateji” 1982 – 2014, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 13 (1-2): 8-39.
- Vural Yılmaz, D. (2016). Türkiye’deki Devlet Üniversitelerinde Uluslararasılaşma Süreci: Stratejik Planlar Üzerinden Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (4): 1191-1212.
- Yelkikalan, N. (2006). Aile Şirketlerinde Çatışma Ve Bir Çözüm Önerisi: Stratejik Planlama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 195-209.

Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan Ülkelerinin Bazı İyi Yönetişim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey and Uzbekistan In Terms of Some Good Governance Principles

Hakkı ÇİFTÇİ¹

Öz

İyi Yönetişim ilkelerinin; ülkelerin ekonomik yapısını ve dokusunu iyileştirmesi ve rekabet gücünü arttırıcı etkileri son zamanlarda yapılan çalışmalara büyük katkı sağladığı gözlemlenmektedir. Açıklık ve Hesap Verebilirlik, Politik Denge, Şiddetin Yokluğu ve Terörizm, Hükümetin Etkinliği, Regülasyon Kalitesi, Hukuki Düzenlemeler ve Rüşvetin kontrolü gibi iyi yönetişimin temel ilkeleri en az ekonomik büyüme kadar katkı sağlayacak düzeye erişmiştir. Bu çalışmada; Worldwide Governance Indicators, Bertelsmann Transformation Index (BTI), Economist Intelligence Unit (EIU), Global Insight Business Risk and Conditions (WMO), Institutional Profiles Database (IPD), World Bank Country Policy and Institutional Assessments (CPIA) ve World Economic Forum Global Competitiveness Survey (GCS) raporlarındaki veriler dikkate alınmıştır. Mevcut durum ve gelişme potansiyelleri iyi yönetişim ilkeleri açısından değerlendirilen çalışma kapsamındaki ülkelerin içerisinde son 20 yıl içerisinde ortalama olarak Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'a göre daha önde olduğu Tacikistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın birbirine yakınlaştığı, politik denge açısından ise Türkiye ve Azerbaycan'ın benzerliği görülmektedir. Hükümet etkinlikleri açısından ise Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan aynı düzeyde iken Regülasyon Kalitesinde, hukuki düzenlemelerde ve hesap verebilirlik ve rüşvetin kontrolü açısından Gürcistan ve Türkiye benzeşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Rekabet Gücü ve Açıklık, Hesap Verebilirlik

ABSTRACT

Good governance principles have been observed to improve the economic structure and texture of countries and to increase their competitiveness. The basic principles of good governance such as Openness and Accountability, Political Equilibrium, Absence of Violence and Terrorism, Government Effectiveness, Regulation Quality, Legal Regulations and Control of Bribery have attained the minimum level of economic growth. In this study, Worldwide Governance Indicators, Bertelsmann Transformation Index (BTI), Economist Intelligence Unit (EIU), Global Insight Business Risk and Conditions (WMO), Institutional Profiles Database (IPD), World Bank Country Policy and Institutional Assessments (CPIA) and World Economic Forum Global Competitiveness Survey (GCS) reports are taken into account. Current status and development potential of good governance principles in Azerbaijan as the average over the past 20 years in the countries under study evaluated, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan is ahead by Tajikistan and Uzbekistan, Azerbaijan and Uzbekistan as convergence, while in terms of political stability Turkey and Azerbaijan's similarity. In terms of government activities, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan, while at the same level of regulation of quality, in terms of legal regulation and accountability and corruption control is similar to Georgia and Turkey.

Keywords: Governance, Competitiveness and Openness, Accountability

¹ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, hcifci@cu.edu.tr (ORCID: 0000-0003-2912-8051)

1. Giriş

Kuralların hiç kimsenin lehine olmaması ve değişen yöneticilerle değişmeyen bir kurum idealini yerleştirilmesi için ilgili kurumun yapacağı faaliyette liyakatten ödün vermeden herkese aynı şartları uygulayacağından emin olmasını ifade eden iyi yönetim ilkeleri 1990'lı yıllardan itibaren hızlı kabul görmüştür. Bu bağlamda değişimi ve gelişimi arttırabilmek açısından İyi Yönetişim kavramını ilk olarak Dünya Bankası dikkat çekmiştir. “İyi Yönetişim” (Good Governance) kavramı literatürde 1990'lı yıllardan bu yana geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası ekonomik, sosyal ve politik üst kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlarda yaygın olarak kullanılmış ve kurumlara tavsiye niteliğinde destekler sunmuştur (Aktan,2018). Dünya Bankası 1992 yılında yayınladığı bir raporda -Governance and Development-, ekonomik gelişmede ve dünya standartlarının yakalanması bakımından önemli gördüğü iyi yönetişimin birçok özelliklerini ortaya koyduğu 1989 Dünya Gelişme Raporu'nun takdim kısmında başkanın “özel sektör girişimleri ve piyasa mekanizmaları önemlidir, ancak bunların iyi yönetişim ile el ele gitmesi gerekir” (Ngaire Woods,1999, Francis N. Botchway,2001) şeklindeki ifadesi ile literatüre yerleşmiştir (WB,1992). Yönetişim konusunda birçok bilimsel araştırmayı gerçekleştiren Dünya Bankası uzmanlarından Kaufmann, Kraay ve Zoido-Lobaton; “Yönetişimi, belirli bir ülkede güç ve yetkinin ne şekilde kullanıldığı ve uygulandığını belirleyen gelenekler ve kurumlar olarak tanımlıyoruz.” demiştir (Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Pablo Zoido- Lobaton (2002), Aktan 2018). Dünya Bankası; İyi Yönetişim, açık ve öngörülebilir bir karar alma sürecinin; profesyonel bir bürokratik yönetimin; eylem ve işlemlerinden sorumlu bir hükümetin; ve kamusal sürece aktif bir şekilde katılımında bulunan sivil toplum ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir düzeni ifade eder (Tapscott, Don and Agnew, David,1999, Kaufmann, Daniel and Kraay, Aart and Mastruzzi, Massimo,2010). Bu tematik ögede kurallar ve sınırlamalar kurumsal yapının güçlendirilmesine, dürüstlük, kaynakların yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik, halkın siyasal kararlara katılımını sağlayacak mekanizmaların uygulanması katılımçılıkla, açık, tarafsız, etkin, verimlik ve duyarlılık ilkelerine odaklanan rekabet ve piyasa ekonomisi ile uyumlu alternatif hizmet sunum yöntemlerinin iyi yönetişim hem küresel hem de merkezi ve yerel yönetimler için bilimsel bulgulara dayalı politika deregülasyon ve özelleştirme uygulamalarının yapılması, etkin bir sivil toplumun, devlet yönetiminde temsil, katılım ve denetimin, merkez bankası özerkliği, hukukun üstünlüğünün, yerinden yönetimin, yargı bağımsızlığı, ombudsman, muhasebe ve denetim standartları önerileri geliştirmek, devlet ile özel kesim arasında anlaşmazlıkların çözümünde tahkim benzeri yöntemlerden yararlanılması(Tapscott, Don and Agnew, David,1999, UNDP(1997), desantralizasyon, kalite ve ahlakın, kurallar ve sınırlamaların, yolsuzluklarla mücadele, enformasyonun paylaşılması ve işbirliği, eğitim ve niteliğin geliştirilmesi kavramları belirgin olarak öne plana çıkmakla beraber(Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi, 2004, Kaufmann, Daniel and Aart Kraay (2008), kavram konusunda herkesin üzerinde uzlaştığı standart bir tanım bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında “İyi yönetişime bir ülkedeki ekonomik, siyasal ve idari otoritenin her düzeydeki işlemleri yürütmesi anlamını yüklerken; Ekonomik İşbirliği ve

Kalkınma Örgütü (OECD) ise “yönetişim” kavramını bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde sahip olunan güç ve yetkilerin kullanımını ifade etmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada; Worldwide Governance Indicators, Bertelsmann Transformation Index (BTI), Economist Intelligence Unit (EIU), Küresel Insight Business Risk and Conditions (WMO) , Küresel Insight staff, subject to regional reviews for comparability, Institutional Profiles Database (IPD), World Bank Country Policy and Institutional Assessments (CPIA) ve World Economic Forum Küresel Competitiveness Survey (GCS) raporlarındaki veriler doğrultusunda uluslararası raporlar dikkate alınarak Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan ülkelerinin bazı iyi yönetim ilkeleri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır

3. Bulgular

Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan ülkelerinin bazı iyi yönetim ilkeleri açısından değerlendirilmesi ile ilgili bulgularımızı her ülke bazında teker teker analiz edip sonra birbirleriyle mukayeseleri gerçekleştirilecektir.

3.1. Azerbaycan

Bu inceleme neticesinde ülkeler sırasıyla Azerbaycan Açıklık Ve Hesap Verebilirlik açısından yıllar itibariyle yıllık ortalama yüzdesel değişmesi; Dünya Ekonomik Forumu 2015-2016 verilerine göre Dünya geliri içerisinde %0,15'lik katkı sağlayan Azerbaycan 9,4 milyon nüfusuyla; 54 milyar dolarlık GSYİH ile 5739 dolar kişi başına düşen geliriyle, küresel rekabet edilebilirlik endeksinde 1-7 arasında ölçeklendirilen skalada 4,5 ile 40.sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra, teknolojiyi hazır olma durumunda, 4,3 ile 57.sırada; pazar payında 67.sırada 3,9 ile, sanayinin temelini oluşturan yenilikçilik de ise 3,3 ile 61.sırada yer almaktadır (WEF, 2017). 2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Azerbaycan Dünya sıralamasında 68.sırada 63,6 puanla bulunmaktadır.

Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan Ülkelerinin Bazı İyi Yönetişim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi

Tablo.1. Azerbaycan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

3.2. Gürcistan

Dünya Ekonomik Forumu 2015-2016 verilerine göre Dünya geliri içerisinde %0,03'lik katkı sağlayan Gürcistan 3,7 milyon nüfusuyla; 14 milyar dolarlık GSYİH ile 9629

dolar kişi başına düşen geliriyle, küresel rekabet edilebilirlik endeksinde 1-7 arasında ölçeklendirilen skalada 4,2 ile 66.sırada yer almaktadır.

Tablo.2. Gürcistan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

Bunun yanı sıra, teknolojiyi hazır olma durumunda, 3,8 ile 72.sırada; pazar payında 99.sırada 3 ile, sanayinin temelini oluşturan yenilikçilik de ise 2,7 ile 123.sırada yer almaktadır (WEF, 2017). 2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Gürcistan, Dünya sıralamasında 13.sırada 76 puanla bulunmaktadır.

3.3. Kazakistan

Dünya Ekonomik Forumu 2015-2016 verilerine göre Dünya geliri içerisinde %0,38'lik katkı sağlayan Kazakistan 17,7 milyon nüfusuyla; 173,2 milyon dolarlık GSYİH ile 9795 dolar kişi başına düşen geliriyle, küresel rekabet edilebilirlik endeksinde 1-7 arasında ölçeklendirilen skalada 4,5 ile 42.sırada yer almaktadır.

Tablo.3. Kazakistan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

Bunun yanı sıra, teknolojiyi hazır olma durumunda, 4,2 ile 61.sırada; pazar payında 46.sırada 4,5 ile, sanayinin temelini oluşturan yenilikçilik de ise 3,3 ile 72.sırada yer almaktadır. 2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Kazakistan, dünya sıralamasında; 69 puanla, 42.sırada bulunmaktadır.

3.4. Kırgızistan

2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Kırgızistan Dünya sıralamasında; 61,1 puanla, 89.sırada bulunmaktadır. Kırgızistan Ekonomisi 2016 Yılında %3,8 Oranında Büyümesi, 2016 yılında Kırgızistan'ın Gayrisafi Yurtiçi Hasılası %3,8 oranında artarak 6,5 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiş olmasının yanı sıra, Nominal GSYH'nin yapısının %39,2sini oranla imalat, %17,5ini sanayi üretimi, %8,5ini inşaat, %13,2sini tarım sektörünün üretimi oluşturmuştur.

Tablo.4. Kırgızistan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

3.5. Özbekistan

2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Özbekistan, dünya sıralamasında 148.sırada 52,3 puanla bulunmaktadır. 2017-2021 Özbekistan'ı Geliştirme Eylemler Stratejisi'nin 5 öncelikli doğrultusu: Devlet ve toplum kuruluşunun pekiştirilmesi, Hukuk üstünlüğünün temin edilmesi ve yargı-hukuk sisteminde reformlar yapılması, Ekonominin daha da geliştirilmesi ve liberalleştirilmesi, Sosyal alanların geliştirilmesi, Güvenlik, etnik uyum ve dini hoşgörünün temin edilmesi, karşılıklı çıkarlara dayalı ve yapıcı dış politikanın yürütülmesi, Türkiye – Özbekistan İş Forumu'nda ve ekonomik

alanda işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir takım anlaşmalar imzalanırken, tarımdan tekstile, konfeksiyondan elektrik-elektronik ve kimyaya, turizmden makine sanayi ve lojistiğe kadar 10 ayrı sektör belirlenmiştir, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2016 yılında 1,2 milyar dolar tutarında olduğu belirtilmektedir.

Tablo.5. Özbekistan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

3.6. Tacikistan

Dünya Ekonomik Forumu 2015-2016 verilerine göre Dünya geliri içerisinde %0,02'lik katkı sağlayan Tacikistan 8,5 milyon nüfusuyla; 7,8 milyar dolarlık GSYİH ile 922 dolar kişi başına düşen geliriyle, küresel rekabet edilebilirlik endeksinde 1-7 arasında ölçeklendirilen skalada 4,0 ile 80.sırada, makroekonomik çevre olarak 4,6 ile 78. yer almaktadır.

Tablo.6. Tacikistan Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

Bunun yanı sıra, teknolojiyi hazır olma durumunda, 2,8 ile 115.sırada; pazar payında 120.sırada 2,7 ile sanayinin temelini oluşturan yenilikçilik de ise 3,3 ile 63.sırada yer

almaktadır. 2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Tacikistan Dünya sıralamasında 109.sırada 58,2 puanla bulunmaktadır.

3.7. Türkiye

Dünya Ekonomik Forumu 2015-2016 verilerine göre Dünya geliri içerisinde %1,4'lük katkı sağlayan Türkiye 77 milyon 700 bin nüfusuyla; 733 milyar 6 milyon dolarlık GSYİH ile 9437 dolar kişi başına düşen geliriyle, küresel rekabet edilebilirlik endeksinde 1-7 arasında ölçeklendirilen skalada 4,4 ile 51.sırada yer almaktadır.

Tablo.7. Türkiye Seçilmiş İyi Yönetişim İlkeleri

Göstergeler	Yıllar (1996-2016)	2006-2011-2016
Açıklık Ve Hesap Verebilirlik		
Politik Denge Şiddetin Yokluğu Terörizm		
Hükümetin Etkinliği		
Regülasyon Kalitesi		
Hukuki Düzenlemeler		
Rüşvetin Kontrolü		

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>

Bunun yanı sıra, teknolojiyi hazır olma durumunda, 4,1 ile 64.sırada; pazar payında 16.sırada 5,4 ile sanayinin temelini oluşturan yenilikçilik de ise 3,4 ile 60.sırada yer almaktadır. 2017 Ekonomik Özgürlükler Endeksinde Türkiye; dünya sıralamasında 60.sırada 65,2 puanla bulunmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

İncelenen ülkelerin içerisinde son 20 yıl içerisinde ortalama olarak Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'a göre daha önde olduğu Tacikistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın birbirine yakınlaştığı, politik denge açısından ise Türkiye ve Azerbaycan'ın benzerliği görülmektedir. Hükümet etkinlikleri açısından ise Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan aynı düzeyde iken regülasyon kalitesinde, hukuki düzenlemelerde ve hesap verebilirlik ve rüşvetin kontrolü açısından Gürcistan ve Türkiye benzeşmektedir.

İyi yönetişimin ana ilkesi ve sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı büyümenin temeli olan kurumsal raporlama iyi yönetişim ilkeleri açısından Tutarlı, Sorumlu, Hesap Verebilir, Adil, Şeffaf ve Etkili Uygulama için Katılımcılık ilkeleri doğrultusunda yapılan bu değerlendirmede uluslararası rekabet, risk ve belirsizlik raporları ve iyi yönetişim ilkeleri bağlamında sürdürülebilir bir dünya, rekabet gücü yüksek şeffaf ve hesap verebilir ülkeler, hukuki düzenlemelerle regülasyonlarla haksız rekabeti giderici ülkeler güçlü ekonomilerini inşa edebilmek için kaynakların etkin kullanım ihtiyacı, küreselleşen dünya ve bilgiye erişim açısından olduğu kadar suçların azaltılmasına, terörün önlenmesine ve ekonomik büyümeye de hız kazandıracaktır. Bu hız sadece uygulanan ülkelerde değil bütün dünya da olumlu katkı oluşturabilecektir. Bu açıdan ekonomi genelinde değer yaratma kabiliyetlerini ve sürdürülebilirlik performansını paylaşıyor şeffaflığın artmasına ve toplumda güven oluşmasına imkân sağlayan, uygulamaların yaygınlaşmasına destek vermeye etkinliğe, verimliliğe ve karlılığa da katkı koyacaktır.

5.Kaynaklar

- Aktan Coşkun Can(2018), Yönetişim Tanım <http://www.canaktan.org/politika/yonetisim/tanim.htm> Erişim tarihi 07/06/2018
- Francis N. Botchway(2001), "Good Governance:the Old, the New, the Principle, and the Elements", Florida Journal of International Law, vol.13,no.2,(Spring 2001), s.159-210
- Ngaire Woods,(1999) "Good Governance in International Organization", Küresel Governance, Boulder, Jan-Mar. 1999, Vol.5,Iss.1, s.44
- Ngaire Woods, (1998)"The Challenge of Good Governance for the IMF and the World Bank Themselves, International Monetary and Financial Issues for 1990, UNDP, 1998
- World Bank(1992), Governance and Development,, Washington, DC: World Bank 1992 <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports> Erişim tarihi 07/06/2018

- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Pablo Zoido- Lobatón (2002). "Governance Matters II – Updated Indicators for 2000/01." World Bank Policy Research Working Paper No. 2772, Washington, D.C.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2004). "Governance Matters III: Governance Indicators for 1996, 1998, 2000, and 2002". World Bank Economic Review. 18:253- 287
- Kaufmann, Daniel and Kraay, Aart and Mastruzzi, Massimo, The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues (September 2010). World Bank Policy Research Working Paper No. 5430. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1682130>
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2007a). "The Worldwide Governance Indicators Project: Answering the Critics". World Bank Policy Research Working Paper No. 4149. Washington, D.C.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2007b). "Growth and Governance: A Reply/Rejoinder". Journal of Politics. 69(2):555- 562.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2007c). "Governance Matters VI: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996-2006". World Bank Policy Research Working Paper No. 4280. Washington, D.C.
- Kaufmann, Daniel and Aart Kraay (2008). "Governance Indicators: Where Are We and Where Should We Be Going?" World Bank Research Observer. Spring 2008.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2009). "Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996-2008". World Bank Policy Research Working Paper No. 4978. Washington, D.C.
- Holmes, M., S.Knock, N. Monning, R.Messick and J. Rinne(2000), "Governance and Poverty Reduction", in: UNDP, Poverty Sourcebook, 2000.
- Huther, Jeff and Anwar Shah (1998)., "Applying a Simple Measure of Good Governance to the Debate on Fiscal Decentralization" (unpublished mimeo), World Bank Research Paper, No: 1894. Washington DC: World Bank. 1998.
- Tapscott, Don and Agnew, David. (1999) "Governance in the Digital Economy", Finance & Development, Dec 1999, 36(4): 34-37.
- UNDP(1997),United Nations Development Programme, Reconceptualising Governance. Discussion Paper 2, New York: Management Development and Governance Division. 1997.
- World Bank(2000), Reforming Public Institutions and Strengthening Governance., A World Bank Strategy, November 2000. Washington DC: World Bank Publication.

Küreselleşme Sürecinde Oluşan Bölgeselleşme Hareketlerinde Türkiye'nin Diğer Ülkelerle İlişkileri Üzerine Bir Uygulama¹

The Resulting Regionalization in the Process of Globalization Movement Turkey And Place An Application

R.Ebru CEYRAN²

H. Mahir FİSUNOĞLU³

Öz

Küreselleşme, artan insan hareketliliğini, bilginin, eşyaların (malların) ve paranın (sermayenin) ulusal sınırlar ötesinde dolaşımını tarif eden bir terim olup, bu terim 1980'lerde popüler olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin küreselleşme sürecinde içinde bulunduğu bazı bölgesel birleşmelerin ülkeye sağladığı katkının KOF ekonomik küreselleşme açısından değerlendirilmesidir. Bu amaçla, 1970-2014 dönemleri KOF ekonomik küreselleşme endeksi verileri kullanılarak ekonometrik modeller yardımıyla tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgeselleşme, KOF Endeksi, EKK Yöntemi

ABSTRACT

Globalization is a term describing increasing human mobility, knowledge, movement of goods (goods) and money (capital) across national borders, and this term has become popular in the 1980s. The purpose of this study, the KOF's contribution to the country in which some of the regional integration in the globalization process in Turkey is evaluated in terms of economic globalization. For this purpose, the periods of 1970-2014 were estimated with the help of econometric models by using KOF economic globalization index data.

Keywords: Globalization, Regionalization, KOF Index, Least Squares Method

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 29.11.2018

Kabul tarihi: 28.12.2018

¹ Küresel Pazarların Gelişimi ve Türkiye'nin Küresel Pazarlardaki Yeri (2018 Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., ebrusez@gmail.com (ORCID: 0000-0002-6988-6255)

³ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, fisunogl@cu.edu.tr

1.Giriş

Küreselleşme artan insan hareketliliğini, bilginin, eşyaların (malların) ve paranın (sermayenin) ulusal sınırlar ötesinde dolaşımını tarif eden bir terim olup, bu terim 1980'lerde popüler olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu hareketlilik dünya ulusları üzerinde nüfus açısından, iktisadi açısından, politik, sosyal ve kültürel açıdan artan birbirine bağımlılığı doğurdu. Genelde küreselleşme iktisadi kavram olarak düşünülmeye rağmen (örneğin küresel pazarlar), bu süreç birçok sosyal ve siyasi etkileri de doğurdu. Birçok toplumlarda (yerel topluluk) küreselleşme modernlikle özdeşleştirilir. Böyle bir algı yanlışlığı yaratır. Çünkü bu algı küreselleşmenin geleneksel toplumdaki batı sanayileşmiş toplumuna dönüşümü olarak algılanır. Küresel seviyede algı ise; hükümetlerin küresel ve uluslararası oluşumlarla ilgili karşı karşıya kaldığı küresel ve uluslararası meselelerin çözümüyle ilişkilendirilerek düşünülmelidir.

Küreselleşme ve küreselleşmenin pozitif ve negatif etkileriyle ilgili farklı eleştiriler ve argümanlar görülmektedir. Bir taraftan bazı düşünürler küreselleşmenin toplumları serbest ticaret, bilgi paylaşımı teknoloji paylaşımı gibi yöntemlerle daha zenginleştireceğini öne sürmektedir. Diğer taraftan diğer bazı yazarlar ve düşünürler küreselleşmeyi fakir toplumların sömürülmesini arttıran bir faktör olarak görmekte ve aynı zamanda geleneksel kültürlerin yozlaşması yönünde tehdit olarak kabul etmektedir.

Sanayileşmiş belli başlı sanayi ülkeleri arasında örneğin OECD (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) ülkelerinin toplam üretiminin (GSYİH) yarısından fazlasının uluslararası ticarete konu olduğu bilinmektedir. Ekonomilerin uluslararası entegre olması konusu serbest ve mümkün olduğu kadar az ticaret engeline konu olarak piyasaların rekabet temeline dayandırılarak işlenmesi arzusunun dayanağıdır. Uluslararası ekonomik kurumlar örneğin WTO (Dünya Ticaret Örgütü), IMF (Uluslararası Para Fonu) paranın, hizmetlerin ve malların uluslararası serbest akışını gittikçe kolaylaştırmıştır. Bölgesel olarak da birleşmeye yönelik ülkeler örneğin EU (Avrupa Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması), ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) gibi kendi coğrafi sınırları içerisinde iktisadi birliği sağlayarak sağlamlaştırmak hatta Avrupa Birliğinde olduğu gibi en üst düzeye ulaştırmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan NAFTA'yı ele alalım. NAFTA'nın ilerleyen zaman içerisinde hem üye sayısı artmış hem de büyük oranda bölge içi ticareti artarak yükseltmiştir.

Buna rağmen EU ile karşılaştırıldığında ekonomik bütünleşmesinin derecesi oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir, yani NAFTA birliği sadece serbest ticareti amaçlayan bir birlik görünümündedir. Sonuçta bölgesel ekonomik birleşmeler ne olursa olsun o bölgesel birliğe iktisadi manada katma değer sağlamaktadır. Bunun yanı sıra küreselleşmenin siyasi alanda etkilerinin olduğu kesindir, fakat bu etkilerinin ulusal ve uluslararası politikalar üzerindeki dalgası ve derecesi ile ilgili olarak sosyal bilimciler arasında ortak bir birlikteliğe ulaşılmadığı da bilinmektedir. 2007 yılının ikinci yarısından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan küresel finansal krizin etkisiyle özellikle kendi haline bırakılan piyasalar sert eleştirilere maruz kalmıştır. Buna önlem olarak korumacılık faaliyetlerine başlayan ülkeler ve ülke grupları gündeme gelmiştir.

Örneğin dünya ekonomisine yön veren ekonomisi güçlü devletler özel gruplar oluşturarak ekonomik ve jeopolitik özelliği dikkate alan anlaşmalar imzalamışlardır.

2.Literatür

Bölgeselleşme diğer bir deyişle “kutuplaşma”, “bloklaşma” veya “bölgesel birleşme”, ekonomik, politik, askeri ve sosyal nitelik taşıyabilir. Uygulamada bölgesel birleşmeye geçilmesini kolaylaştıracak bazı anlaşmalar vardır. Bunlar mal anlaşmaları veya sektörel anlaşmalardır. Bu tür anlaşmaların sonunda ise serbest dolaşımın yanı sıra (mal ve faktör) para maliye ve sosyal politikaların tam bir uyum göstermesi de şarttır. Bölgesel anlaşmaya, taraf olan ülkeler birbirleriyle yaptıkları ihracatın önündeki engelleri ne kadar azaltır, kaldırırsa o ölçüde ülke içinde pahalı olan malların ithal edilecek ucuz mallarla ikamesi sağlanabilecektir. Bunun sonucunda iç kaynaklar ihracata yönlendirilebilecektir. İhracat olanaklarının artması ile öncelikle bölge içi ticaretin daha sonra uzun dönemde dış ticaretin de libelleştirilmesiyle bölge dışı ticaretin artması mümkündür. Uzun dönemde pazarların gelişmesiyle rekabet gücü artacak, teknolojik ilerleme sağlanacak, ileri bir üretim tekniğine ulaşılabilecek, diğer ülkelere kıyasla üretim üstünlüğü sağlanacak, güvenle birlikte yatırım olanakları artacak, çünkü belirsizlik ortadan kalkmış olacak, firma sayısı artacak, rekabet kızışacak ve fiyatların düşmesine neticesinde tüketicilerin reel gelirlerinin artmasına neden olacağı gibi seçim alternatiflerinin de artması gerçekleşecektir (DPT,1995, OİK:439, s.57).

Dünya bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve teknolojik bağların giderek artması ülkeler arasındaki işbirliği hareketlerini de körüklemektedir. IMF (Uluslararası Para Fonu), GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması), WB (Dünya Bankası), UN (Birleşmiş Milletler) gibi kuruluşlar küreselleşmeyi; EU (Avrupa Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması), EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği), APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) gibi oluşumlarda bölgeselleşmeyi simgelemektedir. Ancak bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine esas yön veren ekonomisi güçlü devletlerin oluşturduğu “özel gruplar” olduğu da aşikardır (Şahin, Hamarat, 2002, s.2).

Günümüzde Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı buna en güzel örnektir. Avrupa Birliği (EU) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Yüksek Seviyeli Çalışma Grubu'nun (High Level Working Group- HLWG) hazırladığı “Nihai Rapor” Doğrultusunda 13 Şubat 2013 tarihinde aralarında bir Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) oluşturulması yönünde müzakerelere başlamayı en üst siyasi seviyede kabul etmişlerdir (http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm).

Uygulamada kullanılan D20 ise; 1994, 1997 ve 1998 krizlerinin ardından, küresel ekonomik işbirliğinin mali istikrarının sağlanması ve teşviki gibi konuların tartışılıp, uluslararası boyutta etkili olabileceği düşünülen bir platform şeklinde oluşturulmuştur. (Ayaz, 2014, s.7). Amac; ekonomik entegrasyona dahil edilmesi düşünülen yükselen piyasa ekonomilerinin de dahil edilmesini sağlamaktır. (Apak ve Yılmaz, 2010, s.14).

D20, 1999 yılında Berlin'deki toplantıya çağrılan 19 ülkeden oluşmuştur. Ayrıca ek olarak, AB'de D20 içerisinde yer almaktadır. (Çetin, 2015, s.4). D20 içerisinde gelişmiş (G8 ve Avustralya), 10 yükselen piyasa ekonomisi ve AB bulunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, ekonomik büyük güç olmaktan ziyade bölgesel güç olma şeklinde oluşturulmuştur.

Alan Rugman küreselleşmeyi doğrudan yabancı yatırım yapan çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, ulusal sınırların dışında değer yaratmak ve iş ağlarının oluşması şeklinde tanımlamıştır (Rugman, 2004, s.22).

Anthony Giddens ve John Tomlinson gibi sosyologlara göre küreselleşmenin ekonomik tanımı çok kısıtlı kalmaktadır. Küreselleşme çok yönlü bir kavramdır. Ekonomi, politika, kültür, teknoloji ve daha birçok alanı eş zamanlı olarak içine alan karmaşık bir süreçtir (Rugman, 2004, s.22).

George Modelski'ye göre küreselleşme uluslar, medeniyetler ve siyasal topluluklar arasındaki dayanışmanın genişlemesi ve derinleşmesini kapsayan bir kavramdır (Held ve McGrew, 2008, s. 71).

Küreselleşmenin fikir mimarları liberal düşünürlerden Muray Rotbard ve David Friedman'dır. Liberal düşünce ideolojisi "bırakınız yapsınlar" geçerliliğini kanıtlamak için 1970'li yıllardan bu yana "piyasaların serbestliği" ilkesini savunmuşlardır. Bu liberal söylem, kaynağını Macar Ekonomi okulu düşünürlerinden Ludwig von Mises ve Friedrich von Hayek'ten almıştır (Tural, 2006, s.22-23).

Küreselleşme kavramının hangi unsurları içermesi gerektiği konusunda ortak bir kanı olmamasına rağmen, "Küreselleşme insan, sermaye, teknoloji ve hizmetler bakımından entegrasyonun sağlanmasıdır" şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Bu tanım genel olarak kabul gören ortak bir tanımdır. Küreselleşme ticaretin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması ve fikir haklarının uygulamaya konulmasıyla üretim faktörlerinin mobilitesinin daha da yükselmesi sonucu dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesi anlamına gelmektedir (Adams, 2008, s.725).

Hirst ve Thompson'a göre ulusal kültürlerin ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağda yaşandığını belirtmişlerdir. Bu anlayışın temelinde ise yeni ve hızlı ekonomik küreselleşme fikri yatmaktadır. Böylece küreselleşme; dünya ekonomilerinin temel dinamikleri ile uluslararasılaştırılmasıdır (Hirst, Thompson, 1998, s.26).

David Held ve Anthony McGrew, küreselleşmeyi; 'kıtalar arası veya bölgeler arası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç' olarak tanımlamaktadırlar (Strange, 2008, s.72).

Joseph E. Stiglitz'e göre küreselleşme, ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak serbestleştirilmesi ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi neticesinde dünyadaki herkesi, özellikle de fakirleri zenginleştirecek bir güç olarak tanımlamıştır (Stiglitz, 2004, s.31).

Robertson'a göre; küreselleşme, hem bir bütün olarak dünyanın bilinçlenmesi, güçlenmesi aynı zamanda dünyanın baskı altına alınmasını içeren bir kavramdır (Robertson, 2000, s. 8).

Steger ise, küreselleşmeyi bilimsel, ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel ilişkileri dünyanın mevcut sınırlarını ortadan kaldırarak gerçekleştiren sosyal bir süreç olarak tanımlamaktadır (Steger, 2009, s.1).

Küreselleşme kavramını ve trihsel sürecini dikkate alırsak, küreselleşme ilk önce iktisadi açıdan ele alınmıştır. Daha sonra dalgası kültürel siyasi alanda yayılmıştır ve yayılmaya da devam etmektedir. Ekonomik küreselleşme, ülke ekonomisinin dünya ekonomileriyle entegrasyonu ve tek bir pazarda bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Teknolojinin hızlı bir biçimde ilerlemesi ve yayılması sonucu ülkeler arasında malın, sermayenin ve emeğin sınır ötesi akışkanlığı artmıştır. Bu süreçte çokuluslu şirketler önemli bir misyon üstlenmiş ve teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaya başlamıştır (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/ekonomik-global.htm>).

Bilgi, ulaşım ve telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler, GATT, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve IMF gibi kuruluşlar dünya üzerindeki ekonomik görüntüyü değiştirmiştir. Sermayede libelleşme hareketleri, hızlı ve sürdürülebilir kalkınma, piyasa ekonomisinin önemi, uluslararası firmalar, daha ucuza mal ve hizmet sağlamak gibi kavramlar konuşulmaya başlanmış ve ekonomik gelişmeye zemin hazırlanmıştır. Mal ve hizmetler, üretim faktörleri ve teknolojinin mobilitesi sonucunda piyasaların entegrasyonu ekonomik anlamda küreselleşmeyi doğurmuştur (Aktan, 2002, s.2-3).

Jared Diamond insan topluluklarının yazgılarını yazdığı Tüfek, Mikrop ve Çelik kitabında; coğrafi özelliklerin dünyayla yalıtılmışlığı nasıl etkilediğinden, bununla birlikte teknolojinin kıtalar arası farkı nasıl yarattığından bahseder. Günümüzde de pek çok örneğini gördüğümüz bölgesel birleşmeler ve bu bölgesel birleşmelerin ülkelere tek tek ve grup içerisinde sağladıkları ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel değişimler göze çarpmaktadır. (Diamond, 2010, s.1-5)

3. Veri Seti ve Model

Türkiye üye olduğu ve bölgesel olarak ele alındığı üç grupta değerlendirilmiştir. Bunun için 2017 KOF ekonomik küreselleşme endeksi değerleri 1970-2014 dönemi için kullanılmıştır. Buna göre Tablo 1 Türkiye'nin de içinde bulunduğu grupları göstermektedir. Toplam 60 ülke, üç grup olarak değerlendirilmiştir. D20 toplam 18 ülke olarak ele alınmıştır. Rusya ve AB bu grupta değerlendirilmemiştir. Bunun nedeni, Rusya için KOF ekonomik küreselleşme endeksi verilerinin oldukça eksik olmasıdır. AB'nin bu grupta elde alınmamasının nedeni ise makalenin üretildiği doktora tezinde AB ayrı bir bölgesel birleşme olarak modele dahil edilmiştir. Tablo 1 uygulamada kullanılan bölgeleri ve ülkeleri göstermektedir.

Tablo 1: Uygulamada Kullanılan Ülkeler ve Bölgeler

	D20	OECD		ORTADOĞU ÜLKELERİ
1	Amerika	İsrail	İtalya	İsrail
2	İngiltere	İsviçre	Japonya	Suriye
3	Fransa	İzlanda	Kanada	Kuveyt
4	İtalya	Norveç	Güney Kore	Lübnan
5	Japonya	Şili	Lüksemburg	Ürdün
6	Kanada	Yeni Zelanda	Macaristan	Yemen
7	Arjantin	İspanya	Meksika	Birleşik Arap Emirlikleri
8	Avustralya	Amerika	Polonya	Katar
9	Brezilya	Almanya	Portekiz	Bahreyn
10	Çin	Avustralya	Türkiye	Azerbaycan
11	Endonezya	Avusturya	Yunanistan	Türkiye
12	Güney Afrika	Belçika	İsveç	Suudi Arabistan
13	Güney Kore	Danimarka		
14	Hindistan	Finlandiya		
15	Meksika	Fransa		
16	Suudi Arabistan	Hollanda		
17	Türkiye	İngiltere		
18	Almanya	İrlanda		

Uygulamada iki model kullanılmıştır. Model 1; ülkenin grup içerisindeki ekonomik küreselleşmeye pay/katkısı, Model 2 ise; grubun ekonomik küreselleşme endeksinde yıllara göre büyüme değişimini göstermektedir. Buradaki ana düşünce Türkiye'nin bölgesel açıdan içinde bulunduğu ve üye olduğu ekonomik gruplardan dolayı ekonomik küreselleşme sürecinin Türkiye'ye pozitif yönde katkı sağlamasıdır. EKK yöntemi ile modeller tahmin edilmiştir. Uygulamada kullanılan kukla değişken için 1990 yılının seçilmesinin nedeni genel olarak küreselleşmeyi oluşturan siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmelerdeki bazı olayların dünyayı etkilemesi zamanı olmasıdır. Geçmiş yıllarda etkisinin başladığı ve 90'lı yıllara tekabül eden SSCB'nin yıkılması ve neticesinde Amerika'nın batının ekonomik ve siyasal anlamda dünyada egemenliğinin artması, 1970'lerle başlayan çok uluslu şirketlerin ekonomideki etkilerinin artması, teknolojiyle birlikte iletişim ve ulaşımın gelişip yaygınlaşması buna bağlı olarak finans piyasalarının uluslar arası hale gelmesi bu dönemi önemli hale getirmiştir.

$$Y1 = c + \beta_1 X1 + \beta_2 X2 + u \quad (1)$$

$$Y2 = a + \beta_3 X3 + v \quad (2)$$

Y1: ülke ekonomik küreselleşme endeksi

X1: ülke grubunun ekonomik küreselleşme endeksi

X2: kukla değişken dahil edilerek oluşturulan ekonomik küreselleşme endeksi

Y2: ülke gruplarının ekonomik küreselleşme endeksi

X3: zaman göre ekonomik küreselleşme endeksindeki değişim.

Birinci denklem ülkenin grup içerisindeki ekonomik küreselleşmeye katkısını ya da ekonomik küreselleşmeden aldığı payı, ikinci denklem ise; ülkenin yıllara göre ekonomik küreselleşme endeksindeki değişimini göstermektedir.

4. Uygulama Sonuçları

Modeller tahmin edildikten sonra otokorelasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Regresyonun temel varsayımlarından biri de; hata terimleri arasında ilişki olmamasıdır. Hata terimlerinde otokorelasyonu belirlemenin bir yöntemi Durbin- Watson değerleridir. Bu değer 2'ye yakın çıkması gerekirken regresyon sonucu bu değer 0.20 şeklinde çok düşük çıkmıştır. Bu da modelde otokorelasyon sorunu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun için; hata terimi serisi oluşturulmuş ve bir gecikmeli değeri (Resid01 Resid01 (-1)) tahmin edilmiştir. Bu regresyon sonucu katsayı modeldeki hem bağımlı hem de bağımsız değişkenlerden çıkarılmıştır. Buna göre; model 1 ve model 2 yeniden tahmin edilmiştir. Tablo 2 D20 ülkeleri için uygulama sonucunu göstermektedir.

Tablo 2: D20 ülkeleri için uygulama

Y1	X1	X2
t- Statistics	7.41	1.37
Prob.	0.0000	0.1769
Prob. (F-Statistics)	0.0000	
F Statistics	252.4797	
Durbin-Watson	1.97	

Tablo 3: OECD ülkeleri için uygulama

Y1	X1	X2
t- Statistics	7.04	1.51
Prob.	0.0000	0.1381
Prob. (F-Statistics)	0.0000	
F Statistics	226.10	
Durbin-Watson	1.97	

Tablo 4: Ortadoğu ülkeleri için uygulama

Y1	X1	X2
t- Statistics	2.20	2.47
Prob.	0.03	0.01
Prob. (F-Statistics)	0.0000	
F Statistics	50.39	
Durbin-Watson	1.71	

Türkiye için Model 1'e göre uygulama özeti tablo 5'de verilmiştir. Buna göre; D20 ülkeleri ve Ortadoğu ülkeleri içerisinde ekonomik küreselleşmeye katkı/payı %7 iken, OECD ülkeleri içerisindeki katkı/payı %3 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu katkı/payı 1990 sonrası D20 ülkeleri için %4 şeklinde artarken, bu oran Ortadoğu ülkeleri için %1

şeklinde gerçekleşmiştir. 1990 sonrası katkı/payı OECD için istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 5: Türkiye için uygulama sonucu

Ülke Grupları	Model 1	
	X1	X2
D20 ÜLKELERİ	0.07	0.004
OECD ÜLKELERİ	0.03	-
ORTADOĞU ÜLKELERİ	0.07	0.01

Zaman göre ülkeler açısından ekonomik küreselleşme endeksindeki değişimi gösteren model 2 'ye göre sonuçlar tablo 6, 7 ve 8 de gösterilmiştir.

Tablo 6: D20 ülkeleri için uygulama

Y1	X1
t- Statistics	0.87
Prob.	0.38
Prob. (F-Statistics)	0.38
F Statistics	0.75
Durbin-Watson	1.31

Tablo 7: OECD ülkeleri için uygulama

Y1	X1
t- Statistics	2.38
Prob.	0.02
Prob. (F-Statistics)	0.02
F Statistics	5.68
Durbin-Watson	1.40

Tablo 8: Ortadoğu ülkeleri için uygulama

Y1	X1
t- Statistics	6.99
Prob.	0.0000
Prob. (F-Statistics)	0.0000
F Statistics	48.90
Durbin-Watson	1.87

Türkiye için Model 2'ye göre uygulama özeti tablo 9'da verilmiştir. Buna göre; Uygulamada kullanılan grupların ekonomik küreselleşme eğilimini, büyümesini gösteren sonuçlara göre; D20 istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Buna göre grubun yıllara göre büyüme i OECD için %13 çıkarken Orta Doğu ülkelerinin yıllara göre salınımı daha küçük çıkmıştır.

Tablo 9: Ülke Grupları için Uygulama Sonucu

ÜLKE GRUPLARI	MODEL 2
	X1
D20 ÜLKELERİ	anlamsız
OECD	0.13
ORTA DOĞU ÜLKELERİ	0.009

5. Sonuç

Yaptığımız çalışma küreselleşmeye Türkiye'nin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu grupların katkılarını ölçen bir çalışmadır. Yapılan uygulama sonucu özellikle Türkiye'nin tek başına hareket etmesinden ziyade bir ekonomik ya da coğrafi bölgesel grup içerisinde hareket etmesi küresel bağlamda kendisine avantaj sağlamaktadır. Uygulamada kullanılan KOF küreselleşme endeksi değerleri neticesinde özellikle ekonomik birlik ya da bölgesel birlik açısından güçlü olan ülkelerin bölgeselleşme hareketiyle daha çok küreselleşme sağlayarak ekonomik, siyasi ve kültürel alanda güçlü ve baskın hale geldiklerini göstermektedir. Dolayısıyla küreselleşmeyi hızlandıran gücün ilk kıvılcımı ekonomik ve bölgesel birleşme hareketleridir. D20 ülkeleri, dünya nüfusunun %85'ini ve dünya GSYH'nın %65'ini temsil etmektedir. Gayri resmi bir şekilde oluşturulmuş olsa da grubun toplantılarına Uluslararası Para fonu ve Dünya Bankası başkanları gibi önemli kişilerde katılmaktadır. Dolayısıyla D20 ülkelerinin uyumlu ve etkin çalışmasının, küresel ekonominin istikrara kavuşmasında önemli bir rol oynayabileceği sonucunu çıkarabilmektedir. Türkiye'nin de böyle bir grubun içerisinde yer alması küreselleşen dünya da kendisine pozitif yönde destek sağlamaktadır. Türkiye'nin OECD'nin kurucu üyesi olması avantajı yanında küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak üzere yer aldığı ve çalıştığı bir örgüttür. Gerek Orta Doğu'daki gelişmeler gerekse bölgeyle mevcut tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığı, gerek bu gelişmelerin doğrudan veya dolaylı etkileri nedeniyle Türkiye'yi yakından ilgilendirdiği için çalışmada Türkiye bu bölge ülkeleri içinde de ele alınmıştır. Ekonomik, siyasi, sosyal ve jeopolitik açıdan avantaj sağlayan bir grubun içerisinde yer almak küreselleşen dünyada özellikle ekonomik küreselleşme bağlamında Türkiye'ye avantaj sağlamaktadır.

Kaynakça

- Adams, S., (2008). Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights, *Journal of Policy Modeling*, Vol. 30, s.725-735
- Aktan, (2002). Yoksullukla mücadele stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını. Ankara. s.25

- Apak, S. ve Yılmaz, G. (2010), "G-20 ve Küreselleşme", Muhasebe ve Finans Dergisi. (MUFAD), Sayı: 46, Nisan 2010, s: 11-24.
- Ayaz, S. (2014), "Küresel Ekonomik Yönetişimde G-20 ve Türkiye", Bilge Strateji, Cilt:6, Sayı:11, Güz 2014, s: 7-13.
- Çetin, F. Ü. (2015), "G7'den G-20'ye Giden Yol ve G-20 ile İlgili Temel Unsurlar", https://www.academia.edu/5191271/G7den_G-20ye_Giden_Yol_ve_G-20_ile_%C4%B0lgili_Temel_Unsurlar
- Devlet Planlama Teşkilatı (1995), "Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye", (Değerlendirme Raporu), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2374-ÖİK:439, Ankara
- Diamond, J., (2013), Tüfek, Mikrop ve Çelik, Çeviri; Ülker İnce, Tübitak Yayınları- Popüler Bilim Kitapları.
- Held, D., McGrew A., (2008). Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması, Phoenix Yayınevi, çev: Ali Rıza Güngen, Ankara, s.698
- Hirst, P., & Thompson, G., (1998). (Çev: Çağla Erdem, Elif Yücel), Küreselleşme Sorgulanıyor. Ankara: Dost Kitabevi. s.262
- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm (Erişim Tarihi: 12.08.2014)
- <http://www.canaktan.org/yenitrendler/globallesme/ekonomikglobal.htm>.
- Robertson, R. (2000), Globalization: Social Theory and Global Culture, SAGE Publication, London. S. 224
- Rugman, A., (2004). Çev: Sedat Eroğlu, Globalleşmenin Sonu, Mediacat Yayınları, İstanbul, s.308
- Steger, M. B. (2009), Globalization, Sterling Publishing, New York. S.494
- Stiglitz, J., E., (2004). Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, Çev: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B Yayıncılık, Üçüncü Baskı İstanbul, 315 sayfa.
- Strange, S. (2008). Devletlerin Azalan Otoritesi. D. Held, & A. McGrew içinde, Küresel Dönüşümler (s. 155-163). Ankara: Phoenix.
- Şahin, M., Hamarat, B., (2002). G10- Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi, VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, ODTÜ, 11-14, Eylül 2002, Ankara, 1-19.
- Tatal, N., (2006). Küreselleşme İletişim Kültürler arası, 1. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, s.211

Katılımcıların Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalının Geliştirilmesine Yönelik Önerileri

Participants' proposals of the International Orange Blossom Carnival for Improving

Sevda SAHİLLİ BİRDİR¹

Derya TOKSÖZ²

Kemal BİRDİR³

öz

Araştırmanın amacı, V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların karnavalın geliştirilmesi için önerilerinin neler olduğunu belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan içerik analizinden yararlanılmıştır. Katılımcıların karnavalın geliştirilmesine yönelik önerileri anket (07-09 Nisan 2017) aracılığıyla 97 kişiden toplanmış olup, veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Katılımcıların yarısından fazlasının daha önce düzenlenen karnavallara katılım gösterdiği belirlenmiştir. Karnaval ile ilgili yararlanılan bilgi kaynağının yarısından fazlasının "arkadaşlar ve aile" olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların karnavalın geliştirilmesi ile ilgili önerileri incelendiğinde en önemli vurgunun organizasyonun kalitesine yönelik olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, "yerel ve ulusal basında tanıtım faaliyetlerinde bulunulması", "büyük şehirlerde tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunulması", "karnavalın ilk yapıldığı yerde yapılması", "çevre düzenlemesine önem verilmesi", "karnavaldaki yiyecek-içecek ve hediyelik eşya fiyatlarının daha makul düzeyde olmasına" yönelik öneriler bulgulanmıştır. Karnavala katılanların önerileri (1) karnavalı düzenleyen organizasyon firmasına yönelik öneriler, (2) karnavalın tanıtımına yönelik öneriler, (3) karnavalın düzenlendiği yere ve alt-üst yapıya yönelik öneriler ve (4) fiyatlara yönelik öneriler şeklinde ele alınmış ve yorumlamalar yapılmıştır. Örneklem Adana V. Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılan ziyaretçiler ile sınırlıdır. Adana'da gerçekleştirilen Portakal Çiçeği Karnavalı ile ilgili katılımcıların karnavalın geliştirilmesine yönelik görüşlerinin ne olduğunun daha önce araştırılmaması olması çalışmanın orijinalliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Turizmi, Portakal Çiçeği Karnavalı, İçerik Analizi, Adana.

ABSTRACT

The purpose of the research is to determine what the proposals for the development of the carnival of the participants of the V. International Orange Flower Carnival are. The research was based on content analysis from qualitative research methods. Proposals for the development of the carnival participants were collected from 97 people using a questionnaire (07-09 April 2017) and the data were subjected to content analysis. More than half of the participants have participated in carnivals organized earlier. It has been found out that more than half of the information source about the carnival is "friends and family". When the proposal for the development of the carnival of the participants is examined, it has been determined that the most important emphasis is on the quality of the organization. In addition, "promotional activities in local and national borders" and "promotion and informing activities in big cities", "organizing carnival in the first organized place", "improving environment and land-scape", "making carnival food and beverage and souvenir prices more reasonable" suggestions have been also found. Findings were presented as; (1) suggestions for the carnival organizer, (2) suggestions for carnival promotion, (3) suggestions for the carnival where the carnival was organized and suggestions for the superstructure, and (4) suggestions for prices. The sampling is limited to participating in the Adana V. Orange Blossom Carnival. The participants of the Orange Flower Carnival held in Adana show the originality of the study of what their views on the development of the carnival have not been investigated before.

Keywords: Event Tourism, Orange Blossom Carnival, Content Analysis, Adana

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 26.10.2018

Kabul tarihi: 28.12.2018

¹ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, birdirss@mersin.edu.tr (ORCID: 0000-0002-1568-5837)

² Araş. Gör., Mersin Üniversitesi, deryatoksosz@mersin.edu.tr (ORCID: 0000-0003-3170-6076)

³ Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, kemalbirdir@mersin.edu.tr (ORCID: 0000-0003-1353-3618)

1. Giriş

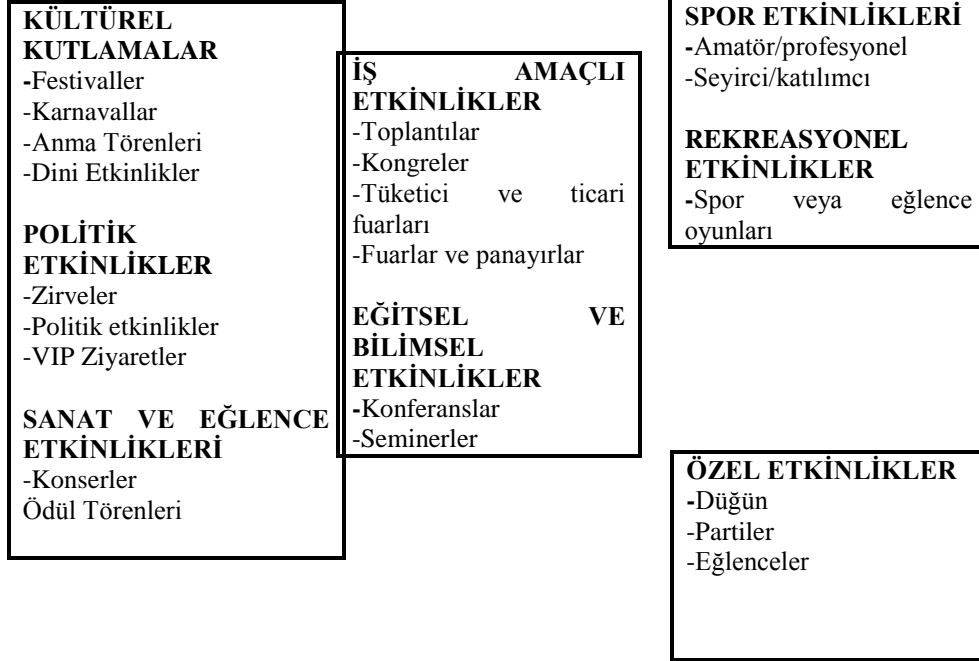
Etkinlikler, destinasyona ilave bir çekicilik unsuru oluşturmakla birlikte oluşturulan çekicilik sayesinde destinasyonun tanınırlığını ve popülerliğini arttırmaktadır (Kişioğlu ve Selvi, 2013). Bu etkinlik türleri arasında, kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerin gerçekleştirilmesi ve etkinliğin gerçekleştirildiği bölgeye imaj kazandırması söz konusudur (Tayfun ve Arslan, 2013). Etkinlikler arasında karnavalların/festivallerin önemi büyük olup, karnavallar dünyanın çeşitli ülkelerinde düzenlenmekte (örn., Rio Karnavalı, Venedik Karnavalı,) ve büyük ilgi görmektedirler. Günümüzde etkinliklere bakış açısının destekleyici turistik ürünler olmaktan çıktığı ve düzenlenen bir çok etkinliğin başlı başına bir çekicilik unsuru olarak değerlendirildiği söylenebilir (Döner ve Tepeci, 2014). Ülkemizde de karnavallar düzenlenmekte olup yerel karnavallara Antalya/Konyaaltı Karnavalı, Kemer Karnavalı, Adana Portakal Çiçeği Karnavalı örnek olarak gösterilebilir (Çelik, 2009). Özellikle düşük sezonda destinasyonlara turist çekebilmek, altyapı iyileştirmeleri veya destinasyonun turizm kapasitesini artırma gibi amaçlarla, pozitif bir destinasyon imajı yaratmak veya var olan imajı güçlendirmek, olumlu yönde geliştirmek, destinasyondaki belirli çekicilikleri kullanarak yenilik yaratmak veya alanları canlandırmak gibi farklı amaçlarla çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir (Getz, 2008).

2. Etkinlik Turizmi ve Alanyazında Yer Alan Çalışmalar

Etkinlikler, turizmin önemli bir motivasyon kaynağı olmakla birlikte, bir çok destinasyonun gelişmesinde ve pazarlama planlamasında öncül bir rol oynamaktadırlar (Getz, 2008). Getz'e (1997:16) göre, etkinlik turizmi, "etkinliklere katılan turist sayısını azami seviyeye çıkarmak amacıyla birincil ya da ikincil turist çekicilikleri olarak etkinliklerin planlanması, geliştirilmesi ve pazarlanmasıdır". Yerel halk arasında birliktelik duygusunun yaratılması ve pekiştirilmesi, onları yaşamın günlük rutininden uzaklaştıracak, onlara eğlenme, yeni şeyler öğrenme ve hoşça vakit geçirme olanağı verecek etkinlikler gerçekleştirmek amacıyla küçük veya büyük bütün yerleşim yerleri (belediyeler, turizm merkezleri vb.) kimi zaman yerel, kimi zaman ulusal veya uluslararası etkinlikler düzenleme çabası içindedirler (Yolal, 2017). Ziyaretçiler düzenlenen etkinliklere katılmak ve gidilen destinasyonu tanımak, keşfetmek istemektedirler. Bu nedenle, etkinlikler, turistik destinasyonların tanıtımında önemli rol oynamaktadırlar (Getz, 2008; Tayfun ve Arslan, 2013; Can, 2015).

Etkinlikler halklar tarafından farklı amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Bu amaçlar arasında kültürel çeşitliliklerini sergilemek, yerleşim yerini tutundurmak/tanınlılığını arttırmak, yerel halk için eğlence olanaklarını arttırmak, bölgeye ziyaretçi çekmek, böylelikle yaşanılan yerdeki yaşam kalitesini geliştirmek ve ekonomik katkı sağlamak olduğu ifade edilebilir (Yolal, 2017). Etkinlikler, boyutlarına, biçimlerine ve içeriğine göre farklı isimlerle sınıflandırılabilirler. Çeşitli etkinlik türlerine göre; festivaller, fuarlar ve sergiler, toplantılar ve diğer iş-egitim etkinlikleri, spor etkinlikleri, sanat etkinlikleri ve mega etkinlikler şeklinde sınıflandırılabilirler. Şekil 1'de görüldüğü gibi etkinlikler genel olarak dört gruba ayrılmaktadır. Etkinlik turizmi, kültürel, sportif, iş amaçlı ve özel etkinlikleri kapsamaktadır.

Şekil 1: Etkinlik Türleri

Kaynak: Getz, (2008) s. 404

Festivaller, gösteriler, fuarlar, büyük spor organizasyonları oluşturmak ve bu etkinliklerin tutundurma çalışmalarını yapmak, uluslararası arenada bölgesel gelişim stratejisinin bir parçası haline gelmiştir (Richards ve Palmer, 2010). Destinasyon tanıtımının nihai hedefi ziyaretçilerin davranışlarını etkilemektir. Bu hedefe, ziyaretçileri bilgilendirerek, ikna ederek tanıtım yoluyla ulaşılabilir. Bilgi arayan ziyaretçilerin çoğu, bir destinasyonu diğer alternatif destinasyonlarla kıyaslama yaparak destinasyon seçim kararını verir (Boo ve Busser, 2005). Destinasyon imajı tüketici davranışını etkileyeceğinden, söz konusu destinasyon rakiplerinden farklılaştırılmak zorundadır ve ziyaretçilerin zihninde merak uyandıracak bir şekilde konumlandırılması gerekmektedir (Yılmaz ve Yolal, 2008). Ziyaretçinin destinasyon hakkında daha önceden bilgi edinmiş olması, o turistik bölgenin tercih edilmesinde çok önemli bir etkiye sahiptir (Roberts, 2008). Kısaca, turistik destinasyonlar ile ilgili daha önceden edinilmiş olan bilgiler destinasyona yönelik aşinalığın/bilinirliğin oluşmasında etkin bir parçayı oluşturmaktadır (Roberts, 2008).

Destinasyonlar, belirli etkinliklerin kendi destinasyonlarında gerçekleşmesini talep ederek etkinliklere dâhil olmayı istemektedirler. Böylece destinasyonla ilgili olumlu imaj ve farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır (Kömürçü, 2013). Etkinliklere katılan katılımcıların, etkinlikten duyduğu memnuniyet neticesinde ağızdan ağza reklam yapma davranışını arttırdığı ve destinasyon hakkında çevreye daha fazla olumlu şeyler anlatma

eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Giritlioğlu, Olcay ve Özekici, 2015; Cole ve Chancellor, 2009).

Turistik destinasyonlarda düzenlenen etkinliklerin hem destinasyon bağlamında hem de yöre halkı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu daha önce yapılan farklı çalışmalar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bütün faaliyetlerin, katılımcıları ve bazen de ev sahibi toplum üzerinde doğrudan sosyal ve kültürel etkileri bulunmaktadır. Etkinlikler, çevresel, altyapı ve üstyapı oluşumunu sağlayan, yöre halkı ve esnafa ekonomik katkı sağlayan, insanların kendi sosyal ve kültürel ufuklarını açmasına olanak veren (Chalkley ve Essex, 1999; Bowdin, Allen, O'Toole, Harris ve McDonnell, 2006; Mills ve Rosentraub, 2013) kültürel, sportif öğelerdir. Ayrıca, etkinlikler destinasyonun çekicilik unsurları yaratılmasında kullanılan önemli tanıtım unsurlarındandır. Temizkan (2005), destinasyon imajının ziyaretçilerin destinasyonda var olduklarına inandıkları şeylerden oluştuğunu belirterek tarih, kültür, doğa ve çevresel faktörlerin kişilerin destinasyon hakkında bildiklerinin temelini oluşturacağını ifade etmiştir. Bu nedenle ziyaretçilerin zihninde olumlu bir imaj yaratabilmek için etkinliklerin tanıtımına ve verilmek istenen mesaja özen gösterilmesi gerektiği değerlendirilebilir. Günümüzde insanların kitlesel turizm hareketleri yerine, alternatif turizm değerlerinin yoğunlaştığı ve sunulduğu yörelere gitme taleplerinde artış olduğu görülmektedir. Bunun temelinde ise, çevre koruma bilinci ile doğal, kültürel ve geleneksel yaşam biçimini deneyimleme, yerel halk ile iletişimde bulunarak onların yaşantılarını anlama ve düzenlenen etkinliklere katılma amaçlarının yattığı söylenebilir (Kızılırmak, 2006).

Yapılan alanyazın incelemesinde kültürel etkinliklerin değerlendirilmesine yönelik çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalar özetle şunlardır; Wang, Yang, Zhu, ve Yu, (2014) tarafından yürütülen çalışmada yabancı ziyaretçilerin seyahat web sitesi blogları aracılığıyla 2010 Şanghay Expo dünya fuarına ilişkin algıları ve memnuniyetleri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Ziyaretçilerin 2010 Şanghay Dünya Fuarı'ndaki memnuniyetlerinin öncelikli olarak "kentsel çevre", "fuarı ziyaret kalitesi" ve "ziyaretçilerin kişisel özellikleri" olarak üç boyuta dayandığı tespit edilmiştir. Ziyaretçi memnuniyetini etkileyen on faktör olduğu bulgulanmıştır. Bu faktörler, "ürünler", "fuar ortamı", "yönetim", "diğer turistler", "fiyatlar", "turistlerin kişisel özellikleri", "fuar imajı", "dış çevre faktörleri", "tamamlayıcı hizmetler" ve "çalışanlar" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca ziyaretçilerin "fuar ortamı (aşırı kalabalık mekanlar, giriş için uzun süre bekleme)", "fiyatlar" ve "diğer ziyaretçilerin uygunsuz davranışları" ile ilgili düşük memnuniyet duydukları tespit edilmiştir.

Gül, Erdem ve Gül'ün (2013) yerel festivallerin etkinliğine bağlı olarak ziyaretçi kazanımları adlı çalışmalarında, katılımcıların festivalin amacına uygun düzenlenmediğini ve suistimâl edildiğini düşündüklerini belirlemişlerdir.

Güler, Birdir ve Dalgıç (2016) tarafından yürütülen çalışmada, Milano 2015 Expo Fuarı'na katılan ziyaretçilerin şikayetlerini araştırmak amaçlanmıştır. Milano 2015 Expo Fuarı'na katılan ve www.tripadvisor.com sitesine yapılan şikayetlerden 357 tane olumsuz yorum içerik analizine tabi tutulmuştur. Ziyaretçilerin şikayetleri, şikayet

faktörleri açısından göz önüne alındığında, birincil şikayet kaynağının “idari konular” ve “fiyat politikası”ndan kaynaklandığı bulgulanmıştır. Alanyazından faydalanılarak oluşturulan ziyaretçi şikayet yorumları sırasıyla “yönetim (organizasyon) ile ilgili”, “fiyatla ilgili”, “fuar alanı” ve “personelle ilgili” olmak üzere dört faktör altında toplanıp bulgulanmıştır.

Yıldırım, Karaca ve Çakıcı (2016) tarafından yapılan çalışmada, Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na yönelik yerel halkın algısı ve karnavaldan memnuniyet düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada veriler anket ile toplanmış (421 kişi) ve ilgili analizlere tabi tutulmuştur. Bu çalışmada, karnavalın yerel halka sağladığı yararlar ele alınmış ve bulguların yararların “sosyal”, “bireysel”, “ekonomik”, “kentsel” ve “turistik yararlar” olduğu tespit edilmiştir.

Sahilli Birdir, Toksöz ve Bak (2016)'ın çalışmalarında IV. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalına katılan katılımcıları, neyin motive ettiği tespit edilmek istenmiştir. Veriler anket formu aracılığı (202 kişi) ile toplanmıştır. Sonuçta, katılımcıların karnavala katılım motivasyonları “etkinlik” “kaçış”, “sosyalleşme” ve “yenilik” faktörleri adı altında bulgulanmıştır.

Yolal'ın (2017) yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'nin etkinlik turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi ve etkinlik turizminden daha etkin yararlanabilmek için nelerin yapılabileceğine ilişkin bir yol haritası oluşturulmak amaçlanmıştır. Etkinliklerden beklenen faydanın elde edilebilmesi için yerel halkın ve paydaşların katılımının önemi vurgulanmıştır. Etkinliklerin tanıtımında sorunların olduğu belirtilerek etkinliklerin yerel halk için beklenen faydaların yanında yerleşim yerlerinin tanıtılması, yerel kutlamaların daha geniş kitlelere duyurulmasının önemine değinilmiştir.

Unur ve Şeker (2017) tarafından yürütülen çalışmada Instagram'da **#portakalçiçeğifestivali** etiketi ile paylaşılan fotoğraflar incelenerek katılımcılar tarafından festivalin dikkat çeken yönlerinin neler olduğu belirlenmek amaçlanmıştır. Instagram'da kullanıcıların #portakalçiçeğifestivali hashtag'i ile yaptıkları paylaşımlara içerik analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda paylaşımlar 6 faktör altında toplanmıştır. Elde edilen bu boyutlar “kişisel fotoğraflar”, “etkinlik alanı”, “portakal/portakal çiçeği”, “yöresel lezzet”, “hediyelik eşya” ve “diğer fotoğraflar” olarak isimlendirilmiştir.

Karaca, O. B., Yıldırım, O. ve Çakıcı, A. C. (2017) çalışmalarında, Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalına katılanların algıları ile memnuniyetlerini tespit etmek istemişlerdir. Katılımcıların karnaval algılarının; “sosyo-kültürel”, “karnavala özgü ürünler”, “ağırlama hizmetleri” ve “tanıtım ve etkinlik yeterliği” boyutlarında olduğu bulgulanmıştır. Öte yandan çalışmada, “karnavala özgü üretilen ürünler”, katılımcıları en çok memnun eden etken olarak tespit edilmiştir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada, V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların karnavalın geliştirilmesi için önerilerinin neler olduğu belirlenmek istenmiş ve bu amaçla hazırlanan anket, karnaval esnasında 07-09 Nisan 2017 tarihlerinde yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Ankette kapalı ve açık uçlu sorular mevcuttur. Öneriler doğrultusunda Karnaval yöneticilerine, organizatörlerine, yerel yönetimlere karnavalın geliştirilebilmesi için nelerin yapılabileceğine ilişkin somut çıktıların sunulması amaçlanmaktadır.

Karnavala katılanların karnavalın geliştirilmesine yönelik belirlenen toplam 182 (97 kişi) adet öneri, içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmayı amaçlayan bir tekniktir ve ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Özdemir, 2010). Yıldırım ve Şimşek (2013), nicel araştırmalarda araştırma deseni ve veri üzerinde yapılacak sayısal analizler örneklem büyüklüğünü belirlemede rol oynarken nitel araştırmada ise araştırmanın odağı, veri miktarı, kuramsal örnekleme, örneklem büyüklüğünü belirlemede dikkate alınabilecek faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, veri toplanırken ortaya çıkan kavramlar ve yanıtlar birbirini tekrar etmeye başladığı zaman yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığına karar verilebileceği ifade edilmiştir. Bu açıklamadan hareketle, nitel veri toplanan bu araştırmada, 97 katılımcıdan oluşan örnek büyüklüğü yeterli kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Karnavalın hangi yönlerinin geliştirilmesine ilişkin konular “karnavalı düzenleyen organizasyon firmasına yönelik öneriler”, “karnavalın tanıtımına yönelik öneriler”, “karnavalın düzenlendiği yere ve alt-üst yapıya yönelik öneriler” ve “fiyatlara yönelik öneriler” olmak üzere 4 boyutta ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan tek unsur öneri olmuştur ve yazılı önerilerin alan yazında belirtilen hangi temalar altında belirtildiği araştırılmıştır. Katılımcıların karnavalın geliştirilmesine yönelik önerileri için Güler, Birdir ve Dalgıç (2016) ile Wang, Yang, Zhu, ve Yu (2014)'nin çalışmalarından faydalanılmıştır. Çalışmanın amacına ulaşılabilmesi için, aşağıdaki araştırma soruları geliştirilmiştir:

1. V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların organizasyon komitesine ilişkin önerileri nelerdir?
2. V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların tanıtım faaliyetlerine ilişkin önerileri nelerdir?
3. V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların karnavalın düzenlendiği yere, altyapıya, üstyapıya ilişkin önerileri nelerdir?
4. V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların fiyata yönelik önerileri nelerdir?

Portakal Çiçeği Karnavalı ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında, Sahilli Birdir, Toksöz ve Bak (2016) tarafından yapılan çalışmada, Portakal Çiçeği Karnavalına katılım güduları belirlenmeye çalışılmış, Yıldırım, Karaca ve Çakıcı (2016) tarafından yapılan çalışmada, karnavalın yerel halka sağladığı yararlar açısından öne çıktığı görülmüş ve Karaca, O. B., Yıldırım, O. ve Çakıcı, A. C. (2017)'nin tarihli çalışmaları, Portakal Çiçeği Karnavalı katılımcılarının gelecekteki katılımını ve memnuniyetini artırmaya yönelik önlemlerin alınabilmesine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma, Portakal Çiçeği Karnavalı katılımcılarının, Karnavalın geliştirilmesi için önerilerinin derlenmesi açısından diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1, katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Araştırmaya katılanların %51,5'inin "kadın", %48,5'inin "erkek", %50,5'inin "bekar" ve %49,5'inin evli olduğu belirlenmiştir. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalına katılanların meslek gruplarına bakıldığında en yüksek orana sahip meslek grubunun %28,9 ile "serbest meslek" olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların yarısından fazlasının (%60,8) Adana'da yaşadığı belirlenmiştir.

Katılımcıların %60,8'i "üniversite" ve %17,5'i "lise" eğitime sahiptir. Katılımcıların gelir düzeyleri ele alındığında, %54,6'sının kendilerini "orta" gelir grubunda değerlendikleri tespit edilmiştir. Kendilerini "ortanın üstü" gelir grubunda değerlendirenlerin oranı ise, %26,8'dir. Yaşları itibarıyla katılımcılar incelendiğinde, %45,4'inin "21-30" yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalına Katılanların Demografik Özellikleri

	f	%		f	%
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	50	51,5	Bekar	49	50,5
Erkek	47	48,5	Evli	48	49,5
Toplam	97	100	Toplam	97	100
Meslek			Eğitim Durumu		
Akademisyen	5	5,2	İlköğretim	6	6,2
Serbest Meslek	28	28,9	Lise	17	17,5
Yönetici	11	11,3	Üniversite	59	60,8
İşçi	9	9,3	Lisansüstü	15	15,5
Memur	13	13,4	Toplam	97	100
Emekli	6	6,2	Gelir Düzeyi		
Öğrenci	18	18,6	Düşük	1	1,0
Ev Hanımı	7	7,2	Ortanın altı	9	9,3
Toplam	97	100	Orta	53	54,6
Yaşanılan İl			Ortanın üstü	26	26,8
Adana	59	60,8	Yüksek	8	8,2
Mersin	6	6,2	Toplam	97	100
Gaziantep	5	5,2	Yaşınız		
Diğer	27	27,8	21-30	44	45,4
Toplam	97	100	31-40	22	22,7
			41-50	20	20,6
			51-60	8	8,2
			61 ve üstü	3	3,1
			Toplam	97	100

Katılımcıların yarısından fazlası (%61,9) daha önce düzenlenen karnavallara katılım göstermiştir. V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na bir kez katılanların oranı %22,7 olup, iki kez katılanların oranı ise, %19,6'dır. Karnavala "arkadaşları" ile katılanların oranı %48,5 olup, "ailesi" ile katılanların oranı ise, %25,8'dir (Tablo 2). Karnaval ile ilgili yararlanılan bilgi kaynağı incelendiğinde en çok yararlanılan kaynağın "arkadaşlar ve aile (%56,7)" olduğu tespit edilmiştir. Bunda olumlu ağızdan ağza iletişimin önemi büyük önem taşımaktadır. İkinci yararlanılan bilgi kaynağı ise, "internet (%24,7)" olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Diğer Özelliklere Göre Dağılımı

	f	%		f	%
Daha önce Portakal Çiçeği Karnavalına Katıldınız mı?			Yararlanılan Bilgi Kaynakları		
Evet	60	61,9	Meslektaşlar	9	9,3
Hayır	37	38,1	Arkadaşlar ve Aile	55	56,7
Toplam	97	100	İnternet	24	24,7
Portakal Çiçeği Karnavalına kaç kez katıldınız?			TV Programları	2	2,1
1 Kez	22	22,7	Gazeteler	3	3,1
2 Kez	19	19,6	Diğer	4	4,1
3 Kez	9	9,3	Toplam	97	100
4 Kez	15	15,5	Adana dışından katıldıysanız nerede konakladınız?		
Daha önce katılmadım	32	33	Otel (3,4,5 Yıldızlı)	13	13,4
Toplam	97	100	Arkadaş/Akraba Yanı	18	18,6
Karnavala Kiminle Katıldınız?			Günübirlik	6	6,2
Yalnız	4	4,1	Diğer	2	2,1
Eşimle	17	17,5	Belirtilmeyen	58	86,6
Ailemle	25	25,8	Toplam	97	100
Arkadaşlarımla	47	48,5	Konaklamadan memnuniyet düzeyiniz nedir?		
Diğer	4	4,1	Tatmin oldum	10	10,3
Toplam	97	100	Çok tatmin oldum	3	3,1
			Belirtilmeyen	84	86,6
			Toplam	97	100

Çalışmada, alanyazında yapılan ilgili çalışmalar baz alınarak kodlar hazırlanmıştır. Daha sonra, Güler, Birdir ve Dalgıç (2016) ve Wang ve diğerlerinin (2014) çalışmasına dayanılarak, daha önce tanımlanan dört temanın yardımı ile tematik kodlama uygulanmıştır. Çalışmanın amacına ulaşılabilmesi için, geliştirilen araştırma sorularına aranan cevaplar sırasıyla ele alınmıştır.

4.1.Karnavalı düzenleyen organizasyon firmasına (Karnaval yönetimine) yönelik öneriler

Araştırma sorularından ilki “V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı’na katılanların organizasyon komitesine ilişkin önerileri nelerdir?” sorusudur. Bu öneriler 10 başlık altında yer almaktadır. Öneriler incelendiğinde en önemli vurgunun organizasyonun kalitesine yönelik olduğu görülmektedir. Karnavalı ziyaret eden katılımcılar özellikle

“organizasyon kalitesinin artırılması”, “etkinliklerin çeşitlendirilmesi”, “kortejin geri gelmesi” konularında öneride bulunmuşlardır. Örneğin, Özdemir ve Çulha (2009) tarafından yapılan araştırmada, festival programı, festival faaliyetlerinin kalitesi ve festival alanı ziyaretçi memnuniyetini doğrudan etkileyen en önemli faktör olarak bulgulanmıştır. Tablo 3’te söz konusu önerilerin dağılımları ve yüzdeleri yer almaktadır.

Tablo 3: Karnavalı düzenleyen organizasyon firmasına yönelik öneriler

Öneriler	n	%
Organizasyon kalitesinin artırılması	24	21,8
Etkinliklerin çeşitlendirilmesi	22	20
Kortejin geri gelmesi	17	15,4
Konser sanatçılarının çeşitlendirilmesi	14	12,7
Hediyelik eşya çeşidinin artırılması	10	9,1
Karnaval tarihlerinin iklim koşulları baz alınarak belirlenmesi	8	7,3
Kamu ve özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi	6	5,5
Adana yöresini yansıtan etkinliklerin yapılması	4	3,6
Karnaval süresinin uzatılması	3	2,8
Güvenliğin sağlanması	2	1,8
Toplam	110	100

Organizasyon firmasına yönelik öneriler incelendiğinde, bazı katılımcıların şu sözleriyle düşüncelerini aktardığı tespit edilmiştir.

63.K. ...Daha yaratıcı etkinlikler, daha popüler müzik grupları ve mutlaka kostümlü bir kortejin olması gerektiğini düşünüyorum.

81.K. ...KORTEJ olmadan karnaval havası hissedilemiyor. Mutlaka kortej olmalı. Yoksa panayırdan öteye gidemez.

81.K. ...Stant sayısı çok fazla ve ürünler birbirinin aynısı idi. Stant sayısı kısıtlanabilir. Ya da farklı ürün üretimi özendirilebilir.

87.K. ...Yöresel ve kültürel çalışmalara daha çok yer verilebilir.

59.K. ...Birçok araç karnaval alanına girmeden ayrılmak zorunda kaldı. Trafik polisi olması gerekirdi.

4.2. Karnavalın tanıtımına yönelik öneriler

Araştırma sorularından ikincisi, “V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı’na katılanların tanıtım faaliyetlerine ilişkin önerileri nelerdir?” sorusudur. Tanıtım turizmin ayrılmaz bir parçası gibidir. Diğer sektörlerin aksine turizm sektöründe dağıtım kanalı

ters işlemektedir ve ürünler/hizmetler ziyaretçinin ayağına gidemez, ziyaretçiler ürünlere/hizmetlere götürülür (Keskin, 2012). Bu aşamada, destinasyonun tanıtımı yapılırken ziyaretçilerin hayalindeki ve beklentilerindeki yerin imajını tanıtmak kadar o yerin sahip olduğu doğal ve kültürel değerleri de sunmak o derece önemlidir (Therkelsen, 2003). Tanıtım, katılımcılar tarafından belirtilen ikinci en önemli unsurdur. Bu tema altında ifade edilen öneriler karnavalın tanıtımına yönelik ifadelerdir. Katılımcıların önemli gördükleri başlıca öneriler “yerel ve ulusal basında tanıtım faaliyetlerinde bulunulması” ve “büyük şehirlerde tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunulması” olarak ifade edilebilir.

Tablo 4: Karnavalın tanıtımına yönelik öneriler

Öneriler	n	%
Yerel ve ulusal basında tanıtım faaliyetlerinde bulunulması	11	36,7
Büyük şehirlerde tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunulması	11	36,7
Sosyal medyanın kullanılması	8	26,6
Toplam	30	100

Katılımcılar, karnavalın daha etkin ve geniş kitlelere tanıtılabilmesi için şu önerilerde bulunmuşlardır;

18.K. ...Bütün iletişim araçları vasıtası ile duyurulmalı...

19.K. Katılımcı aynı öneriyi şu sözleriyle ifade etmiştir: ...Tüm gazete ve diğer sosyal medya hesaplarında paylaşılıp duyurulursa daha iyi olur.

40.K. ...Etkinliklerin tanıtımını yetersiz buldum. Büyük şehirlerde de billboardlar, pankartlarla tanıtım yapılmalıdır.

4.3. Karnavalın düzenlendiği yere ve alt-üst yapıya yönelik öneriler

Araştırma sorularından üçüncüsü, “V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı’na katılanların karnavalın düzenlendiği yere, altyapıya, üstyapıya ilişkin önerileri nelerdir?” sorusudur. Söz konusu tema altında özellikle “karnavalın eski yerinde yapılması” ve “çevre düzenlemelerine yönelik çalışmaların yapılması” katılımcılar tarafından başlıca önerilen konulardır.

Tablo 5: Karnavalın düzenlendiği yere ve alt-üst yapıya yönelik öneriler

Öneriler	n	%
Karnavalın eski yerinde yapılması	13	44,8
Çevre düzenlemelerine yönelik çalışmaların yapılması	12	41,4
Park ve tuvalet sorununa çözüm bulunması	4	13,8
Toplam	29	100

Katılımcıların, karnavalın düzenlendiği yere ve alt-üst yapıya yönelik önerileri ele alınmış ve şu önerilerde buldukları belirlenmiştir;

54.K. ...Karnavalın geçen seneki yerde yapılması daha uygundur. Hem ulaşım hem mekan bakımından Ziya Paşa ve Atatürk Caddesi daha uygundur.

56.K. ...Karnavalın tekrardan Ziya Paşaya taşınması gerek. Şu anki yerinden hiç memnun kalmadım.

62.K. ...Daha çok oturma ve dinlenme yerleri ve çay içilebilecek yerlerin olması.

87.K. ...Daha çok oturma ve dinlenme yeri imkanı sağlanabilir.

92.K. ...Park yeri sorunu. Yorulan insanların bir şey yiyip içmeden oturabileceği alan ve sandalye eksikliğinin giderilmesi gerekir.

4.4. Fiyatlara yönelik öneriler

Araştırmada aradığımız bir diğer soru “V. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı’na katılanların fiyata yönelik önerileri nelerdir?” sorusudur. Bu tema, “yiyecek ve içecek fiyatlarını daha uygun olması”, “hediyelik eşya fiyatlarının daha uygun olması” alt boyutlarından oluşmaktadır. Söz konusu tema altında katılımcıların karnavaldaki yiyecek –içecek ve hediyelik eşya fiyatlarının daha makul düzeyde olmasına yönelik öneriler belirtilmiştir.

Tablo 6: Fiyatlara yönelik öneriler

Öneriler	n	%
Yiyecek ve içecek fiyatlarının daha uygun olması	8	61,5
Hediyelik eşya fiyatlarının daha uygun olması	5	38,5
Toplam	13	100

Karnavala katılanların, karnaval sırasında ziyaretçilere sunulan yiyecek-içecek, hediyelik eşya, yöresel ürünler ve diğer ürünlerin fiyatlarına yönelik önerileri ise, şu şekilde ifade ettikleri görülmüştür;

13.K. ...Kahve, içecekler ve yemekler başka yerde ucuzken burada pahalı. Fiyat düzenlemesi yapılmalıdır.

12.K. ...Portakal çiçekli taçlar ve çemberlere çok fazla ağırlık verilmiş olup tezgahtan tezgaha fiyatlar çok uçuk ara. Bunların denetiminin yapılmasını tavsiye ediyorum.

5.Sonuç ve Öneriler

Etkinlikler, turizmi geliştirme ve pazarlama stratejilerinin önemli bir unsuru olarak görülmekte olup (Getz, 2008), destinasyonlar, etkinlik turizminden bekledikleri faydayı elde edebilmek için bu unsurları dikkate almak zorundadır. Bu açıdan etkinlik turizmi kapsamında düzenlenen festivaller veya karnavalların önemi büyüktür. Dolayısıyla bu çalışmada, karnavala katılanların karnavalın geliştirilmesi için önerileri dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular, literatürde daha önce etkinlik üzerine yapılan çalışmalarla paralellik göstermiştir. Yiyecek içecek fiyatlarının yüksek olması, güvenlik, iklim şartları, lavabo olanakları, etkinlikler ve performansı ve yönetim (etkinliği düzenleyen organizasyon), tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği ifadeleri Özdemir ve Çulha (2009), Wang ve diğerleri (2014), Özkan, Curkan ve Sarak (2015) ile Güler, Birdir ve Dalgıç'ın (2016) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların en çok üzerinde durduğu önerilerin; “organizasyon kalitesinin artırılması” ve “etkinliklerin çeşitlendirilmesi” olduğu bulgulanmıştır. Özkan, Curkan ve Sarak (2015) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılar festival etkinliklerini yetersiz bulmuşlardır. Söz konusu çalışma ile elde edilen veri paralellik göstermektedir. Karnavalın daha renkli ve coşkulu geçmesi açısından gelen sanatçı sayısının artırılması ve çeşitlendirilmesi aynı zamanda özellikle sanat etkinliklerinin (tiyatro, halk oyunları ve modern danslar, drama, sergi) düzenlenmesi önerilebilir. Bu etkinlikler vasıtası ile yerel halk ve ziyaretçiler birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulabilir, şehre ve/veya karnavala yönelik ön yargılar ile katılanların olumsuz fikirleri olumluya dönüştürülebilir ve ziyaretçiler zihinlerinde unutulmaz etkinlik anları biriktirebilme fırsatı bulabilirler.

Turizmde tanıtım olgusunun önemli bir yere sahip olduğu alan yazındaki çalışmalarda sürekli vurgulanmaktadır. Katılımcılar da tanıtım unsuruna vurgu yaparak karnavalın yerel ve ulusal düzeyde tanıtımı için, basın yayın organları ve sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini ifadelerinde yer vermişlerdir. Özkan, Curkan ve Sarak (2015) tarafından yapılan çalışmada, festivalin bilinirliğini artırmak için yapılan tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu ve artırılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, özellikle, büyük şehirlerde karnavalın tanıtımı ve halkın bilgilendirilmesi için billboard reklamları kullanılabilir. Ayrıca, sosyal medyaya günlük hayatımızın neredeyse her anında ve her yerde erişim sağlanabildiği için karnavalın tanıtımına ve karnavala dönük ayrıntılı bilgi aktarabilmek için oluşturulan internet sitesinin facebook, instagram, twitter gibi sosyal ağlardan paylaşılması önerilebilir.

Katılımcıların vurguladığı önemli noktalardan birisi de “hediyelik eşyaların çeşitlendirilmesi” yönündeki öneridir. Hediyelik eşyaların bütün stantlarda benzer olması önemli bir şikayet konusu olarak görülmektedir. Alternatif olarak, hediyelik eşyanın dışında, yöresel yiyeceklerin ziyaretçiler için başlı başına bir çekicilik kaynağı olması nedeniyle, Adana yöresine ait mevcut portakal, reçel ve portakal marmelatlarının farklı lezzetlerle çeşitlendirilerek tezgahlarda sunulması önerilebilir. Böylece esnaf ve

lokantacıların düzenlenen karnavaldan ekonomik olarak faydalanması sağlanabilir. Aynı zamanda Adana bölgesinin gastronomik ürünlerinin deneyimlenerek tanıtımının yapılması fırsatı yakalanabilir.

Kaynakça

- Boo, S., & Busser, J. A. (2005). Impact analysis of a tourism festival on tourists destination images. *Event Management*, 9(4): 223-237.
- Bowdin, G., O'Toole, W., Allen, J., Harris, R. and McDonnell, I. (2006). *Events Management*. Routledge.
- Can, E. (2015). Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi, *İstanbul Journal of Social Sciences*, 10:1-17.
- Chalkley, B. ve Essex, S. (1999). Urban Development Through Hosting International Events: a History of the Olympic Games, *Planning Perspectives*, 14: 369-394.
- Cole, S. T. , Chancellor, H. C. (2009). Examining the Festival Attributes That impact visitor Experience, Satisfaction and Re-visit İntention. *Journal of Marketing*, 15(1): 323-344.
- Çelik, A., (2009). Destinasyon Pazarlama UNSURLARI OLARAK ETKİNLİK TURİZMİ VE ETKİLERİ: İstanbul Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Döner, Z. ve Tepeci, M. (2014). Manisa Mesir Macunu Festivali Ziyaretçilerinin Festivale Katılım Nedenleri ve Memnuniyet Düzeylerini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi, 15. *Ulusal Turizm Kongresi* (13-16 Kasım 2014) Ankara: 782-795.
- Getz, D. (1997). *Event Management & Event Tourism*, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Getz, D. (2008). Event Tourism: Definition, Evolution, and Research. *Tourism Management*, 29: 403-428.
- Giritlioğlu, İ.; Olcay, A. ve Özekici, Y. K. (2015). Bir Turizm Çeşitliliği Olarak Festival Etkinliklerinin Sınıflandırılması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Arastirmalari Dergisi*, (13): 306-323.
- Gül, K.; Erdem, B. ve Gül, M. (2013). Yerel Festivallerin Etkinliğine Bağlı Olarak Ziyaretçi Kazanımları: Sındırgı Yağcıbedir Festivali Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18(2): 213-239.
- Güler, O.; Birdir, K.; Dalgıç, A., (2016). Visitors' Complaints towards Milano 2015 Expo Event. 3. *International Congress of Tourism and Management Research*, 2016-05-20, 2016-05-22, Antalya.

- Karaca, O. B., Yıldırım, O. ve Çakıcı, A. C. (2017). Adana-Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na Katılan Ziyaretçilerin Algı ve Memnuniyetleri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14 (37): 222-239.
- Keskin, E., (2012). Tanıtım Faaliyetlerinin Destinasyon Seçimine Olan Etkisi: Kapadokya Bölgesini Ziyaret Eden Japon Turistlere Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış *Yüksek lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kızılırmak, İ. (2006). Türkiye’de Düzenlenen Yerel Etkinliklerin Turistik Çekicilik Olarak Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (15): 181-196.
- Kişioğlu, E. ve Selvi, M. S. (2013). Yerel Etkinliklerin Tekirdağ’ın Destinasyon İmajına Etkisi: Yerel Paydaşlar Açısından Bir Değerlendirme. *International Anatolia Academic Online Journal (IAAOJ)*, 1(1): 68-102.
- Kömürcü, G. B. (2013). Etkinlik turizmi çeşidi olarak festivaller: Bozcaada yerel tatlar festivali örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Mills, B. M. ve Rosentraub, M. S. (2013). Hosting Mega-Events: A Guide to the Evaluation of Development Effects in Integrated Metropolitan Regions, *Tourism Management*, 34: 238-246.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 323-343.
- Özdemir, G. ve Çulha, O. (2009). Satisfaction and Loyalty of Festival Visitors, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20 (2): 359-373.
- Özkan, E.; Curkan, S. Can ve Sarak, E. C. (2015). Festivallerin Katılan Ziyaretçiler Üzerine Etkileri: Alaçatı Ot Festivali Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi (GÜSBED)*, 6 (14): 59-69.
- Richards, G. and Palmer, R. (2010). *Eventful Cities: Cultural Management and Urban Revitalisation*, Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Roberts, K.I. (2008). Destination familiarity, awareness and image of Bulgaria among u.s. college students and their intent to travel. *Unpublished master`s thesis*, University of Florida.
- Sahilli Birdir, S., Toksöz, D. ve Bak, E. (2016). Karnavala Katılım Gütüleri: IV. Adana Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 21-39.
- Tayfun A. ve Arslan, E (2013). Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali’nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 192-206.

- Temizkan R. (2005). Turist rehberlerinin türkiye imajını algılamaları. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Therkelsen, A. (2003). Imagining places: image formation of tourists and its consequences for destination promotion. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(2): 134-150.
- Unur, K.; Erdem, A. ve Şeker, F. (2017). Adana Portakal Çiçeği Festival Katılımcılarının #Portakalçiçeğifestivali Etiketini ile Instagramda Paylaştıkları Fotoğrafların İncelenmesi, *1. Uluslararası Turizmin Geleceği; İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi (Futourism 2017)*, 889-897.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, O., Karaca, O. B. ve Çakıcı, A. C. (2016). Yerel Halkın “Adana-Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı”na Yönelik Algı ve Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(2): 50-68.
- Yılmaz, H. ve Yolal, M. (2008). Film Turizmi: Destinasyonların Pazarlanmasında Filmlerin Rolü, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 8 (1): 175-192.
- Yolal, M. (2017). Türkiye'nin Etkinlik Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2).35-51.
- Wang, C., Yang, J., Zhu, H. and Yu, L. (2014). Research on Foreign Tourists' Satisfaction With The 2010 Shanghai World Expo: Based on The Blogs at A Travel Website. *In Journal of Convention & Event Tourism*, Vol:15(2): 114-134.

YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek yazı ve makaleler;

- MS Word'de yazılmış .doc veya .docx uzantılı olarak ULAKBİM DERGİPARK üzerinden gönderilmelidir.
- MS Word sayfası üstten 5cm., alttan 6cm., soldan 4 cm., sağdan 4,5cm.ye ayarlanmış olmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman, punto ise 10 olmalıdır.
- Satır aralığı "1" (tek) ayarlanmalıdır.
- Gönderilecek makaleler, kaynakça hariç en çok 30 sayfa olmalıdır.
- Gönderilen tablo ve grafiklerin dergi sayfa boyutları dışına taşmaması gerekir.
- Metin içinde yer alan tabloların kaynakları ilgili tablonun altında belirtilmelidir.
- Her tablonun adı numarası ile birlikte mutlaka belirtilmelidir.
- Şekillerde şeklin altına numarası ile birlikte adı belirtilmeli, şekil alıntı ise adının altına kaynağı verilmelidir.
- Makalede en fazla 200 kelimelik Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış öz bulunmalıdır.
- Makalede Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış en az üç adet uluslararası literatüre uyumlu anahtar kelime olmalıdır.
- Kitap özetleri ve eleştirileri, bilimsel toplantı özetleri ve duyuruları, daha önce basılmış yazımlarla ilgili görüş, katkı, eleştiriler ya da farklı bir konu üzerindeki deneyim ve düşünceler için yazılan Editöre Mektuplar 500 kelimeyi aşmamalıdır.
- Bilimsel etik ve yazım kurallarına uygun olarak kaleme alınmış olmalıdır.
- Makalede kaynak bildirme "yazarın soyadı, yıl, sayfa no." esasına göre yapılmalıdır. Örnek "... Bayhan (1986, s.12)...". Birden fazla kaynağa aynı anda atıf yapıyorsa yazarların soyadları, yıl ve sayfa no.su yazılarak birbirinden noktalı virgülle ayrılmalıdır. Örnek "... (Bayhan, 1986, s.345; Demir, 1985, s.50)...". Yararlanılan kaynağın ikiden fazla yazarı varsa birinci yazarın soyadı verilmeli ve "vd." ibaresi kullanılmalıdır. Örnek "... (Bayhan vd., 1984, s.4)...".
- Dergi Editörler Kurulu, yazım kurallarına göre düzenlenmeyen makaleleri yayınlamama hakkına sahiptir.
- Dergi sayıları Dergipark'ta ve Fakülte web sayfasında yer alır.
- Dergi sayıları sınırlı sayıda basılarak çeşitli üniversite ve kamu kütüphanelerine gönderilir. Yazı ve makalesi yayımlanan her yazara ayrıca derginin ilgili sayısından gönderilmez.

AUTHOR GUIDELINES

Articles to be sent to the journal;

- It should be sent as .doc or .docx extension in UL Word via ULAKBİM DERGİPARK.
- It should be as MS Word page and alignment must be 5cm from the top, 6cm from the bottom, 4 cm from the left, and 4.5cm from the right.
- The font and font size should be Times New Roman and 10 pt.
- The line spacing must be set to "1" (single).
- Articles to be submitted must have a maximum of 30 pages excluding bibliography.
- Tables and graphics should not exceed margins of the page.
- Sources of the tables in the text should be indicated below the related table.
- Each table must be specified with the name.
- The figure should be named with the number under the figure, the figure should be given the name under the name of the quote.
- The article should contain at least 200 words in Turkish and English.
- The article should be compatible with at least three international literature written in Turkish and English.
- Letters to Editor should not exceed 500 words for the summaries and criticisms of the books, summaries and announcements of scientific meetings, opinions, contributions, criticisms about previous spellings or experiences and thoughts on a different subject.
- It should be written in accordance with the scientific ethics and spelling rules.
- Reference should be made to "surname of the author, year, page no." For example "... (Bayhan,1986, p.12) ...". If more than one source is cited at the same time, the surnames of the authors should be separated by a semicolon with the year and page number. Example "... (Bayhan, 1986, s.345; Demir, 1985, p.50) ...". If there are more than two authors, the surname of the first author should be given and et al. should be used. Example "... (Bayhan et al., 1984, p.4) ...".
- The Journal Editorial Board has the right not to publish the articles which are not arranged according to the spelling rules.
- The journal numbers can be found in Dergipark and the Faculty web page.
- Journal numbers are sent to various university and public libraries by printing a limited number.
- The manuscript and the manuscript are not sent to each author.